Prof. Dr. ANIL ÇEÇEN

VE KÜLTÜR POLİTİKA



Prof. Dr. ANIL ÇEÇEN

KÜLTÜR VE POLİTİKA

Kültür ve politika birbirinden ayrı iki farklı kavram ve alanc
Çağdaş gelişmeler ise bu iki kavramı giderek birbirine yakınl
tırmıştır. Kültürün politikası olabileceği gibi politikanın da kül
rü olabilir. Elinizdeki kitap ise daha çok kültür politikaları ü
rinde durularak hazırlanmıştır. Kültür konularının ve ülkemiz
yaşanan kültür sorunlarını politik bir bakış açısı ile ele alınd
ve siyasal koşullar ile toplumsal gerçekliklere göre irdelendiği
yöntem ile hazırlanan bu kitap kendi alanında ülkemizde yayınla
mış olan ilk telif eserdir. Yazarının çeyrek yüzyılı geçen deneyi
lerinin de zenginleştirdiği bu yapıt, yeni bir yüzyıla girerken da
da önem kazanan kültürel alanın, daha gelişmiş bir kültür politik
sı ile yönetilmesini hedeflemektedir.



Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

KÜLTÜR VE POLİTİKA

(Genişletilmiş 2. Basım)



GÜNDOĞAN

Prof. Dr. ANIL ÇEÇEN

....1948 yılında Ankara'da doğdu.

....1966 yılında Ankara Koleji'ni bitirdi.

....1970 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu.

....1971 yılında Avukatlık stajını tamamladı.

....1971 yılında Türkiye ve Orta Doğu Enstitüsüne asistan oldu.

....12 Mart dönemi İdari Reform Komisyonunda Merkezi İdare sekreteri olarak görev yaptı.

....Üniversite öğrenciliği yıllarında ve daha sonraki yıllarda Ankara'da yayınlanan ULUS, BARIŞ ve HALKÇI gazetelerinde araştırma ve köşe yazarı olarak çalıştı.

....1972 yılında Ankara Hukuk Fakültesine asistan oldu.

....1972 yılında Kamu Hukuku alanında başladığı doktorasını 1978 yılında tamamladı.

....Asistanlık yıllarında üniversite ve fakülte içi çeşitli araştırma ve eğitim çalışmalarına katıldı.

....1970-1973 yılları arasında KEMALİST İDEOLOJİ'nin aylık düşünce dergisi olarak ADIM DERGİSİ'ni arkadaşları ile beraber yayınladı.

....1974-1975 yılları arasında Halkevleri Genel Sekreterliğini yürüttü.

....1975-1977 yılları arasında Halkevleri İkinci Başkanı olarak görev yaptı.

....1976-1986 yılları arasında Sanat Kurumu başkanlığını yaptı. Bu kurumun başkanı olarak Ankara'da önemli kültürel etkinlikler yürüttü.

.... 1972-1978 yılları arasında Halkevleri Atatürk Enstitüsü genel sekreterliğini yaptı.

.... 1992-1995 yılları arasında Halkevleri Genel Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptı.

.... Üniversite araştırmaları ve diğer bilimsel çalışmaları çeşitli üniversite ve düşünce dergilerinde yayınlandı. Otuzdan fazla bilimsel araştırması bilim ve düşünce dergilerinde çıkmıştır.

.... Şimdiye kadar on kitabı yayınlanmıştır:

1- Sendikalizm, 238 sayfa, Ankara 1970
2- Türkiye'de Sendikacılık, Özgür İnsan Yayını, Ankara 1973, 242 sayfa
3- Atatürk ve Cumhuriyet, İş Bankası, 394 sayfa, Ankara 1981
4- Adalet Kavramı, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, 208 sayfa
5- Sosyal Demokrasi, Devinim Yayınları, Ankara 1984, 248 sayfa
6- Kültür ve Politika, Hil Yayınları, İstanbul 1984, 262 sayfa
7- Türk Devletleri, İnkılap Yayınları, İstanbul 1986, 370 sayfa
8- İnsan Hakları, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, 258 sayfa
9- Halkevleri, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, 456 sayfa
10- Düşünce Hukuku, Doruk Yayınları, Ankara 1995, 580 sayfa

.... 1990 yılından üniversiteye dönerek Kamu Hukuku Profesörü oldu.

.... 1992'den bu yana Kültür Bakanlığı danışmanıdır.

Prof. Dr. Anıl Çeçen
Kültür ve Politika
Gündoğan Yayınları: 96.119
Siyaset / Sosyoloji Dizisi : 02.33
Kapak Düzenleme: Gündoğan Grafik
Dizgi: Gündoğan Macintosh Elektronik Dizgi
(Nurten Sıcakyüz)
Baskı, cilt: Özkan Matbaacılık
Birinci Baskı: 1984, Hil Yayınları, İstanbul
İkinci Baskı: 1996
ISBN:975-520-044-4
Gündoğan Yayınları
Adakale Sok. 25/37 06441
Kızılay / Ankara
Tel: 0 312 433 97 95 (4 hat)
Faks: 432 32 50
Yazışma Adresi:
P.K. 271 Yenişehir / Ankara

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Genellikle bilginin kaynağı olarak uygulama benimsenir. Felsefe de ise "bilginin kaynağı pratiktir" denir. Bu kitap otuz yıla yaklaşan kültür ve sanat örgütçülüğünün, araştırmacılığın ürünü olarak ortaya çıktı. Kitabın bölümlerini oluşturan yazılar, Türkiye kültürünün belirli dönemlerinde ortaya çıkan sorunlar üzerine bir örgütçünün araştırmaları ve bilimsel çalışmalarının ürünüdür. Bölümler okunmaya başlandığında kültür dünyasının sorunlarını yaşayan ve bunların içinden gelen yazarın, bilimsel bilgi birikiminden yararlanarak düşünme ve çözüm getirme çabaları görülecektir. Bu yazıları kitaplaştırırken, biraz da otuz yılın birikimini Türk okuruna sunmak ve kültür dünyası açısından belgelemek istedim.

Türkiye'de kültür ve sanat sorunları üzerine kuramsal yaklaşımlar daha çok yenidir. Özellikle son yıllarda bu konuda önemli çalışmalar gündeme gelmiştir. Ne var ki, daha büyük boyutlu bilimsel araştırmalar düzeyine Türk kültür dünyası ulaşamamıştır. Dergilerin oluşturduğu tartışma ortamında kaleme alınan yazılar bir süre sonra kitaplaşmaktadır. Durum böyle olmasına karşın, gene de bu konularda çok az kitap çıkmıştır. Şimdiye kadar çıkanlar gibi bu kitap da, Türk kültür dünyası ve kuramı için bir öncü çalışma niteliğindedir. Biz sorunları yaşayarak düşündük ve yazdık. Bizden sonra gelecek kuşaklar ise bu çalışmalardan yararlanarak ve belgelediğimiz yazılara dayanarak özgün kuramsal çalışmalara girebileceklerdir. Ülkemizin bilgi birikiminin daha da yeterli olacağı gelecek dönemlerde, özgün kuramsal çalışmaların kültür alanında da yapılması kaçınılmazdır.

Kitabın adının "Kültür ve Politika" olarak konulması, karşılaşılan tüm sorunlara kültür politikası açısından bakıldığındandır. Ortada böylesine bir politika olmamasına karşın, bazı küçük denemelerle geleceğe dönük kültür politikası nasıl geliştirilebilir gibi bir tutum izlenmiştir. Örgütçü, araştırmacı ve yazar kişiliğimle ben; böylesine bir tutumu gelecek açısından sorumluluk duygusu ile benimsedim. Artık politikada kültür sorunlarının birinci planda ele alınması gerektiği gibi, kültür dünyamıza da bilinçli bir politikanın çerçevesinden bakma zamanı gelmiştir. Bizim görevimiz böylesine zengin kültür kalıtına sahip bir toplumda çalışmak ve araştırmaktır. Gelecek kuşakların görevi ise Türkiye'yi dünyanın sayılı kültür ülkesinden birisi yapmaktır.

Prof. Dr. ANIL ÇEÇEN
Ankara-1996

Pervin'e

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK KÜLTÜR

A- KÜLTÜR VE SANAT

Kültür sözcüğünün şimdiye kadar gerektiği gibi tanımı yapılamadığından, zamanımızda yeni tanım girişimleri görülmektedir. Kültürün tanımlanmasındaki güçlük, günümüzdeki malzeme ve bilgilerin eksikliğinden çok insan toplumlarının ve uygarlığın gelişmesinden ileri gelmektedir. Bugün için kültürün ne olduğu, uygarlığın mı kültürü doğurduğu, yoksa kültürün mü uygarlığı doğurduğu gibi sorular kesinlikle yanıtlanamamaktadır.

Sosyologların kültürü geniş anlamda ele alarak, "Kültür bir toplumun sanatını, mimarisini, müziğini, dansını, tiyatrosunu ve yazınını belirtir." demelerine karşın bazı yazarlarda, kültürü daha dar anlamda ele alarak, insanın beden ve zihninin değişmesiyle beraber; kültürü; insanların konuşma, düşünme, dinlenme ve yaratma yeteneklerinin gelişmelerini sağlayan toplumsal kuramların bütünüdür biçiminde açıklamaktadırlar.

Düşünce dünyasındaki bu tartışmalara karşılık, günlük yaşamda her yerde kültürden ve kültürlü insanlardan sözedilmesine karşın kültürün taşıdığı anlamdan çok az söz edilmektedir. İnsan yaşamı ve toplumlar için büyük bir önem taşıyan kültürün iyi anlaşılması ve kültür kelimesinin yerinde kullanılması gerekmektedir.

Kültürün etimolojik açıdan kökenine inilirse, Latincede tarım anlamına gelen Cultura kelimesinden geldiği görülmektedir. Batı dillerinde daha sonra Culture olarak kullanılan bu kelimenin zamanımıza kadar gelen Osmanlıca karşılığı Hars kelimesidir. Ziya Gökalp'in bu kelimeyi daha çok kullanması İrfan kelimesinin kullanılmamasına yol açmıştır.

Kültür kavramı çoğunlukla bir insan toplumunun duygu, düşünce, ve yargı birliğini sağlayan sosyal değerlerin tümü olarak ele alınmaktadır. Kültürün bu anlamı, gelenek, görenek, düşünce ve

sanat değerleri gibi bir toplumun bütün sanat değerlerini kapsar. Kısaca bilgi anlamını taşır. Konuşma dilinde kültürlü adam, bilgili adam anlamına gelir. Felsefe dili ise bu bilginin biraz daha kökenine inerek, orada insanların doğayı kendi üretimleriyle değiştirerek yeniden ve kendine göre yaptığı yepyeni bir doğayı bulur. Araç yapan yaratık olarak tanımlanan insanoğlu, araçsız yaşayamadığından insanlar doğadan çok kültür ile bağlıdırlar. Kültür insanların ürettikleri değerlerin bütünü olarak, doğanın karşısında insansal bir düzen koyar. İnsan eylemsel gücü ile doğayı kendisine göre değiştirebilen tek yaratıktır. İnsan doğayı üreterek kültürü meydana getirmiştir ve yaşamak için zorunlu görevlerinin geliştirebileceği yepyeni bir doğa kurmuştur. İnsan eylemsel çabasıyla ilkel doğadan ayrılarak kültür düzenini kurmuştur.

Kültür konusuna her disiplin kendi açısından değişik yaklaşımlar getirmiştir. Kültür bir tanım içinde ortaya konamayacak kadar geniş boyutlara sahip bir kavramdır. Bu nedenle herkesin üzerinde birleşebileceği bir tanım ortaya koyabilmek oldukça zordur belki de olanaksızdır. Ne var ki, insanların yarattığı tüm değerler ve ürünlerin topluca kültürü oluşturduğu genel olarak benimsenmektedir. Kültür kavramının çok yönlü bulunması gerçeği karşısında, verilen tanımlar daha çok ortak öğelere dayanan yönlerde geliştirilmektedir. Gene de bu tür tanım denemelerinin başarılı oldukları söylenemez. Tanımı yapan kişinin içinden geldiği disiplin ve yetişme biçimi verilen tanımın içeriğini belirlediği gibi sınırlarını da çizmektedir. Kültür sorunu insanların varlığını ve etkinlik alanlarını içine alan bir yapıdadır. Getirilen tanımlar, geliştirilen açıklamalar bu sorunun değişik yönlerinin tanınmasını sağlamaktadır. Bu tür gelişme de, birlik ve bütünlük yerine konunun daha da karmaşık yapıya dönüşmesine yardımcı olmaktadır.

Kültür öncelikle bir toplumun yapısı ile ilgili bir olgudur. Toplum yapılarının kuruluşu ve işleyişleri belirli özellikler taşırlar. Bunlar her toplumun kültürünün de ana yapısını ve boyutlarını çizer. Toplumsal yapılar kendisini oluşturan öğelerin ve kurumların durumları ile açıklanır. Öğeler arasındaki uyumlu birlik toplumsal yapının sağlıklığını gösterir. Karşılıklı etkileşimler ve değişimler yapının

farklı yönlerde biçimlenmesine yol açar. Toplumsal yapının kurumları kültürün başlıca yaratıcılarıdır ve kültür aracılığı ile varlık oluştururlar. Kültür toplumsal yapılarda yansımasını bulan bir olgudur. Toplumsal olgular kültür potası içinde eriyerek içerik kazanırlar ve bütünlüğe ulaşırlar. Ortaklaşa yaratılan ve paylaşılan bilgi ile değerler sistemi olarak kültür, varlığını olduğu kadar sürekliliğini de toplumsal yaşama borçludur. Bu nedenle toplumsal yapılar dışında bir kültür sisteminin varlığından sözedebilmek olanaksızdır. Bir anlamda toplumların sürekliliğini sağlayan temel öğe kültürdür. Sürekli bir değişim süreci içinde bulunan toplumların ayakta kalabilmeleri ve değişime ayak uydururken sürekli yanlarını koruyabilmeleri kültür aracılığı ile gerçekleşir. Toplum yapısının temel taşlarını oluşturan değerler ancak kültürün sistemleşmiş içeriği ile korunabilirler.

Toplumsal yapılara doğrudan bağımlı bulunan kültür sistemlerinin her topluma göre değişmesi doğaldır. Bu nedenle yeryüzünde kültürlerin göreceliği sözkonusudur. Bir toplumun geçmişten aldığı ve geleceğe aktardığı değerler bütünü olarak kültür, toplumsal yaşamın birikimidir. Toplumların gelmişten gelerek geleceğe uzanan süreci içinde sürekliliği sağlayan kültür, toplumların içinde bulundukları koşullara ve gelişmişlik düzeylerine göre de değişkenlik gösterir ve zamanla göreliliğini ortaya koyar. Her kültür, hangi toplumdan veya yaşam düzeyinden gelirse gelsin kültürel platformda eşdeğere sahiptir. Diğer alanlardaki gelişmişlik ayırımı kültür dünyası için fazla geçerli değildir. Çünkü kültür sistemleri ister geri kalsın, isterse gelişmiş olsun dünyaya kendi ortamlarının ürünlerini özgürce sunabilirler. Kültürün doğasında var olan özgürlük ve çeşitlilik hangi düzeyde olursa olsun genel ortama katkıda bulunabilecek düzeydedir. Görecelik özelliği, değişik sistemlerin kültür dünyasına özgün katkılar getirebilmesine olanak verir.

İnsanlık tarihi değişik toplumların ve toplumsal yapıların evrimine bağlı olarak farklı kültürlere sahne olmuştur. Değişme tüm toplumsal yapılarda olduğu gibi kültür alanında da geçerlidir. Tüm kültürler arasındaki etkileşim ağı ve diyalog değişimi, gelişimi hızlandıran ana öğedir: Kültürel gelişme, kültürü oluşturan öğelerin

daha ileri biçimler oluşturabilmek üzere değişmesidir. İleri kültür biçimi, toplumları oluşturan insanların etkinliklerini artırmaya, çevre koşullarına olan egemenliklerini üst düzeye çıkarmaya yarayan, gelecek için daha fazla olanaklar sağlayan yeni bir düzendir. İnsanlık tarihinin ilk çağlarında çok ağır işleyen kültürel gelişme daha sonraki çağlarda toplumsal olaylarla beraber hız kazanmıştır. Günümüzde ise bu hız başdöndürücü noktalara ulaşmıştır. Teknolojik ilerlemenin kendini en çok belli ettiği alanlar içinde kültür başta gelmektedir.

Kültür; değişik bakış açılarına göre tanımlandığı kadar, farklı açılardan da ayrı ayrı sınıflandırılır. Her toplumun genel bir kültürü vardır. Ne var ki, bu kültür toplumun değişik kesimlerinin çalışmaları ve ürünleri sonucunda meydana geldiğinden, toplumda farklı kültürel yapılardan oluşmaktadır. Öncelikle her toplumda egemen yapıda olan bir kültür vardır. Bu kültür, toplumda egemen olan gücün veya toplumsal kesimin kendi yarattığı veya öne geçmesini istediği kültürdür. Bunun karşısında ise karşıt kültürler vardır. Karşıt kültürler ise egemen kültür tarafından dışlanan, siyasal iktidarı etkileme gücünden yoksun bulunan kültürlerdir. Egemen kültür var olan yapıyı koruyabilmek için zamanla tutucu kültür görünümüne girer, karşıt kültürler ise düzeni değiştirebilmek için devrimci kültür yapısına dönüşürler. İktidarın seçimi sonucunda egemenleşen kültür bir başka anlamda siyasal kültürü oluşturur, siyasal alan dışında kalan kültür ise görünüşe ağırlık veren süs kültürü durumuna düşer. Toplumda ilerleme ve gelişmeden yana olan güçlerin getirdikleri öncü kültürü oluştururken, bunun dışında toplumda eskiden beri var olan kültüre geleneksel kültür denebilir. Egemen kültür devlet aracılığı ile resmi kültür düzeyine getirilirken bunun dışında kalan da resmi olmayan kültür olarak aldandırılabilir. Aydınların oluşturduğu kültüre seçkinler kültürü denirken, halk kitlelerinin oluşturduğu ve ilgilendiği kültüre yığın kültürü adı verilmektedir. Kültür, bir toplumda var olan sınıflara göre ayrılabilir ve her sınıfın adı kendi kültürüne verilebilir. Bu tür kültür ayırımlarını kültürün anlaşılmasında değerlerin sınıflandırılmasında ve sistemli bütünlüğe kavuşturulmasında yararlı katkılar getirmektedir.

Kültür toplumsal bir olgu olduğu kadar, sanatsal yönü de ağır bas-

maktadır. Genel boyutları ile sanat kültürün içinde yer alır ve kültürün özelliklerine göre biçimlenir. Kültürel yapının temel özellikleri sanatsal çalışmalarda ve üretimde sanatçıları ister istemez etkilemektedir. Belirli bir kültür sistemi içinde yetişen ve eğitim gören sanatçıların bu kültür sisteminin dışına çıkmaları kolay kolay beklenemez. Dış dünya ile bağlantı kurarak bu durumu aşabilen sanatçılar vardır, ne var ki bu örneklerin azınlıkta kalması genel kuralı doğrular niteliktedir. Sanatçıların yarattığı sanat ürünleri genelde sanatsal kültür yaratır ki, bu da genel kültür sisteminin bir parçasıdır. Kültürün toplumsal ve siyasal boyutları bulunduğu kadar, sanatsal yanı da vardır. Bir ülkenin kültürünü meydana getiren değerler ve ürünler toplumsal kaynaklı olduğu kadar sanatsal kaynaklı da olabilmektedir. Sanatsal kültür ile toplumsal kültürü karıştırmamak gerekir, bunlar bir bütün oluşturdukları kadar zaman zaman farklı değerleri de içlerinde barındırırlar.

Kültür farklı kaynaklardan geldiği kadar birbirinden çok ayrı çeşitlere bölünmekte, birbiriyle çelişen bazı ayırımlara konu olabilmektedir. Bütün bunlar bir gerçek olmasına karşın gene de kültürün bütünlüğü önemli bir olgu olarak durumunu korumaktadır. Değişik öğelerin oluşturduğu karmaşık yapı olmasına karşın kültürel değerler arasındaki yakın etkileşim bu değerlerin anlaşılmasında bütünlük sorununu gündeme getirmektedir. Kültürel olguları değişik bilim dalları incelerken kendilerine göre yaklaşımlarla açıklamalar getirmektedirler. Ancak bunlar o bilim alanının veya disiplinin sınırları içinde kavranmaktadır. Kültüre bütüncül bir yaklaşım söz konusu olduğunda değişik disiplinlerin açıklamaları ve tanımları eşit olarak ve nesnel boyutlarda ele alınmalıdır. Kültürel olgular ve değerler yalnızca tek bilim dalı ile açıklanamayacağına göre değişik disiplinlerin getirdiklerinden yola çıkılarak bir kültür bilim çerçevesinde değerlendirilmeli, nesnel boyutlarda yorumlanmalıdır. Bilimsel disiplinlerin açıklamaları geliştikçe bunlardan yararlanılarak bir kültür bilim alanının geliştirilebilmesi daha kolaylaşacaktır. Kültür tek başına ne toplumbilimin, ne antropolojinin ne de sanatsal yaklaşımların konusu olamayacağı gibi son yıllarda orta-

ya çıkan yeni akımlarda olduğu gibi kültürel yöntemlerle de değerlendirilemez. Her bilim dalının kültürel açıklamaları alanı zenginleştirmekte, ama tüm gerçekliği bilimsel açıdan yeterince değerlendirmede güçsüz kalmaktadır. Hiçbir bilim dalı bu nedenle kültüre yalnız başına sahip çıkmaya kalkışmamalıdır. Bilgi birikimi kültür olgusunu kendi bilimsel disiplinine kavuşturacaktır.

Sanatsal kültürün kaynakları olarak genellikle, edebiyat, sanat, felsefe, tiyatro ve folklor kabul edilmektedir. Çok ileri uygarlıkların eseri olan; edebiyat, sanat ve felsefe insanların düşünce ve duygularının gelişmelerini ve toplumların ilerlemelerini sağlamıştır. Kültür insan yaşayışının değerini artırır. Sanat ve felsefe insanların kültür sahibi olmalarını sağlarlar. İnsanların sosyal ve doğal çevrelere uymaları için düşünce yaratmaları, gelenek ve maddi şeyler yaratmaları gerekmektedir. Kültürel yaşayış uygar insanı ilkel insandan ayırmaktadır. Kültürün gelişmesi için aydınlar uzun bir tarih boyunca büyük çabalar göstererek çok değerli eserler yaratmışlardır. Çağdaş toplumsal kültür, eski sosyal faktörlerin gelişimi ve sentezi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir toplumun kültürünü değerlendirebilmek için o toplumun tarihi gelişimini ele alarak incelemek gerekmektedir. Kültür gelişmeleri bilim ve tekniğin ilerlemesiyle daha fazla hız kazanarak zamanımızdaki yüksek durumuna gelmiştir.

Kültür insanı diğer canlılardan ayıran en önemli kıstaslardan birisidir. Bu kıstasın özü, insanın iç yapısında sosyallik içgüdüsünün bulunmasına dayanmaktadır. Sosyal yaratık olan insanlar, toplum içinde topluma dönük olarak yürüttükleri çeşitli üretim çabalarının sentezi sonucunda kültürün belirmesini sağlamaktadırlar. Genellikle toplumların karakteristiklerini tarihi olaylar değil, kültürel unsurlar meydana getirmektedir. Ulusların nasıl ortaya çıktıklarını anlayabilmek için, onların kültür tarihini ve gelişimini anlamak gereklidir.

Herşeyden önce insanlar, kendilerini ve kendi davranışlarını çok iyi bilmek zorundadırlar. Kültürün anlaşılması biyolojideki gelişme, fizikteki yerçekimi ve tıptaki hastalıkların anlaşılması kadar önemlidir. İnsan davranışlarının anlaşılabilmesi için amaçların bilinmesi gereklidir. Kültür insanların öğrendikleri şeylerin asıl kaynağını oluşturmaktadır. Geleceğin daha parlak olması ulusal kültürün derin-

lemesine incelenerek arınmış bir şekilde ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Gelişmiş bir kültürel ortam uygarlığın ilerlemesini sağlayan başlıca koşullardan birisidir. İnsan gruplarının inanç ve hareket tarzı olan kültür, toplumların tinsel zenginliğidir. Toplumların güçlü olabilmeleri için yalnızca doğal ve ekonomik kaynakların zengin olması yeterli değildir. Uygarlığın dayanağı olan kültür kaynakları da zengin olmalıdır.

Karmaşık bir değerler sistemi olan kültür, insanların varlıklarının ve kişiliklerinin gelişmesinde büyük roller oynamaktadır. Kültürel değer ve davranışlardaki ayrılıklar, toplumların birbirinden ayrı karakteristiklere sahip olmalarına yol açmıştır. Fakat uygarlık geliştikçe ve toplumların ilerleme oranları arttıkça kültürel ayrılıklar yavaş yavaş kaybolmakta, toplumlar birbirine benzer karakterlere sahip olmaktadırlar. Eski ve ortaçağda kültür sistemlerindeki ayrılıklar yüzünden uluslar birbirleriyle anlaşamamışlar ve yıllarca süren savaşımlara girişmişlerdir. Bu kavgalar birçok kültürel eserin yıkılmasına, kültür sistemlerinin sarsılmasına neden olmuştur.

Maddi kültürün yaratılması için eski kuşaklar büyük kafa ve el emeği göstermişlerdir. Maddi kültürün doğmasında değerler, duygular, bilgi ve inançlar çok önemli roller oynamışlardır. Kültürün tinsel aşamasını oluşturan beceriler, duygular, bilgiler ve inançlar olmasa maddi kültürün yaratılması olanaksızdır. Tinsel aşama kültürün oluşumunda zaman bakımından daha büyük bir önem taşımaktadır. Büyük felaketlerde insanlar kültürün maddi dönemini meydana getiren kentleri, binaları, yolları ve köprüleri yitirdikleri zaman yenilerini hızla yapabilmeleri için tinsel kültür bakımından çok gelişmiş durumda bulunmak zorundadırlar. Kültürün tinsel dönemi geri kalmış bir durumda olursa, toplumlar ve uluslar varlıklarını sürdüremezler. İnsanların sıkı toplumsal ilişkiler kurmalarını, birbirlerine karşı iyi davranmalarını ve işbirliği yapmalarını sağlayan kültürün, tinsel unsurlarının gelişmesi için modern toplumlarda kültür eğitimine çok önem verilmektedir. Teknolojinin ilerlemesi karşısında insanlar kültürün tinsel yapısında da gelişmeler sağlayarak denge kurmak zorundadırlar. Bir toplumun yeterliği, tinsel aşamayı oluşturan sosyal organizasyon yöntemlerine dayanmaktadır.

Kültür bir toplumun sahip olduğu maddi ve tinsel değerlerden meydana gelen öyle bir bütündür ki, toplumda var olan her bilgiyi, ilgileri, gereksinmeleri, değer ölçülerini, zihniyet ve davranış biçimlerini içine alır. Bütün bunlar birlikte o toplum üyelerinin çoğunluğunda ortak olan ve onu diğer toplumlardan ayıran özel bir yaşam biçimi sağlar. İnsanları diğer canlı varlıklardan ayıran özellik, düşünme yetenekleri sonucunda meydana getirdikleri kültürel ortamdır. İnsanlar olmasaydı kültür de olmazdı. İnsan yaşamının normal gelişimi sonucunda ortaya çıkan kültür, sosyal yaşama canlılık ve gelişme kazandırmıştır.

Gün geçtikçe giderek, kültürel etkinliklerle daha çok ilgilenen insanlar, geleceğin daha iyi olabilmesi için büyük sosyal eylemler göstermektedirler. Modern yaşayış ancak gelişmiş kentlerle gerçekleşebilir. Kentlerin kültürel ve sosyal çalışmalara elverişli çevreler olmaları gerekir. Modern insanlar düşük standartlı kent ve kasabalarda yaşamak istememektedirler. Bugün ileri ülkelerde, gecekondularla şehirlerin bozulmasına karşı kesin savaşlar açılmakta ve daha iyi sonuçlar doğuran toplumsal devrimlerin yapılması istenmektedir. Kentler, insanların kültürel amaçlarını ve kültüre karşı gösterdikleri kaygıyı belirtirler. Düzensiz biçimde kurulan kentler insanların ilgisizliklerini ve düzen düşüncelerinden yoksun olduklarını gösterir. İnsan toplumlarının yerleşme ve konut gereksinmesinden doğan kentler, kültürel bir ortam olarak insanların kültür düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadırlar.

Kültür, insanların doğal güçlerin baskı ve etkisinden kurtulmalarını ve özgür bir sosyal yaşama sahip olmalarını olanaklaştırmıştır. Ayrıca demokratik düşüncelerin doğmasında ve demokratik yaşayışın gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Demokratik rejimler ilk önce kültür ve uygarlık düzeyleri yüksek olan çevre ve toplumlarda gelişmiştir.

Demokrasi herşeyden önce özgürce söylenebilen düşüncelere dayanır. Kültür ortamının birer parçası olan felsefe, hukuk, ahlak demokrasinin kurulmasını ve insan toplumlarının demokratik düzen içinde yaşamalarını sağlarlar. Demokrasinin yaşaması için kültürel güçlere de önem verilmelidir. Vatandaşların demokrasiye sahip

çıkmaları ve demokrasiyi koruyabilmeleri için onların kültürel, ve bilimsel eğitimden geçirilmeleri gerekmektedir. Bir ülkenin uygarlığını meydana getiren kültürün bütün öğeleri, aynı zamanda demokrasinin de vazgeçilmez temelleridir. Bu nedenle gerçek demokrasiye ulaşılabilmesi için kültürel kalkınmaya öncelik tanınmalıdır.

Devlet ve toplum biçimleri çağımızda demokrasiler ve otoriter rejimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Devlet gerçekten demokratik düşünce ve sistem üzerine kurulmuşsa o zaman kültür ve sanat politikaları da özgürlükçü bir yaklaşım içinde ele alınır. İnsanlarda özgürce kültür ve sanat etkinliklerine katılabilirler ve yaratabilirler. Bu da toplumun kültürünün kısa zamanda atılım yapabilmesini sağlar. Kültür, birçok iç dinamiğe sahip bulunan karmaşık bir yapıdır. Çağdaş boyutlarda istenildiği gibi gelişmeler gösterebilmesi için kültürün öncelikle özgürlük ortamına gereksinmesi bulunmaktadır. Demokratik olmayan baskıcı rejimlerde kültür ve sanat politikası sınırlayıcı ve baskıcı niteliklere sahiptir. Bu tür politikalar kısa zamanda tümüyle yönlendirici ve güdümleyici yapılara dönüşebilirler. Kültürel gelişme için demokratik bir devlet yapısından ve felsefesinden yana olmak gerekir. Gelişme kadar, geniş boyutlu kalkınma için de bu böyledir.

İnsanlığın günümüzde ulaştığı bilgi birikiminde bile kesin bir tanıma kavuşturulamayan kültür çok yönlü bir kavramdır. Değişik açılardan yaklaşımların getirdiği aydınlatmalar çerçevesinde kültür sorununu en geniş boyutlarda ele almak, nesnel boyutlarda irdelemek ve bilimsel bilgi birikiminin verilerinden yararlanarak açıklamak gerekir. Bunların yapılabilmesi için her türlü koşullanmanın ötesinde demokrat ve aydın bir tutum izlenmelidir. Kültür hiçbir bağnazlığa katlanamayacak kadar canlı bir alandır. Her yaklaşımın bir katkısı olabilir ama hiçbir yaklaşım kültür alanını kendi tekeline alamaz ve bütünüyle açıklayamaz. Kültürü; bütüne yakın bir tanımlamayla açıklayabilmek için, tüm disiplinlerin yaklaşımları ile tanımlama denemelerinin beraberce ele alınmaları zorunludur.

B- KÜLTÜR VE TOPLUM

Toplumsallık insanın yaradılışı gereği olduğundan onun yaşantısına yön veren en önemli iç etkenlerden birisidir. İnsanlar arasında iş bölümü ve birçok alanlarda sıkı dayanışmalar geliştikçe, bazı ortak davranışlar ve eylemler de belirmeye başlamıştır. İnsanların bir araya gelerek ortak bir hayat yaşamaları sonucunda, toplumsal olgular giderek oluşmuşlar ve böylece edebiyat, felsefe, siyaset ve sanat dalları ortaya çıkmıştır.

İlkel toplumlarda halk daha kendi bilincine ulaşamadığından dış çevre koşullarını algılarken düşünemiyordu ve kolayca dış etkiler altında kalıyordu. Böyle bir ortam içinde, toplumun gerçek anlamda lideri, düşünürü, sözcüsü niteliğini kazanan kişi, büyücü tipi şeklinde çıkarak kitleler üzerinde bir baskı kurabilmiştir. Bir toplumsal oluşum olarak ortaya çıkan büyünün bu görevi bir işbölümü ve ortak dayanışmanın getirdiği sonuca göre rahip, hekim, bilgin düşünür ve sanatçı tarafından paylaşılmıştır.

Doğanın derinliklerinde gizli yaşayan sanat, ilk çağlarda dinsel ve doğasal koşulların etkisiyle uzun bir süre bilinçsiz bir biçimde yaşamıştır. Zamanla bu gibi etkilerin baskısından kurtulmuş, sanatçı kendi yaşadığı devrin ve toplumun dileklerini, umutlarını ve özelliklerini sanat yapıtlarıyla dile getirerek, içinde bulunduğu toplumun sözcüsü haline gelerek kendi devrini ölümsüzleştirmiştir. Böylesine bir toplumsal görev sorumluluğu kazanan sanatçının değeri, genellikle kişiliği ile değil, halkının ve çağının ortak yaşantılarını, önemli olay ve düşüncelerini yansıtabilme yeteneği ile ölçülmüştür.

Zaman zaman bu anlayışa yakın ya da ters düşünceler ortaya çıkmış ve bunların çarpışması zamanımıza kadar sürmüştür. Sanatın bu gelişim çizgisi içinde bazı düşünürlerin görüşlerini değerlendirmek gerekir.

Kant'a göre: sanat yararsız, amaçsız, özgür, kişisel bir oyundur. Ona göre sanat çalışmalarının hiçbir toplumsal değeri ve karakteri yoktur. Sanat yapıtı tarihsel ve toplumsal koşulların dışında kendi başına bağımsız bir bütün oluşturur. Sanat yapıtları bireysel nitelikli oldukları için toplumsal hayata hiçbir katkıda bulunamazlar.

Freidrich Hegel ise bütün sanat olgularını kendi tarihsel gelişme süreçleri içinde kavramaya çalışmıştır. Sanat yapıtı salt ve biçimsel özellikler taşıyan organik bir bütün meydana getirir. Estetik biçimi ve evrenin öz fikirlerini bütünü kavrar ve belirtir. Fikirle biçimin birliği uyarlığı ve tutarlılığı güzel fikrini oluşturduğundan sanatın kökeni tarihsel bir gelişime dayanır. Tarihin herhangi bir anında sanatçının estetik bir biçimde yansıttığı toplumsal yaşamın bütünü sanat yapıtına kendi özünü ve içeriğinin tümünü verir.

Hegel sanatı.başlıca üç büyük çağa ayırır:

1— Sembolik Çağ: Kaynağı doğu uygarlığıdır. Üstün olan sanat kolu mimaridir.

2— Klasik Çağ: Kaynağı eski Yunandadır. Göze batacak derecede gelişmiş olan sanat kolu heykeltraşlıktır.

3— Hristiyan Çağ: Bu sanat çağının kaynağı ise modern dünyadır. Modern dünyada gelişmiş olan sanat kolları resim müzik ve şiirdir. Bu üç sanat kolu modern dünyanın manevi güzelliklerini en iyi bir biçimde yansıtmaktadırlar.

Bu üç sanat çağının hızlı akışı içinde sanat düşüncesi kendini arar bulur ve en sonunda gelişir. Sanat Hegel'e göre insanların pratik alanda çalışmalarının yüksek şeklidir. Sanat çalışmaları sonucunda toplumsal değerler öz ve biçimle dile gelirler.

Plehanov'a göre: Sanatın kökeni toplumsal karakter taşıyan bir oyundadır. Bu görüşü idealist felsefeden alan Plehanov, gerekli değişiklikleri yaparak sanatın anlamını da çerçeveden kurtarmıştır. Sanat insanoğlunun oyuna olan eğiliminden doğan, estetik bir tat veren toplum için bir oyundur. Böyle bir karakter taşıyan oyun gençleri gelecekteki toplumsal ödevlere hazırlar ve yaşamın yeniden

üretimi ile insan bilimleri bakımlarından önem taşır. İnsanların özgürlük gereksinmesini dile getirir. Oyun ve sanat ekonomik nitelikler taşımayan toplum alanına girerler. Ama ekonomik nitelikler taşımayan her uğraşı, kendi temelinde ekonomik çalışmalarla koşullanmıştır. Oyun, toplumsal özyapısına rağmen aylak sınıflarda hiçbir zaman eğlenceden öteye geçemez. Aylak sınıfların sanat yapıları kendi ortak hayatlarının boşluklarını dile getirir. Bu nedenle onların sanatının insanlık için hiçbir yararı yoktur.

Çernişewski, sanatın asıl kaynağı olarak işi ileri sürmüştür. Madem ki sanatın topluma bir katkısı olmamaktadır, o halde sanatın kaynağı oyun olamaz, demiş ve işin sanatın kaynağı olabileceği düşüncesinde direnmiştir. Çernişewski, ayrıca sanatın yaşamı tıpatıp kopya etmekle yetinmeyip onu açıkladığını ve ona önderlik ettiğini belirtmiştir.

Kültürün asıl kaynağına inersek, onun da tarih gibi insanların toplumsal emeklerinin bir ürünü olduğunu görebiliriz. Ancak bir gelişim içinde gerçekleşen bu çabalar sadece çevrelerini değil aynı zamanda kendilerini de değiştirip geliştirmektedirler. Bu nedenle, insanların pratik alandaki toplumsal emeklerin, sanat olgularının oluşmasında önemli bir yer tutar. Ancak, bir gelişim içinde gerçekleşen bu çalışmalar sadece bilinç ve düşünceden ibaret değildir, aynı zamanda estetik kuralların da oluşturduğu bir bütündür. İnsanlar pratik çalışmalarında sadece çevrelerini değil, aynı zamanda kendilerini de değiştirip geliştirmektedirler. Bu nedenle, insanların pratik alandaki toplumsal emekleri, sanat olgularının oluşmasında önemli bir yere dayanır.

Kültürü gerçekçi açıdan ele alırsak toplumsal yaşamı yansıttığı ortaya çıkar. Sanatın evrimi toplumun evriminden ayrılmaz. Sanatta meydana gelen çelişlemeler toplumsal yaşamdaki çelişmelerin gelişmelerine bağlıdır. Sanat, ekonomik koşulların temelde belirlediği yaşam biçimlerinin her toplumsal sınıf için başka başka nitelikler taşıdığı gerçeğini ortaya koyar.

Sanatın duygusal yönü yanında düşünsel bir yönü de olmalıdır.

Düşünce ve biçim birliği içinde yer alan sanat eseri için taşıdığı imgelerle ve başka öğelerle uyumlu bir bütün meydana getirmelidir. İnsancıl çalışmaların tümünün ortak niteliği, insana yararlı olmak olduğuna göre sanatta insana yararlı olmalı, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde sanatın eğitici yönünü geliştirmeli, insan ve gerçek sanat arasında iletişim sağlayabilecek kertede halktan bir parça olmalıdır. Sanatın kendisi bir toplum gerçeğidir. Sanat toplumun gelişmesiyle ortaya çıkmış ve gelişmiş, insan uygarlıklarının geçirdikleri evreler, sanat çalışmalarının tarihini oluşturduğuna göre, sanatın toplumdan kopmaması gerekir. Sanatın toplumsal görevini unutmaması için sanatçıyı kendi toplumu bu yönde uyarmalıdır. Toplumun bu uyarmayı yapabilecek bilince ulaşmasında da yine sanatın önemi çok büyüktür.

Toplum yapısı, kültürün oluşmasında etkilidir. Her toplum, kendi çevresel koşullarına ve yapısına göre kendine özgü ulusal sanatını yaratır. Estetik bilimine göre sanat, toplumun bir işlevidir ve belirli toplumsal kümelerin, zamanların çizgilerini yansıtır. Sanatın oluşmasında o toplumun insanlarının yapıları ve kişileri en önde yer alır. Bunun yanında coğrafi çevreye bağlı olarak gelişen, üretim güçlerinin temeli üzerine kurulmuş toplumsal ilişkiler yoluyla coğrafi çevrenin sanatın gelişimi üzerinde doğrudan doğruya hiçbir etkisi yoktur.

Plehanov'a göre, katkısız, karışmamış hiçbir ırk olmadığından, kültürün ırklara göre de açıklanması doğru değildir. En ufak şeylerde bile üretim kuvvetleri etkisini gösterdiğinden, sanatın tarihinde üretim kuvvetlerinin toplumsal hayata yapmış olduğu etkileri esas almalıdır. Sanat eseri yapıldığı yer ve zamanın özelliklerini belirtir. Bu bağımsızlılık ne kadar kuvvetliyse, sanatçının kişisel kalıntısı ne kadar az ise sanatçı da o kadar büyük ve değerlidir.

Kültür ürünleri toplumsal ilişkilerden doğan olay ya da olaylardır. Bu ilişkilerin değişmesi ile sanat eserleri de değişmek zorunda kalır. Belirli bir dönemin sanatçısı hep o dönem ve toplum beğenilerine yakınlık gösterir. Zevkleri, toplumdaki sınıflara göre

değişir. Sınıflararası çatışma kültürün gelişmesini sağlar. Ve bu çatışma toplum düzeninin temellerindendir. Her sınıf kendi isteklerini ortaya koyarak sanatın kendi isteklerine göre gelişmesini arzular.

Zamanımızda kültür etkinlikleri daha çok halka dönük bir karaktere ulaşmak çabasındadır. Halk sanatı bir yönetici sınıfın gereksinmelerini dile getiren yüksek sanatın orta evresinden geçmeksizin aynı kaynaktan ortaya çıkmıştır. Aynı kaynaktan doğmasına rağmen halk sanatı, halkın kendine özgü veriler ile beslenerek bugüne kadar gelmiştir. Bugünkü anlamıyla halk sanatı, halka dönük, halkın ayağına giden, halk tarafından anlaşılabilen ve halkın sorunlarını dile getiren sanat olarak tanımlanmaktadır. Halkçı sanat bulanık düşlerle yetinmez. Halkçı sanatın asıl görevi yarının bugünden doğmasını tüm sorunlarıyla ele alarak işlemektir.

Bir sanatçı ancak yaşadığı çağın ve toplum koşullarının kendisine bağışladığı olanakları yaşantısına katabilir. Öyleyse sanatçının özelliği kendi yaşantısının aynı çağdaş sınıfdaki öbür insanların yaşantılarından bütün bütüne değişik olmasına değil, daha güçlü, daha bilinçli ve daha yoğun olmasına bağlıdır. Sanatçının yeni toplumsal ilişkileri başkalarını görebileceği şekillerde ortaya çıkarılmalıdır. Zamanımızdaki sanatçıların çoğunluğunun ortak yanı, çevrelerindeki toplumsal gerçeklerle uzlaşmayı becerememeleridir. Uygarlığın sürekli gelişmesi sonucunda gerçekleşen toplum içi değişiklikler, sanatçıların çoğunu toplum dışına itmiştir. Giderek maddeci bir yöne giren toplumsal sanatçılara doyum sağlayamamakta ve onları doğanın kucağına atmaktadır, ya da sanatçı kendisine uygun olarak başka bir yol seçmektedir.

Kültürün özü bakımından bir toplumsal olgu olarak doğduğu ve geliştiği görüşünde hemen hemen düşünürlerin çoğu bir fikir birliğine varmaktadır. Bu gerçeğin ışığı altında kültüre, sanata ve toplum yaşamına bakılırsa, ikisinin de birbirlerine bağlı bir gelişim süreci geçirerek çağımıza geldikleri anlaşılır.

C- KÜLTÜR VE POLİTİKA

Kültür sorunu her yönüyle insanların varlığını ve etkinlik alanının tümünü içine alan bir sorundur. Politik, ekonomik, ideolojik, bilimsel, hukuksal ve sanatsal nitelikli herhangi bir olgunun ait olduğu alan içinde ele alınması ve açıklanması bu olgunun tüm yönleriyle tanınmasını sağlamıyor. Çeşitli alanların sınırlarının ötesinde karşılaşılan sorun bu alanların toplamından başka birşey olan bütünselliğin sorunudur. İşte kültür sorunu insanın yarattığı herşeyin ve tüm değerlerin bütünselliğinin sorunudur. Öyle ki, bu bütünün içinden herhangi bir öğeyi anlamını ve yapısını değiştirmeden çekip çıkarmak soyutlamak olanaksızdır.

Kültür kısaca «İnsanlığın yarattığı herşeydir» biçiminde tanımlanabilir ve tüm değerleri içerir. Kültür geniş anlamıyla toplumsal yapı, doğa ve insanlar arasındaki ilişkilerden doğar. Kültür doğanın yarattıklarına karşı insan tarafından yaratılan herşey olarak tanımlanabilir. Bütüncü tanıma göre kültür toplumunun kazandığı bilgi, sanat, gelenekler ve benzeri diğer yetenekleri, alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür. Kültür insanın toplumsallaşmasıyla ortaya çıkar ve bireyin toplumla bütünleşmesi olarak gelişir. İnsanın doğadan kurtulması bu sürecin başlangıcıdır. Kültür bir bakıma, iş ve eylem temeline dayanan insanın ikinci doğasıdır. İnsanlar özgür eylemleri ile kültür yaratırlar. Genel olarak kültür ideolojiden ve düşünceden geniş kapsamlıdır. İnsanlığın tüm ürünleri gibi sanatta kültür temeline dayanarak doğar ve gelişir.

Kültür evrensel yapıya ve boyutlara sahiptir. Bununla beraber ulusal kültür, sınıf kültürü, sistem kültürü gibi çeşitleri vardır. Toplumların yapıların da ve gelişim süreçlerinde maddi ve temel üretimin bütünselliği son aşamada maddi üretimin egemen biçimiyle

belirlenir. Üretici güçlerin sürekli olarak gelişimi doğaya egemen olma çabasındaki insanın yarattığı kültürün evrenselliğini belirler. Bunun yanında kapitalizm öncesi aşamalardaki toplum birimlerinin doğal sınırları, dışsal etki değişimleri ve daha sonra kapitalizmin gelişiminin bir sonucu olan uluslaşma süreci de farklı ulusların ulusal kültürlerinin oluşumunu belirler. Kültürün ulusal niteliği kapitalizm çağında geniş ölçüde kapitalizm öncesi kalıntılarla belirlenir. Toplumda sınıflaşmayı belirleyen temel olgu egemen sınıfların tüm değerlere kendi açılarından el koymalarıdır. Egemen sınıflar sahip çıktıkları evrensel kültürü, insanlığın ürünlerini kendi çıkarları ve sömürüleri doğrultusunda kullanırlar. Sınıf kültürü temelde toplumsal sınıfların kendi çıkarlarını savunmak üzere evrensel kültüre sahip çıkmaları ve bunu kendi ideolojileriyle bütünleştirmeleri olarak anlaşılabilir. Egemen sınıflar tüm değerlere el koydukları aşamada, ulusal kütür sınıfsal kültür ile bağdaşır. Böylece ulusal kültür genellikle sınıf ve gücün kültürüdür.

Kültür politikası açısından bu durum son derece önemlidir. Politikayı yürüten yönetici güç egemen sınıf adına iktidara gelmiştir ve o sınıfın istekleri doğrultusunda devleti yönetir, toplumu yönlendirir. Toplumun yönlenmesinde insan kafasının biçimlenmesi öncelik taşır. Bu konuda tümüyle kültür politikasına bağlıdır. Siyasal iktidarların kültürü kendi yapıları ve gelecekleri açısından ele almaları yadırganmamalıdır. Bu onların doğası gereğidir. Her iktidar kültürü bu biçimde ele alır. Proleterya diktalarını bile bu gerçekten soyutlamak olanaksızdır.

Kültür politikası kültürün evrensel, ulusal veya sınıfsal olarak ele alınmasına göre değişik özellikler gösterir. Evrensel kültürü oluşturan çelişik öğelerin birliği farklı düzeylerde ele alınmalıdır. Buna göre sınıf kültürü çelişkisi ancak uzlaşmaz karşıt iki sınıfın kültürünün çelişkileri olabilir ve bu çelişki ancak bir üst düzey ulusal kültürde, bir oranda çözümlenebilir. Farklı ulusal kültürler çelişir ve bu çelişkilerde bu ülkelerin ait oldukları sistem tarafından belirlenir. Yeryüzü ölçeğinde en genel ve belirleyici çelişki iki sistemin kültürlerinin çelişkisidir. Bu çelişkinin çözümü ise evrensel

kültürdür. Her ulusun ve sınıfın kültürü evrensel kültürün birer parçasıdırlar. Ulusal kültürler çelişirler ama sınıfsal kültürler çelişmezler. Bu açıdan bir sınıfa dayanan iktidarların kültür politikası, evrensel kültürle sınıfsal düzeyde daha çabuk bütünleşebilir. Bir ulusun tümüne veya çeşitli kesimlerine dayanan iktidarlar ise daha ulusal bir kültür politikası izlerler, evrensel kültüre daha kapalı ve uzak kalırlar. Kültürü ulusal sınırlar içinde anladıkları sürece diğer toplumların kültürleri ile alış-veriş içinde olamazlar. Ve bu da kültürel gelişmeyi önler. Ulusal kültürler belirli özelliklere dayanarak doğar ve gelişirler. Dış dünyaya açılamadıkları sürece o özellikleri değişen koşullarda yenilemek ve giderek tekdüze bir ortama girmek zorunda kalırlar. Kültürel alış-veriş tekdüzeliğe saplanma tehlikesinden kültürleri kurtarır ve yeni gelişme boyutları kazandırır. Ulusal iktidarlar her ne kadar ulusal kültür politikası uygularlarsa uygulasınlar, dışa açık ve hoşgörülü olmak zorundadırlar. Bu politikayı çağdaş anlamıyla sürdüremedikleri sürece çağımızda ortaçağ bağnazlığından öteye gidemezler. Nitekim ülkemizde de ulusallık adına yönetime gelen iktidarlar bu kısır döngüden kendilerini kurtaramadıkları gibi giderek kültür adına kültürsüzlük ortamı yaratmışlardır.

Türkiye kültür sorunu açısından ele alındığı zaman Tanzimat yıllarından bu yana kapitalizm öncesi toplumdan kapitalist topluma geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu süreç toplumda kendiliğinden oluşmamış, büyük ölçüde dışardan gelmiştir. Türkiye'nin kapitalistleşmesinin dışa bağımlı karakteri ve batı ile aradaki uzaklığın sürekli korunmasından dolayı bu süreç Türkiye'de birbuçuk yüzyıldır tamamlanamamıştır. Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde toplumsal yapı kendi iç dinamiği ile değişmedi. Eski kültür fazlasıyla saldırıya uğradı. Doğa ve batı kutupsallığı Türkiye'yi giderek ikili bir kültür çıkmazına sürükledi. Batıdan gelen kültür karşısında köklü bir yerli kültür buldu ve iki kültürün öğeleri yepyeni bir karışım oluşturdu. Her iki kültürde farklı zamanlarda iktidar olmuş iki egemen sınıfın kültürleridir. Türk kültüründe saf doğulu veya saf batılı kültürden söz etmek yanlıştır. Çünkü çarpık toplumsal yapı zamanla kendi

ürünü olan yeni bir bireşimi yaratmak zorundadır. Kültürler hiçbir zaman kendi başlarına oluşmazlar ve birbirleriyle karşılıklı etki içindedirler. Türk kültürü ise hem doğudan hem de batıdan çok ayrı öğeler içermektedir. Bu nedenle de-kendi içinde bir bütünlükten ve sistematikten yoksundur. Karışıklık zamanımıza kadar tutarlı bir kültür politikası uygulanamadığı için büyük bir sorun olarak sürüp gelmiştir.

Türkiye'de günümüz koşullarında tutarlı bir kültür politikası saptanırken iki önemli konuya öncelik tanınmalıdır. Birincisi toplumun hangi kesimleri adına bu politika saptanıyor? İkincisi ülkenin içinde bulunduğu kültür karmaşası ve doğan kültür kopukluğunun nasıl giderilebileceği? Bu iki soruyu yeterince yanıtlayamayan kültür politikaları ne kadar farklı önerilerle işe girişselerde temelde birbirlerinden farklı olamayacaklar ve kültür karmaşası daha uzun süre toplumu uğraştıracaktır. Tutarsızlık ve istikrarsızlık yüzünden ülke kültürüne tam bir kişilik kazandıramayacak ve sahip çıkılamayacaktır. Nitekim komşu ülkelerin karagöz, müzik, tiyatro, sofra ve mutfak geleneklerimize sahip çıkmaları, bunları sanki kendi kültürleri imiş gibi dünya piyasasına sürmeleri bu kuşkuyu açıkça kanıtlamaktadır. Kültür alanındaki politikasızlık başkalarının işine yaramaktadır. Ne var ki, bu durumda bir politika sayılabilir. Yani kültürü önemsememe kültüre değer vermeme politikası. Cumhuriyetin kurulmasından bu yana yarım yüzyıl geçmiş olmasına karşın kültür sorununun ilk kez ciddi denebilecek bir düzeyde hükümet programlarında yer aldığı bir döneme girilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bir yandan «ulus» kavramı oluşturulurken, diğer yandan onun zorunlu ve ayrılmaz parçası olarak «yurt» kavramı da sınırlarına ve tarihsel boyutlarına kavuşturulmuştur. Bütünüyle bir kültür değişimi adı verilebilecek bu olayların bir kısmı iyi niyetli girişimlerle bir kısmı da kendiliğinden gelişmesine karşın sistemli bir yöntemle ele alınmamışlardır. Köy Enstitüleri ve Halkevleri gibi kültür örgütlerinin önce açılıp sonra da kapatılması bilinçli bir kültür politikasından yoksunluğun açık

örneklerindendir. Cumhuriyet önceleri bir kültür devrimi olarak topluma benimsetilmek istenmiş, ne var ki burjuvazinin kısa zamanda palazlanması buna izin vermemiş ve egemen güce sahip çıkılırken kitlelere doğru devrimin halkçılık ilkesi doğrultusunda gelişen kültür seferberliğinin hızı kesilmiş, halkın çağdaş bir kültür ile bütünleşmesi önlenmiş ve sonraki yıllarda ulusalcılık adına başa geçen iktidarlar aracılığı ile çok eski kültür ürünleri çağdışı özelliklerine karşın kitlelere aşılanmaya çalışılmıştır. Bu girişimler daha sonraları tutucu, faşist, gerici iktidarlara kitle tabanı yaratılmak için de araç olarak kullanılmıştır.

Politika belirli bir alanda izlenen yol ve tutumlar bütünü demektir. Kültür politikası ise kültür sorunları karşısında belirli seçeneklere göre bir tutumun izlenmesidir. Bu tutum siyasal parti programlarında dile getirilir, öneriler doğrultusunda da kamuoyu oluşturulur. İktidarların toplumsal ve sınıfsal yapıları politikanın ana öğeleri olan seçeneklerin belirlenmesinde başlıca rolü oynarlar. Belirli bir alanda izlenen politika, o politikayı izleyen gücün yapısı ve bu yapı dolayısıyla seçtiği yolların, yöntemlerin bütününden oluşur. Kültür politikasını bu genel kural dışında düşünmek yanlış olur. Saptanan politika uygulanırken kitle haberleşme araçları ve diğer kurumlar seçilen ilkeler doğrultusunda kamuoyu oluştururlar. Türkiye'de ise politikanın uygulayıcısı olan siyasal partilerin programları incelendiği zaman, kültür ve sanat konularının akla gelmediği, gereğince önemsenmediği görülecektir. Oysa çok partili siyasal düzende halkın yaşamına yön verme durumunda ve savında olan siyasal partiler kültürel konularda ayrıntılarıyla görüş sahibi olmak zorundadırlar. Bu konularda sağ partilerden fazla birşey ummamak gerekir, çünkü tüm ülkelerdeki kültür ve sanata karşı takınılan tavır sağ ve sol partiler arasındaki başlıca ayırıcı özelliklerden birisidir. Sağ partiler ve oluşturdukları siyasal iktidarlar, özellikle ileri kapitalist ülkelerde sanatı toplumsal yaşamdan soyutlamış ve zorlaştırmışlardır. Toplumsal yaşamın düzenlenmesinde, değiştirilmesinde ya sanata hiç hak tanımamıştır ya da edebiyat ile

geçiştirilmiştir. Ellerinde bulunan kitle haberleşme araçları ile istedikleri değerleri kamuoyuna benimsetiyorlar ve kültürel gelişmeye set çekebiliyorlar. Türkiye'deki sağ partiler ileri kapitalist ülkelerdeki benzerlerinden daha alt bir bilinç düzeyinde olduklarından ne yaptıklarını pek bilememektedirler. Kültür ve sanata karşı tavır almaları çağdışı politikalarının bir sonucudur. Az gelişmiş ülkelerde çoğunlukla rastlanan bu durum Türkiye'de de görülmektedir.

Sol partiler ise düzene karşı çıkarken sanattan yararlanmak zorundadırlar. Bu nedenle programlarında, yayım organlarında kültür ve sanat konuları için geniş yer ayırırlar. Ne var ki, ülkemizde bu ilginin gerçek boyutları ile ele alındığı söylenemez. Sanatın tüm etkinliklerinin ayrılmaz bir parçası olduğuna henüz inanılmadığından gereken önem verilmemiştir. Bir partinin ekonomik ve toplumsal görüşleriyle iç ve dış politikasında bir uyum aranırken kültürel konuların üzerinde fazla durulmamıştır. Partilerin toplumsal ve ekonomik görüşleriyle kültür ve sanat görüşleri arasında bir terslik varsa orada bir ilişki kopukluğu vardır. Bunun da nedeni kültür sorunlarının yeterince önemsenmemesidir. Türkiye'deki sol partilerde kendilerini bu çıkmazdan kurtaramamışlardır.

Cumhuriyetin kurucusu olan parti, kültür ve sanat konularına programında en fazla yer veren parti olmuştur. Programında; insan ve toplum yaşamının zenginleşmesi açısından sanat ve kültür çalışmalarının demokrasinin gereği özgürlük ortamı içinde toplumun tüm kesimlerine yayılması ve bu alanda uluslararası ilişkilerin engelsiz olarak geliştirilmesi, insanların çocukluktan başlayarak güzel sanatlarla yaratıcılıklarını ve duyarlılıklarını geliştirecek biçimde ilgilenmeye özendirileceği, sanat ve yazım çalışmalarının her türlü güdümden uzak destekleneceği, bilimde olduğu gibi sanatta da giderek evrenselleşme olasılığının benimsendiği, sanat çalışmalarında özgürlüğün asıl alınacağı, halkın sanata ilgisinin ve beğeni düzeyinin geliştirileceği, özerk kurumlar kurularak kültür ve sanatın örgütlenmesinin ve sanatçıların toplumsal güvenliğinin sağlanacağı, bunun için devletin yardımcı olacağı, radyo ve televizyonun

özerkliğinin güvence altına alınarak kültüre katkısının artırılacağı, devlet ve yerel yönetim tiyatrolarının yanı sıra özel tiyatrolara da devlet desteğinin sağlanacağı, sinemadan öndenetimin kaldırılacağı, konservatuar ve güzel sanatlar akademilerinin sayılarının artırılacağı, çok sesli Türk müziğinin gelişmesi için önlemler alınacağı, halk müziğinin gelişmesi için katkılar sağlanacağı, geleneksel halk sanatlarının geliştirileceği, tarih ve kültür hazinelerinin korunmaları için yeni bir denetim sisteminin kurulacağı, sanatçı ve yazarların vergi bağışıklığının artırılacağı, ülkenin her köşesinde kitaplık sayısının fazlalaştırılacağı gibi kültürel konulara geniş yer verilmiştir.

Türkiye'nin ikinci büyük partisi olarak uzun süre iktidarda bulunan parti ise, kültür sorunlarına programında fazla ver vermemiştir. Programında ve önseçim bildirgesinde Türk dilinin bozulmasını önlemek için bir Türk Dil Akademisinin kurulacağı, Milli Folklor Enstitüsünün oluşturulacağı, telif haklarında vergi bağışıklığının artırılacağı gibi konulara yer verilmiştir. Ne var ki, belirli hatlarıyla kesin bir kültür politikasına sahip olunmaması, koalisyonlarda ortağı bulunan partilerin kültür politikalarının önplana geçmesine neden olmuştur. Her alanda millilik sağlanacağı gibi genel bir hedef kültür alanında da yeterli sayılmıştır.

Türkiye'nin en büyük dinci partisi ise, kültür sorununu daha çok islam din açısından ele almıştır. Kültür alanında somut öneriler getirmekten çok müstehcenlikle savaşa öncelik vermişler ve bunu kendilerini destekleyen kitleyi ayakta tumak için kullanmışlardır. Seçim bildirgelerinde ve programlarında hep eski kültüre yönelmişler, heykellere karşı savaş açmışlar, sansürün daha etkin bir düzeye getirilmesi için çalışmışlardır.

Kültür sorunlarına ikinci olarak en çok yer veren parti ise uluscu sağ kanat parti olmuştur. Bu parti, kültür ve sanat politikasının devletin desteğinde ve öncülüğünde yürütüleceğini sanatın ideolojik silah olarak kullanılmasının önleneceğini, kültür ve sanatta taklitçiliğe yer verilmeyeceğini, sanat eserlerinin her yönü ile Türk

olacağını, sansürün güçlendirileceğini, devlet sinema okulunun kurulacağını, milli Türk tiyatrosunun yeniden oluşturulacağını, Türk müziği konservatuarının kurulacağını, Türk sanatları akademisinin açılacağını programına almıştır. Kesin ve kararlı politikası ile iktidar ortağı olduğu hükümetlerde kültür politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında bu parti diğer ortaklarından daha etkin olmuştur.

Eski partilerin yanı sıra günümüzün partilerinin programlarına bakıldığında bir gerileme görülmektedir. Programlarda kültür konularına çok az yer verilmiştir. Son seçimlerde işlenen konular arasında kültürün yer almaması da bu durumu açıkça göstermektedir. Günümüzün partileri, herşeyi ekonomiye bağlarken kültürü unutmuş görünmektedirler. Kültür ile ilgili olarak programlarında kısaca; dil sorunu üzerinde durulmakta, uluslararası ilişkilerde kültüre yer verileceği ve ülkemizdeki kitaplık sayısının artırılacağı belirtilerek, ulusal bir kültür politikasının belirlenmesine çalışılacağı söylenmektedir. Sanat ve sanatçıların destekleneceği de programda yer almaktadır.

Parlamentoda yer alan sol muhalefet partisi ise programında; insanın maddi varlığını geliştirmek amacıyla kültür ve sanatın destekleneceğini, böylece insanların düşünce ve yaratıcılıklarının geliştirileceğini, toplumun tüm kesimlerinin kültür ve sanat çalışmalarından eşit ölçülerde yararlandırılacağını, sanatçıların özgürlükleri ve öznellik haklarının korunacağını, sanatın gelişmesi için geniş ölçülerde devlet desteğinin sağlanacağını, bu alanda özerk yapıda bir kurumlaşmaya gidileceğini, bu kurumun tüm kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde çalışacağını, böylece halkın sanata ve kültüre dönük ilgisinin geliştirileceğini açıkça ilan etmiştir.

Bir başka parti ise, programını daha az demokratik bir anlayışla düzenlediğinden kültür ve sanat alanında denetimden yana bir anlayışı programına almıştır. Özellikle, son gelişmelerin ışığında dil konusunda geniş olarak durulmuş, dilde özleşmeye karşı çıkılarak moda olan deyimi ile yaşayan Türkçe'den yana bir tutum benimsenmiştir. Bürokratik anlayışla hazırlanan programın genel havası sanat

ve kültürde özgürlüğe ve özerkliğe karşıdır.

Başka bir sol parti ise, kültür ve eğitime programında geniş yer vermiştir. Eğitimin sürekliliği ile örgün ve yaygın eğitimin bütünlüğünü benimsemiş, eğitimin üretime dönük biçimde kalkınma politikası ile beraber ele alınması savunulmuştur. Toplumsal bütünleşme için eğitimin herkese açık ve işlevsel olması, yaygın eğitimden etkin biçimlerde yararlanılması belirtilmiştir. Üniversite özerkliği kesinlikle savunulurken, kültür ve sanatında özgür ve özerk gelişmesi inancı dile getirilmiştir. Kültür ve sanat ile insanın özgürlüğü ve yaratıcılığının geliştirileceği toplumun tüm kesimlerine kültür hizmetlerinin götürüleceği, sanatçıların özgürlükleri kısıtlanmadan devletin kültür ve sanata geniş destekler sağlayacağı, ulusun kültürel birikiminin bilimsel yollardan değerlendirileceği ve Atatürk'ün yolunun izleneceği programda belirtilmiştir.

Başka bir sağ parti; ulusal kültüre ulusun birlik ve bütünlüğü için önem verildiğini, Türkçe'nin halkın anlayabileceği gibi kullanılmasının, tarihsel kalıta önem verilerek eski eserlerin öncelikle korunmalarını ve dış dünyaya açılmasını kültür ve sanat çalışmalarının ülkemizde turizm potansiyelinin geliştirilmesi için yönlendirileceği gibi konulara programında yer vermiştir. Bu durumda günümüzün siyasal partilerinin kültüre geçen dönemin partilerinden daha az önem verdikleri söylenebilir.

Türk kültürünün sorunları çok çeşitli ve çok yönlüdür. Bu açıdan kolay çözüm hiçbir alanda olanaklı değildir. Kültür politikası saptanırken önemli sorunlar öncelikli bir sıra ile düzenlenmeli ve bir program çerçevesi içinde ele alınmalıdırlar. Sorunların en başında geçmiş kültüre sahip çıkmak gelmektedir. İşin en acı yanı kültür devrimi yapıyoruz diye tüm eski değerlerin ilerici çevrelerce gözden çıkarılmasıdır. Ve bunun doğal sonucu geçmişin kültürünü savunmak eyleminin en gerici ve tutucu kesimlere bırakılmış olmasıdır. Sağcı güçler özellikle cumhuriyetten sonra yaygınlık kazandırılmaya çalışılan resmi ideolojinin, geçmiş kültür değerlerine sahip çıkmayı bir gericilik sayan anlayışından yararlanmışlardır. Sağ güçler resmi

ideolojinin yarattığı bu boşluğu doldurmuşlar, geçmiş kültürümüze bütünüyle sahip çıkarak bu kültürü kendi çağdışı ideolojilerine göre yeniden üretmişlerdir. İlericiliğin üst yapısal düzeyde uzun süre kalması, eski kültürün gerici ve tutucu güçlerin silahı olarak günümüzde kullanılmasına yol açmıştır. Geçmiş kültürümüze bilimsel olarak eğilmek isteyen ilerici bazı kesimler bu üstyapı ilericilerince gericilikle suçlanmışlardır. Geçmiş kültüre hangi kavrayış tarzı ile sahip çıkılırsa bu kültürü o doğrultuda yeniden üretmek ve bireşime varmak olanaklıdır. Eski kültüre bilimsel bakış açısı ile sahip çıkılırsa, çağdaş anlamıyla Türk kültürünün ulusal bir bireşime ulaşması olanaklaşacak ve sağcı ideolojilerin elinden bu silah alınmış olacaktır. Kültür alanında Tanzimat kafasının silinmesi geçmiş kültürümüzün gereğince ele alınarak değerlendirilebilmesinin önkoşuludur. Tarih korkusundan ancak tarihe bilimsel gözle bakılarak kurtulunabilir. Süreklilik, bütünlük ve değişiklik kavramları bilimsel gelişmelerle çağımızda düşüncenin temel ilkeleri olmuşlardır. Kültür olayları da bu ilkelere dayanarak kavranabilir.

Türk kültürünün ikinci ana sorunu ikilikler nedeniyle bir boşluğun doğmasıdır. Türk kültürünün hem doğulu, hem de batılı nitelikleri bulunması bütüncül bir yapıya kavuşmasını önlemiştir. Eskiden beri süregelen bu ikili yapı halk kültürü-divan kültürü, kırsal kültür-kentsel kültür, feodal kültür-kapitalist kültür ve giderek oluşan sosyalist kültür gibi ikilemelerle yaşamını sürdürmüştür. Bu çok yönlü görünüm kültür sorununun çıkmazını her zaman bir düzeyin üzerinde tutmuştur. Kültür ikilikleri Türk toplumunun siyasal gelişmesinde de önemli yere sahiptir. Belirli siyasal görüşler ve iktidarlar kültür yaşamımızda görülen ikiliklerin yarattığı boşlukları belirli amaçlar için bazan genişletmişler, bazan da tepeden inme doldurarak kullanmışlardır. Kültürel boşlukları kendi ideolojisi ile kapatma tavrı son zamanlarda tüm siyasal partilerde önplana geçmiştir. Eski kültür değerlerinin güncelleştirilmesi, yabancı kültür değerlerinin görmezlikten gelinmesi hep bu ideolojik tutumla kültür boşluğunu doldurma çabasındandır. Bu tehlikeli gelişmeye karşı durmanın

zamanı çoktan gelmiştir. Eğer Türk kültürü bu ikiliklerin yarattığı çıkmazdan, bilimsel çalışmalarla çağdaş düzeyde oluşturulacak ulusal bireşim ile kurtarılamazsa, ideolojiler savaşı kültürümüzü daha da yozlaştıracak, belki de yokolma noktasına doğru sürükleyecektir. Kültür alanı sistematik olarak yeniden düzenlenmedikçe, ideolojilerin belirli kültür değerlerini kendi silahları olarak kullanmaları gibi tehlikeli bir gidiş hiçbir zaman önlenemeyecektir.

Kültür ve politika ilişkileri bir bakıma çok yönlüdür. Hem politik açıdan kültüre yönelmek sözkonusudur, hem de kültür açısından siyasal konulara girmek olanaklıdır. Bu iki alan arasındaki ilişkilerin son zamanlarda giderek artması ise ortaya siyasal kültür diye bir olgu çıkarmıştır. Toplumların kültürel varlığı tüm kurumları ve alanları etkilediği gibi siyasal kurumların ve kuruluşların oluşmasında önplanda etki sahibidir. Bir ülkenin siyasal sistemi ve siyasal süreci ister istemez kültürel varlığın boyutları ile belirginlik kazanmakta ve kültürel özelliklere göre değişik bir kimliğe kavuşmakta, böylece de diğer siyasal sistemlerden ayrılmaktadır. Kültür açısından konuya bakıldığı zaman politikanın biçimlenmesi söz konusudur. Bu nedenle son yıllarda gelişmiş ülkelerdeki siyasal bilim çalışmalarında kültür önplana çıkmış ve siyasal kültür akımı çerçevesinde fazlasıyla önem kazanmıştır.

İlişkilerin diğer yanından bakıldığı zaman politikanın kültüre yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Kendisini belirleyen ve özelliklerini veren alana karşı politikanın ilgisiz kalması beklenemez. Politika devleti olduğu kadar toplumu da yönetme sanatıdır. Bir toplumun her yönden yönetilmesi gündeme geldiği zaman kültür alanının dışlanması düşünülemez. Geleceğe dönük ve uzun süreli politikalarda toplumların kültürel varlıkları her zaman birinci planda ele alınmışlardır. Politikayı yalnızca toplumsal veya ekonomik sorunlara indirgeyen yönetimler ise uzun ömürlü olamamışlardır. Toplum yönetimleri bir bütündür ve kültür ana öğe olarak her zaman bunun içinde yer alır. Yirminci yüzyılda insanlığın geniş bir kültür patlaması içine girmesi ve teknolojik ilerlemelerin kültür sanat

çalışmalarına getirdiği yeni boyutlar ve yaygınlık düzeyinin artması politika kadar siyasal bilime ve kültür olgusuna birinci derecede yönelimi sağlamıştır. Düzenli ve etkin yönetimlerin kurulabilmesi için yapılan araştırmalarda, yönetsel ve politik yapılardan önce halkın siyasal süreçlere ilgisi, toplumun geleneklerindeki siyasal eğilimler önem kazanmışlardır. Bir devlet sistemini veya yönetimi sürekli ve düzenli kılabilmek için toplumda var olan siyasal kültürün öncelikle gözönünde tutulması gerçeği bu tür araştırmalardan sonra kesinlik kazanmıştır. Eğer bir ülkede kurulan siyasal rejim kendi kültürüne toplum içinde sahip değilse en kısa zamanda bu kültürü oluşturmak zorundadır, aksi durumda bu rejim uzun ömürlü olamayacağı gibi, toplumda var olan siyasal kültürün istediği yönetim veya rejim en kısa zamanda işbaşına gelecektir. Çeşitli ülkelerde tepeden gelen yönetimler bu nedenle kısa zamanda sona ermiştir. Bu gelişmeler her dönemde görülmüştür. Çağımızda ise siyasal kültür ile çelişen rejimlerin düşmesi çok daha hızlı bir süreç içine girmiştir. Kültürün siyasal özellikleri veya etkileri yerinde belirlenemezse, politikaların oluşturulmasında yeterince değerlendirilemezse yönetimler ne denli başarılı olurlarsa olsunlar bu başarıları eksik kalacak, istenilen amaçlara ulaşmak zor olacaktır. Çağdaş siyasal bilim bu boşluğu yerinde gördüğü için siyasal kültür konusunu öne çıkarmış ve önem vererek incelemeye başlamıştır. Bu yaklaşıma göre, bir ülkenin siyasal sistemi ele alınırken o ülkedeki toplumun kültürü öncelikle incelenmekte bu incelemeden çıkan sonuçlara göre o siyasal sistem değerlendirilmektedir.

Bir toplumun siyasal kültüründen söz ederken, o toplumun tüm bireylerinin düşünce, duygu, gelenek ve eğilimlerinde benimsenmiş olan siyasal sistem belirtilmektedir. Bir toplumda meydana gelen siyasal yönlenmeler ve eylemler o toplumdaki eğilimlerin politika sahnesine çıkması biçiminde gündeme gelir. Bir toplumun siyasal kültürü genel anlamda o toplumun ulusal yapısını, karakterini gösterir. Toplumların kültürel kişilikleri ulusal karakterlerinden ayrı bir şey değildir. Bir toplumun eğitim düzeyi, insanların ulaşmış ol-

dukları bilinç aşaması siyasal kültürün politika sahnesinde önem kazanmasında etkin rollere sahip bulunmaktadır. Kültürün siyasal yanları, toplumda politikaya öznel yönlerini canlandırır, belirli siyasal akımların doğması ve gelişmesi için elverişli ortamlar yaratır. Var olan siyasal kültürün boyutlarını iyi değerlendirebilen politik akımlar kısa zamanda iktidara gelebilmişler ve kitleleri arkalarından sürükleyebilmişlerdir. Kültür bu açıdan politikada çok önemli bir yere sahiptir. Politikanın kültüre yaklaşımında propaganda en önemli teknik olarak uygulanmaktadır.

Bir ülkenin kültürel yapısı elverişli değilse o ülkede demokrasinin kurulabilmesi çok zordur. Önce ülkede demokratik kültürün oluşturulması ile işe başlamalıdır. Bu kültürün oluşturulması ile beraber yaygınlık kazandırılması da gerekmektedir. Çağdaş teknolojinin geliştirdiği iletişim araçlarından, basın ve yayın organlarından üst düzeyde yararlanarak bu demokratik kültür, kitle kültürü durumuna getirilmelidir. Bu yapılmazsa o zaman basın yayın organlarını elinde tutan belirli azınlıklar kendi istedikleri kültürü topluma empoze etmeye başlayacaklardır. Kültür alanında tekelleşme süreci beraberinde bu tür bir tehlikeyi de getirmekte demokrasilerin kültürel yönünü geri plana itmektedir. Ekonomik gelişmelerin ileri olduğu bazı ülkelerde oluşan tekelci yapılar, kültür ve sanat dünyasına iletişim araçları ile el koymuşlar ve kendi istedikleri doğrultularda siyasal yönetimlerin oluşması için toplumun siyasal kültürünü bu yönde zorlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan dönemde bu tür eğilimlerin otoriter ve diktacı yönetimlerin işbaşına gelmesine katkıda bulunduğu görülmüştür. Ekonomide ortaya çıkan tekelleşme eğilimlerin kültür dünyasına el atmalarını önlemek, eğer işin içine girmişlerse karşı seçeneklerini demokratik çizgilerde oluşturulması gerekir. Dengenin bozulması zamanla siyasal kültürün de tekelci merkezlerin istekleri doğrultusunda oluşmasına yol açacak, ülkede demokrasinin geleceğini sarsacaktır.

Toplumların var olan kültürlerine uygun yönetimlerin iş başına gelebilmesi ve kültürel yapıların çağdaş boyutlarda ileriye doğru

gelişebilmesi için kültür ve sanat dünyasında özerk bir yapı oluşturulmalıdır. Özerklik bir düzen olarak kurulmadıkça, kültür ve sanat dünyasına siyasal amaçlı el atmaların önüne geçilemeyecek, güç merkezleri kendilerinden yana bir kültürün oluşturulması için ülkedeki kültür birikimini halkın eğilimleri dışında bazan da karşıt yönlerde kullanacaklardır. Kültür alanı özerk yapılarda kurumlaştırılmadıkça, kültürün siyasal niteliği gereği siyasal baskılardan kurtulabilmesi de zorlaşacaktır. Bu nedenle oluşturulacak olan kültür politikasında bazı ilkelere öncelikle yer vermek gereklidir.

Öncelikle devlet ve kültür alanı ilişkileri belirli ölçülere oturtulmalıdır. Devlet, doğaldır ki her alana olduğu gibi kültür ve sanat dünyasına da ilgi gösterecek ve toplumun yararına bu alanın düzenlenmesi görevini yerine getirecektir. Yalnız burada çok önemli bir nokta vardır. Düzenleme çalışmalarını yapan devlet yönlendirici bir yapıya girmemelidir. Eğer devlet ve kültür alanı ilişkileri yönlendirici bir çizgiye oturtulursa o zaman her gelen yönetimin siyasal felsefesine göre bir kültür oluşturulmak istenecektir. Bu da baskıları artıracak ve kültür sanat dünyasının özgün yaratıcılığa yönelik bulunan iç dinamiklerini sarsacak, giderek öldürecektir. Toplumların kültür birikimi, tüm siyasal akımların ötesinde ve onların üzerinde meydana gelir. Belirli bir dönemde iktidar olma şansını elde eden iktidarlar bu birikimine kendi damgalarını vurmak isterlerse kendi toplumlarına en büyük kötülüğü yapmış olurlar. Toplumları yaşatan iç dinamiklerinin canlılığıdır. Yönetimler kendi doğrultularında tek boyutlu toplumdan ses veya eleştiri gelmedi mi bir yönetim ne yapacağına zor karar verebilecektir. Bu nedenle kültür hizmetlerinin daha iyi görülebilmesi için düzenleyicilik yapılmalıdır ama yönlendiricilikten ve baskı yöntemlerinden kaçınılmalıdır.

Çağdaş ve gerçekçi bir kültür politikası uygulayabilmek için yönetimlerin öncelikle kendilerine güvenmeleri gerekmektedir. Kendisine güvenen yönetimler her zaman özendirmeden yana olmuşlar, zorda kalmadıkça cezalandırma ve baskı gibi yöntemlere başvurmamışlardır. Çağdaş demokratik devletlerin kültür ve sanat po-

litikaları, özgürlük içinde özendirme ve destekleme biçimde özetlenebilir. Özgürlükçülük ve özendirme kültür politikasının ilk ilkeleri olmalıdır. En verimli ve özgün yapıtların böylesine bir politika altında yaratıldığı, birçok ülkede görülmüş, yadsınamayacak bir gerçektir. Özgürlüğün yanı sıra unutulmayacak bir diğer ilke de çağdaşlıktır. Bu ilkenin içeriğinin belirlenebilmesi için sürekli olarak çağdaş ileri ülkelerin belirli konularda ne yaptıkları, sorunlarını nasıl çözdükleri, kültür ve sorunlarına nasıl yaklaşımlar içinde bulundukları sürekli olarak gözlenmelidir. Atatürk'ün hedef olarak gösterdiği gibi çağdaş uygarlık, hangi noktaya ulaşmışsa o aşamaya gelme Türkiye için de zorunludur. Çağdaş dünyada var olan tüm ileri uygulamaları izledikten sonra bunların benzerini kopya etmek yerine, gözlemlerden sonra varılacak sonuca göre ülkenin yapısına ve toplumun karakterine en çok uyan yöntemlerin, uygulama ve çözümlerin seçilmesi gerekir. Bu seçimlerde yönetimlerin siyasal ve öznel yaklaşımlarını en az düzeye indirmedikçe çağdaşlık ilkesi yeterince işlemeyecektir.

Ülke yararına saptanacak bir kültür politikasını toplumun dışında belirleyebilmek olanaksızdır. Bu nedenle kültürel alanda halkçı bir yaklaşımı benimsemek ve kitlelerle beraber hareket ederek onların eğilimleri doğrultusunda politika belirlemek de sayısız yararlar bulunmaktadır. Halkçı kültür politikası ekonomik açıdan güçsüz durumda bulunan ve toplumda ayrıcalıklı olan kesimlerin dışında kalan kesimlerin de kültür olanaklarından yararlanmaları gerektiği düşüncesinden kaynaklanır. Halk kitleleri içinde bulunan canlı yaratıcı güç ancak bu yoldan kültürün devingen iç dinamikleri ile bütünleşebilir. Kültüre halkçı yaklaşım beraberinde demokratiklik ilkesini de getirir. Demokratik yaklaşım toplumun bütününü gözetir, azınlıkta olan düşünceler zamanla çoğunluğun desteğini kazanabilir ve iktidara gelebilir. Ne var ki hiçbir düşüncenin kültür alanına kendi damgasını vurma hakkı bulunmamaktadır. Düşünce ve inanç özgürlüğü demokratik kültür politikasının özünü oluşturur. Özgürlüklere çağdaş boyutlarda inanmadan ve bunları uygulamada

özleri ile beraber gerçekleştirmeden tam anlamıyla demokratik bir kültür politikasının uygulanabilmesi son derece zordur. Kültür alanında gelişme ve kalkınmanın gerçekleştirebilmesi için de özgürlükçü yaklaşım ön koşuldur.

Kültür politikasının vazgeçilmeyecek en önemli ilkesi ise ulusallıktır. Ulusallığı dar boyutları ile ırkçılığa yönelen yanları ile ele almamak gerekir. Bu tür bir yanlış gene kültür alanında tek boyutluluğu getirecek ve kültür dünyasının iç zenginliğine son verecektir. Ulusallık yaklaşımı da çağdaş boyutlarda olmalı ve toplumun tüm öğelerini eş değerde ele almalıdır. Toplumun tüm üyeleri arasında ayırım gözetmeyen her alanda barışçı bir yaklaşım geliştirebilen ulusallık kültür politikası açısından yararlı olabilecektir. Tüm kesimlerin yaratıcı güçleri, kültürel üretim sürecine girmelerini benimseyebilen ulusallık kültürünü geliştirici bir işlev görecektir. Ulusal birliğin kültürel çeşitlilik içinde korunabilmesi için devlet ve yönetimler nesnel davranmalı ve üzerlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler.

Kültür ve politika birbirlerine çok yakın kavramlardır. Karşılıklı ilişkileri olduğu kadar ortak düzenledikleri alanlar da vardır. Bu gerçek gözönünde bulundurulursa, belirlenecek kültür politikalarında daha başarılı olabilmek olanak içine girecektir. Bilimsel bilgi birikiminin verilerinden yararlanan, kendi toplumunun koşullarında nesnel ve dengeli davranabilen, ulusal bireşime çağdaş dünyanın ileri örneklerinden yararlanarak yönebilen politik yaklaşımlar kültür ve sanat alanında başarılı olabileceklerdir. İnsanların içinde yetişeceği, doğal çevresiyle, öteki insanlarla, toplumuyla ve dış dünya ile çelişkilerini çözmeye yönelik açık bir toplum yapısını geliştirmek için ulusal ve çağdaş boyutlarda demokratik kültür politikası kaçınılamayacak bir zorunluluktur.

D- KÜLTÜR VE ANAYASA

Anayasalar temel hukuk metinleridir. Bir ülkede varolan hukuk düzeninin kaynaklandığı en büyük belgelerdir. Anayasa genel olarak o ülkede varolan hukuk sisteminin simgesidir. Çeşitli anlamları ve tanımları bulunmaktadır. Bir tanıma göre anayasal bir devletin kuruluşunu ve işleyiş mekanizmasını düzenleyen kuralların bütünüdür. Bu kuralların bir bölümü hukuksal olabileceği gibi diğer bir kısmı da gelenekler biçiminde ortaya çıkabilir. Genellikle anayasa terimi dar anlamda kullanılmakta ve hukuk düzeninin çatısını oluşturan kuralları resmi bir metin biçiminde birleştiren belge anlamında ele almaktadır. Her ülkenin olağan koşullarda geniş anlamda bir anayasası vardır, ama dar anlamda da, anayasası olması zorunlu değildir. Hukuksal açıdan dar anlamda var olan anayasa diğer hukuk kurallarının en üstünde bir yere sahiptir. Bir devlet veya siyasal iktidar varlık nedenini anayasa ile simgeleyebilir.

Toplumların gelişim süreçleri içinde yöneten ve yönetilen ayırımı belirli bir noktadan sonra ortaya çıkınca, yönetici güçler örgütlenmek ve iktidarlarını sürekli kılmak istemişlerdir. Yöneten ve yönetilen ayırımı devlet olgusunun doğuşunun başlangıcıdır. Yönetici güçler ellerindeki iktidar gücünü örgütlemek ve sürekli kılmak istedikleri zaman bir hukuk düzenine gereksinme duymuşlardır. Düzene bağlanmayan bir iktidar gücünün kısa ömürlü olacağı endişesi, toplumsal olayların devingenliği, yönetici güçleri birer anayasa yaparak güçlerini pekiştirme yoluna gitmelerine yol açmıştır. Anayasalar yalnız yönetenler açısından değil, aynı zamanda yönetilenler açısından da ortaya çıkmış temel yasal belgelerdir. Yüzyıllar süren siyasal çekişmeler ve savaşımların sonucunda elde edilen hak ve özgürlüklerin de güvence altına alındığı belgeler gene anayasalardır. Devletin işleyiş düzenini, yönetimin biçimini, vatandaşların hak ve

özgürlüklerini yazılı belgelere dayandırmak amacını güden anayasacılık eylemlerine hemen hemen bütün toplumların siyasal yaşamlarında rastlanmıştır. Bu tür eylemlerin güçlülük oranlarına göre, bazen yazılı anayasalar erişilen düzeyin saptaması ile yetinmiyorlar, gelecekte olması gereken ve amaçlanan hedefleri de belirli ilkelere bağlayarak üst düzeyde kurallaştırıyorlar. Böylece anayasaların ikili yönü ortaya çıkmış oluyor. Yöneten yönetilen çelişkisi kadar, var olan düzenin somut kurallaştırılması ile olması gereken düzenin genel kurallarla belirtilmesi, anayasaların temelinde bulunan ana çelişkilerdir. Anayasaların iyilik derecesi bu çelişkilerin toplum gerçeklerine göre bağdaştırılabilmesi ve çözüme kavuşturabilmesi ile ölçülebilir.

Ülkede var olan tüm yasaların uygun bulunmak zorunda olduğu anayasalar, toplumu oluşturan genel anlaşmanın (consensus) bir anlamda temel normunu meydana getirirler. Bir toplumu var eden düşünce, anayasaların özünde yansıyan temel normlarla belirginlik kazanmaktadır. Bu nedenle, anayasaların yazılı biçiminden, maddelerinden daha çok özü önem taşımaktadır. Anayasa maddelerinin ötesinde, içeriğinde ve genel anlamında yatan düşünceler ve yaklaşımlar anayasaların yapısını ve kişiliğini belirleyen ana öğelerdir. Anayasaları hukuksal metinler olarak düşünsel boyutlardan uzak bulunduğunu ileri sürmek yanlıştır. Bütün hukuksal metinlerin altında yatan bir düşünsel boyut bulunduğu gibi anayasalarda bu fazlasıyla vardır. Anayasaları değerlendirirken yalnızca maddeleri ele almak yeterli olamayacağından düşünsel boyutları irdelemek, ortaya çıkararak değerlendirmek, doğru ve yeterli yargılara varabilmenin başlıca ön koşuludur.

İnsan toplumları çeşitli kesimlerden oluşmaktadır. Hiçbir toplum gösterilemez ki üyeleri tek tip insanlardan oluşsun. Tarihin en eski dönemlerinden bu yana toplumlar öncelikli yönetenler ve yönetilenler yarışmasına sahne olmuşlardır. Zamanla yönetenler de kendi içerisinde uzmanlaşma göstermiş ve toplumdaki sosyal, siyasal, ekonomik iktidarlar değişik kesimlerden oluşmuştur. Yönetenler kesiminde olduğu gibi yönetilenler de toplumların yaşam

biçimlerine göre bölümlenmişler, öne çıkan işlevlere göre toplumsal kesimler belirginleşmiştir. İnsanlık tarihi böylesine bir oluşum sürecinin göstergesi durumundadır. Ne var ki, insanlar arasındaki ayrılıklar ve farklılaşma toplumları parçalayamamış, toplumsal yaşam tüm siyasal ve ekonomik boyutları ile günümüze değin sürüp gelmiştir. Farklılaşma sürecine karşın insan toplumlarını ayakta tutan neden insanların toplumsal varlık olmaları kadar, birarada yaşama istekleri de olmuştur. Toplumsallık ve birlikte yaşama isteği, beraberliğin ve toplumsal yaşamın kurallarını da doğal olarak getirmiş ve ortaya ulusları, toplumları yaşatan bir consensus (anlaşma) düzeni çıkmıştır. Toplum anlaşmasının varlığı bir anlamda değişik kesimlerin birarada yaşama isteklerinin göstergesi olmuş, dayanışma içerisinde yaşamı düzenlemiştir. Tek kesimden oluşan bir insan toplumu düşünülemeyeceğine göre, consensus aracılığında tüm kesimlerin varlığı ve dayanışması ile bir toplumsal yaşam düzeni oluşturulmuştur.

Bazı düşünürlerin «Toplum Sözleşmesi» dediği böyle bir anlaşma toplumların yaşamlarını düzenlerken anayasaların ilk çekirdeğini ortaya çıkarmış, insanlarda zamanla temel bir yasa yapma ve toplumsal, siyasal yaşamı böyle bir yasaya bağlama düşüncesini geliştirmiştir. Bir arada yaşamanın belgesi olarak ortaya çıkan anayasalar tüm kesimlerin dayanışma düzeni içerisinde kendi koşullarına, isteklerine ve çıkarlarına göre nasıl yaşayacaklarını ilkelerle belirlemiştir. Yönetenlere yetkiler ve görevler verilirken, yönetilenlerin hakları, özgürlükleri ve çıkarları da güvenceye bağlanmıştır. Ayrıcalıksız bir düzenin temelleri atılırken, insan hak ve özgürlüklerindeki tüm gelişmeler anayasalara yansımıştır. Yetkilerle haklar en son gelişmelere göre belirli dengelere bağlanırken tüm insanların geleceği düşünülmüştür. Belirli toplumlar aracılığı ile ulusal çerçevede ortaya çıkan consensus durumları çeşitli toplumlar arası ilişkilerin sıklaşması sonucunda uluslararası düzeyde de geçerli bir duruma kavuşmuştur. Toplum içinde her kişinin durumu gösterilirken, yeryüzünde yaşayan tüm toplumlara da varlık ve yaşam hakkı böylece tanınmıştır.

Toplumsal anlaşma sonucunda ortaya çıkan anayasalar, daha çok genel ve soyut ilkelerle yeni düzenlemeler getirmişlerdir. Ülke içindeki tüm yasa ve yasal düzenlemelere kaynaklık eden anayasal toplumsal anlaşmanın içeriği açısından her kişinin hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak ve ülke yönetimini anlaşmanın genel ilkeleri çerçevesinde belirli bir düzene bağlayacaktır. Bunu gerçekleştiremeyen anayasalar kısa zamanda geçersiz bir duruma düşerler, görünüşte kağıt üzerinde var olmalarına karşın, hukuk tarihi belgesi olmanın ötesine gidemezler. Anayasalar yalnızca hazırlayan ve uygulamaya koyan erkin gücüne değil, toplumun değişik kesimlerini oluşturan bireylerin çoğunluğunun benimsemesine de bağlıdır. İkinci öğe yeterince gözönüne alınmadığı zamanlar anayasalar ya çok kısa ömürlü olmuşlar ya da etkinliği olmayan geçersiz bir belge durumuna hızla sürüklenmişlerdir. En iyi anayasalar bile toplumun benimsemesi olmadan en kötü anayasanın durumuna düşmüşlerdir. Halk kitleleri sahip çıkmadıkça ne anayasalar ne de diğer yasalar yeterince amacına ulaşamamıştır.

Aslına bakılırsa, toplumları yöneten güçlerin de kendilerine göre bir anlayışları, iktidar felsefeleri ve yönetim yöntemleri vardır. Bu açıdan her yönetimin anlayışı kendi döneminde çıkan anayasalara yansıma gösterir. Egemen gücün toplum ve iktidar felsefesine göre anayasının genel ilkeleri oluşur ve diğer yasal düzenlemelere kaynaklık eder. Her anayasanın bu nedenle özünde yatan bir temel normu vardır. Bu temel norm işbaşına gelen yönetimin anlayışına göre biçimlenir, yönetimlerin değişmesi ile beraber de geçerliğini yitirir, eskisinin yerine yeni gelen yönetimin anlayışı egemen olur ve kendi temel normunu getirir. Anayasalar bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiği zaman özlerinde genel bir içerik, soyut bir anlam bulunduğu hemen görülebilir. İşte bu temel normun anayasaya yansımasıdır. Yöntemlerin temel normları anayasanın özünü biçimlendirdiği gibi maddeleri de yapılarını belirler. Yönetimi elinde bulunduran gücün toplum sorunları, ülke bunalımları ile ilgili düşünceleri ne ise bunlar temel normun ve dolayısıyla anayasanın biçime kavuşmasında birinci derecede yönlendirici rol oynarlar.

Özgürlükten yana güçlerin hazırladıkları anayasalarda temel norm özgürlük olduğu gibi baskıdan yana otoriter yönetimlerin çıkardıkları anayasalarda temel norm, baskı ve kontroldur. Temel normlar anayasa çalışmalarında başlangıç ve hareket noktasıdır. Hangi noktadan kalkılırsa o noktadan sonraki toplumsal süreç de işlemeye başlar. Önemli olan gelinmiş bulunan noktada toplumsal durumun doğru saptanmasıdır. Tarihin ve bilimin öğrettikleri, durum saptamasının yeterli olabilmesi için kesinlikle gözönünde tutulması gereken ana öğelerdir. Bunlardan habersiz bir yaklaşım anayasa açısından başarısız kalmaya mahkumdur. Anayasa hukuku denen bilim dalı siyasal bilim ve tüm sosyal bilimler ile içiçe girmiş bir alandır. Hem her konuyu anayasa ile düzenlemeye kalkacaksınız hem de anayasayı diğer bilim alanlarından soyutlayacaksınız, o zaman ortaya gariplikler ve çelişkiler abidesi bir metin çıkabilir. Yönetimlerin kendi görüşlerine göre temel normlarını belirlemeleri son derece kolaydır, ne var ki her temel norma göre anayasa yapmak çok zor bir iştir. Anayasa hukukunda ustalık ve başarı bu yönleri değerlendirmeden ve dengelemekten geçmektedir.

Anayasa alanında hiç istenmeyecek olan bir durum vardır. Bu da anayasanın özünü oluşturan temel norm ile toplumun temelinde yatan toplumsal anlaşma veya rıza (consenses)nın çatışmasıdır. Çatışma beraberinde ya toplumsal tepkileri getirir veya anayasayı en kısa zamanda geçersiz bir duruma sürükler. Toplum tek tek bireyler toplamı olarak ele alınırsa, her kesimin isteklerinin yönetime yansıması ve belirli bir ağırlığa sahip olması en doğal durumdur. Yönetimin düşüncesini yansıtan temel norm anayasada anlamını bulunca toplumsal anlaşma ile bir uyum içine girmelidir. Bir uyumsuzluk başgösterirse o anayasa sağlıklı olamaz ve tüm toplumsal kesimlerin gereksinmelerini karşılayamadığı gibi maddelerine de geçerlilik sağlayamaz. Yönetimler toplumun olduğu gibi anayasalar da toplumun olmak zorundadır. Yöneteceği bir toplum bulunmayan yönetim düşünülemeyeceği gibi düzenleyeceği bir toplum olmayan anayasa da yoktur. Toplumsal gerçeklik ne kadar iyi izlenirse ve yeterince değerlendirilirse anayasalarda o kadar sağlıklı ve başarılı olur. Top-

lumla gerçekliğin dışında kalan siyasal yaklaşımlar anayasa yokuşunda tökezlemekten kurtulamazlar. Anayasalar toplumdaki siyasal çekişmenin ve kavgaların dışında kalmak zorundadır. Siyasal düşünceler hiçbir zaman öznellikten kurtulamazlar. Anayasal yaklaşım ise öznel değil, tüm gerçekliği yansız değerlendirilebilen nesnel bir çizgide olmalıdır. Yönetimler ve siyasal gücü elinde bulunduranlar kendi öznelliklerinden kurtulabilmek için toplumun her kesiminin sesine kulak vermeli ve onların isteklerini gözönünde bulundurarak anayasa hazırlamalıdırlar.

Toplum içindeki tüm yasal düzenlemeler, yasalar ve kurallar genel anlamda anayasadan kaynaklanmak zorundadırlar. Hukuk düzeninin ve hukuk devletinin gereği, anayasa dışında yasal bir düzenleme düşünülemez. Bir toplumda geçerli bulunan siyasal, sosyal ve hukuksal düzenin temelinde yatan anlayışı temel norm biçiminde simgeleyen anayasa, yeni bir temel norma dayanan yönetici güç, başa gelmedikçe, yasaların ve hukuksal düzenlemelerin en üstünde varlığını korur. Geçerli bulunan değer yargıları temel normun oluşmasına katkıda bulundukları kadar, temel norma da uygun olmak ve ondan kaynaklanmak zorundadırlar. Bu açıdan, anayasaları toplum piramidinin en uç noktası olarak tanımlamak söz konusu olabilir. Tepe noktadaki temel norm, toplum piramidinin her kesimine kaynaklık yapmak ve dolayısıyla da düzenlemek görevindedir. Bir toplumda anayasa varsa, o toplumdaki her şey anayasa çerçevesi içinde düşünülmek ve ele alınmak durumundadır. Anayasa şemsiyesi hiçbir olguyu, kurumu veya toplumsal gerçekliği kendi çatısı altına almamazlık edemez.

Anayasa kavramını yeterince değerlendirebilmek için önce hukuksal gerçekliğe, daha sonra da toplumsal gerçekliğe girmek gerekir. Anayasayı temel hukuksal metin olarak bir toplumun hukuk sistemi dışında düşünebilmek olanaksızdır. Hukuk sistemlerini belirleyen, özelliklerini yaratan ve biçimlendiren ise toplumsal koşullardır. En az hukuk sistemi kadar anayasalar da toplumsal olgulardır. İnsan topluluklarını toplumlaşma süreci kadar, uluslaşma süreci, kalkınma ve gelişmişlik düzeyi de hukuk sistemlerinin öz ve

biçimlerini belirleyen toplumsal nedenlerdir. Sosyo-ekonomik koşullar, teknolojik düzeyde varılan aşamalar bile bunlara eklenebilir. Önemli olan hukuk sisteminin bütün bu toplumsal süreç ve olgulardan haberdar olmasıdır. Toplumsal gerçekliğin değişik yönleri ile bağdaşmayan, halk kitlelerinin gereksinmelerini karşılamayan hukuk sistemlerinin kurulabilmesi çok zor olduğu gibi, uzun ömürlü yaşayabilmeleri de olanaksızdır. Nerede bir toplum varsa orada kesinlikle bir hukuk olduğu varsayıldığına göre, toplumsal gerçeklik dışında bir hukuk sistemi ve dolayısıyla da anayasa düşünülemez. İnsanlar her zaman toplu yaşamışlardır. Toplu yaşam, kesinlikle bir düzene gereksinme yaratır. Hukuk, bilinmeyen ve soyut ilkelerin toplamı değil, topluluk biçiminde yaşayan insanların toplumsal gerçekliğidir. Kişilerin olduğu kadar toplumun hakları, yararı ve tüm. özgürlükler hukuk tarafından ele alınmak ve düzenlenmek zorundadır. Hak ve özgürlüklerin yanı sıra yetkiler de dengeli biçimlerde düzenlenir. Egemenliğin bütünleyicisi olan yetkiler, hiçbir zaman hak ve özgürlüklerin zararına, onları kaldırmak amacıyla kullanılamaz. Hukuk bunu sağlamak için vardır. Ayrıca bireylerin ve toplumun çıkarlarını karşılıklı olarak genel bir uyum içinde sağlamak gene hukukun görevleri arasındadır. Anlaşmazlıkları olduğu kadar çatışma ve çelişkileri gidermek de hukukun görev alanı içine girmektedir.

Hukuk, kendisini uygulayanlarla vardır. Yöneticiler olduğu kadar hak ve hukuk arayışı içinde olan hukukçularla, hak dağıtımı yapan yargıçlar ve yargı organları da hukuk kuralları ile bağlıdır. Hukuk uygulama dışında ve yalnızca soyut anlamda olamaz. Hukuk genel ve soyut kurallardan meydana gelir ama hiçbir zaman somut durumların dışında kalamaz. Her genel veya soyut hukuk kuralı somut durumlara uygulanabilir olmalıdır. Yaşanan her durumun ortaya çıkardığı çelişkileri, çatışmaları veya anlaşmazlıkları çözüme kavuşturacak mutlaka bir hukuk kuralı vardır. Hukuk düzeni ile hukuk devletinden kastedilen budur. Hukuka bağlı bir devletin bulunduğu toplumda hukukun yetmediği bir durum düşünülemez. Hukukun uygulamaya bu denli bağlı bulunması toplum yaşamı ile nasıl

iç içe bulunduğunu gösteren çok açık bir kanıttır.

Toplumların sosyal yapıları hukuk düzenlerini etkilediği gibi, siyasal yapıları da etkilemektedir. Siyasal örgütlenme, eylem ve partileşme gibi olgular toplumun içinde bulunduğu güçler dengesine, sosyal ve ekonomik kesimler arasındaki etkileşim ve ilişki ağına veya benzeri biçimde diyaloguna yakından bağlı bulunmaktadır. Daha da ileri gidilirse, seçim sistemleri, parlamentoların yapısı, seçilen siyasal rejim, devlet güçleri arasındaki kurulan denge düzeni, yönetimin ve bürokrasinin yapısı; toplumun özelliklerine ve de koşullarına bağlı bulunan noktalardır. Toplum yapıları analizine girilince, azgelişmişlik ve gelişmişlik konusu gündeme gelmekte ve sistemleri belirleyici ana öğe olmaktadır. Ülkeler kendilerine en uygun bulunan siyasal sistemleri seçerken kendi toplumlarının özelliklerine ve varmış bulunduğu gelişmişlik düzeyine göre davranmaktadırlar. Bunların da kesinlik kazanması ve geçerlilik düzeyine ulaşması bir anayasa sorunudur. Anayasalar, hukuk sistemlerinin olduğu kadar siyasal sistemlerin de ana belirleyicisidir. Benzer sistemler değişik toplumlarda birbirinden farklı sonuçlar yaratırlar, bu nedenle anayasalar sistem belirlerken çok dikkatli davranmak ve ülke koşullarının dışına çıkmamak gibi bir durumla karşı karşıyadırlar. Bir ülkede demokrasinin bulunup bulunmaması, çok parti veya tek parti sistemlerinin benimsenmesi, totaliter veya otoriter bir yönetimin benimsenmesi birer anayasa sorunu olduğu kadar hem hukuk, hem de toplum sorunlarıdır. Kesin sınırlarla bu konuları birbirinden ayırmaya ve kendi başına ele almaya olanak yoktur. Toplumsal gerçekliğin karmaşıklığı ve çok yönlülüğü bu durumu yaratmaktadır. Çeşitli kesimlerin ve sınıfların bir bütün olarak oluşturduğu toplum gerçeği karşısında, anayasalar, hem hukuk düzenini hem de siyasal düzeni kurmak ve bunları birbirleriyle bağdaştırmak ile görevlidirler. Bunu başarabilen anayasalar uzun ömürlü olabilir ve iyi bir anayasa olarak toplumun çoğunluğu tarafından benimsenebilir. Sistemler arasında denge kuramayan anayasalar ise, sistemler arası çatışmaların kurbanı olarak kısa zamanda, değişirler.

En az hukuk kadar toplumsal bir olgu da kültürdür. Çok geniş

kapsamlı ve çok değişik anlamlı bir kavram olan kültür bütünüyle toplumsal bir olgudur. Aslında toplum ve kültür iç içe girmiş kavramlardır. Bir anlamda toplum kendi kültürünü yarattığı gibi, bir başka anlamda da kültür kendi toplumunu yaratmaktadır. En geniş anlamıyla, bir toplumun yaşam biçimi ve tüm değerlerinin toplamı olarak tanımlanan kültür, bütün sosyal sistemlere, geleneklere ve alışkanlıklara kaynaklık etmektedir. Bu açıdan kültür hukuka da kaynaklık yapmaktadır. Genel olarak hukuk bir kültür fenomeni biçiminde kabul edilebilir. Toplumların yaşam biçimlerini, duygu ve düşüncelerini her türlü değer yargılarını genel olarak belirleyen kültür, ister istemez bir sosyal olgu olarak hukuku da etkileyecektir. Hukuk sisteminin ana ilkeleri, korumaya yöneldiği amaç ve hedefleri, gerçekleştirmeye çalıştığı kurallar, üstün tuttuğu değer yargıları, hak ve haksızlık kavramlarının içeriği, suç ve suçsuzluğun anlamları, hukukun özü ve içeriği genelde o toplumun kültüründen ve o kültürün değer yargılarından etkilenir ve bunlara göre biçim kazanır. Bir yaklaşıma göre hukuk bir kültür sorunudur ve bulunduğu ülkenin kültürünü yansıtır. İlkel toplumlarla gelişmiş toplumlar arasında yapılacak karşılaştırmalar bunu açıkça göstermektedir. İlkel kültürünün yarattığı ilkel hukuk sistemlerine karşılık gelişmiş toplumlarda en ileri hukuk sistemlerini görmek olanaklıdır. Bu bağlantı da, hukuk ile toplum ve kültür arasındaki doğrudan doğruya bulunan ilişkiyi açıkça anlatmaktadır.

İnsanların sahip bulunduğu bilgiler kendi kültürlerinin bulunduğu düzeyi gösterir. Düşünce yeteneği ve onun ürünü olan bilginin işlevi gene kültüre katkıdır. Kültürel birikimin yarattığı bilgi, düşünce ile işlendiği zaman yeniliklere yönelerek gene çıkmış olduğu kaynağa, yani kültüre katkı getirir. Bilgi kültürün bir parçası olarak hukuka da yeni olanaklar sağlayabilir. Kültür ise, bilginin işlevi olarak toplumsal yaşamın içindedir ve yönlenmesini sağlamaktadır. Burada hukuk bilgi ve kültürün ikili etkisine açık bir durumdadır. Hem kültüre dayanarak ortaya çıkar ve değişmelere göre biçimlenir, hem de yeni bilgilere göre kendi gelişmesini sağlar. Bilgi ve kültürün ikili etkisine açık bulunan hukuk sistemleri daha dinamik olarak yaşamın

değişmelerine ayak uydurabilmişler, kapalı bulunanlar ise durağanlığın ötesine gidemediklerinden toplumsal yaşamın arkasında kalmışlar, giderek de tarih sayfalarına geçmişlerdir. Özellikle bilimsel bilgi birikimi ile kültürel gelişmelerin yarattığı potansiyel bir araya gelince hukuk için zengin bir kaynak yaratırlar. Bunların geldiği aşamaları yerinde izleyen hukuk hem çağın gerisinde kalmaz, hem de toplumun gereksinmelerini daha çok karşılayarak, adaletin en çağdaş biçimlerde ve özde gerçekleşmesine yardımcı olur. Anayasalar da bu tip gelişmelerden yararlanabilmek için katı ve sert değil, yumuşak ve esnek olmak zorundadırlar.

Her toplum kendi kültürüne sahiptir. Toplumların üyeleri kendi kültürlerini kendileri yaratırlar. Değişik toplumların üyeleri birbirlerinden farklı davranırlar. Bu davranışlar her toplumda bir bütün meydana getirir ki, bunun da adı kültürdür. Kültür bir toplumdaki davranış biçimlerinin bütünlüğe ulaşmış toplamıdır. Toplum üyelerinin süreklilik kazanan davranış biçimleri ile düşünce değerleri temel kültür yaratıcılarıdır. Toplumsal gerçeklikten kaynaklanan kültür, daha sonra bu bağımlılığını sürdürür, toplumsal koşullar da meydana gelen değişmelerle beraber yenileşme sürecine girer.

Kültürün geniş kapsamlı bir kavram olması nedeniyle, değişik anlamları ve farklı tanımları vardır. Özellikle sosyal bilimler alanında her bilim dalı kendine göre bir kültür tanımına ve kavramına yönelmiştir. Bilim adamları ise kendi dünya görüşlerine ve kurumlarına göre kültür tanımı vermekten çekinmemişlerdir. Kültür kavramının ne olduğu ve hangi anlama geldiği konusu zamanımıza kadar kesinlik kazanmamıştır. Ama kültür adına verilen tanımlara göre geniş kapsamlı bir yaklaşımla toplumsal yaşamın ortaya getirdiği tüm ürünler ve değerlerin toplamı olarak kültür benimsenmektedir. Bir konuda ayırım genellikle benimsenmiştir. Kültürün toplumsal ve sanatsal anlamlarda ikiye ayrılması genel geçerlilik kazanmıştır. Son zamanlarda siyasal bilim alanında kültür konusuna ağırlık verilmesi de gündeme siyasal kültür konusunu getirmiştir. Siyasal bilimciler sosyal gerçekliği algılarken o toplumun kültürüne

önem vermekte ve siyasal sistem ile toplumsal kültürün birbirinden ayrılamayacağını öne sürmektedirler. Kültüre siyasal bir olgu biçiminde yaklaşım son zamanlarda güncellik kazanmakta ve kültür siyasal bir olgu olarak yeniden önem kazanmaktadır. Böylece toplumların siyasal sistemleri, her toplumun duygu, düşünce, inanç, gelenek gibi kültürel boyutları ile ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

Kültür ile ilgili en yaygın tanıma göre; kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, geleneklerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği tüm yeteneklerden, değer ve ürünlerden oluşmuş karmaşık bir bütündür. Görüldüğü gibi çok geniş ve sınırları pek de belirli olmayan bir tanımlama ile kültür açıklanmaya çalışılmaktadır. Buna göre, toplumsal örgütlenme ve kurumlar da kültürün içinde yer almaktadır. Tylor'un bu ünlü tanımından sonra, ortaya birçok kültür tanımı çıkmıştır. Kimi yaşam biçimini asıl almış, kimi davranışları ve sürekliliği temel öğe olarak görmüş, bazıları sosyal yapıdan konuya yaklaşmış, bir kısmı ise belirli disiplinlerin bakış açısı ile kültürü tanımlamaya çalışmışlardır. Kültür kavramı ile ilgili değişik yaklaşımlar bütünsel bir kültür kuramına ulaşılmasını engellemiştir. Aslında kültür ile ilgili yeteri derecede tanım olmasına karşın gene de tutarlı bir kültür kuramı geliştirilememiştir. Bir kavram ne denli önemli olsa da, ne kadar yeterli açıklamalara sahip bulunsa da gene de bir kuramın yerini tutamaz, onun boşluğunu gideremez. Kültür alanında bu çıkmaz tam olarak vardır.

Kültür geçen kuşakların çabalarının, yarattıklarının toplam ürünüdür, ve yaşayan insanların deneyimleri ile daha da zenginleşerek yaşar. Öğrenme ve öğretme yolu ile, bir geçiş olarak kültürün gelişme süreci ele alınabilir. Bir başka anlamda geleneklerle yaşamını sürdüren kültür insanların grup düzeyinde yaşamasından doğar ve gene toplu yaşam ile beslenir. İnsanlar eğer belirli tarzlarda davranışta bulunuyorlarsa bunun nedeni belirli bir kültür içinde doğmuş ve yetiştirilmiş olmalarıdır. İnsanların davranışlarını genelde belirleyen, kültür gelenekleridir. Toplum üyesi bireylerin kişilikleri içinde yaşadıkları ortamın kültürüne göre biçimlenir. Zamanla

kazanılan kişilik belirli bir kültür çevresinde yetişmenin ürünüdür. Toplumsal ve kişisel ilişkilerin gelişmesinde oynadığı rol ile kültür toplum içinde belirleyicidir. Kültür kendi kendisini belirlediği gibi çevre koşullarından da etkilenir. Her sosyal kültürel sistem iklim, coğrafya, insan yapıları gibi çevre koşullarından doğrudan etki alır. Çevre belirli kültür öğelerinin varlığını hazırlar veya önler. Toplumlarda üst veya alt grupların kültürleri bile birbirinden çeşitli açılardan farklı olabilir. Bu durum kültürel yapıda oynaklığa neden olur. Diğer değişmelerle beraber kültür hiçbir zaman durağan kalamaz. Kapalı toplumlarda bile, az da olsa kültürel değişim süreci gözlemlenmiştir.

Genel olarak kültür ile insan arasında da zorunlu bir ilişki bulunmaktadır. Kültürün temelinde insanın biyolojik özellikleri de bulunmaktadır. Biyolojik ilişki yalnızca genel yön açısından önem taşımaktadır. Kültürün kaynak ve işlevleri incelendiğinde insanın biyolojik niteliğini göz önünde tutmak zorunluluğu vardır. Kültür doğduktan sonraki değişmelerinde insanın biyolojik niteliğine fazla bağlı olmadan değişir. Bu noktada insan kültürün yapıcısıdır, kendini açıklamak, kendini geliştirmek ve kendi yararına uygun bir yaşamı sürmek üzere kültürünü yaratır, ona sahip çıkar. İnsan faktörünün önemsendiği kültürel yapılarda, bireylerin daha gelişmiş kişiliklere sahip oldukları, hümanist bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir. Çeşitli yönleri ile insan öğesinin de kültür için önemli olması, kültürün yalnızca toplumsal bir kavram olmasına izin vermemektedir. Kültür, insanların hem toplumsal hem de bireysel gereksinmelerinin karşılanması için vardır. Toplum üyeleri arasındaki ilişkilerde bazı sorunlar ortaya çıktığı gibi, insanların birey olarak topluma uyum gösterebilmeleri, toplum üyeliğinin gereklerini yerine getirebilmeleri de genellikle sorunlar yaratmaktadır. Gene burada kültürün iki yönlü işlevi gündeme gelmekte ve sorunların giderilmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Bu tür sorunları karşılaması nedeniyle, kültürün toplumdan topluma değişik özellikler göstermesi olağan karşılanmalıdır.

Kültür, toplumsal bir olgu olduğu kadar, aynı zamanda da bir sis-

temdir. Toplumsal sistem, üyelerinden her birinin, birbirlerine dışardakilere ve genel olarak dünyaya karşı haklarını, ödevlerini, toplumsal konum ve işlevlerini, rollerini ve uygun davranışlarını ayrıntıları ile tanımlayan, yürürlüğe konmuş, zorunlu bir yasa kuralları takımına, ceza ile yaptırılmamış yasak eylemler ve ilişkiler takımına ve salık verilen zorunsuz eylem kuralları takımına sahip bulunan örgütlenmiş grup demektir. Örgütlenmiş grup, açıkça farklılaştırılmış ve tabakalanmış bir topluluktur. Üyelerin kendilerine göre konumları vardır. İnsanların dünyasında devletten aileye, dernekten ulusa ve hatta kasta kadar çeşitli örgütlenmiş gruplar bulunmaktadır. Bir anlamda toplumsal sistem ile kültürel sistem ayrı şeylerdir. Birçok sistemler bütün toplumsal sistemlerin toptan kültürüne girerler. Herhangi bir örgütlenmiş grubun toptan kültürü bir kültür sisteminden oluşmaz, birbirleriyle kısmen uyumlu, kısmen de uyumsuz çok geniş ve küçük kültür sistemleri kalabalığından, ayrıca da çeşitli birçok kümelerden meydana gelir. Herhangi bir kişinin bile toptan kültürünün kültür sistemi ile bağdaşması çok zordur. Yan yana var olan kültür sistemleri kalabalığı çoğunlukla görülebilir. Örgütlenmiş bir grubun veya bireyin toptan kültürü herhangi bir kültür sistemi ile ne özdeş ne de eşboyludur. En küçük kültür birimi olarak bireyin bile toptan kültürü sistemin içinde tamamıyla bütünleşmemiştir, bu nedenle birbiriyle kısmen ilgisiz, kısmen uyumlu değişik sistemleri yan yana var olarak kültür kümelerini oluştururlar.

Kültür sistemleri belirli uygarlıkların doğmasına kaynaklık etmişlerdir. Ne var ki, bu konudaki tartışmalar günümüzde de sürüp gitmektedir. Kültür ile uygarlığın aynı şeyler olduğu savına karşılık, uygarlık ve kültürün birbirinden farklı bulunduğu ve kültürün ulusal, uygarlığın ise uluslararası olduğu öne sürülmüştür. Her kültürün kendi uygarlığını yarattığı görüşü genel anlamda doğrudur. Uygarlık kültür organizmalarının son aşamada ortaya koydukları bir olgudur. Uygarlık aşaması kozmopolitlik, kentleşme, bilimsellik ve kitleleşme ile belirlenir. İlk olarak kültürlerle beraber uygarlıklar doğar, büyür, gelişir ve zamanla çöker. Uygarlıklar da sistem olarak bir bütündür.

Kültür de olduğu kadar, toplumsal yaşam da, siyasal sistem de ve hatta hukuk düzeninde de ortak ilkelerin ve anlayışın egemenliği göze çarpar. Bu açıdan da kültür sistemleri ile hukuk düzenleri arasında geniş bağlantılar bulunabilir. Geri kalmış kültürlerin egemen olduğu toplumlarda, uygarlık yarışında arkalarda yer alan ülkelerde, ileri bir hukuk sistemi bulunabilmesi olanaksızdır. Hukukun gelişmiş bir düzen durumuna gelebilmesi için temelinde çağdaş ve ileri değer yargılarının bulunması, en gelişmiş anlayışların yasal düzenlemelerde egemen olması gerekir.

Değişik açılardan bakılsa da kültürel bütünlük önemli bir konudur. Özellikle son yüzyıllarda ortaya çıkan hızlı gelişme ve bunun sonucu olarak doğan baş döndürücü değişik kültür sistemlerinin olağan süreçlerini sarsmış, giderek de bozmuştur. Hızlı gelişme ve değişimin tehlikeye düşürdüğü ilk olarak kültürel bütünlük olmuştur. Çünkü bir yandan eski kültür değerleri yaşamlarını sürdürürken, diğer yandan da yeni koşulların ortaya çıkardığı farklı kültür değerleri ve ürünleri gündeme gelmiştir. Böylece toplumsal sürecin belirli aşamasında hem eski hem de yeni kültür değerleri beraberce yaşamaya başlamışlar ve giden toplumun kültür sistemi iç tutarlığını yitirerek paralanmaya ve yozlaşmaya doğru sürüklenmiştir. Bu nedenle, kültürel bütünlük kavramı eski toplumların yavaş değişen koşullarındaki anlamını günümüzün endüstriyel ve endüstri ötesi toplumlarında yitirmekte ve anlam olarak yeni boyutlar kazanmaktadır. Çağımızın hızlı koşullarında, kültürel bütünlük belirli bir sistemin iç tutarlığının değil, aynı zaman ve toplumdaki kültür değerlerinin birbiriyle bütünsellik içinde uyumluluk göstermesini deyimlemektedir. Kitle iletişim araçlarının dünyanın her köşesinde yaygınlık kazanmasından sonra kültür değerleri en seri yollardan çeşitli ülkelere, toplumlara yansıtılabilmektedir. Teknolojik egemenliğin günden güne bu alana daha fazla girmesi kültür alanındaki değiş tokuşu belki de başka bir anlamda alış verişi yüksek noktalara doğru artırmaktadır. Bu durumun daha da ilerlemesi belki de kültürel bütünlük kavramını iyice sarsacak ve insanlık, ulusal sınırların dışında ortak bir dünya kültürüne sahip olabilecektir.

Toplumları toplum yapan öğelerin başında nasıl kültür geliyorsa, toplumları ulus yapan ana öğelerin başında da genc kültür gelmektedir. Her toplumun bir kültürel boyutu bulunduğu gibi, her ulusun da kültürel boyutu vardır. Uluslaşma sürecini tamamlamış toplumlarda bu boyutlar aynı noktada birleşebilir ama uluslaşma sürecini tamamlayamamış ülkelerde ise birbirinden farklı ve değişik kültür sistemleri ayrı etnik gruplarla beraber varlıklarını sürdürebilirler. Toplumların kültürel boyutu özellikle uluslaşma aşamasını saptayabilmek açısından önem taşımaktadır. Bazen ortak dine veya dile, bazen da ortak ekonomik, sosyal ve hukuk düzenine sahip bulunan toplumlarda ortak kültür değerleri gelişmediğini ve ülkedeki grupların kapalı biçimde kendi kültürlerini yaşattıkları görülmektedir. Özellikle eski sömürge ve koloni olan ülkelere dünyanın çeşitli yörelerinden olan göçlerden sonra, bu yerler bağımsızlıklarına kavuşabiliyorlar, özgür bir devlet kurabiliyorlar, ortak bir hukuk sisteminde toplum ve devlet yaşamını düzene koyabiliyorlar ama ortak bir kültürü hemen oluşturamadıkları için kültürel bir mozaik düzeni içinde alt kültür sistemlerinin yaşamasına izin vermek zorunda kalıyorlar. Göç olgusunda, genellikle göç edenler kendi bölgelerinden gelen insanlarla ortak din, dil, ırk ve kültürde birleşerek yaşama çabası gösterdiğinden, kültürel bütünlüğü sağlamak bazen çok uzun yıllar almaktadır.

Genellikle toplumların kendi hakettikleri yönetimlere kavuştukları dünya tarihi incelendiği zaman görülmektedir. Bu yargının altında yatan düşünce, her toplumun kendi içinde bulunduğu koşullara ve ulaşmış bulunduğu gelişmişlik düzeyine göre bir yönetim biçimine sahip bulunmasıdır. İnsanlığın toplumsal tarihi, gelişmişlik düzeyinin gerisindeki bir yönetim biçimi ile çok ilerisindeki yönetim biçimlerinin kalıcı olamadıklarını, en küçük sosyal ve siyasal çalkantılarla düzenin kısa zamanda değişmek zorunda kaldığını açıkça sergilemektedir. Yönetimlerin yapısı ve devletin düzenini gerçekleştiren hukuk sistemleri bu durumun göstergeleri, anayasalar ise hukuksal belgeleri olmuştur. İşbaşına gelen her yeni yönetim kendi düzenini yeni bir hukuk ve anayasa ile kurmuştur. Si-

yasal, toplumsal, ekonomik koşulların değişimi toplumun yapısını doğrudan etkileme noktasına ulaştığı zaman anayasaların değişmesi de doğal bir sonuç olarak gündeme gelmektedir.

Toplumsal değişme ve gelişme insan topluluklarının en önemli özelliğidir. Dünyanın temelinde varolan değişme gerçeği, insanların istençleri dışında toplum yapılarını da etkilemektedir. Gelişme değişmelerin yarattığı birikimin doğal sonucudur. Toplumların gelişebilmesi ve bunun sağlıklı yollardan gerçekleşebilmesi için tüm engellerin ortadan kaldırılması gereklidir. Tarihin çeşitli dönemleri incelendiği zaman, toplumsal gelişmeyi engellemek isteyenlerin özgürlüklere karşı açtıkları savaşlar ve baskı denemeleri görülebilecektir. Ne var ki, toplumsal gelişmeyi tersine çevirmeyi amaçlayan bu tür savaşların büyük çoğunluğu yitirilmiş, insanlığın toplumsal ve siyasal ilerlemesi sürüp gitmiştir. İlkel dönemde köleci devletler, ortaçağda engizisyon yönetimleri, katı monarşiler, diktatörlükler ve benzeri baskıcı devletler sürekli olarak özgürlükler ve ilerlemeden yana güçlerce yenilgiye uğratılmışlardır. Özgürlüklerin ve ilerlemenin genel yasalarını kavrayamayanlar toplumsal gelişmenin zor kullanılarak, baskı yöntemlerine başvurulara ve çeşitli sınırlamalara giderek önlenebileceğini sanmışlar fakat olaylar karşısında aldandıklarını görmüşlerdir. İnsanlar kendi doğal yapılarında taşıdıkları özellikler nedeniyle her zaman daha iyiye ve yeniye yönelmişler, uygarlık düzeyine ancak bu yoldan ulaşabilmişlerdir.

Her toplumun belirli bir iç dinamiği vardır. Bu iç dinamik toplumları oluşturan koşullara, özelliklere ve farklı yapılara göre değişiklikler gösterir. İç dinamikler, bir anlamda insan topluluklarının canlılığını ve yaşama dönük eylemselliğini gösterir. Her toplumun gelişme sürecinin belirlenmesinde ve geleceğe doğru yönlenmesinde bu iç dinamiğin önemli rolü bulunmaktadır. Kendi iç dinamiğini tanıyamayan ve onun bilincine varamayan toplumların yönetimleri aksadığı gibi, yönetim adına getirilen hukuk sistemleri ve anayasal düzenler de beklenen yararları sağlayamaz, toplumsal gerçeklerin dışına düşerek işlevselliklerini yitirirler.

Toplumsal gerçeklik olan kültürün değişik anlamları ve tanımları bulunmasına karşın, kültür başlıca toplumsal ve sanatsal olarak ikiye ayrılır. Toplumsal kökeni ve yönleri ile antropoloji ve diğer sosyal bilimlerin inceleme konusu olan kültür, gene toplumların yaratıcı gücünün dışavurulması ve ürün vermesiyle oluşan sanat ile de yakından bağlantılıdır ve sanatsal anlamıyla kültür tüm sanat olgularını, olaylarını da kapsamı içine alır. Üretilen ve yaşayan tüm sanatsal değerler içinden çıktıkları toplumun kültürünün önemli bir parçasıdırlar. Kültür geniş kapsamlı bir kavram olmasına karşın sanat daha dar kapsamlı ve sınırları az çok belirli bir alandır.

Kültürün gelişmesi kadar sanatın da ilerleyebilmesi özgürlükler düzeninin varlığına doğrudan doğruya bağlıdır. Özgürlükler toplumların gelişmelerinde başta gelen bir konuma sahip bulunmaktadır. İnsanlık ve uygarlık adına hangi gelişmeye bakılırsa, kesinlikle bir özgürlük ortamı içinde gerçekleştikleri belirlenebilir. Özgürlüklerinde en önemlisi düşünce özgürlüğüdür ve bir ülkenin toplumsal, siyasal gelişme aşamaları ile yakından çok yönlü ilişkiler içindedir. Asıl sorun, insanlığın gelişmesinden yana olan düşünce özgürlüğünün konumunun saptanmasıdır. Toplumların temel kültürünü oluşturan sanat ve edebiyat, düşünce özgürlüğünün önde gelen açıklama biçimidir. Sanatçılar ve kültür adamları doğrudan dile getirilemeyen ama açıklanmasında toplumun gelişmesi açısından yarar bulunan düşünceleri, yarattıkları sanat eserleri ile dolaylı olarak ele alabilirler ve çeşitli açılardan insanlığa verecekleri mesajlarını iletirler. Sanat ve edebiyat düşünce özgürlüğünün ana bölümleri olarak, özgürlüklerin kısıtlandığı bir ortamda baskı altında kalarak gelişemezler dolayısıyla kendilerinden beklenmekte olan işlev ve etkileri yerine getiremezler. Kültür ve sanat eserleri kesinlikle birer düşünceye dayanırlar, düşünce ürünü olmayan sanat eseri düşünülemez. İnsanın varlığının simgesi olan düşünce, insanların iç dünyaları ile ilgili bulunmasına karşın dışa vurulması sırasında yönetim ve toplumsal düzenin ilgi alanına girmektedir.

Yenilikten, çağdaşlıktan ve daha ileri bir insan yaşamından yana bulunan düşünürler, yazarlar ve sanatçılar gelişme doğrultusunda

büyük çabalar göstermişler, toplumsal gelişme süreci içinde motor güç olarak gelişmenin yol göstericisi olmuşlardır. Kültür ve sanat her zaman yönetimlerin, hukuk düzenleri anayasaların önünde yer almış, hukuk sistemleri anayasaların ilerlemeden yana değişim gösterebilmeleri için büyük etkinlikler göstererek önemli görevlerde bulunmuşlardır. Hukukun toplumu geriden izlemesine karşılık kültür ve sanat toplumun önünde gitmiş, hukuk kadar diğer bilimlere de ışık tutmuş, bilimin ele alamadığı, tanımlayamadığı konularda yaratıcı güç ile insanları düşünmeye çağırmış ve yeni konuların bilim kadar hukuk sistemince de ele alınarak, tanımlanmasına, düzenlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Toplumların yaratıcı yanları, büyük ölçüde iç dinamiklerinden kaynaklandığı gibi, kültür ve sanat potansiyelince de temsil edilmektedir. Bir toplumda yaşayan insanların yaratma özgürlükleri iç dinamiğe bağlı olduğu kadar, hukuk sistemlerinin konuya bakış açısına, anayasaların konuyu düzenleme biçimine de bağlı bulunmaktadır. Gelişme sürecine ters düşen düzenlemeler, yasalarda özgürlükler tanısa bile beklenen yararları sağlamaz. Önemli olan yasalar ve anayasalar yapılırken toplumun özelliklerinin yeterince gözlemlenmesidir. Yaratma özgürlüğünün dokunulmazlığı adına yürütülen savaşımlar çağdaşlaşma sürecinin birer parçası olarak insanlık tarihinde yerlerini almıştır. Temel hak ve özgürlüklere aykırı düzenlemeler getiren anayasalar uzun dönemlerde yetersiz kaldıkları gibi kültür ve sanat dünyasında özgür yaratma bilincinin gelişmesine karşı tepki biçiminde yol açmışlar, dolaylı yollardan da olsa uygarlığın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Toplumların yaratıcı yönlerinin korunması gelecekleri açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Yaratıcı yönleri körlenen toplumlar her zaman uygarlık yarışında geri kalmışlardır. Yaratma özgürlüğünün düşünce özgürlüğü ile beraber güvence altına alınması bu açıdan zorunludur. Anayasalardaki düzenlemeler bunu sağlayamazsa anayasanın kültürel boyutu da dışlanmış olur ve kültür ile sanatın ileriye dönük gelişme süreci tehlikeye girer.

Kültür nesnel ve öznel olmak üzere de ikiye ayrılabilir. Nesnel kültür, olayların akışı içinde insanların geçiciliğinde yaratılan yapıtlar, ürünler ve kurulan düzenlerdir. Öznel kültür ise insanlara doğrudan bağlantılı olarak insanın kendi sanatı ve kültür ile kendini yaratmasıdır. Bu iki tür kültür karşılıklı olarak birbirinin içine girdiğinde ve bütünleşip eridiğinde kültür kavramı tam olarak içeriğini bulur. İnsanların doğuştan beraber getirdikleri yetenekler, tohumlar dıştaki nesnel kültüre çarparak ortaya çıkar, sanat ve bilim olarak biçimlenir ve dışarıdaki nesnel kültürün bir parçası olur. Böylece, öznel iç varlık ile düşünsel ve duygusal yaratığın bir araya gelmesi ile kültür oluşumu gerçekleşir. İnsanların tek tek bu oluşumdan geçmesi öznel kültür açısından olduğu kadar nesnel kültür için de önem taşımaktadır. Bir toplum da ne kadar çok insan o toplumun kültürünün oluşumuna katkıda bulunuyorsa, o toplumun kültürü o denli demokratik ve güçlü bir yapıya sahip olur. Toplumun kültürü bir bütün olduğuna göre, o topluma üye olan tüm bireylerin, vatandaşların kültür yaratma hakkı, sanat yapma özgürlüğü de vardır. Hiçbir kesimin bu konuda ayrıcalığı bulunamaz. Hukuk düzenleri kurulurken gözetilmesi gereken temel sorunlardan birisi de budur. Özellikle anayasalarda temel hak ve özgürlükler düzenlenirken, kültür ve sanat özgürlüğünün yer almaması, yirminci yüzyılın siyasal koşullarında düşünülemez. Hukuk sistemlerinide var olan toplumsal ve siyasal gerçeklikler dışında düşünebilmek olanaksızdır.

Kültür nasıl ki bir toplumun ürettiği değer yargılarının bütününü temsil ediyorsa, sanatta o toplumun tüm insanlarının çabaları ile meydana gelir. Sanat, sanatçıların olduğu kadar toplumun üyesi bulunan diğer bireylerin de eseri sayılabilir. Ortak kültürü paylaşma, sanat eserinde sanatçı kadar izleyici ve okurun da payının bulunmasını sağlar. Sanatçıları toplumdan koparabilmek olanaksız olduğu kadar, bireyleri de sanatsal etkinliklerin dışında tutabilmek o denli olanak dışıdır. İnsanları yaratan doğa ise, onlara insan olma bilincini dolayısıyla insanlıklarını da kazandıran sanattır. Her insanın her toplumun yaşama sevinci sanat alanına kendiliğinden yansır. Mutluluğu

toplum olarak arayan insanların en büyük yardımcıları arasında sanat gelmektedir. Kültür ve sanat konularının geniş anlamda toplumu oluşturan bireylerin daha sağlıklı ve mutlu yaşama sahip olabilmeleri için ele alınması, vazgeçilemeyecek bir konudur. Uygarlıkların ve çağdaş yaşam düzeylerinin büyük çapta kültür ve sanatın katkıları ile gerçekleştikleri unutulmamalıdır. Çağdaşlaşma yarışına giren ve bu yolda çaba gösteren ülkelerin, bu gerçeği görmezlikten gelmeleri düşünülemez. Toplumların yaşam damarlarından en önemlilerinden birisi olan sanat, anayasal düzenlemelerde kesinlikle ele alınması ve hakettiği yerin verilmesi gereken bir alandır. Düşünce ve sanat etkinlikleri, uygar ulusların en anlamlı göstergeleridir. Bunlar arasındaki biçim ve içerik ayrımları uygarlıkların olduğu kadar toplumların da belirleyici özelliklerini oluştururlar. Toplumsal ve hukuksal düzenlemeler yapılırken kültür, sanat ve düşün alanları çağdaş özgürlükler çerçevesinde ele alınmalı ve buna göre güvenceli bir düzenlemeye kavuşturulmalıdır.

Ülkemizde yapılan anayasalar temel hak ve özgürlükler açısından önemli aşamalardan geçmişlerdir. İlk anayasalarda genel çizgileri ile ele alınan bu konular daha sonraki anayasalarda ayrıntılı düzenlemelere konu olmuşlardır. Hak ve özgürlükler için imparatorluğun son yıllarında başlatılan toplumsal ve siyasal savaşımlar daha sonraları anayasalar hazırlanırken kendilerinden beklenen yansımaları göstermişlerdir. Cumhuriyetin kurulması çağdaş anlamıyla hak ve özgürlüklerin tanınmasında önemli bir dönemeç noktası olmuş ve sonraki anayasalarda da sürekli bir gelişme olmuştur. En üst düzeyde düzenlenmiş ve Türk toplumunun çağdaşlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Anayasal düzenlemeler doğrultusunda, vicdan ve din, basın-yayın, haberleşme, toplantı ve gösteri, dernek ve örgütlenme hak ve özgürlükleri yasal güvence altına alınmıştır. Bu açıdan, Türkiye en ileri ülkelerin anayasal düzeyinde bir düzenlemeye sahip olmuştur. Toplum olarak gelinen düzey, hukuk sistemine ve anayasal düzenlemeye de yansımıştır. Ülkemizde anayasacılık çalışmalarının, bilgi birikiminin

de diğer ileri ülkelerden geri kalmadığı, en az onlar kadar belirli bir düzeye sahip olduğu söylenebilir.

Sanat ve kültür temelde birer toplumsal olgudurlar. Toplumsal oldukları kadar siyasal yönlere de sahip bulunmaktadırlar. Varlıkları özgürlük ortamına bağlı bulunan kültür ve sanat olgularının tarihi incelendiği zaman çeşitli baskı dönemleri ve girişimleri ile dolu bulunduğu görülmektedir. Düşüncenin en soylu biçimleri olarak ortaya çıkan özgürlükler, toplum koşullarına bağımlı bulunarak gelişmeler gösterebilir. Özgürlüğün bulunmadığı toplumlarda veya zamanlarda gerçek anlamıyla sanat veya kültürden sözedilemez. Düşünceler nasıl, ya var veya yok olabiliyorsa, sanat da benzer konumda bulunmaktadır. Ne var ki, toplumların gelişim süreçleri incelendiği zaman bazen özgürlükler dönemini baskı dönemleri izlediği ve bunun da sanat ile kültürü doğrudan doğruya etkilediği ortaya çıkmaktadır. Sanat ile sanatçıları birbirinden ayırabilmek son derece zordur. Bu nedenle sanata yönelik baskı sanatçıları, sanatçılara dönük güdümleme çabaları da sanatı dolayısıyla etkilemiştir. Sanatçılar, sanatları nedeniyle olduğu kadar düşünceleri veya diğer bazı eylemleri nedeniyle de baskı altına alınabilmiştir. Sanatçının sanatını yaymasını engellemek amacıyla yapılan fakat sanata ilgisiz görülen baskılar, sonucu değerlendirmede genel olarak sanata karşı sürdürülen bir baskı olarak ele alınmalıdır. Sanata karşı olunmadığı savına dayanarak getirilen bazı sınırlamalar, çeşitli kısıtlamalar sonunda sanat özgürlüğünün özünü ortadan kaldırmaya kadar gidebilecek bir süreci başlatabilir. Başlangıçta iyi niyetli görülen bazı önlemler istenmeyen noktalara yönelebilir ve sonunda sanat özgürlüğünün ortadan kalkmasına yol açabilecek yeni gelişmelere neden olabilir. Sınırlama veya kısıtlamaların sonradan ne olacağını başlangıçta kimse kestiremez. Bu nedenle, toplumun yararına iyi niyetle de olsa kültür ve sanat alanlarına bazı sınırlamalar veya kısıtlamalar getirmek çok tehlikeli sonuçlar yaratabilir. Özgürlükçü bakış açısından uzaklaşıldığı zaman baskıcı ve güdümleyici anlayış ve tutum hemen gündeme gelebilir. Çeşitli ülkelerde yaşanan acı de-

neyler bu durumların en açık göstergeleri olarak insanlığa dersler getirmektedir. Siyasal iktidarlar veya yönetimler, toplumun tümüne egemen olabilmek için özgürlüklere sınır getirmeye başladıkları noktada, bu durumdan en çok zarar gören alanlar kültür ve sanat olmaktadır.

Türkiye'de de sanat ve sanatçının başına gelenler diğer ülkelerdekinden fazla farklı olmamıştır. Siyasal açıdan tarihsel dönemler incelendiğinde, baskı yönetimlerinin kültür ve sanata karşı bir konumda bazı sert uygulamalara yöneldikleri görülmektedir. Topluma yönelik çeşitli politikalar saptanırken, kültür ve sanattan kamuoyu yaratmada araç olarak yararlanma eğilimi hemen kendini göstermektedir. Belirli politikaların halk kitlelerine benimsetilmesinde kültür ve sanat başlıca propoganda araçları olarak kullanılmaktadır. Yeryüzündeki en totaliter rejimlerden en demokratik ülkelere kadar genellikle siyasal iktidarlar kültür ve sanat silahını propaganda aracı olarak kullanma eğilimi içindedirler. Ülkemizdeki iktidarlar da bu silahtan olabildiğince yararlanmaya çalışmışlardır. Güdümleme çabalarının ağırlık kazandığı ve kültür ile sanatın propaganda aracı olarak kullanıldığı ülkelerde nasıl ki sanat güdük kalmışsa, ülkemizde de benzeri çabalar nedeniyle istenilen ölçülerde gelişmeler gösterememiştir. Türkiye'nin çağdaşlaşma ve uygarlık yarışlarında geri kalmasının en büyük nedenlerinden biri de kültür ve sanat özgürlüğünün yeterince güvenceye bağlanamaması olmuştur. Anayasada en ileri hükümlerle düzenlenmesine karşın uygulamada bütünüyle ters gelişmeler izlenmiş, sanatçılara ve sanat dünyasına çeşitli baskılar uygulanmıştır. Anayasada benimsenen hükümlere açıkça ters düşen çeşitli yasa hükümleri, anayasaya aykırılıklarına karşın değiştirilmemiş, eski dönemlerden kalan baskı yasalarına uygulamada öncelik verilirken, anayasanın ilgili hükümleri rafa kaldırılmıştır. Siyasal gelişmelerin yarattığı korku ve baskı havası öncelikle sanat dünyasını etkilemiş, Türk sanatçıları yıllarca panik ve endişe ortamlarından sıyrılamadıkları için yeterli verimi sağlayamamışlar, istenen çalışmaları sergileyememişlerdir.

Siyasal iktidarların sanata ve sanatçılara yönelik baskı girişimlerini önleyecek, kültür ve sanat özgürlüğünü tümüyle güvenceye alacak, düzenlemeler yeni anayasada yapılmadıkça, eskiden karşılaşılan istenmeyen durumlar gelecekte daha fazla ortaya çıkacaktır. İleri anayasalar hiçbir zaman tek başlarına yeterli olmamaktadır. Geri uygulamalar sürdükçe ileri anayasalar rafta kalacaktır. İleri anayasaların yanı sıra ileri uygulamaları zorunlu kılacak yeni düzenlemelere gereksinme vardır. Günümüzde, eskisini özellikle uygulama açısından tamamlayacak yeni düzenlemelere gereksinme doğmuştur.

Temel hak ve özgürlükler insanlığın gelişmesi için vardır. İnsanlar için en büyük değer olan düşüncenin var olabilmesi ve gelişebilmesi için yasal güvence gereklidir. Düşünce özgürlüğünün doğal sonucu olarak, bilim kültür ve sanat, basın ve yayın, toplantı ve örgütlenme özgürlükleri de temel özgürlükler içinde yer alırlar. Eğitim ve öğretim özgürlüğünü de bunlarla beraber ortak bir kategoride ele almak gerekir. Bir toplumdaki eğitim ve öğretimin düzenleniş biçimi, genel anlamda toplumun yapısını ve geleceğini belirler. Totaliter devletlerin ve baskı yönetimlerinin herşeyden fazla eğitim ve öğretime etki yapmak istemelerinin, iktidara geçer geçmez tüm güçlerini eğitim işlerine yöneltmelerinin başlıca nedeni budur. Bu tür girişimlerden gene en fazla yaralanan kültür ve sanat alanlarıdır. Tüm ulusun ortak değer yargılarından oluşan bu duyarlı alana güdümlü eğitimin girmemesine çalışmak gerekir. Çağdaş gelişmelerin ışığında yürütülecek olan eğitim çalışmalarının bilim, sanat ve kültüre sağlayacağı olumlu katkılar herşeyden fazladır. Anayasal düzenlemelerde, eğitim ve bilim alanlarının da sanat ile beraber çağdaş gelişmelerin ışığında ileri bir anlayışla düzenlenmesi gelişme açısından önemli yararlar sağlacaktır. Çağdışı girişimlerin eğitim ile beraber bilim ve sanat alanlarına girmesine izin verilmemeli, gerekirse bunları önleyici hükümler getirilmelidir.

Son yüzyıldaki gelişmeler sosyal hak ve özgürlükleri bireysel olanların önüne geçirmiştir. Bireylerin haklarını, dokunulmazlığını ve güvenliğini sağlamak toplumun düzeni açısından zamanla yeterli

olmamaya başlamıştır. Devlet vatandaşlarının hak ve özgürlükleri ile isteklerini gücünün yettiği oranda yerine getirmekle görevlidir. Gelişen toplum içinde özgürlüklerin sağladıklarına bireylerin kendi gücü ile sahip çıkamaması gerçeği karşısında devletin yeniden devreye girerek vatandaşlarına yardımcı olması ilkesi giderek benimsenmiştir. Böylece ortaya çıkan sosyal haklar konusu beraberinde sosyal devlet olgusunu da gündeme getirmiştir. Sosyal haklar bireysel hak ve özgürlüklerin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmıştır. Bireylerin topluma karşı bir sosyal hakkı bulunduğunu benimsemek insanlık onuruna saygı olarak görülmelidir. İnsanlığın çağımızda varmış bulunduğu aşamada sosyal devlet olgusu önplana çıkmış bulunmaktadır. İleri ülkelerin çoğulcu demokrasilerinde, sosyal devletin temel görevleri arasında kültür ve sanatın gelişme ortamlarını hazırlamak, çeşitli eğilimlerde yeni gelişmelerin sağlanması için katkıda bulunmak, her açıdan sanat özgürlüğünü güvence altına almaktır. Devletin yalnızca sanatı gözetmesi de zamanımızda yeterli olmamakta, çeşitli yönlerden kültür ve sanat çalışmalarına destek sağlanması genellikle benimsenmektedir. Devletin destek sağlayıcı girişimlerinin yanı sıra denetim, baskı ve kısıtlamaların beraberinde gelmesi düşünülemez. Siyasal amaçlı bu tür girişimler çağdaş sosyal devlet anlayışı ile tümüyle çelişmektedir. Bir yandan destek sağlarken, diğer yandan denetime yönelmeyi gerektiriyorsa, o zaman desteğin anlamı kalmaz. Devlet insanların mutluluğu için vardır. İnsanların kültür ve sanat yolu ile mutluluk aramalarına devlet engel olamaz. Devlet olmanın birinci görevi vatandaşlarının mutluluğu için her türlü önlemi almaktır. Bir devletin anayasası ile getirilecek güvence, sanatın yozlaşmasına yol açabilecek denetim ve kısıtlama girişimlerine izin vermeyecektir.

Siyasal düzen eğer, demokratik ve sosyal hukuk devleti olacaksa çoğulcu temsili demokrasi rejimi ve parlamenter sistem benimsenecekse egemenlik de ulusta olacaktır. Egemenliğin ulusta olması gibi toplumsal düzende, halkın bir anlamda geleneksel değer yargılarını temsil eden kültür ve sanata önemli bir yer verilmesi gerekmektedir.

Getirilecek yeni düzenlemeler tümüyle toplumun gereksinmelerine dönük olurken sanat sorunlarının bir yana bırakılması düşünülemez. Hak ve özgürlüklerin özü her türlü gelişmeye karşı korunurken, geliştirici yeni hükümlere de gerek bulunmaktadır. Özellikle uygulamada yaratılan yapay baskılara karşı yeni önlemler anayasanın genel çerçevesi içinde düşünülmelidir. Anayasanın tanıdığı hakların kullanılabilme özgürlüğünü geliştirici yeni hükümler getirilebilir. Kültür ve sanat ile beraber eğitim ve bilim özgürlükleri de geri dönülmeyecek biçimlerde kurumlaştırılmalıdır. Özgürlüklerin kullanılabileceği özerk ortamlar ve kuruluşlar yaratılmalıdır. Bir toplumun yaşam damarlarından birisi, belki de en önemlisi olan sanat, gene o toplumun daha iyi yaşayabilmesi için önemsenmelidir. Türk toplumu yüzyıllardan gelen kültür ve sanat birikimi ile buna en fazla hak kazanmış uluslar arasında önde gelmektedir. Anayasanın, kültür ve sanat ile ilgili bölümü bu bilinç içerisindedüzenlenmelidir.

Özgürlükleri uzun listeler biçiminde anayasada belirtmek özgürlükçü bir anayasa yapmak değildir. Özgürlükleri sınırlayarak saymak yerine bazen anayasada belirtmemek daha özgürlükçü bir tutum olabilir. Özgürlüklerin anayasada belirtilmesi her zaman güvenceye bağlandığı anlamına gelemeyebilir. Siyasal ard niyetli uygulayıcılar değişik yorumlarla özgürlükle ilgili maddeleri tümüyle tersine işletebilirler. Uluslararası sözleşmelerdeki tüm hak ve özgürlükleri de uzun maddelerle anayasaya geçirmek de yeterli değildir. Hak ve özgürlük listelerinin yanı sıra anayasanın bir de özüne bakmalıdır. Anayasanın içeriğinde yatan temel norm ve yaklaşım ne ise diğer maddeleri de o belirler. Baskı ve kontrolden yana bir yaklaşm özgürlük listelerini diğer listelerden farksız ve geçersiz bir düzeye indirebilir.

Anayasalar bir toplumun geleceği ve toplumu oluşturan insanların mutluluğu için yapılırlar. Bu nedenle anayasalar genel kural olarak kendi insanına güvenmek zorundadır. Kendi toplumuna ve insanına güvenmeyen anayasanın küçük bir hata da hak ve özgürlükleri geri alınıyorsa o noktada biraz düşünmek gerekir. Ana-

yasalarda insan yapısı olduğuna göre bazı hataları içerecektir. Bu nedenle fazla katılık anayasal haksızlıklara yol açabilir. Yöntemi hoşgörü olan bir anayasa daha güleryüzlü olacağı için fazlasıyla benimsenebilecektir. Çağdaş dünyada egemen olan genel çizginin dışına düşen bir anayasa yetersiz kalmaktan hiçbir zaman kurtulamayacaktır. Kendi toplumunun varmış bulunduğu gelişmişlik düzeyini göremeyen ve buna uygun düzenleme getiremeyen anayasa toplumsal gelişmenin önüne bir engel olarak çıkabilirler. İnsanlık tarihi incelendiğinde, hukuk düzenlerinin toplumsal gelişmenin karşısına çıkan tüm engelleri aşabildiği görülmektedir. Uzun ömürlü ve kalıcı anayasalar toplumsal gelişmeye engel olan değil, ona ayak uyduran ve destekleyenlerdir. Kendi ülkesinin düşünsel birikiminden yararlanamayan anayasalar bilimin gerisinde kalacaklardır. Düşünce özgürlüğü ile beraber, insanlara yaratıcı yönlerini geliştirerek insan olduklarını anımsatan ve bunun bilincine varmalarını sağlayan sanata ve kültüre önem vermeyen anayasalar gelecek kuşaklarda pek de olumlu izlenim bırakmayacaklardır.

Anayasalar yalnızca çeşitli maddelerden oluşan hukuksal metinler değildir. Bir toplumun anayasası o toplumun düşünsel birikimini de yansıtan bir insanlık belgesi olmalıdır. Düşünsel birikimin yansıması düşünce, bilim, kültür ve sanat özgürlüklerinin tüm baskı ve sınırlamalara karşı güvence altına alınması ile olanaklıdır. Türkiye Cumhuriyetini yaratan nedenler, devletimizin temelinde yatan Atatürk ilkeleri, toplumumuzu oluşturan tüm kesimlerin istekleri, çağdaş ülkelerdeki gelişmeler yeterince değerlendirilmedikçe, yirminci yüzyılın son çeyreğinde toplumsal yapımıza uygun bir anayasa yapmak zordur. Bunun dışındaki girişimler iyi niyetli de olsa, beklenen yararı sağlayamayacaktır.

Anayasa ve kültür ilişkisi son yıllarda insan hakları konusu ile daha da ön plana çıkmıştır. Yaklaşık olarak yüz yılı aşkın bir süredir sürüp gelen insan hakları eylemi günden güne bütün dünya ülkelerinde yaygınlık kazanmaktadır. Önceleri uluslararası belgeler ile belirlenerek tüm dünyaya benimsetilmeye çalışılan insan hakları

yirminci yüzyılda bu belgelerin ve imzalanan uluslararası antlaşmaların etkileri ile anayasalara da girmeye başlamıştır. Yirminci yüzyılın anayasaları özellikle başlangıç veya giriş kısımlarında insan haklarını kesinlikle ele almakta, bu haklara saygılı olunduğunu ve bunların güvence altına alındığını belirterek diğer hak ve ödevlerin düzenlemesine geçmektedir. Devlet ile toplum arasında, siyasal sözleşme niteliği taşıyan anayasanın; yönetenlerin yetkilerini yönetilenlere karşı düzenlerken, yönetilenlerin haklarını da yöneticilere karşı düzenleyen ikili bir yapısı vardır. Bu noktada insan haklarının anayasalar açısından önemi belirginlik kazanmaktadır.

İnsan hakları kavramı durağan bir kavram değildir. İnsanlığın ilerlemesi ile beraber gelişen ve yeni içerikler kazanan devingen bir yapıya sahip bulunmaktadır. Önceleri siyasal anlamda ortaya çıkan insan hakları kavramı daha sonraları insanlığın gelişmesi ile beraber önce toplumsal, sonra da ekonomik içerik kazanmıştır. Çağımızda son gelinen aşamada insan hakları kavramının yeni kazandığı içerik kültürel anlamdadır. Kültür hakları kavramı genelikle yeni bir kavram olarak benimsenmektedir. Daha önceleri siyasal haklar içinde düşünülen bu haklar, çağdaşlaşmanın kazandığı kültürel boyutlarda ayrı haklar olarak ortaya çıkmışlardır. İnsanlar kazandıkları kültürel düzeyde kültür ve sanat alanlarındaki gereksinmelerinin karşılanmasını devletten isteme hakkına diğer haklar gibi sahip olmaktadırlar. Kültür haklarının endüstrileşmeden ekonomik kalkınmaya, çağdaşlaşmadan bilimsel bilgi birikimine kadar çeşitli kökleri ve boyutları vardır. Toplum yapısı değiştikçe, insanların çalışma zamanları azaldıkça daha insanca yaşayabilmek için kültürel gereksinimler artmakta, insanlar kültürel etkinlikleri izleyebilmek ve katılabilmek için daha çok zamana ve olanağa sahip olabilmektedirler. Yeni bir hümanist yaklaşım ile, insanları birer kültürel varlık olarak ele almak, ve her insanın kültür içinde kişiliğinin geliştirmesini sağlamak günümüzde anayasal bir görev durumuna gelmiştir. Kültür hakları çerçevesinde her insanın olduğu kadar, heterojen yapılı toplumlardaki çeşitli grupların kendi kültürlerini yaşatmak ve kendi

kültürleri ile beraber yaşamak hakkı da bulunmaktadır. Bazı ülkelerde bu tür haklar yasal güvencelere alınmaktadır. Böylece alt kültür yapılarının da yaşayabilmesi ve insanlığın kültür birikimine katkıda bulunabilmesinin yolları açılmakta, kültürel diyalog platformu oluşturulmaktadır. Günümüzde kültür haklarının tanınmadığı ülkelerde insan haklarının eksik ve geri kaldığı açıkça söylenebilir.

Anayasada kültür ve sanatın devlet eliyle korunacağının belirtilmesi ve güvenceye alınması bir toplum için önemli bir aşamadır. Ne var ki, yeterli değildir. Düşünce ve sanat özgürlüklerinin toplumsal ve siyasal planda kurumlaştırılamadığı toplumlarda, siyasal iktidarların baskıcı ve güdümleyici eğilimleri kültür ve sanat dünyasının başında Demoklesin kılıcı gibi sallanacaktır. Anayasal düzenlemelerin, hukuk sisteminin de yardımı ile toplumda kök salmasına, giderek kurumlaşmasına çalışmak bu açıdan gereklidir. Cumhuriyetin temeli olarak kültür benimsenmelidir. Ancak bu noktadan sonra kültür ve sanat sorunlarına daha farklı bir yaklaşım beklenebilir. En gerçek yol göstericinin bilim olarak benimsendiği bir ülkede, kültür ve sanat sorunlarına da bilimsel gerçekler ve boyutlarda eğilmek ve bunlara göre yeni düzenlemelere gitmek gerekir. Cumhuriyetin temelinde var olan kültürü bilimsel boyutlarda yeniden ele almanın, ve değerlendirmenin zamanı çoktan geldiği için, hukuk düzeni ve anayasa çerçevesinde kültür sorunu yeniden ele alınmalıdır.

E- KÜLTÜR VE EKONOMİ

Türkiye son yıllarda başdöndürücü bir hızla ekonomiye yöneldi. Kalkınmanın ve çağdaşlaşmanın tek yolunun ekonomik gelişme olduğu vurgulanırken diğer alanlar ve konular hep ikinci plana itilmektedir. Her işin başının ekonomi olduğu ve her konuyu ekonominin belirlediği ileri sürülmektedir. Gelişmiş ülkelerin ve uluslararası kuruluşların önerdikleri ve uygulanması için baskı yaptıkları öneriler gündeme gelirken, bunlara en yeni bilimsel ve siyasal bulgularmış gibi sarılınmaktadır. Bunların tek seçenek olduğu savunulurken, en küçük bir eleştiri veya karşı çıkma, katı tepkilerle karşılaşmakta toplumun düşünen merkezleri susturulmak istenmektedir. Yeni yasalarla basın ve üniversiteler susturulurken, toplumun dinamik güçleri de baskı altında tutulmaktadır. Yarım yüzyılı çoktan geçen cumhuriyet ve demokrasi birikimlerinin ülkemizde oluşturduğu çağdaş düzey bastırılarak susturulmak ve dağıtılmak istenmektedir. Ödünsüz ve katı ekonomik uygulamaların ancak böylesine ortamlarda gerçekleşebileceğini, bunları savunan siyasal merkezler çok iyi bilmektedirler.

Ne var ki, ekonominin de bilim, sanat, hukuk ve politika gibi özde bir kültür olgusu olduğu unutulmaktadır. İnsanların ve toplumların yaşamla ilgili tüm ilişkilerini ve değerlerini kapsayan kültür bilim, sanat, hukuk ve politika için olduğu gibi ekonomi için de belirleyicidir. Toplumların kendi kültür yapıları ve değerleri ile bağdaşmayan ve çelişen ekonomik programlar dış desteklerle de olsa uzun ömürlü olamazlar ve bir noktadan sonra o toplumdaki kültürel birikimin tepkileri ile karşılaşırlar. Dünya ekonomi tarihi incelendiğinde, gelişmekte olan toplumların ve gelişen ulusların, kendi toplumsal ve kültürel yapılarına uygun yöntemler ve programlar yarata-

bildikleri oranda başarıya ulaşabildiklerini göstermektedir. Belirli merkezler, bloklar ve kamplar ile bütünleşmeye yönelik ekonomik programlar bir süre sonra uluslaşma sürecini tehlikeye atmakta ve ulusal birliği, kültürel bütünlüğü sarsıcı sonuçlar yaratmaktadır.

Toplumları ulus yapan ana öğe kültür olduğu gibi, uluslaşma sürecini canlandırarak başarıya ulaştıran da kültürel birikimin yerinde ve doğru olarak değerlendirilmesidir. Gelişmiş ülkelerin yaşadıkları kalkınma süreci ayrıntıları ile ele alındığında ekonomi ile kültürün yan yana gittiği, ekonomik kalkınma uğruna kültürün feda edilmediği anlaşılmaktadır. Kendileri bu dengeli gelişmeyi sürdürerek belirli bir noktaya gelen gelişmiş ülkeler ise gelişmekte olan ülkelere kendi yararlarına olan ekonomik programları çeşitli baskılarla empoze etmekteler ve bu ülkelerin ulusal kültür birikimlerini tehlikeye atarak toplumsal bunalımların doğmasına neden olmaktadırlar.

Nitekim son yıllarda ülkemizde suç oranlarının artması, açlık ve yoksulluğun ilerlemesi, işsizliğin büyük boyutlara ulaşması, fahişeliğin yaygınlık kazanması, intihar ve adam öldürme olaylarının hızla tırmanması ödünsüz ve katı ekonomik politikaların toplumumuz insanını ne derece zorladığının açık göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik kalkınma uğruna yığınlar feda edildiği zaman, bu insanları yaşatan ve onları ayakta tutan kültürleri parçalandığında halkın ayakta kalma gücü kalmamakta, onları yaşatan kültürel değerleri eskisi gibi etkin olamamaktadır. Yabancı ülkelerin kendi kültürel yapılarına uygun olarak geliştirdikleri yöntemleri kopyacılık ve taklitçilik gibi yöntemlerle aktarmak, gelişmekte olan ülkeler için kısa zamanda toplumsal yaraların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kendi kültürleri ile bağdaşmayan uygulamalar, ekonominin kültürel parçalanma ve yozlaşma ile beraber toplumsal yaralara giden yolunu açmaktadır.

Batı ülkelerinin kalkınma süreçlerine dikkatle bakıldığında, bu ülkelerdeki endüstrileşme olgusunun beraberinde bir bütünleşme olayını getirdiği gözlemlenmektedir. Feodal düzenlerin

parçalanmasıyla beraber açık pazara yönelen yapıların dar ve sınırlı kapsamları aşılırken birçok küçük çevrenin ve bu çevrelerde yaşayan halkların bütünleşmeleri gündeme gelmiştir. Endüstri devriminin yarattığı ekonomik canlılık ve açılma daha geniş ve büyük pazarları gündeme getirmiştir. Üretimde artış ve giderek artan malların satılması için yeni pazarlar aranması belirli bölge halklarının bir araya gelmesine ve giderek bütünleşmesine giden yolu açmıştır. Ekonomik gelişmeler ile beraber kültürel bütünleşme olgusu da gerçekleşmiştir. Endüstri devriminin baş döndüren hız ile gelişmesi kendi kültürünü toplumda yaratmış, üretimin artışı ile beraber bu kültür de yaygınlık kazanarak daha geniş bölgelerin insanlarını belirli bir kültürel çatı altında bir araya getirmiştir. Endüstrinin, açık pazarın ve kapitalist gelişmelerin yarattığı kültür, çevre halklarının bütünleşmesinde ve giderek ulusal bir yapıya girmesinde belirleyici ana etken olmuştur. Gelişmiş ülkelerin ekonomik başarılarında kültürel değişimin ve bütünleşmenin yadsınamayacak derecede önemli bir rolü bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin geçmişlerini yerinde ve doğru olarak değerlendirerek, kendileri açısından önem taşıyan konularda dersler çıkarmak zorundadırlar. Bugün batının örnek olarak gösterilen gelişmiş ülkeleri hem kendi kültürlerine uygun düşen ekonomik modelleri aramışlar ve bulmuşlar hem de kendileri için kaçınılmaz görünen programların kültürel yapısını toplumları içerisinde yaygınlaştırmışlardır. Böylece geniş halk kitlelerinin ekonomik gelişmelerin dışında kalması ve giderek topluma yabancılaşmaları önlenmiş, hem de halkın yürütülen programlara ve ekonomik politikalara sahip çıkmaları sağlanmıştır. Ekonomi ile kültür uyum içerisinde olduğunda, toplumsal bunalımlar gerilemiş, insanların toplumsal yaşama yabancılaşmaları önlenmiş ve böylece, suç, intihar ve yolsuzluk oranları iyice düşmüştür.

Günümüz Türkiye'sinde yaşanan olay ise, hem tarihin verilerine hem de bilimsel bulgulara ters çizgilerde gelişmektedir. Toplumu, kültürü ve insanı unutarak yalnızca ekonomiyi düşünen bir zihniyet,

ödünsüz tutumu ile çeşitli uzlaşmazlıklara yol açmakta ve toplumumuz ile beraber insanımızı da yaralamaktadır. Kendi kültürü ile ters düşen ekonomik değerler toplumda yaygınlık kazandığında insanlarımız da büyük bir boşluğa düşmekte ve toplumun yapısı derinden sarsılmaktadır. Yalnızca uluslararası ekonomik sistemi ayakta tutmaya ve dış borç, kredi yolları ile bu sistemi yaşatmaya yönelik uygulamalar sürerken dış borçların ödenmesine öncelik verilmekte, kendi insanımıza yönelik yatırımlar, sosyal yardımlar ve güvenlik sistemi gerilemektedir. Bu gerileme ile zaten kültürel değerleri alt üst olan insanımızı daha da zor günler beklemektedir.

Bir ülkenin gelişmesi ve kalkınması hiçbir yerde katı bir ekonomi ile gerçekleşmemiştir. Toplum yönetiminin karmaşık yapısının diğer yönleri de göz önüne alınmadıkça, ekonomi kadar kültür, bilim ve hukuk önemsenmedikçe geleceğin Türkiyesi için umutlu olabilmek son derece zor görünmektedir. Ekonomik atılımlar ile beraber, kültürel ve bilimsel atılımlar beraber gitmelidir. Suskun üniversite, turizme yamanmış bir kültür yapısı ve politikası, özgürlükten yoksun bir bilimsel yaşam ile ancak uydu politikalar geliştirilebilir ve uygulanabilir. Bu sürecin sonu da, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ekonomik sistemin denetimine girmesi, yani uydulaşmasıdır.

F- KÜLTÜR VE İLETİŞİM

Olayların, haberlerin, bilgi ve düşüncelerin yazılı ve sözlü olarak aktarılması, çevreye yayılması ve yaygınlaştırılması anlamına gelen iletişim kavramı, temelde bir yayınlama ve yaygınlaştırma eylemini kapsamaktadır. İletişim duygu, düşünce ve bilgi aktarımı veya alışverişi yapılan her alanda sözkonusudur. Herhangi bir konuyu yayarak başkalarına geçirmek, kısacası iletmek, iletişim olarak adlandırılmaktadır. İletişim insanlar arasında doğrudan doğruya olduğu kadar, uygarlığın ilerlemesi sonucunda ortaya çıkan teknolojik aygıtlar veya araçlar aracılığı ile de yapılabilmektedir.

İletişimin hedefi insanlardır. Halk yığınları iletişim çalışmalarının ulaşmayı amaçladıkları hedef olarak görülmektedir. Basın ve yayın araçları, haber ajansları, enformasyon merkezlerinin çalışmaları genellikle kitlelere güncel konuları ve olayları iletmeye yöneliktir. Okuyan ve düşünen varlık olan insanların oluşturdukları halk yığınları sürekli öğrenmek gereksinmesi içindedirler. Toplum üyesi kişilerin insanlıklarını anlamaları ve sürdürebilmeleri ancak entellektüel ilişkiler ile olanaklıdır. İnsanların düşünce yapılarına dönük iletişim amaçları bu açıdan önem kazanmaktadır. Özellikle çağımızda fazlasıyla gelişen modern teknolojinin verileri ile iletişim korkunç bir silah olarak insanlığın karşısına çıkmaktadır. İletişim araçlarını ve yollarını kullanarak insan toplumlarına istenen yönler verilebilmekte, giderek toplumların özgürlükleri kısıtlanmaktadır. İletişimi bulan insanoğlu, çağdaş teknolojik ve siyasal gelişmeler sonucunda bunun esiri durumuna düşmektedir. Aslında iletişimin bugün gelmiş olduğu noktayı, teknolojinin durumuna bağlamak daha doğru olacaktır. Endüstri uygarlığının yarattığı makineler her alanda öne çıkarken insanın üretimde ve denetimde eski rollerini yitirdiği

gözlemlenmektedir.

İnsanların olduğu kadar, toplumların da iletişime gereksinmesi vardır. İnsanlar arasında sosyal anlamda bir toplumun oluşabilmesinin ön koşullarından birisi de iletişimdir. İletişim yolları kapalı olan toplumlar çağdaş anlamıyla toplum niteliğini kazanamazlar. İnsan toplumları bireyler toplamı olduğu kadar ilişkiler toplamı olarak da ortaya çıkarlar. İletişimin bulunmadığı bir toplum olamaz. Eğer bir toplum varsa orada iletişim ilişkileri de var demektir. Toplumlar, yalnızca bir siyasal ve ekonomik düzenlemeler ağı değil, aynı zamanda öğrenme ve iletişim süreci veya ilişkiler toplamı olarak da ele alınabilir. Öğrenmek, öğretmek, anlamak, anlatmak ve eğitilmek insanların vazgeçemeyecekleri temel işlevlerdir.

İnsanların yarattıkları tüm değerlerin ve varlığın toplamı olan kültür de iletişim ile iç içedir. Kültür bir toplumun tüm varlığını temsil ederken o toplumda meydana gelen çeşitli kültür ve sanat etkinliklerinin kitlelere iletilmesine gereksinme duymaktadır. Aksi durumda o toplumla bir kültürel bütünleşme olamayacağı gibi kültürel gelişme de görülemez. Kendini gösteremeyen, çevresine duyuramayan kültürel etkinliklerin varlıkları olduğu kadar gelecekleri de tehlikeye girer. Geniş bir çevrede duyulan, yaygınlık kazanan kültürel etkinlikler diğerlerine oranla daha fazla etkin olurlar. Bu nedenle kültürel etkinlikler arasında kendini gösterebilme ve daha çok kişiye duyurabilme yarışı vardır. Sanat değeri çok yüksek olan kültürel etkinlikler iletişim eksikliği nedeniyle kısa zamanda yitip giderken, iletişim araçlarının gücünden yararlanan düşük değerli kültürel etkinlikler kültür dünyasında hak etmedikleri biçimlerde yer almaktalar ve geniş kitlelere kendilerini duyurarak uzun ömürlü olmaktadırlar.

İletişim araçları kimin elinde ise, topluma yön verme hakkına da o kesimler sahip olmaktadır. Araçlarla iletilen konuların içeriği bu kesimler tarafından denetlendiği için belirli azınlığın ürettiği değerler halka kendi yığın kültürü imiş gibi benimsettirilmekte, kitleler kültürel açıdan kendilerine yabancılaştırılmaktadırlar. Toplumsal ve kültürel düzenin yeniden üretimini sağlayan üretim araçlarının

yönetimi el değiştirmedikçe, kültürün halk kitlelerine dağılımı sorununu bütünüyle çözüme kavuşturabilmek olanaksızdır. Teknolojik gelişmelerin sağladıkları başka amaçlarla da olsa kullanıldıkları zaman toplumda belirli tepkilere yol açmakta ve bu tepkilerin zamanla birleşmesiyle beraber belirli bir bilinç düzeyine toplum kavuşmaktadır. Kitleleri bir kez, belki birkaç kez yanıltmak olasıdır, ne var ki sürekli aldatmak olanaksızdır. İletişim araçlarının afyonu sürekli olarak kitleleri uyutamamaktadır. Televizyonu aptal kutusuna çeviren, gazete ve dergileri cicili bicili boyalı kağıtlara dönüştüren iletişim politikası insan gerçeği karşısında sürekli olamamaktadır. Gerçekler boyanarak değiştirilemeyeceği gibi, iletişim araçlarının da boyalı bir yaklaşımla gözleri sürekli olarak boyaması beklenemez. Televizyonda haber programında toplumdaki sosyal, siyasal, sendikal veya kültürel olaylara yer verilmezken, yabancı bir ülkenin kraliçesinin kuğularının doğurmasının haber olarak verilmesi iletişim politikası açısından bilinçli bir yaklaşımdır. Kuğu haberleri birkaç kez daha verilebilir, ne var ki toplumun olayları izlemek ve haberleri öğrenmek hakkı sürekli elinden alınamaz.

İletişim araçları, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklarla kitlelerin siyasal ve toplumsal yönlerde bilinçlenmelerini önlemek için egemen güçler tarafından kullanılabilmektedir. İletişim araçlarının sağladığı propaganda yolları ile bazen kitleler kendi çıkarlarının tümüyle tersi yönlerde koşullandırılmaktadırlar. Özellikle siyasal amaçlı kampanyalarda kitlelerin egemen güçlerin yanında yer alması için iletişim araçları belirli kampanyalarla propaganda işlevlerini yerine getirmektedirler. Her türlü piyongalarla, hediye demetleri ile basın ve yaygın organlarına bağlanan halk kitleleri belki birşey çıkar beklentisiyle bu organları para ile alırken, bir yandan da belirli çevrelerce denetlenen haber ve yazıları okumakta, gerçekler yerine yoz kültür yazıları ile oyalanmaktadırlar. Kitlelerin kültürel bilinçlenme açısından çıkarları ile, yayın organlarının sahiplerinin çıkarları ne yazıktır ki bir noktada hiçbir zaman birleşememektedir. Bu ters oluşum böylesine sürüp gittikçe, günümüzdeki düzenden gelecek için olumlu bir sonuç beklemek düşten öteye gidemez.

Her alanda olduğu gibi kültür ve sanat alanında iletişim ağı tersine kurulmuş olup, kültürel oluşum ve gelişime olumlu katkılar getiremeyecek bir süreç içinde işlemektedir. Üretilen sanat yapıtlarının kitlelere ulaştırılmasında, ciddi kültürel etkinliklere yaygınlık kazandırılmasında, halk yığınları ile kültür alanı arasında iletişim yolları açılmasında genel bir yetersizlik, hatta terslik sürüp gitmektedir. Üretim yerine satış olgusu egemen olunca, işin kolaycılığı gündeme gelmekte en kolay pazarlanabilecek ürünler piyasayı doldurmakta ve diğer alanlarda görülen piyasa kuralları kültürel alış verişi bozmaktadır. Olması gereken ilişkilerin yerini, diğer alanlarda olan ilişkiler almakta ve zamanla kültürel iletişimi sınırlamaktadırlar. Sınırlamananın yanı sıra yozlaşma ve yabancılaşma da beraberce gelişen olgulardır.

Kültürel bütünlüğü oluşturan sanat alanları tek tek ele alındıkları zaman, ülkemizde pek de parlak olmayan bir görüntü çıkmaktadır. Bilim ve sanat ürünlerinin gerektiği gibi dağıldığı veya kitlelerin eline geçtiği söylenemez. Üniversitelerin yaptıkları çalışmaları, yayımladıkları yapıtları kitapçılarda bile bulmak zordur. İyi çalışan bir dağıtım mekanizmasına kavuşturulamayan üniversiteler kendi yarattıkları bilim ve kültür çalışmalarını gene kendileri okumaktadırlar. Üniversite toplum kopukluğunun bir yanı da bu biçimde ortaya çıkmaktadır. Kendi üniversitesinin ürettiklerinden haberi olmayan bir toplumun ulusal kültür bireşimine ulaşabilmesi olanaksızdır. Üniversitelerin yanı sıra, yayınevlerinin yayınladığı bilim, kültür ve yazın eserlerinin de yeterince dağıldığı söylenemez. Elli milyona sahip olan bir toplumda kitap baskı sayısı daha beşbin ise o toplumun bireyleri okumuyor demektir. Bu durumu değiştirecek, kitaba sevgiyi artıracak, okumayı özendirecek herhangi bir girişim de görülmemektedir. Kendi halkı için yeterince kitap basamayan, bastıklarını dağıtamayan bir toplumda kültürün kitaplar aracılığı ile iletildiği söylenemez. Dergiler de benzer bir konum içindedir. Ciddi yayın organlarının satış sayısı onbini geçmemektedir. Ne var ki, işin içine magazin veya benzeri boyalı yayınlar girerse yüzbinlere ulaşan satış sayıları ortaya çıkmaktadır.

Basına düşen iletişim görevinin, gereği gibi yerine getirildiği ülkemizde tartışmalıdır. Büyük holdinglerin boyalı yayın organları, pazarlama ve satış araçları, piyango düzenleme araçları durumuna sürüklenen ülkemizin büyük gazeteleri, demokrasinin dördüncü gücü olmak bir yana, içinde yaşadıkları toplumun bile gazeteleri olamamaktadırlar. Denetimi altına girdikleri sermaye çevrelerinin ekonomik ilişkileri doğrultusunda yayına öncelik veren, bu çevrelerin istekleri doğrultusunda habercilik yapan, giderek holdinglerarası yarışmada silah durumuna gelen büyük gazeteler bırakınız kültürel işlev görmeyi doğru dürüst habercilik bile yapamamaktadırlar. Her toplumun kendi basınından beklediği görevler vardır. Kamu hizmeti görmenin bilinci içinde olması gereken basın ve yayın organları kültür konularına da ağırlık vermek, haberlerle beraber değişik yorumları yansıtmakla görevlidirler. Eğlence dünyasının belirli merkezleri ile bu dünyanın yıldızlarını pazarlamanın ötesinde büyük basının ciddi olarak yaptığı kültürel bir işlev yoktur. Halka yoz ürünleri sergileyerek kültürel yozlaşmaya katkıları da düşünülürse, büyük basının ulusal kültürümüze birkaç yönlü darbe vurduğu görülmektedir. Ciddi kültür çalışmalarını sergilememenin yanı sıra, yoz ürünleri boyalı biçimde yansıtmak da kitlesel oluşum açısından büyük bir darbedir. Ülkemizdeki basın sorunu toplum yararına çözülmedikçe, yeni yasal düzenlemelere basın yayın organlarının çalışmaları iletişim görevini yeterli düzeylerde yerine getirebilecek biçimde düzenlenmedikçe, basının kültürel iletişime katkısı olumsuz bir noktada kalacaktır.

Televizyonlarda da kültür konularına çok az yer verilmeside üzücüdür. Ayda bir veya iki programın ötesine gitmeyen kültür programları son derece yetersizdir. Bırakınız ciddi program yapmayı, duyurma ve kitlelere kültürel etkinlikleri iletme konusunda bile televizyonlar zayıf kalmaktadır. İlginin televizyona yöneldiği toplumumuzda radyonun kültüre daha çok ağırlık vermesi zorunludur. Özellikle sözlü programlar aracılığı ile radyonun iletişim görevini yerine getirerek kültürel birikimimize olumlu katkılar sağladığı görülmektedir.

Toplumların iletişime gereksinme duyması ne kadar olağan ise, iletişimin toplumları etkilemesi ve yönlendirmesi de o kadar doğaldır. Ne var ki, bu etkileşimin toplum yararına olması, özel çevrelerin ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda olmamasına dikkat etmek gerekir. Ülkelerin kültürel kalıtlarının uzun ömürlü olması, çağdaş bireşimlere dönüşebilmesi, insanlığa yeni katkılar getirebilmesi buna bağlıdır. Kültür insanlara iletilmek için yaratılır. Toplumun tüm bireylerine araçlarla iletilemeyen kültürel birikim, diğer kültürler yanında zayıf kalacak zamanla da yitip gidecektir. Türk kültürü güçlü yapısı ile hem kendi toplumuna, hem de dünya uluslarına iletilmeyi, tanıtılmayı çoktan hak etmiştir. Ülke gerçekleri ve halkın gereksinmeleri doğrultusunda oluşturulacak ulusal bir kültür politikasında iletişim konusuna ağırlıklı önem verilmelidir. Çağımızın uygar ülkeler aracılığında bir iletişim yüzyılına dönüşmesi bunu zorunlu kılmaktadır. Kültür ve iletişim işlevleri dolayısıyla her zaman beraber düşünülmesi gerekli konulardır. İletişim teknolojisinin sonsuz olanakları, kültürel gelişim için seferber edilmelidir.

G- KÜLTÜR VE TURİZM

Tarihin köprüsü üzerinde kurulmuş bulunan Türkiye Cumhuriyeti hem gariplikler, hem çelişkiler hem de orijinallikler ülkesidir. Turizm ve kültür işlerinin uzun süre beraberce yürütüldüğü ülkemizde çeşitli sorunlarla karşılaşılmıştır. Çağdaş devlet örgütlenmesi ve uygulamalarının ana işlevlere dayanan gelişmelerine tamamen karşıt biçimde ülkemizde bir Kültür ve Turizm Bakanlığı oluşturulmuştur. Kültür ve turizm gibi iki ayrı alanın ve iki ayrı bakanlığın nasıl birleştirildiği araştırılacak olursa, ortaya yeni bir ara dönem uygulaması çıkmaktadır. Ara dönem hükümeti zamanında bir yönetim reformu yapmak için yola çıkıldığında, bakanlık sayısının azaltılmasına karar verilmiş ve bu amaçla bakanlıkların birleştirilmesine geçilmiştir. İlk adım olarak Kültür ve Turizm Bakanlıkları birleştirilmiş ve ondan sonra da hiçbir şey yapılmamıştır. İki bakanlığın birleştirilmesi yalnızca kağıt ve tabela üzerlerinde olmuş resmen tek bir hukuki yapı oluşturulmasına rağmen ayrılıklarını korumaya çalışınca ortaya tam bir karmaşa çıkmış ve yeni bakanlığın idari yapısı çağdaş yönetim örgütlenmesinin genel ilkelerinden yoksun kalmıştır.

Aslına bakılırsa, ülkemizde kültür işleri hep arka planda gitmiştir. Hiçbir zaman kültürün önemi kavranmamış ve her zaman ikinci derece bir iş olarak görülmüştür. Bu nedenle de kültür işleri her dönemde bir başka makama bağlanmıştır. Yalnızca Atatürk döneminde önemi kavranarak ayrı bakanlık düzeyinde kültüre yer verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde, kültür işleri ya bir daire olarak yürütülmüş, ya Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış ya da başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık düzeyinde götürülmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet tarihinde dönemler değiştikçe, işbaşına gelen hükümetlerin yaklaşımları da çeşitlilik göstermiş ve kültür işlerinin nasıl yürütüleceği konusunda Türkiye Cumhuriyeti devleti-

nin, hükümetlerin üstünde genel bir yaklaşımı ulusal düzeyde belirginlik kazanamamıştır. Bu tür çelişkili uygulamalar gene devam edince karşımıza, Kültür Turizm Bakanlığı gibi ne olduğu pek belli olmayan bir örgütlenme olayı gelmiştir. Reform adı altında iki bakanlık birleştirilmiş ama ortaya reform sonuçları çıkmamıştır. Aksine hem turizm de hem de kültür işlerinde önemli gerilemeler ve sapmalar ortaya çıkmıştır. Reform yapıyoruz diye işler iyice karıştırılmış ve ara dönemde iyice arap saçına döndürülmüştür.

Konuya Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar açısından yaklaşıldığında hem turizmin hem de kültürün ülkemiz için ne derece önem taşıdıkları ve kesinlikle ikisinin de ayrı ayrı ele alınmaları gerektiği ve her bir alanın kendi yapısını özelliklerine uygun biçimde ayrı ayrı bakanlıklara sahip olması gerekliliği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin kalkınması ve çağdaşlaşması açısından yaşamsal öneme sahip olan bu iki alanın tek bakanlıkta bir arada yürütülmeye çalışılması bir kaç yıllık deneme sonuçlarının başarısızlığı ve olumsuzlukları ortada olduğuna göre, ülkemizin kültürel ve kalkınmasına ve turizm gelişmesine karşı çıkarılabilecek en büyük engellerdir.

Türkiye Cumhuriyetinin; Osmanlı İmparatorluğundan sonra, değişik ülkelerden gelen Türk kökenli toplulukların bir araya geldikleri çağdaş Türk devleti olduğu gerçeği görülecek olursa, kültürün, hele ulusal kültürün ne denli yaşamsal önem kazandığı anlaşılacaktır. Tarihin derinliklerinden gelen tüm kültürel değerlerin çağdaş bilimsel veriler ışığında ele alınarak, ulusal bir kültür sentezine yönelebilmek için öncelikle bir kültürel kalkınma seferberliğine gereksinme bulunmaktadır. Atatürk döneminde başlatılan bu seferberliğin sonraki yıllarda hızının kesilmesi çok büyük iç sorunlar ve toplumsal yaralar açmıştır. Türk ulusunun birlik ve bütünlüğünü sarsmak isteyen bazı iç ve dış merkezler içine sürüklendiğimiz bu kültür kargaşasını kendi amaçları doğrultusunda kullanarak bölücü ve yıkıcı hareketlere zemin hazırlamışlardır. Atatürk'ün başlattığı uluslaşma süreci bu nedenle tamamlanamamış ve hala bazı temel konular ülkemizde tartışma düzeyinde kalmıştır.

Çağdaş devlet örgütlenmesi açısından kültür, devletin temel işlevlerinden birisi hatta önde geleni olarak ortaya çıkmaktadır. Her devlet kendi toplumunun ulusal kültürüne sahip çıkmak ve bunu geliştirerek kendi toplumsal temellerini sağlam dayanaklara oturtmak zorundadır. Tüm gelişmiş ülkelerde kültür işlerinin ayrı bir bakanlık düzeyinde yürütüldüğü görülmektedir. Yirmibeş asırlık Türk tarihi incelendiğinde dünyanın en büyük kültürlerinden birisine de Türk ulusunun sahip bulunduğu kolayca anlaşılmaktadır. Değişik dönemlerin renkli izlerini taşıyan Türk kültürü neden hala kendi öz bakanlığına sahip olamamıştır. Bu sorunun yanıtı verilirken siyasal koşullanmaların ötesinde nesnel davranmak yararlı olacaktır. Ancak o zaman ortak noktalarda anlaşabilmek mümkün olacaktır.

En az kültür kadar turizm de gelişmemiz açısından büyük öneme sahip bulunmaktadır. Hem bir ortadoğu ülkesi, hem bir İslam ülkesi, hem bir Akdeniz ülkesi, hem doğal ve tarihsel zenginliklerle dolu bir ülke olarak turizm alanında en ileri noktalara gelebilecek düzeydeyiz fakat bugüne kadar bu alanda da gerilikten kurtulamamışızdır. Ülkemizdeki toplam yatak sayısı yanı başımızdaki Ege adalarının toplam yatak sayısına ulaşamamıştır. Beş asırlık eyaletimiz Yunanistan bizden birkaç misli ileridedir. Geçen yıllardaki konjonktörel canlanmayı büyütenlerin sonra nasıl açıkta kaldıklarını, patlama bekleyenlerin nasıl düş kırıklığına uğradıklarını kamuoyu yakından izledi.. Turizm işi otelciliğin ve festivalciliğin ötesinde ciddi boyutları olan bir iştir. Çok çeşitli birimleri ve çok yönlü çalışmaları ile ayrı bir bakanlık düzeyinde örgütlenmelidir. Hele Türkiye gibi turizmden çok şey bekleyen ülkeler için kesinlikle ayrı bir bakanlık örgütlenmesine gereksinme vardır. İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın yaptıkları sıçramayı başarabilmek için ayrı bir bakanlığın çatısı altında daha geniş bir örgütlenme bu kadar yıllık fiyaskolu denemelerden sonra zorunlu görünmektedir.

Kültür ve turizmin birbirinden bu kadar uzak olması iki ayrı bakanlığı gerekli kılmaktadır. Turizm kültürel yönü ile kültürün turistik yönleri iki ayrı bakanlığın ilgili birimleri arasında kurulacak işbirliği ve eşgüdüm çerçevesinde yürütülebilir. Ancak o zaman iki ayrı fonksiyonun birbirini ezmesi veya sınırlaması gibi durumlar ortadan kal-

kar. Bu tür uygulamada büyük komplikasyonlar ve düplikasyonlar doğmaktadır. Türkiye'nin özel koşulları gereği ayrı ayrı örgütlenmesi gereken bu iki alanın zoraki olarak tek çatı altında bir araya getirilmesinin değerlendirilmesi bir an önce yapılmalı ve bu başarısız uygulamaya hemen son verilmelidir. Diğer alanlarda yapılamayan bakanlık birleştirme işinde kurban olarak neden kültür ve turizm alanları seçilmiştir? Bu sorunun yanıtını, bu işi gerçekleştirenler verebilecekler midir?

Kültür ve turizmin tek bakanlık çatısı altında yürütülmesi, turizm alanında beklenen atılımları önlediği gibi, kültür işlerinin de yeterince hızlı ve başarılı biçimde yürütülmesini engellemektedir. Turizmin daha kültürlü yapılması diye bir olguya şimdiye kadar rastlanmamıştır. Ne var ki, kültürün turistikleştirilmesi gibi önemli bir tehlike doğmuştur. Kültürün turistikleştirilmesi olayı, ulusal kültürümüz öz değerlerinden giderek uzaklaştırmakta, gösteriye dönük göstermelik bir kültür yaratmaktadır. Turistik hava içerisinde kültür giderek burjuvalaşmakta ve turizmin batılı yabancı değerleri giderek ulusal kültürümüzü etkisi altına almaktadır. Kültürümüz hem halktan hem de ulusal değerlerimizden hızla uzaklaşırken, zaman içerisinde batının bizim yapımıza ters gelen göstermelik değerleriyle yabancılaşma sürecine girmektedir. Turistikleşen kültür bizim kültürümüz olmaktan çıkmaktadır. Kültür denince, sahil kentlerinde magazin sanatçılarıyla düzenlenen festivallere öncelik vermektedir. Devlet elindeki bütün parayı festivaller için harcamakta, ciddi kültür çalışmalarına hiçbir katkıda bulunmamaktadır. Bu arada eskiden beri ciddi kültür ve sanat çalışmaları yapan kurum ve kuruluşların yardımları kesilmektedir. Tiyatrolara devlet yardımını keserken, sanat kuruluşlarının yıkılışına kasten seyirci kalınmıştır. Üst düzey yöneticiler turistik şenliklerde gezerken, ülkemizdeki ciddi kültürel yapı sarsılmakta, giderek yıkılmaktadır. Kültürün bir an önce turistikleşme sürecinden kurtarılması zorunludur.

H- KÜLTÜR VE KURUMLAŞMA

İnsan toplumlarını diğer canlı topluluklardan ayıran başlıca öğe kültürdür. İnsanların toplum biçiminde yaşamasından ortaya çıkan karmaşık bütün kültürü oluşturur. Yapısının karmaşıklığı nedeniyle çeşitli yanları olan bu kavramın değişik anlamları olduğu kadar birbirinden çok farklı tanımları da vardır. Kültür sorunsalı ile bilim dalı olarak öncelikle antropoloji ilgilenir. Bunun yanı sıra toplumbilim, felsefe, yazın ve diğer sanat alanları da kültür ile yakından ilgilidir. Her bilim alanının kendine göre kültür yaklaşımı, anlayışı ve tanımı vardır. Değişik yaklaşımlar bu kavramın kapsamını genişlettiği gibi, ayrı ayrı anlamlar da kazandırmıştır. Günlük dilde bile ayrı kullanılmaktadır. Genel olarak kültürü toplumsal ve sanatsal anlamlar açısından ikiye ayırabiliriz. Son yıllarda siyasal bilim alanlarındaki gelişmeler gündeme siyasal kültür sorununu da getirmiştir.

Bu kadar çok yönlü bir alanda kurumlaşma konusu fazlaca önem kazanmaktadır. Kurumlaşma sorununun açıklık kazanabilmesi için kurum kavramını tanımlamak gerekir. Kurum, toplumsal konularda kapsamlı biçimlerde yoğunlaşan belirgin değer yönelmeleri, netlik kazanan sosyal etkileşme biçimleri ile bir arada ortaya çıkan bir olgudur. Genellikle kurumlar toplumsal yaşamın düzenini oluşturan ve yansıtan birimlerdir. Kurum kavram ve yapı olarak iki yöne sahiptir. Süreklilik kazanan yapılar kendi kavramlarını zaman içinde oluştururlar. Kurum kavramı, belirli toplumun ilişkilerini yönlendiren benimsenmiş ve giderek kalıplaşmış davranış biçimlerini, alışkanlıkları, tutumları ve bunlara egemen olan ilkelerin, anlayışın genel çerçevesini belirler. Belirli alt veya üst topluklukların, grupların etkinliklerinin karakteristik işleyiş kuralları veya kalıplaşmış biçimleri toplumsal kurumları yaratırlar. En geniş kapsamda toplum üyelerinin çıkarlarına, gereksinmelerine hizmet eden

kurumlar daha geçerli ve uzun ömürlü olurlar. Kurum bir bakıma, insanlar arasında süreklilik ve düzenlilik kazanmış ilişkilerin soyutlanmış ve genel boyutlarla açıklanma biçimidir.

Değişik yaklaşımlara karşın kurum kavramı, sosyal ve siyasal bilimlerin önemli ilgi alanları arasında yer almaktadır. Kurum kavramının bilimsel anlamlarının yanı sıra, günlük dilde daha çok örgüt, birlik, kuruluş veya dernekler içinde kullanıldığı görülmektedir. Birlik, dernek, kuruluş veya bir yönetsel birim temelde örgütlenmiş ve belirli ilkelerle sürekli bir düzene kavuşturulmuş bir insan grubunu temsil ederler. Her örgüt bir yapıya ve düzene sahiptir, süreklilik göstermektedir. Kurum örgütlenmiş bir davranış, kuruluş ise örgütlenmiş bir gruptur. Bir kural veya norm olarak benimsenen kurum, örgütlenme ile beraber ilkeleri ile bir örgütü de kapsayabilmektedir. Toplum içinde belirli eylemler veya etkinlikler bazen örgütlenmeden kurumlaşabilirler, bazen de daha ileri bir aşamaya ulaşarak örgütlenmiş bir kurum olarak ortaya çıkabilirler.

Her toplumun kendi özelliklerinden ve yaşam biçiminden kaynaklanan ayrı bir kurumlaşma süreci vardır. Bu süreç sosyal veya siyasal olayların gelişimine göre yön kazanır ve biçimlenir. Gelenekler kurumlardan daha dağınıktır. Kurumları örgütlenmiş veya belirginleşmiş birlikler destekler, ne var ki gelenekleri ile böyle gruplar yoktur, bu nedenle de dağınıktırlar. Kurumlar ile birlikler ortaklaşa bulunan, karşılıklı ilişkilerle gelişen olgulardır. Karmaşık yapılı insan toplumlarında yaşam biçiminin özelliklerini ve düzeyini yansıtan değişik kurumlar olabilir. Toplum içinde önplana geçen kurumlar o toplumun temel özelliklerini ve karakterini belirginleştirirler. Toplum içinde belirli kurumlar tek örgüt ile ortaya çıkabileceği gibi, çeşitli birlikler ile de kişilik kazanabilirler. Örgütlerle kurumları toplum içinde birbirinden ayırmak çok zordur. Genellikle her örgüt veya birlik belirli bir kuruma dayandığı için bazen ayırım yapmak zorlaşabilir. Örgütlenmeyen kurumlar bazen yaşam şanslarını yitirebilirler. Toplumların canlılığı, geleceğe dönük sürekliliği açısından kurumlaşma olgusu ciddi biçimlerde ele alınmalıdır.

Çağdaş demokratik toplumlar kurumlaşmanın en ileri noktalarda geliştiği ülkelerdir. Toplumların devletleşme sürecini tamamlamasından sonra ortaya çıkan demokrasi olgusu, devlet dışındaki alanların kurumlaşması ile beraber gelişmiştir. Özellikle rönesans döneminden sonra belirginleşen hümanist akımlar, önce bireyin sonra da toplumun kendisini siyasal yönetici güçlere karşı koruyabilmelerini sağlamıştır. Zamanla özgürlükler ve insan hakları kurumlaşmış ve demokrasinin rejim olarak gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bir aşamadan sonra kurumlaşma yönetilen insanlarla yönetici güçler arasında denge kurmuş ve yönlendirici olmuştur. Demokrasi tarihleri bir anlamda da kurumlaşma tarihleridir. Toplumsal ve siyasal kurumlaşmalar sonucunda adalet karşısında bireyler ve gruplar kendi özgürlük alanlarına sahip olabilmişlerdir. Kültürel alanda kurumlaşma ise bu noktadan sonra ortaya çıkmış ve günümüzdeki düzeyine ulaşmıştır.

İlerlemiş ülkelere bakıldığı zaman kültür ve sanat dünyasında özerk ve bağımsız kurumlaşmanın yüksek düzeylere ulaştığı görülmektedir. Bazı örnekler almak gerekirse İsveç, Japonya, Avusturya, Fransa ve Amerika gibi ülkeler gösterilebilir, İsveç'te kültür alanına devlet, belediye ve özel kesimin büyük desteği vardır. Özgürlükler en geniş boyutlarda tanınmış ve her kesimin sanatçıları örgütlenmiştir. Sanatçıların sendikalılaşmaları sağlanmış, örgütlerde sendikalılar büyük bir konfederasyonun çatısı altında toplanmıştır. Kültür Bakanlığı yoktur ama yarı resmi bağımsız kurumlar oluşturularak devletçe desteklenmiştir. İsveç Akademisi ve İsveç Enstitüsü bu kurumların en önemlileridir. Yayınevlerine karşı güçlü bir yazarlar birliği vardır. Dünyanın en ileri demokrasilerinden birisi olan İsveç'de kültür ve sanat özerk ve bağımsız boyutlarda kurumlaşmıştır. Gene örnek bir demokrasi olarak gösterilen Avusturya'da kültür alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi olarak kurumlaşmayı özgür bir sanat ortamında gerçekleştirmiştir. Bağımsız sanat kuruluşlarının yanı sıra radyo ve televizyon işletmeleri bile özerk statüde örgütlenmişlerdir. Kültür Bakanlığının varlığı bu ülkede kurumlaşmanın desteklenmesi yönünde olmuştur. Kalkınma

açısından Türkiye'ye sürekli örnek gösterilen Japonya'da ise kültür bakanlığı yoktur. Yarı resmi özerk kurumlar ve İngiltere'deki gibi yüksek sanat danışma konseyleri vardır. Üst düzeyde kurulan Japonya vakfı ulusal kültürün tanıtımını ve dış ilişkilerini yürütmektedir. Diplomatlarla sanatçıların kol kola çalıştıkları vakıf bütünüyle bağımsız bir statüde kurulmuştur. Kültür ve sanatta toplumsal eğitimin çok yaygın olduğu Japonya'da vakıf ve kurumların eşgüdümü altında özel ve kamu kesimleri işbirliği içinde kültür çalışmalarını yürütmektedirler. Resim sanatının ana vatanı sayılan Hollanda'da geniş bir özgürlük ve bağımsızlık anlayışı çerçevesinde bağımsız kuruluşlar ve yerel birimler sanatçı çalışmalarını sürdürmektedirler. Müzeler uygulamalı kültür merkezlerine dönüştürülerek halkın sanatsal eğitimi yaygın boyutlarda gerçekleştirilmiştir. İngiltere ve Fransa'da ise bağımsız konseyler ve akademiler kültür dünyasının kurumlaşmış yapılarının temsilcileri olarak sürekliliği sağlamakta, çağdaş bir düzeni yürütmektedirler. Amerika'da kültür ve sanat daha çok özel alanın ilgisine bırakılmıştır. Piyasa ekonomisi, kapitalist yapısını gereksinmeleri doğrultusunda yürütülen kültür ve sanat çalışmaları daha çok zenginlerin oluşturdukları bağımsız vakıflar aracılığı ile yürütülmekte, Hollywood ve Broadway gibi merkezlerden güdümlenmektedir. Özgürlüklerin geniş boyutlarda bulunduğu bu ülkede ekonomik eşitsizlik kültür ve sanat dünyasının başlıca çıkmazıdır. Sosyalist ülkelerde ise devletçi bir yaklaşım çerçevesinde tüm kültür ve sanat çalışmaları devletin alt birimleri, bakanlıklar veya resmi akademiler aracılığı ile yapılmaktadır.

Konunun genel boyutlarını ve dünyadaki örnekleri gördükten sonra ülkemizdeki durumu ele alınabilir. Türkiye uzun süren bir imparatorluk döneminden sonra cumhuriyet ilan ederek çağdaşlaşma yarışına kalkışmıştır. Bu yarışta hedef olarak batının gelişmiş ülkelerinin demokratik rejimleri seçilmiştir. Ne var ki, imparatorluk döneminin bazı alışkanlıklarından vazgeçilmediği gibi, cumhuriyetçilik anlayışı yaygınlaşmamış, demokrasi adı altında çeşitli çelişkilere düşülmüştür. Demokrasi gibi kurumlaşma da birçok zor-

luklarla dolu olan bir süreçtir, birbirlerinin varlık nedenidirler. Kurumlaşma olmadan demokrasi olmayacağı gibi, demokrasi olmadan da kurumlaşma olamaz. Osmanlı İmparatorluğunda kurumlar, devletin varlığını duyurmanın aracı idiler. Cumhuriyet döneminde ise demokrasinin gelişebilmesinin, çağdaş düzeye gelebilmesinin aracı olmak durumundadırlar. Burada toplumun iç dinamiklerinin ve potansiyel gücünün yerinde değerlendirilmesi gerekir. Bu yapılmadıkça hiçbir alanda kurumlaşma sağlanamaz. Sağlandığı sanılsa bile kısa ömürlü olur ve toplumun sürekliliğini ve geleceğini tehlikeye atar. Kesintilerin olmaması, bunalımların çıkmaması, çıkanların kısa zamanda atlatılabilmesi kurumlaşma gücüne ve düzeyine bağlıdır. Toplumun iç dinamiklerinden uzak kalan merkeziyetçi anlayış yerine, bu dinamikleri yerinde değerlendirebilen demokratik anlayış bütün çağdaş ülkelerde daha başarılı olmuştur.

Gelişmekte olan bir ülke olması nedeniyle Türkiye'nin çelişkileri ve sorunları büyüktür. Bunların çözümüne yönelindiğinde çağdaş çizgilerin gerisinde kalınırsa, ileride daha da büyük sorunlar kaçınılmaz olur. Demokrasinin kurumlaşabilmesi, kurumsallaşmanın bilinçli olarak geliştirilmesine, her alanda olduğu gibi bilim, kültür ve sanat alanlarında da örgütsel düzeyde kurumlaşmalara gidilmesine, var olanların desteklenmesine, boşluk bulunan alanlardaki potansiyel gücün örgütlenmeye gitmesi için yönlendirilmesine bağlıdır. Daha ileri düzeyde yeni örgütlenmelere giderken bazen var olan örgütsel dengelerin bozulması toplumdaki kurumlaşma sürecini bozabilir. Bu gibi durumlarda toplumdaki her türlü dengenin, tüm koşullanmaların ötesinde incelenerek değerlendirilmesi ve geleceğin yapılaştırılmasında öncelikle göz önüne alınması kaçınılmazdır.

Bilim ve kültür alanının kurumlaştıramayan toplumlar çağdaşlaşma yarışında geri kaldıkları gibi, sağlıklı demokratik rejime de sahip olamazlar. Toplumda siyasal ve ekonomik alanlarda olduğu gibi kültür dünyasında da denge gözetilmelidir. Varolan potansiyeli yeterince temsil eden kurumsal örgütler ve kuruluşlar daha da desteklenmeli, işlevsellikleri artırılmalıdır. Yeni yapılar araştırılırken yeterli düzeyde işleyen kurumsal mekanizmaları bozmayacak çözümlerle kurumsallaşma açısından daha da başarılı sonuçlar

alınabilir. Toplumda değerlerin ve alanların kurumlaşması geleceğe dönük biçimlerde hızlandırılırken, örgütsel yapıya sahip kurumlar işlevselliklerine göre korunmalıdırlar. Ancak bu yoldan süreklilik ve kesintisiz düzenlilik söz konusu olabilir. Toplumları ve ulusları da tarihsel süreç içinde yaşatacak olan budur. Tarihin derinliklerinden gelen zengin kültür kalıtımızın ve değerlerimizin bilincine varmalı, her türlü koşullanmanın ötesinde kuramsal bir yapıya kavuşabilmeleri için daha fazla geç kalınmamalıdır.

Yeni Anayasa'da hazırlanırken üzerinde tartışılan başlıca konulardan birisi olan Atatürk Kurumları ile ilgili ayrı bir maddeye de yer verilmiştir. Yeni anayasanın 134 maddesi ile yeni bir kurum kurulmakta, Atatürk'ün kendi iradesi ile kurduğu Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu bu yeni Atatürk kültür, dil, tarih yüksek kurumu gibi ismi uzun bir kuruluşa bağlanmaktadır. Atatürk'ün kurumları ile kendi öz vasiyetinin bu duruma gelmesinde yarım yüzyıllık gelişmelerin önemli payı vardır. Bu noktaya hemen gelinmemiştir, elli yılı aşan bir birikim Atatürk'ün kurumlarına ve vasiyetine dönük bu yeni düzenlemelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlgili anayasa maddesi doğrultusunda hazırlanan yeni yasanın çıkması, Atatürk'ün kurumlarına ve vasiyetine dönük bu yeni düzenlemelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlgili anayasa maddesi doğrultusunda hazırlanan yeni yasanın çıkması, Atatürk'ün kurumlaştırılması konusundaki tartışmaları yeniden gündeme getirmiş ve yaygınlaştırmıştır.

Öncelikle, konuya ışık tutmak açısından, Atatürk'ün sosyal ve siyasal konumunu yeterince belirlemek gerekir. Bu belirlenmedikçe, Atatürk kurumunun neye yarayacağı, kime hizmet edeceği gibi sorulara yanıt verilemez. Kendi görüşlerinin ilkeler ve doktrin biçiminde belirlenmesine karşı çıkan Atatürk'ü kurumlaştıralım derken, O'nun karşı çıktığı dondurulması noktasına getirip toplumsal dinamiğin canlılığından iyice uzaklaştırmak Atatürkçülüğe ne derece hizmet olacaktır? Bu gibi sorunlar Atatürk'ün konumu, düşünceleri ve eylemi açısından ele alınıp, demokratik boyutlarda tartışılarak, toplumun her kesiminin görüşleri alınmadıkça yapılacak olanlar geçici kalacaklar, hiçbir zaman kalıcı bir çözüm noktasına varamayacaklardır.

Özellikle Atatürk'ün hukuksal vasiyetini geçersiz kılmak, Atatürkçülüğün geleceği açısından çok büyük bir sorumluluk gerektiren iştir. Atatürk adına Atatürkçülük yapılırken dayanılacak ilk temel O'nun vasiyetidir, yani O'nun kendi istencidir. O'nun istenci bir yana bırakılarak, Atatürkçülük yapmak geleceğin koşullarında toplumda değişik yansımalar yaratabilir. Atatürkçülüğün temeli O'nun konumu, eylemi, ilkeleri ve istencidir. Bir büyük önderin izinden giderken O'nun istencini yok saymak dünyanın hiçbir ülkesinde görülmemiştir. Hele Atatürk gibi, tüm bir ulusun ve toplumun önderi olmuş, mazlum ulusların uyanışına öncülük etmiş bir üçüncü dünya lideri için bu tümüyle olanaksızdır. Atatürk ile ilgili veya O'nun vasiyeti üzerine yeni düzenleme yapılırken ulusal önderin konumu gereği toplumun her kesiminin, her düşünceden Atatürkçü'nün ve hatta Atatürk kurumlarının görüşleri alınması gerekirdi. Böylesine bir yaklaşım söz konusu olmazsa, o zaman Atatürk'ün vasiyeti bir kez açıldı mı, bir daha hiç toparlanamayabilir. Türk toplumunun ayakta kalmasını sağlayan böylesine bir ulusal önderin kendisinden sonra da süregelen etkinliği iyice yitirilebilir.

Atatürk kurumunun gündeme gelişinde gönül isterdi ki, Atatürk'ün gerçek istencini temsil eden vasiyetine dokunulmasın, Atatürk kurumları büyük önderimizin kendi eliyle çizdiği yolda çalışmalarını sürdürsünler. Atatürk kurumu konusunu, Dil ve Tarih kurumları dışında düşünmek gerekirdi. Çünkü ortada gerçekten bir boşluk vardır, ama bu boşluk dil ve tarih alanlarında değildir. Bu boşluk daha çok ideolojik, kültürel ve bilimsel alanlardadır. O zaman bu alanlarda çalışmalar yapacak bir üst kuruluş olarak Atatürk kurumu kurulabilirdi. Nitekim daha 12 Mart döneminde bu konu ortaya atılmış ve kamuoyunda geniş boyutlarda tartışılmıştır. Eski devlet adamlarının ve bilim adamlarının beraberce çalıştıkları komisyon bir rapor ile beraber Atatürk Akademisi yasa tasarısını hazırlayarak ilgili makamlara sunmuşlardır. O zamanlar böylesine bir akademinin, fetva kuruluşu biçimine dönüşmemesi ve anayasal özgürlükleri, çağdaş düşünceleri kısıtlamaması için epeyce bir eleştiri kamuoyuna yansımıştı. Eleştiriler doğrultusunda yasa düzeltilerek çıkarılabilirdi.

bu yapılmamıştır. Ortadaki boşluk bir yüksek akademik kuruluşu zorunlu kılmıştır. Nitekim gerek batıda gerekse doğuda çeşitli ülkelerde böylesine yüksek bilimler akademileri bulunmaktadır. Bu akademiler resmi ve bağımsız üst kuruluşlar olarak ülkedeki bilimsel ve kültürel çalışmaları planlamakta ve izlemektedirler, ne var ki sınırlama getirmeleri veya fetva kuruluşu olarak çalışmaları söz konusu değildir.

Türkiye'de yüksek düzeyde bir bilimsel veya kültürel akademinin olmaması boşluğu ile Atatürk'ün kurumlaştırılmasını hele Atatürk'ün vasiyetini birbirine karıştırmamak gerekir. Bunların üçüde ayrı işlerdir. Tek bir yasa ile düzenlemeye çalışmak üç konuyu da yarım bırakmak demektir. İşlevler ile beraber görevler, etkinlikler ve kamu hizmetleri birbirine karışacak ve kısa zamanda içinden çıkılmaz bir duruma gelinecektir. Yanlış bir adım atmaktansa bazen hiçbir adım atmamak daha yararlı olabilir. Ters işleyecek yeni süreçlerin başlamasına izin verilmemelidir.

Anayasanın ilgili maddesi bir ortalama yol getirmiştir. Bu madde ışığında daha sağduyulu ve dengeli bir çözüme gidilebilir. Yeni bir kurumun kurulması mutlaka eskilerinin varlığına son vermek anlamına gelmemelidir. Başbakanlığa bağlı resmi bir kurumun yanı sıra bağımsız çalışmalarını sürdürecek olan Dil ve Tarih kurumları gene eskisi gibi yararlı hizmetlerini sürdürebilirler, Atatürk'ün vasiyeti de böylece Türk ulusu ile beraber yaşamını sürdürmüş olur. Hukukun genel ilkelerine saygı ve hukuk devletinin anlamı doğrultusunda Atatürk'ün vasiyeti iptal edilmemelidir. Her türlü saldırının siyasal anlamları bir yana, saldıranların kullandıkları dildeki öztürkçe sözcükler Dil kurumunun ve devriminin başarısını, Tarih alanında ortaya çıkan önemli yapıtlar, uluslararası başarılar ve toplumda gelişen tarih bilinci de Tarih kurumunun başarısını vurgulamaktadır. Bir toplumu ulus yapan ana öğeler olarak dil ve tarih alanlarında bu kadar ileri olmasının karşılığı bu gelişmeleri sağlayan kurumları kapatmak olamaz. Atatürk'ün vasiyeti ve O'nun kurumları tüm siyasal düşüncelerin dışında ele alınmalıdır. Anayasanın ilgili hükmü doğrultusunda kurulacak yeni kurum bunun için engel

değildir. Çeşitli kurumların bir arada çalışması Türk demokrasisini çok seslilik içinde çağdaş uygarlığa doğru ilerlemesini hızlandıracaktır.

Türkiye son yıllarda büyük bir değişim süreci yaşamakta ve Batı ile entegrasyon (bütünleşme) olgusu toplumu ve devletimizi temellerinden sarsmaktadır. Kapitalist ilişkiler bir üst aşamaya ulaşırken, ekonominin giderek belirlediği toplumsal ve kültürel yapı da önemli sarsıntılar geçirmektedir. Bir yanda geleneksel yapı, diğer yanda Atatürk devrimleri ile getirilenler belirli bir çelişki ortamı yaratırken, son değişiklikler bazen insanları, bazen de toplumu sersemletici etkiler yapmakta, başdöndürücü hız beraberinde kopukluklar getirdiği gibi kültürel ve toplumsal bütünlüğümüzü de çıkmazlara sürüklemektedir.

Hızlı değişimin belirli hedefler doğrultusunda olması gerekir. Yeterince örgütlenemeyen ve örgütlenmesi çeşitli nedenlerle önlenen Türk toplumundaki tepkilerin kamuoyuna yansıması gerçek düzeylerde olamamaktadır. Toplumun gerçek birikimi ile kamuoyuna yansıyan düzeyi arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ne için, hangi amaçlar doğrultusunda hızlı çalışılmaktadır? Seçilen hedefler Türk toplumunun gereksinmelerine uygun mudur yoksa belirli siyasal düşüncelerle bazı merkezlerce Türkiye'ye empoze mi edilmek istenmektedir?

İşte bu noktada toplumların kurumlaşma düzeyi önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışarıdan getirilen uygulamalara, belirli merkezlerden baskı ile yaptırılmak istenen girişimlere karşı toplumların direnme gücü ve uyum yeteneğini belirleyen en önemli öğelerden birisi kurumlaşma olgusudur. Toplumbilim açısından kurumlaşma sürecini tamamlayamayan insan toplulukları gerçek anlamda bir toplum olamazlar. Toplumların doğal gelişme süreçlerine yabancı olan uygulamalar bazen o toplumların gelişme eğilimlerini bozmakta, doğal hedefler doğrultusunda kurumlaşmaları önlenememektedir. Kurumlar, belirli toplumsal ilişkileri yönlendirmekte benimsenerek kalıplaşmış davranış biçimlerini, tu-

tumlara egemen olan anlayışların genel çerçevesini belirler. En geniş kapsamda toplum üyelerinin çıkar ve gereksinmelerine hizmet eden kurumlar daha geçerli ve uzun ömürlü olurlar. Belirli azınlıklar çerçevesindeki kurumlar ise kısa bir yaşama sahiptirler.

Kurum kavramının bu bilimsel yönünün yanında bir de örgütsel anlamı vardır. Kurumlaşan ilişkilerin belirli bir örgüt çerçevesinde bir araya gelmesi ve düzenlenmesi de gene kurum olarak adlandırılır. Kurumsal ilişkiler ve örgütleşmiş yapılar birbirinin tamamlayıcısıdırlar. Her toplumun kendi özelliklerinden kaynaklanan kurumlaşma süreci siyasal olayların gelişimine göre yön kazanır. Örgütsel yapılara ulaşamayan kurumlar bazen yaşam şanslarını yitirebilirler. Çağdaş demokratik toplumlar kurumlaşmanın en üst noktalarda geliştiği ülkelerdir. Toplumların devletleşme sürecini tamamlamasından sonra ortaya çıkan demokrasi rejimi devlet dışı alanların kurumlaşması ile beraber gerçek anlamına kavuşmuştur.

Kendi kültürüne sahip çıkmayan ve onu canlı iç dinamikler doğrultusunda kurumlaştıramayan toplumlar, hem uluslaşma hem de demokratikleşme sürecinde geri kalmışlardır. Dışarıdan çeşitli kültür saldırıları ve empoze uygulamalar gündeme gelerek toplumların kısa zamanda iç bunalımlara ve kültürel yozlaşmalara sürüklenmelerine neden olmuşturlardır. Türkiye, günümüzde böylesine tehlikeli bir dönemeçten geçmektedir. Toplumumuzun geleneksel yapısı, devletimizin çatısı ile beraber önemli bir değişim geçirmektedir. Bu yapıların ekonomi adına getirilen uygulamaları kaldıramayacağı kesin değildir.

Kültürel kurumlaşmanın tamamlanması açısından atılacak ilk adım devletin kendi kurumlarını kendi toplum özelliklerine dayanarak kurmasıdır. Daha Kültür Bakanlığı'nın bir kuruluş yasası olmadığı ve bir kararnameye dayanarak çalıştığı anımsanırsa işin başında olduğumuz anlaşılır. Ortada ulusal bir model geliştirilemememiştir. Bakanlığın yanı sıra toplumdaki birikimin özerk ve kendi iç dinamiklerine uygun olarak bağımsız nasıl örgütlenebileceği konusunda çalışmalar yapılmamaktadır. Demokra-

si sayesinde iş başına gelenler kendi çizgilerinde toplumu ve kültürü güdümlemeye çalışmaktadırlar. Giderek tek sesli bir toplum olma yoluna giren Türkiye'de üniversiteler bile susturulmuştur. Bu girişimler giderek demokrasinin ve toplumun geleceğini ciddi tehlikelere sürükleyerek ve toplumu belirli merkezlerle işbirliği yaparak güdümleme çabası içerisinde olanların ekmeğine yağ sürmektedir.

İlerlemiş ülkelerde kültür alanında özerk ve bağımsız kurumlaşmanın yüksek düzeylerde olduğu ve bunun da gelişme ve demokratikleşmede önemli paylara sahip olduğu görülmektedir. Türk kültürünün değişik kaynaklardan gelen kurumsal yapısı ve tarihsel kalıtı bilimsel yöntemlerle korunmalı, kültürel kurumlaşmaya katkıda bulunan kültür ve sanat kuruluşlarının ciddi çalışanları seçilerek devletçe desteklenmelidir. Bu kuruluşlara her yıl bütçeden artan oranlarda parasal yardım sağlanmalı, devletin elinde bulunan arsa ve bina olanakları için ayrılmalıdır. Tarihsel yapılar Batı'da olduğu gibi kültür ve sanat kuruluşları için merkez yapılabilir, bazı elverişli binalar bağış yolu ile verilebilir. Bu konuda Kültür Bakanlığının girişimleri ile yeni yasal düzenlemeler gündeme getirilebilir. Kültür Bakanlığı sanat kurumlarına sahip çıkarak diğer bakanlıklar ve devlet kuruluşları ile protokoller imzalayabilir, var olan kurumlar korunacağı gibi yenilerinin kurulması yoluna da gidilebilir. Tüm sanat dallarında ciddi sanatçı birlikleri daha günümüze kadar Türkiye'de oluşturulamamıştır. Dil kurumu, Tarih kurumu gibi diğer bilim ve sanat dallarında çalışan kurumlar kurulmamıştır.

Çağdaş, demokratik ve ulusal kültür politikamız bilimsel verilere dayanarak geliştirilmedikçe ülkemizde kültürel kurumlaşma giderek gerileyecek, kurumsal hizmet veren sanat ve kültür kuruluşları tek tek yok olacaktır. Böyle bir sonuç istenmiyorsa bir an önce altyapı kuracak girişimlere başlanmalıdır.

I- KÜLTÜR VE YAPILANMA

Dünyanın içine sürüklendiği değişim süreci yavaş yavaş ülkemizi de etkilemeye başladı. Her alanda bir yenilenme ve yeniden biçimlenme gereksinmesi ortaya çıkıyor. Dünya savaşları sonrasında kurulmuş olan eski düzen soğuk savaş yıllarında az çok korundu. Evrensel alanda ortaya çıkan iki kutuplu yapıya dayalı olarak dış olaylar gelişti ve bunların iç yapılara yansımaları yaşandı. Ulusal yapılar böyle bir dönemde biçimlendi ve kişilik kazandı.

Bizim gibi bloklar arasında kalan ülkelerde ve blokların yanı başında olan bölgelerdeki siyasal yapılanmalar hep soğuk savaş döneminin çekişmeleri ortamına göre yön kazanmıştır. Bu tür bir süreç içinde ortaya çıkan ulusal yapıların yeni dünya düzeni koşullarında eskidiği ve yetersiz kaldığı son yıllarda gözlemlenmektedir. Suni olarak yaratılan komünizm korkusu bloklar arasında kalan ülkelerde son derece etkili bir faktör olarak iç ve dış politikaları ve yapılanmaları etkilemiştir. Bu korku yönünde geliştirilen Mac Carthy yaklaşımları ise her türlü sol akımı komünizm öncüsü gibi kamuoyuna yansıtmış, ve bu durumda sol akımlar özgürce gelişmemiş ve demokrasi rejim olarak oturamamıştır.

Birçok ülkede bu nedenle askeri yönetimler ve ara rejimler başa gelmiş ve yaratılan baskı dönemlerinde, toplumun geleceğe dönük gelişim çizgisini kapatan veya sınırlayan yaklaşımlarla yeni yapılanmalara gidilmiştir. Bu olumsuz durumdan en çok nasibini alan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Üç kıtanın ortasında bir merkez konumunda olan Türkiye tarihin her döneminde insanlığın önemli bir merkezi olarak öne çıkarken, soğuk savaş dönemlerinde batı blokunun kanat ülkesi konumuna sürüklenmiştir. Sovyetler Birliğinin komşuluğu konumu da ülkemize, batı blokunun ileri karakolu misyonunu yüklemiştir. Eski Osmanlı eyaleti Yunanistan ile karşılaştırılır bir konumda Türkiye'nin batı bloku içinde ele alınması ülkemizi yaralayan giderek de zor durumlara düşüren gelişmelere neden olmuştur.

Ara rejimler ülkemize soğuk savaş döneminin koşullarında gelmiş ve kapitalizmi rayına oturturken, artan muhalefeti de susturmuştur. Ekonomik gelişme uğruna, siyasal hak ve özgürlüklerden vazgeçilmiş, ülkede hemen herşey sol korkusu çerevesinde ele alınmıştır. Solun her türü karalanırken, Atatürk'ün partisi hedef alınmış, yeni yeni filizlenmeye başlayan sosyal demokrat hareket içinden parçalanmış ve diğer sol kesimler iyice marjinal bir çizgiye doğru itilmişlerdir. Böylesine olumsuz koşullar da Türkiye'de tek ayaklı bir demokrasi gündeme gelmiş ve sol ayağı olmayan demokrasi topallamaktan kurtulamamıştır.

Demokrasinin topal olduğu bir ülkede, her şeye tek yanlı bakılırken, kültür alanına da sol göz kapatılarak bakılmıştır. Bu tutum o kadar etkin olmuştur ki, kültür adına ne sağ adına ve sağ kadrolarla yapılmak istenmiştir. Kültür dünyasında milliyetçi ve muhafazakar bir yapılanmaya gidilmiş, bindirilmiş kıtalar örneği birçok kişiye bu alanda iş yaratılmış, devlet kadroları bu kesimler için örgütlenme ve geleceğe dönük yapılanma yerleri olarak değerlendirilmiştir. Soğuk savaşın endişesi ile, kültür alanında sürekli olan milliyetçi ve muhafazakar kadrolara ve düşüncelere yer verilmiş, bir gün komünizmin ülkemizi istila etmesine karşı örgütlenilmiştir.

Dil bilmeyen kişiler, ülkemizi turistik gezilerle dış dünyanın kültür platformunda temsil etmişler bu nedenle de Türkiye Cumhuriyeti kültür ile ilgili tüm uluslararası kuruluşlarda gerektiği gibi temsil edilememiştir. Yurtdışındaki toplantılara katılma, milliyetçi kadrolara tatil ve gezi imkanı hazırlama düzeyinde kullanılmıştır. Bu olumsuz durumdan ne yazıktır ki günümüzde bile kurtulunamamıştır. Kültürle ilgisiz kişileri Kültür Bakanlığında ve kültür ile ilgili diğer kuruluşlarda üst düzey yönetici durumuna gelmişlerdir. Eş, dost, ahbap örgütlenmesinden de Türk kültürü fazlasıyla zarar görmüştür. Bu derece kalitesiz kadrolaşma sürekli olarak komünizm korkusu işlenerek haklı gösterilmeye çalışılmıştır. Müze bekçisi olamayacak kişi kendini müdür olarak görünce, kültür adına birçok yanlış yapılmış ve her geçen gün Türk kültürü bu durumdan yara almıştır.

Kültür ile ilgili olarak ikinci büyük sorun devletin örgütlenme biçimi hakkında karar veremeyişidir. Atatürk zamanında kurulan Kültür Bakanlığı sonra kaldırılmış, bazen kurulmuş bazen

hükümetlerde yer verilmemiştir. Bazen müsteşarlık düzeyinde işler yürütülmek istenmiş, bazen de başka bakanlıkların kuyruğuna kültür işleri de takılmıştır. En son örneği olarak turizm bakanlığı ile kültür bakanlığının birleştirilmesi gözlemlenmiş ve bu gibi kararsız, istikrarsız durumların da ulusal kültür yapısına zarar verdiği açıkça ortaya çıkmıştır. Ülkemizde kültür işlerinin nasıl bir yapı ile yürütüleceğine halen karar verilmemiştir. Çünkü Kültür Bakanlığının daha henüz diğer bakanlıklar gibi bir kuruluş kanunu yoktur ve bakanlık işlerini bir kanun gücünde kararnameye dayanarak yürütmektedir.

Devlete ve devletçiliğe karşı eleştirilerin hatta saldırıların arttığı günümüzde, gelişmiş ülkelerdeki devlet dışı kültürel yapılanmalar ve örgütlenmeler önem kazanmaktadır. Bunlar üzerinde düşünen ve araştırma yapan uzmanları hala göremiyoruz. Soğuk savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin yeniden yapılanması süreci içinde kültür dünyasının yeni bir kimliğe kavuşturulması her açıdan önem kazanmaktadır. Böylesine bir yeniden yapılanmaya giderken gelişmiş ülkelerdeki gelişmelerin, yeni yapıların ve politikaların iyi izlenmesi ve yerinde değerlendirilmesi gerekir. Halen ne partiler düzeyinde ne devlet düzeyinde böyle bir arayışa girilmemesi ve geleceğe dönük genel bir hazırlığın yapılmaması son derece düşündürücüdür. Yarın bazı yeni sorunlar ve olumsuz koşullar ortaya çıktığında zaman çok geç olabilecektir.

Artık kültür alanına ideolojik çerçevede bakmayı bir yana bırakarak somut adımların atılması zamanı gelmiştir. Yapılacak olan bir kültür reformu paketini hayata geçirmektir. Yeni kadrolarla beraber yeni bir yapılanmaya gidilirken, her yönü ile hazırlıkları tamamlanmış bir reform paketine gereksinme vardır. Böyle bir paket hazırlanırken, Kültür Bakanlığının yeniden örgütlenmesi, devlet dışı alanda kültürün kurumlaşması, kültür alanında sahip olunan sorunların çözüme kavuşturulması, çağdaş düzeyde kültürel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi, ülkemizin kültür alanında korsan bir ülke olmaktan çıkartılması, ikibinli yıllarda çağdaş dünyanın onurlu bir üyesi olabilmemiz için kültürel atılımın düşünülmesi zorunlu görünmektedir.

II. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE

A- TÜRK KÜLTÜRÜNE GENEL BAKIŞ

Her toplumda kültür ve sanat ilişkileri önemli bir yere sahiptirler. Bir anlamda toplumun yapısını, yaşayış biçimini ve anlayışı kültür ve sanat olayı yansıtır. Toplumların sosyal ve ekonomik yapıları ile orantılı olarak kültür kurumları ve kuruluşları toplum yaşayışında önemli roller oynarlar. Kültür en genel anlamında, bir toplumda meydana gelen değerler bütünüdür. İnsan yaşamının her yönünde beliren değerler, giderek çeşitli açılardan bütünleşirler ve bir sistem olarak kültürü yaratırlar. Her toplum, içinde bulunduğu koşullara ve taşıdığı özelliklere göre ayrı ayrı kültür sistemlerine sahip bulunmaktadır. Kültürsüz bir toplum düşünülemez. En ilkel ve geri toplumlarda bile kendilerine göre bir kültürden sözedilebilir. Kültürel yapılar genel olarak gelişmişliğin göstergesidir. Bir toplumun kültürüne bakarak o toplumun ileri veya geri olduğu söylenebilir. İlerlemenin başlıca göstergesi olan kültür eğer ciddi olarak ele alınırsa aynı zamanda gelişmenin de yolu olabilir. Kültürel kalkınma yolu ile, kısa zamanda önplana çıkan ülkeler olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bu açıdan dünyanın önde gelen başlıca örneklerindendir.

Kültür ve sanat, toplumları ulus yapan öğelerin en önünde gelmektedir. Türk ulusunun kurtarıcısı Atatürk, bu gerçeği yerinde değerlendirerek kültür sorunlarının çözümüne ağırlık vermiştir. Tarih ve genel kültür yapıtlarını derinlemesine inceleyerek, kültürel politikanın ilkelerini belirleyen Mustafa Kemal, cumhuriyet döneminin içeriğini de saptamıştır. Atatürk, yepyeni bir toplum ve yeni bir insan yaratabilmek amacıyla yola çıkmıştı. Çağdaş bir ulus yaratmanın, Türk insanını yaşadığı çağın düzeyine çıkarmanın aracı olarak kültürü gördü. Tarihteki ilk kültür devrimini gerçekleştiren önderlerden birisi oldu. Geleneksel kültürün karşısına, ulusal ve de-

mokratik bir kültür getirmenin yollarını aradı. Çeşitli alanlarda yaptığı devrimler ve yenilik girişimleri, geçmiş ile gelecek arasında çağdaş bir kültür sentezine giden yolu açıyordu. Çağdaşlaşma yolundaki bir kültür devriminin geleneksel değerler ve yargılarla çatışması kaçınılmazdı. Nitekim bu nedenle birçok sorun daha sonraları gündeme gelmiştir. Tam bağımsız ve çağdaş bir toplum ancak ve ancak kültürel yollardan bilinçlenme ile sağlanabilirdi. Kemalist yönetim bu gerçeğin farkında olarak, son derece dikkatli bir yöntem izledi. Geçmiş ile tüm bağlar koparılmadı, geçmiş ve gelecek arasında bir bağ kurulmasına çalışıldı. Demokratik ve bağımsız bir topluma dönük girişimler, kültürel atılımların kurumlaşması ile toplumdaki çıkar düzenleri bozulan çevreler, Atatürk eylemine karşı çıkmaya başladıklarında, Mustafa Kemal devrim ilkelerinden ödün vermeyen bir tutum izlemiştir.

Türkiye'de cumhuriyetin kurulmasından sonra, Atatürk ve ardı sıra İnönü dönemlerinde kültür politikası bütünü ile devlet güçlerinin elinde idi. Devletin tüm olanakları kültürel kalkınma amacıyla seferber edilmişti. Halkevleri, Türk Dil Kurumu, ve Türk Tarih Kurumu gibi kuruluşlar Kemalist kültür modelinin kurumları olarak ortaya çıkıyorlardı. Ortaçağ uykusu içinde bocalayan bir toplumu sarsmak ve çağdaş düzeye getirmek büyük bir atılımı zorunlu kılıyordu. İşte bu noktada, üç büyük kültür kurumu oluşturuldu ve Atatürk'ün özerklik anlayışı içinde çalışmalarına başladılar. Kemalist devrimin üç büyük kuruluşu tümüyle bağımsız ve özerk bir yapıdaydılar. Atatürk, bununla da yetinmemiş ve kalıtının tüm gelirini bu iki kültür kuruluşuna bırakmıştır. O'nun bu örnek girişimi sonraki yıllarda tutucu çevrelerce eleştirilmiş ve her yönü ile karşı çıkılmıştır.

Atatürk'ün kültür ve sanata bu denli büyük önem vermesine karşın, sonraki yönetimler ve işbaşına gelen sorumlular bir boşvermişlik içinde olmuşlardır. Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki titizlik ve özveri sonraki yıllarda gevşemiş, giderek ortadan kaybolmuştur. Kültür ve sanata boşvermenin yarattığı çıkmazlar daha sonraları toplumumuzu büyük darboğazlara, bazen de uçurumlara

sürüklemiştir. İlgisizlikler arttıkça sanat genişledi. Böylesine başlayan olumsuz süreç zamanla değerler çürüyüşüne bile dönüşdü. Toplum olmaktan ulusallaşmaya doğru yola çıkılmışken, neredeyse toplum olmanın asgari koşulları yitiriliyordu. Kültürel bütünleşme sağlanamayınca, tarihten gelen çok değişik öğeler, Türk toplumunu bir parçalama ve çürüme yönüne doğru itiyordu. Cumhuriyetin ilanından tam yarım yüzyıl sonra gerçekten çürümüşlük ve çökmüşlük noktasında büyük çıkmazlarla karşılaşıldı. Her gün yüzlerce insanın öldürüldüğü bir ortamda kültürel değerlerin çökmemesi beklenemezdi. Aynı toplumun üyelerinin birbirini yok etmeye yöneldiği noktada, o toplumun kültürünün çöktüğü söylenebilir. Sanatın sözü bile edilemez. İnsanları bir araya getiren değerler artık yoktur. Son yılların karmaşasında, Türk toplumu uçurumun kenarına sürüklenmiştir. Atatürk'ün başlattığı olumlu gelişme sürecinin terkedilmesi, kültürel kalkınmanın tamamlanamaması Türkiye'yi böylesine bir noktaya sürüklemiştir.

Kültür ve sanat birikimi açısından dünyanın en önde gelen ülkelerinden birisi de Türkiye'dir. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana sürekli devlet kurabilmiş ve bağımsızlığını yitirmeden yaşayabilmiş bir ulus olarak Türklerin geçmişten gelen kalıntıları bu birikimi çok zenginleştirmiştir. Kültür kalıtı yalnızca binalar, eski eserler olarak değil, dil, gelenek ve değerlerde de ortaya çıkmaktadır. Yüzyılların getirdikleri ve etkileri Türklerin yaşamlarında hemen her alanda değişik yansımalar yaratmıştır. Türkler bu kadar uzun zaman süreci içinde kendi kültürel değerlerini yaratırken, bir yandan da üstünde yaşadıkları ülkelerin bulunduğu yerlerin koşulları nedeniyle başka toplumlarla çok çeşitli ilişkilere girmişlerdir. Bu ilişkiler ister istemez Türk kültürünün değişik kaynaklarından etkilenmesine ve iç yapısında çeşitlilik doğmasına neden olmuştur. Orta Asya'dan gelme değerler olduğu gibi, eski Anadolu uygarlıklarının etkileri, Akdeniz ve Ege kökleri, İran ve Arap etkileri de görülebilir. Ne var ki, tüm bu bölgelere ulaşabilecek kadar geniş topraklarda devlet kuran Türkler, bu bölgelerin kültür değerlerinden etkilendikleri gibi tüm Akdeniz, Ege, Ortadoğu ve Asya insanlarını ve toplumlarını kendi

kültürel değerleri ile etkilemişlerdir. Türk bilginler İslam biliminin oluşmasında en önde gelen katkılarda bulunmuşlardır. Dinsel etkilerin fazla olması nedeniyle Türkler kendi kültürlerinde yeni atılımlar yapamamışlar ve bir rönesansdan uzun bir süre daha kalmışlardır. Ne var ki, Osmanlıların son dönemlerinde başlayan dış dünyaya açılma girişimleri bir süre sonra patlak vermiş ve yirminci yüzyılın başlarından itibaren Türkler de çağdaş dünya kültürü içinde yerlerini almaya başlamışlardır. Özellikle Avrupa ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler bu süreci hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Batı ülkelerine giden Türk aydınları gördüklerini kendi ülkelerine getirmişler, çeviri ve aktarma çabaları ararken bir yandan da eski değerlere dayanan yaratıcı çalışmalar çağdaş verilerin ışığında gelişmeler göstermiştir. Yüzyılımızın başında başlayan bu tip çalışmalar Cumhuriyet yönetiminin kurulması ile daha üst bir aşamaya ulaşmış ve kültür, sanat alanında yapılan çalışmalar bilinçli ve programlı bir düzeyde önplana çıkmıştır. Cumhuriyet rejimi çağdaşlaşma savaşı verirken eski değerleri yadsımamış, aksine onlara sahip çıkarak çağdaş düzeyin verileri ile bu değerlere dayanan özgün bir kültür yaratma ve geliştirme çabasına girişmiştir. Yarım yüzyılı geçen Cumhuriyet döneminde bu konuda çok büyük ilerlemeler başarılmıştır. Artık Türk kültürü dünya sahnesinde özgün yapısı ile ağırlığını duyurmaya başlamıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu genel koşullar, doğaldır ki kültür ve sanat dünyası için belirleyicidir. Bir ülkenin içinde bulunduğu ortamdan kültürü ve sanat alanını soyutlamak olanaksızdır. Yaşanılan dönemin genel ortamı olduğu kadar bazen özel koşulların da etkinlik kazanarak öne geçtikleri görülebilmektedir. Son dönem Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından birçok özellikleri içinde bulunduran bir yapıya sahiptir. İnsanın en kutsal hakkı olan yaşama hakkının elinden alındığı, toplum yapısının çöktüğü bir kargaşa ve silahlı anarşi ortamından sonra yeni döneme geçilmiştir. Yaşama hakkının kalktığı bir ortamda kültür ve sanatın nasıl ki anlamı kalmazsa, insanın yaşama hakkının güvenceye alındığı o yeni ortamda ise kültür ve sanatın anlamı büyük olacaktır. Sanat; insanın yaşamla iç içeliğidir,

kültür ise bu iç içelikten doğan tüm değerlerin bütünüdür. Sanatın kuramsal yanı ile uğraşanlar, insanı doğanın yarattığını ama sanatın adam ettiğini ileri sürerek, sanatın insanlar için taşıdığı anlamı ve önemi vurgulamaya çalışmışlardır.

Demokrasiye yeniden geçerken ve geleceğin toplumsal, siyasal düzenlerini kurarken kültür ve sanata artık eskisinden daha fazla önem verilmelidir. Geçmişte yaşanan acı deneyler ve istenmeyen olaylar bunun böyle olması gerektiğini açıkça ortaya koymuşlardır. Bulunduğumuz dönem demokrasiye yeniden geçiş dönemidir. Böylesine önemli bir dönemde, kültür ve sanat sorunları daha çok önemsenerek ve yeniden düzenlemelerde ön planda ele alınmalıdır. Tarihin ilk dönemlerinden beri sürekli devlet kurabilmiş ender uluslardan birisi olan Türk ulusunun, geçmişten gelen büyük kültür kalıtı gelecek için yol gösterici biçimde yeniden ele alınabilir, çağdaş değer yargıları ile beraber bilimsel bilgi birikiminin en son verileri konulabilirdi. Geçen dönemlerde savsaklanan bu önemli olgunun gündeme alınması için zaman çoktan gelmiştir. Yeterince ilgi gösterilmezse zamanın hızla akan süreci içinde fazlasıyla geç kalınabilir. Bizim kadar zengin kültür kalıtı bulunmayan uluslar, kültüre ve sanata daha çok önem vererek demokratik rejimlerine çağdaş boyutlar kazandırabilmişlerdir.

Yeniden kurmaya çalıştığımız demokrasi, rejim olarak temelde bir kültür sorunudur. Toplumsal ve siyasal alanlarda yeterli bilincin ve kültürel gelişmenin bulunmadığı ülkelerde demokratik rejimler kurulamamıştır, kurulanlar ise kısa ömürlü olmuşlardır. Demokrasiye giden sağlam yolun kültürden geçtiği görülebilse, demokrasinin toplumsal temeller kazanarak daha uzun ömürlü olması veya süreklilik kazanabilmesi için kültürel kalkınmaya ağırlık verilir, sanatın insanları yakınlaştıran, duygu ve yaşam zenginliği içinde bir araya getirerek toplumları kaynaştıran özelliklerinden yararlanılırdı. Toplumların özgürce, hiçbir baskı veya tehlikeler karşısında yılmadan kendi yollarında bölünmeden ilerleyebilmeleri için kültür ile sanatın birleştirici, kaynaştırıcı ve demokrasiye toplumsal temeller hazırlayan yanlarından yararlanmak kesinlikle gereklidir. Çağdaş

dünyanın ileri ülkeleri bunu en üst düzeylerde gerçekleştirmişlerdir. Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma kavgası veren Türk toplumu neden bunu yapamasın? Kültür ve sanatın geniş boyutlarından yararlanamadığımız zaman, günlük politikanın dar kalıpları ile çeşitli dönemlerde çıkmazlara girdiğimiz görülmüştür. Uygarlık kültür demektir. Yeni kurulan demokrasimizin de uygar ölçüler içinde kültüre ve sanata daha fazla yer vermesi kaçınılmazdır.

Kültür işlerinin bir dönem Turizm Bakanlığına bağlanması sorunlar yaratmıştır. Ülkemiz açısından düşünülürse, hem kültürün hem de turizmin ne denli öneme ayrı ayrı sahip oldukları görülür. Ülke koşulları açısından bu kadar önem taşıyan iki alanın tek bir bakanlıkta toplanması yadırgatıcı olmuştur. Kültürün turistik yönü olduğu kadar turizmin de kültürel yönü vardır. İki bakanlık belirli alanlarda işbirliği yapabilirler, ne var ki tek bir bakanlıkta bizim için önem taşıyan iki ayrı alanın bakanlık işlerini göstermek doğru değildir, uygulamada bazı karışıklıklara ve eksik çalışmalara neden olabilecektir. Turizm ve kültür işlerinin tek bakanlıktan götürülmesi ülkemizdeki kültür çalışmalarının yalnızca turistik amaçlı gelişmesine yol açabilecek, toplumumuzda var olan kültür alanının iç dinamiklerini sınırlandıracaktır. Bağımsız bir gelişme alanından yoksun kalan kültür ve sanat turizm hareketlerinin tamamlayıcısı olmaktan öteye pek gidemeyecektir. Nitekim son zamanlarda görülen bir örnek bu durumu doğrulamaktadır. Önceden düzenlenen kültür ve sanat şenliklerinin yerini turistik şenlikler almış ve bu şenliklerde kültürel etkinlikler tamamlayıcı öğeler olarak düzenlenmiştir. Bu da kültürün ikinci planda kalmasına yolaçan bir gelişme olmuştur. Türk kültürünün toplumsal olduğu kadar bilimsel yanları da vardır ve gelişme için ele alınarak işlenmelidir. Kültüre yalnızca turistik bir yaklaşım işin özünü zedeleyebilecektir.

Kültür alanındaki ilk bağımsız bakanlık kurma girişimi Atatürk zamanında olmuştur. Kültür Bakanlığı daha sonraki yıllarda ya kapatılmış ya da değişik bakanlıklarla birleştirilmiş veya başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık düzeyinde yürütülmüştür. Cumhuriyet tarihinde dönemler değiştikçe işbaşına gelen hükümetlerin poli-

tikaları da çeşitlilik göstermiş, kültür işlerinin nasıl yürütüleceği kesinlik kazanmamıştır. Bizim gibi bir toplumun yaşamında kültür işlerini bakanlık kurup kaldırmanın ötesinde büyük bir öneme sahip olduğunun anlaşılamaması çelişkili uygulamaların zamanımıza kadar sürüp gitmesine neden olmuştur. Devletin kuruluş yıllarında kültür işlerinin bakanlık düzeyinde ele alınması o dönemin koşullarında yararlı olmuş, fakat politikalarla beraber değişiklik gösteren örgütlenme biçimi bu yararlılığın süreklilik kazanmasını önlemiştir. Bazen ayrı bir bakanlık, bazen milli eğitim bakanlığına bağlı, bazen devlet bakanlığı, bazen müsteşarlık aracılığı ile yürütülen kültür işlerinin zamanımızda da turizm bakanlığına bağlaması geçmişteki geçici uygulamaların yeni bir halkası olmuştur. Sürekli bir başka yere bağlı olarak yürütülmesi düşünülen kültür işleri, ülkemizde Atatürk dönemi dışında hiçbir zaman birinci derecede önemsenmemiştir. Cumhuriyetimizin temelini kültüre dayandıran Atatürk'ün yolu zamanımıza kadar izlenseydi kültür ve sanat alanındaki bu karışıklık önlenir, şimdiye kadar gerçekleştiremediğimiz kültürel kalkınmamız başarıya ulaşabilirdi. Kültürel kalkınmanın sağlayacağı birlik ve hoşgörü ortamında, bütünlüğümüzü tehlikeye sokan bölücü girişimler veya politikalar kendilerine toplumsal taban bulamazlardı. Zengin kültür kalıtı ile Türk toplumu artık çağdaş dünyanın kültür ve sanat merkezlerinden birisi durumuna gelmelidir. Bu durumu gerçekleştirecek yol ise bağımsız ve yeterli düzeyde örgütlenmiş bir kültür organizasyonundan geçmektedir. Bunun başında toplumumuzun özelliklerine göre yeterli düzeyde örgütlenmiş bir kültür bakanlığı gelmektedir. Bakanlığın yanı sıra demokratik açıdan bağımsız kültür ve sanat kuruluşları da yeniden örgütlenmeli ve hem kültürel kalkınmamıza hem de demokratik gelişmemize katkıda bulunabilmelidirler. Devlet, demokratik kuruluşların kurumlaşabilmesine yardımcı olmalı ve elverişli ortamın önkoşullarını gerçekleştirmelidir.

Bir toplumun yaşamında kültür işlerinin, bakanlık kurup kaldırmanın ötesinde büyük bir öneme sahip olduğunun anlaşılamaması çelişkili uygulamaların sürüp gitmesine neden

olmuştur. Devletin kuruluş yıllarında kültür işlerini bakanlık düzeyinde ele alınması o dönemin koşullarında yararlı olmuş, fakat politikalarla beraber değişiklik gösteren örgütlenme biçimi bu yararlılığın sürekli olmasını önlemiştir. Bazen yarı bir bakanlık, bazen milli eğitim bakanlığına bağlı, bazen başbakanlığa bağlı, bazen de devlet bakanlıkları aracılığı ile yürütülen kültür işlerinin bir dönemde de turizm bakanlığına bağlanması geçmişteki geçici uygulamalar düşünüldüğünde şaşırtıcı olmamalıdır. Sürekli bir başka yere bağlı olarak yürütülmesi düşünülen kültür işleri, ülkemizde Atatürk dönemi dışında hiçbir zaman birinci derecede önemsenmemiştir.

Kıtalar arasında tarihin köprüsü diye adlandırılan bir ülke olarak, Türkiye Cumhuriyeti dünyanın en zengin kültür geçmişine ve kalıtına sahip ülkeler arasındadır. Tarihin ilk dönemlerinden son zamanlara kadar zengin bir kültürel geçmiş her ülkede görülmemiştir. Bu kadar zenginliğin içinde yaşamamıza karşın toplum olarak kültürel bilinçten bazı açılardan yoksun bulunmamız, gereken ilgi ve bilginin gelişmesini önlemiştir. Türkiye'nin konumu açısından düşünüldüğünde, böylesine zengin bir kalıt acaba gelişmiş ülkelerin elinde olsa idi, neler yaparlardı? Böylesine bir sorunun yanıtlanması beraberinde bazı sorunları ve çözümleri de getirmektedir. Tarihte fetihe ve savaşa önem veren bir toplumun kültüre yeterince önem vermesi beklenmeyebilir. Ne var ki, cumhuriyet döneminde içinde girilen barış ortamının kültürel gelişmeye katkıda bulunması beklenirdi. Beklenen katkının gerçekleşmemesi karşısında, tarihin aynası önünde bir özeleştiriye yönelmenin zamanı çoktan gelmiştir. Bir yeniden kuruluş döneminde, kültür sorunlarının da ağırlıklı biçimlerde ele alınması zorunlu görünmektedir. Kültür ve sanat dünyamızın gelişen olaylar karşısında artık bekleyecek gücü kalmamıştır.

Yüzyılları bulan savsaklama daha kültür ve kültürsüzlüğün ne olduğu sorusunda belirli bir bilincin doğmasını önlemiştir. Kültürün ne olduğunu bilmeyen bir toplum kültürsüzlüğün de ne olduğunu bilemeyecektir. Kültürün ne olduğunu bilmek beraberinde kültürsüzlük üzerindeki bilinci de getirir. Aksi durumda kültür ile ilgisi olmayan işler kültür adına yapılır ve bu sürer gider. Özellikle Türkiye gibi ta-

rihten gelen büyük bir kültür kalıtına sahip olan ülkelerdeki kültür bilincinin diğer ülkelere oranla daha fazla olması gerekir. Ne var ki, ülkemiz bu açıdan da şanssız bir süreç yaşamıştır. Zengin mirasyediler gibi kültürel değerlerimizin önemi kavranmadan har vurup harman savrulmuş, eldekiler ziyan edilmiştir. Yabancı ülkeler tarih ve insanlık adına bizim değerlerimize bizden daha çok sahip çıkmışlar, götürebildiklerini kendi ülkelerine taşımışlar, götüremediklerinin de envanterini çıkararak dünya kamuoyunun yararlanmasına açmışlardır. Tarihsel eserlerin yanı sıra diğer kültürel değerlerimizi de başka adlar altında sahip çıkarak, kendi kültürlerinin ürünü imiş gibi pazarlamasını ve tanıtımını yapmışlardır, kültür bilincinin gelişmediği ülkemizde kültürsüzlük kültür adına sürüp giderken gerçek kültür değerlerimizde başkalarının eline geçmiştir. Kültüre ve sanata sahip çıkma ve öğrenme bilincine toplum olarak varamadığız sürece geçmişten günümüze kalan bu ters gidişi önlemek olanağı bulunmayacaktır. Sanat ve kültüre karşı olgunluk düzeyinde yaşanan ilgisizlik ve umarsızlık ortamından bir an önce kurtulmanın yolları bulunmalıdır. Yetkili çevrelerin yaklaşımları etkin bir ilgiye dönüştürülemedikçe ilgili ama yetkisiz çevrelerin huzursuzluğu sürüp gidecektir.

Kültür ve sanatın özel dallarından önce ülkemizde genel kültür sorunu ele alınmalıdır. Bir toplumda insanların, genel bilgi ve kültür düzeyinin yüksek olması, ülke ve dünya sorunlarını ve tüm gelişmeleri izleyebilmesi o toplumun geleceği açısından birinci derecede önem taşımaktadır. Bireyleri okuma yazma bilmeyen, kendi kabuğuna çekilmiş, belirli bir çevrenin dışına çıkmamış ve dünyadaki gelişmelerden habersiz toplumların gerçek anlamda bir refah düzeyine ulaşabilmeleri olanaksızdır. Genel kültür sorunu yalnız okullardaki eğitim ile çözümlenemez. Okul dışı eğitim çalışmalarının da yaygınlık kazanması gerekir. Okumazlık ve yazmazlıktan kurtulma seferberliğinin başarıya ulaştırılması bu yolda atılacak ilk adımdır. Ancak bundan sonra gelen kültürü artırma programları uygulamaya konulabilir. Geniş çapta bir halk eğitimi projesi tıpkı Atatürk zamanında Halkevleri uygulaması gibi yürürlüğe ko-

nulmadıkça, Türk toplumunda genel kültür sorununun çözüme kavuşturulması beklenemez. Kültür değerlerine toplumun tüm bireylerinin sahip çıkması, geleneksel sanatlarımızın geliştirilmesi, sanat etkinliklerinin halk kitlelerine ulaşabilmesi, kadının sosyal ve kültürel yaşama daha etkin biçimlerde katılabilmesi, aydınlarla halk arasında bir diyalog düzeninin kurulabilmesi ancak böylesine geniş bir projenin uygulanmasından sonra gerçekleşebilecektir. Günümüzde kültürel yaşantımızı fazlasıyla uğraştıran bu tür sorunlar için artık küçük yaklaşımlar yetersiz kalmaktadır. Dönem dönem ortaya çıkan çeşitli yaklaşımlar konunun bürokratik ölçüler içinde sonuca götürülmeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Konuyu daha açıklığa kavuşturmak için Halkevleri deneyi ile Halk Eğitim Merkezleri uygulamalarını karşılaştırmakta çeşitli yararlar vardır. Sonuçlar modelin ne olması gerektiğini göstermektedir. Kitlesel kültüre gönüllü güçler potansiyelini örgütleyerek yönelinmedikçe her türlü kültürel yozlaşma da beraberinde gelmektedir. Sahipsiz kalan yığınlara yönelik kültür sömürüsü ve düşmanlığı, gelişmek için elverişli ortamlara kavuşmaktadır. Bir toplumda en alt düzeyde belirli bir genel kültür çizgisi oluşturulmadıkça kültür adına yapılan herşey gelip geçici ve kişisel kalmak zorundadır, kurumlaşma beklenemez.

Bilinçsiz ve genel kültürden yoksun toplumlarda kültür ve sanat düşmanlığı da yaygınlık kazanmaktadır. Toplumsal yaşamda kültürün yeri olmadı mı, etkili güçlerin tutumlarında kültür düşmanlığı daha da belirginlik kazanmaktadır. Ailede, okulda ve çevrede yasaklamalar birbirini izlemektedir. Yasakçı toplum yapısının yönetimi de ister istemez yasaklamalara eğilim gösterir. Kültür düşmanlığı geniş kapsamlı bir kavramdır. Yasaklamalarla olduğu kadar, ilgisizlik veya istismar ile de kültür düşmanlığı gündeme gelebilir. Daha çok toplumda aydınlanmaya veya uyanmaya karşı çıkan çevrelerin tutumunda kültüre karşı bir düşmanlık görülür. Geçen yüzyıllardan kalma feodal ilişkiler kırılmadığı içindir ki, toplum olarak kültür düşmanlığı sorunundan Türkiye kurtulmuş sayılamaz. Aile ve sosyal çevrede bu tutum sürdükçe de zaman zaman yönetimleri etkilemesi kaçınılmazdır. Kültür düşmanlığının

bir toplumsal olgu olarak silinebilmesi için genc tabanda yaygınlaşan bir kültür seferberliğine gereksinme vardır. Son yıllardaki hızlı gelişmeler karşısında kültür ve sanata karşı tutum içinde olanların bundan vazgeçerek kültür alanlarını kendi açılarından kullanmaya başladıkları görülmektedir. Kültür başlı başına bir amaç değildir. İnsanlık, uygarlık ve çağdaşlaşma yolundaki en önemli araçtır. Böylesine bir araç azınlığın çıkarları doğrultusunda değil, tüm ulusun yararları ve insanlığın ilerlemesi için kullanılmak zorundadır. Atatürk'ün gösterdiği çağdaşlaşma yolunda kültür ve sanata düşen işlev de budur. Bu nedenle kültür ve sanat birikimine sahip çıkılırken, açık kültür düşmanlığına olduğu kadar gizli kültür düşmanlığına da karşı bir tutum bilinçle izlenmelidir. Kültürel ilerleme ve gelişme yolunda ortaya çıkan veya çıkarılan her türlü engel geniş anlamıyla kültür düşmanlığının kapsamına girer. Önlemler alınırken, planlar yapılırken çağdaş uygulamaların ışığında engellerin üzerine gidilmelidir.

Kültür alanında yukarıda sayılanlara eklenebilecek bir diğer konu da başıboşluktur. Gerçekten de kültür ve sanat dünyası zamanımıza kadar sahipsizliğin getirdiği bir başıboşluk ortamında sürüklenip durmuştur. Atatürk döneminde geleceğe dönük ciddi adımların sonraları siyasal nedenlere kesilmesi bu duruma yardımcı olmuştur. Her gelen yönetimin kendi doğrultusunda bazı girişimlerde bulunması sorunu daha da büyütmüştür. Atatürk'ün ana çizgilerini belirlediği yoldan giderek, ülke ve ulus gerçekleri doğrultusunda bir kültür politikasının oluşturulamaması başıboşlukla beraber kargaşayı da geliştirmiştir. Çeşitli kültürler arasında sıkışmışlıktan kurtulabilmek, tarihin belirli dönemlerinden kalan kültürel kalıtları ulusal gerçekler doğrultusunda birleştirebilmek ve giderek ulusal kültür bireşimine yönelebilmek için öncelikle toplumun her kesiminin oluşumuna katılacağı ve benimseyebileceği ulusal kültür politikasına gereksinme vardır. Kültür politikanın dışında değildir. Her dünya görüşünün veya politikanın kültür sorunlarına bakış açısı farklıdır. Yarımyüzyıllık cumhuriyet tarihi bunun değişik örnekleri ile doludur. Evrensel düzeyde kültürel etkinlik sağlamanın

yolu ulusallıktan geçmektedir. Ulusal kültür bireşimine ulaşamayan toplumlar uluslararası ilişkilerde etkin olamamaktadırlar. Kültür hem ulusaldır, hem de evrenseldir. Ulusallık sorununu çözemeyen toplumlar kendi kabuklarının dışına çıkamamaktadırlar. Kabuğu yarmanın yolu ulusal kültür bireşiminden geçmektedir. Uluslararası alanda kültürel yönlerden güçlü olabilmek için bir toplumun söylenecek şeyi, verecek mesajı olmalıdır. Böylesine bir aşamaya gelebilmek için her türlü siyasal farklılaşmanın ötesinde ülke ve toplum gerçekleri doğrultusunda her kesimin katılımı ile belirlenecek ulusal bir kültür politikası zorunludur. İçinde bulunduğumuz döneme kadar bu başarılamamıştır. Ulusal ve demokratik bir kültür politikası tüm sorunları içeren bir içerik ile belirlendiği zaman işbaşına gelen siyasal yönetimlerin kültür ve sanat dünyasını güdümleme girişimleri sözkonusu olamayacaktır. Genel doğruların ışığında tüm kesimler özerk bir yapıda ve özgürlük içinde kültürel çalışmalarını geliştirebilecektir. Bu noktadan sonra sanat ve kültür etkinlikleri ise, kuruluşların kişiselliklerinden uzaklaşarak kurumlaşma yoluna girebileceklerdir.

Geçmişteki değerlerin bugünlere, günümüzdeki etkinliklerin yarınlara kalabilmesi ancak kültür ve sanat alanında kurumlaşma ile olabilir. Kişilerle ve bazı özel girişimlerle yürütülen çalışmalar kalıcı olamamakta ve ülkelerin kültürel birikimine yeterince katkı sağlayamamaktadır. Dönemlere göre parlayan ve çalışan kuruluşlar görüldüğü gibi çok başarılı bireysel çalışmalarla yürütülmektedir. Bütün bunların geleceğe dönük yeniden ele alınmasının sırası gelmiştir. Ülkemizde bu açıdan çok başarılı bir model yarım yüzyıldır yol göstermektedir. Atatürk'ün Dil ve Tarih kurumları gibi özerk ve özgür kurumlaşma modeli kültür ve sanatın tüm alanlarında geliştirilmeli, bunların yanı sıra yurt çapında yaygın bir örgütlenmeye gidilmelidir. İşte bu açıdan girilmedikçe son yıllarda ortaya çıkan yozlaşma ve lumpenleşme süreci varolan kültür değerlerini de yiyip bitirecektir. Kitlelerin duygusallığı, sahipsizliği ve ezilmişliğini sömüren lumpen kültür ürünleri giderek kültürsüz bir toplum yapısını da hazırlamaktadırlar. İşsiz güçsüz toplum kesimleri-

nin duyu ve düşüncelerini yansıtan lumpen kültür olayı toplumun her kesimine hızla girebiliyorsa o toplumda kültür adına pek fazla birşey yapılmıyor demektir. Lumpenleşme olayı toplumsal bir olgudur, ne var ki geliştirdiği sahte kültür toplumsal bir olay olmamalıdır. Bu süreç kültürel gelişme açısından tehlike çanlarının çaldığını açıkça göstermektedir. Toplumun bunalımları karşısında kitlelerin ezilmişliğinin istismar edilmesine daha fazla izin vermemelidir.

Kültür emperyalizminin belirli bir yönü yoktur. Batıdan geldiği gibi, doğudan da, kuzeyden de, güneyden de gelebilir. Nitekim ülkemizde bunun çeşitli örnekleri değişik dönemlerde görülmüştür. Şimdilerde batıdan daha çok güneyden gelen bir kültür emperyalizmi, kültürel alanda lumpenleşme ile beraber gündeme gelmiştir. Bırakınız kurumlaşmayı, daha doğru dürüst bir kültür politikasını oluşturamamış bir topluma yarın hangi yönden yeni akımların geleceğini kimse kestiremez. Kültür ve sanatta kendi yolunu çizen ülkelerin dünya kültürü ile daha rahat ilişkiler kurabildiği açıktır. Ulusal olduğu kadar evrensel niteliklere sahip kültür değerlenir, insanlığa barış yolunda katkılar getirir. Kendi yolunu bulamayan toplumların ise kültür alışverişi sırasında kendi değerlerini yitirmeleri, benliklerinden uzaklaşmaları, başkalarının ters etkileri ile demokratik yapıda kültür politikasından yoksun bulunduğumuz sürece yeni yeni akımlar ülkemizde moda olacak ve kültürümüzü öz değerlerimizi yozlaştırarak etkileyecektir.

Ekonomik gelişmeler toplumumuzu belirli bir gelişmişlik çizgisine getirmiştir. Nitekim, artık kültür ve sanat alanına dönük yatırımların yapıldığı bir döneme girilmiştir. Modelin yalnızca ekonomik amaçlara yönelik kalmaması ve belirli toplumsal hedefler doğrultusunda kültür yaşamımıza katkıda bulunabilmesi için de kültür politikası zorunlu görünmektedir. Her yeni girişim emek, zaman ve kaynak kullanımını da beraberinde getirmektedir. Bunların daha çok katkı getirebilmesi için kültürel planlama gerekmektedir. Ulusal kaynaklar kültürün toplumu belirli açılardan

koşullandırmasında silah olarak kullanılmamalıdır. O kadar zengin bir ülke olmadığımıza göre kültür ve sanata dönük girişimler de daha geniş düşünülmelidir.

Ulusal kültür politikası ile beraber gene bünyemize uygun bir de örgütlenme modeli geliştirilmelidir. Her hükümet değişikliğinde yeni bir uygulama denenmemelidir. Kültür alanı deneme tahtası olmamalıdır. Atatürk'ün deyimiyle, Türkiye Cumhuriyetinin temelinin kültür olduğu öncelikle benimsenmeli ve kültür işleri birinci derece devlet işlevi olarak yeniden ele alınmalıdır. Bu yapılmadıkça kültür işlerinin yarın hangi bakanlığın bünyesinde ikinci derece görev olarak yürütüleceğini şimdiden kimse kestiremeyecektir. Yirmi yıl önce yapılan devlet örgütünün yeniden düzenleme çalışmalarında bu konu açıklığa kavuşturulmuştur.

Türkiye daha en alt düzeyde politikasını ve örgütlenmesini tamamlayamamışken, çağdaş dünyanın ileri ülkeleri kültür ve sanat alanlarında bambaşka sorunlarla ve konularla uğraşmaktadırlar. Öncelikle hepsinin kendi ülke ve toplum gerçeğini yerinde izlediklerini ve gereksinmeler doğrultusunda politika geliştirdiklerini, örgütlenme modellerini uygulama alanına getirdikleri gözlemlenmektedir. Çağdaş bilimin en son verileri ile toplumun gözlemlenmesi, toplumsal olayların, kitleyi oluşturan insanların yerine ve nesnel doğrultuda gözleme alınması, elde edilen bulgulara göre yöntemler ve yollar geliştirilmesi tüm ileri ülkelerde göze çarpan başlıca özelliktir. Bilimin verilerinden yararlanmayan bir kültürel kalkınma hiçbir çağdaş ülkede görülmemiştir. Türk ulusuna da düşen, gene Atatürk'ün söylediği gibi bilimin vazgeçilmez yolgöstericiliğini kültür ve sanat dünyasında da benimsemektir. Toplumların yaşam biçimlerini yansıtan kültür ile, yaşam biçimlerine göre ürettikleri ve yarattıkları ile oluşan sanatın yeterli düzeylerde değerlendirilmesi bilimsel yaklaşımın dışında olamaz. Bilime ters düşen veya bilimsel verilerle çelişen kültür politikaları, uygulamalar ile gelişme açısından olumsuz etkiler yaratabileceği gibi kısa ömürlü olmanın ötesine de gidemezler. Ülkemizde henüz kültür ve sanatın bilimsel olarak ele alındığı bir döneme gelinmemiştir. Bu nedenle

yapılacak olan, kültür ve sanat alanındaki temel bilimsel eserlerin kısa zamanda Türkçeye kazandırılması ve çağdaş uygulamalar da gözönüne alınarak geniş bir tartışma platformunun oluşturulmasıdır.

İleri ülkelerde kültür ve sanat, bilimin yanı sıra demokrasi ile de beraber düşünülmektedir. Özelllikle kültürün demokratizasyonu sorunu en ileri ülkelerde gündeme gelmiştir. Demokrasiyi geliştirmek isteyen bu ülkeler, siyasal, sosyal ve endüstriyel demokrasi uygulamalarından sonra kültürel demokrasi uygulamasına yönelmişlerdir. Amaç toplum yaşamının her alanında demokrasiye yaygınlık kazandırmaktır. Kültür ve sanatı demokrasinin dışında düşünebilmek olanaksızdır. Kültürel kalkınma ancak demokrasinin bu alanda geçerli rejim olduğu benimsenirse olanak içindedir. Kültürün demokratizasyonu uygulamasında kişilerin kültür ve sanat açısından eşit bir düzeyde bulunmaları kültürel etkinliklere katılma, kültür ve sanat ürünlerinden yararlanma, kültür ve sanat alanında tanınan haklara sahip olabilme gibi konularda her yönü ile benzer konumlarda bulunmaları söz konusudur. Demokratik rejimin çağdaş içerik kazanabilmesi, insanlara daha fazla yakınlık gösterebilmesi; insanlara insanlığı ve yaşamı tanıtan, sevdiren kültür ve sanat ile gerçekleşebilir. İnsanların yaşamına anlam kazandıran kültür ve sanat boyutu olmadan bir demokrasinin çağdaş ve ileri olabilmesi düşünülemez. Kültürün demokratizasyonu yalnız kültürel kalkınma açısından değil aynı zamanda demokratik gelişme açısından da zorunlu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu sorunu, açıklarını kapatmak açısından ileri ülkelerden daha çok önem vermeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Kültürün demokratizasyonu sorunu dünyanın içinde bulunduğu koşullar açısından, kültür ve sanat dünyasının geleceğini belirleyecek kadar önem taşımaktadır.

B- TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ÇOK YÖNLÜLÜĞÜ

Türk kültürü dünyanın en eski kültürleri arasında yer almaktadır. İnsanlığın tarihi ile beraber başlayan ve gelişmeler gösteren kültür, Türkler gibi en eski ulusların yaşam süreçleri ile zenginlik kazanmıştır. Orta Asya'da yaşanılan dönemden sonra, tarihte kurulan çeşitli Türk devletleri Türk kültürün zenginleşmesine ve yayılarak yaşamasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Geniş alanlara yayılan, her dönemin uygarlık merkezleri ile doğrudan doğruya ilişkiler kuran Türk devletleri kendi dönemlerinin uygarlıklarına katkılarda bulundukları gibi, uygarlığa açık yönleri ile bu merkezlerden her yönü ile etkilemişlerdir. Eski Çin'de, Hint'te ve İslam dünyasında ortaya çıkan uygarlıklar sürekli olarak Türklerin akınları ile karşılaşmışlar ve böylece uygarlık-kültür etkileşimini Türkler tarihin her döneminde sürekli olarak yaşamışlardır.

Günümüzde Batıya yönelen Türkiye Cumhuriyetinin bu tutumunda, Türklerin tarihten gelme uygarlıklara yönelme eğilimlerinin büyük katkısı vardır. Sürekli olarak uygarlıkları izleyen ve kendileri zaman zaman uygarlık yaratan Türkler, hiçbir kültürün veya uygarlığın esiri olmamış ve etkileşim düzenini bilinçli yollardan sürdürerek kendi kültür dünyalarını zenginleştirmişlerdir. Askeri güç yönünden her zaman güçlü olan Türk devletleri emperyalist baskıların ve girişimlerin kültür dünyalarını değiştirmelerine ve giderek yozlaştırmalarına izin vermemişlerdir. Türk kültürünün tarihsel süreci izlendiği zaman, değişik dönemlerde bu tutumun bilinçli örneklerine rastlamak olanaklıdır. Merkezde güçlü olan devletler tüm ilişkilerinde karar mekanizmasını ellerinde bulundurabilmişlerdir. Türk devletleri de bu türün tarihteki en açık örnekleri olmuşlardır. Cumhuriyetin ilanından önceki dönemde dağınık biçimlerde gelişen

batıya yönelme, Cumhuriyet döneminde daha bilinçli ve çağdaşcılığa yönelmiş ve körükörüne batılıcılık yapılmasına izin verilmemiştir. Çağdaş uygarlık nerede ise, hangi bölgelere yayılmışsa, dünyada insanlar en ileri düzeyde hangi kültür ve sanat değerlerine sahip bulunuyorlarsa, bunların yakından izlenmesi ve bilimsel yöntemlerle değerlendirilerek varılan sonuçların Türk kültür dünyasına aktarılması, belirli programlar ve politikalar çercevesinde gerçekleştirilmiştir. Ulus olarak kişiliğini korumanın, çağdaş dünyada diğer uluslar içinde onurlu bir yere sahip olmanın yolunu çok iyi bilen Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kültür olarak ortaya koyarken, tarihten gelen ulusal kültür bilinci ile cumhuriyet yönetiminin gelecekte izlemesi gereken yolu ve politikayı çiziyordu.

Türk kültürünün çok yönlülüğünün temelleri tarihten gelmektedir. Orta Asya döneminden gelen yönler dışlanamaz. Türk tarihi gibi kültürü de bu dönemden kaynaklanmaktadır. Ne var ki, daha sonraki dönemlerin getirdikleri de bu birikime eşdeğerdedir. Günümüzde Orta Asyacılık yaparak yalnızca Orta Asya döneminden gelen kültür değerlerini Türk kültürü saymak, çağdaş dünyada çağdışı kalmış olan kafatasıcılık örneği bir girişim olur. Selçuklu, İslam ve Osmanlı dönemlerindeki kültürel yapı ve getirdikleri hiç de Orta Asya döneminden geri değildir. Şimdi çıkıp kültür alanında Osmanlıcılık veya İslamcılık yapmak gene Orta Asyacılık gibi eksik ve hatalı bir tutum olacaktır. Çünkü bu dönemlerin birisi tek başına Türk kültürünü yansıtabilecek düzeyde değildir. Böylesine bir yargı Cumhuriyet kültürü için de geçerlidir. Cumhuriyet dönemi çağımızın en ileri kültürleri ile alışveriş düzeni kurmuş ve bunları ülkeye yansıtarak çağdaş bir Türk kültürü geliştirmeye çalışmıştır, ne var ki Türk kültürü tarihten gelen temelleri ve özellikleri ile cumhuriyet kültürünün de ötesinde bir genişliğe ve boyutlara sahip bulunmaktadır.

Selçuk, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri ile beraber Türk kültürüne giren bir de Anadolu boyutu vardır. Türkler'den önceki

Anadolu uygarlıklarını görmemezlikten gelmek yanlış olacaktır. Ulusallaşma sürecinde en önemli öğe olan vatan toprağının geçmişi ister istemez o toprağı vatan olarak benimseyen ulusların yaşamlarını ve kültürlerini etkiler. Anadoluya yerleşen Türkler buranın yerli halkı ile kaynaşırken, Anadolu kültürü ile de dolayısıyla bir kaynaşma sürecine giriyorlardı. Türklerden önceki dönemlerde Anadolu'da yaşayan Etiler, Frigler, Romalılar, Bizanslılar ve hatta Mezopotamya'daki Sümerlerin bıraktıkları gerek tarihsel eser olarak gerekse de toplumsal değer olarak yaşıyordu. Uzun yıllar içinde bunların beraberce aynı toplumda yaşamaları giderek bazı bireşimleri ve ortak değerlerin oluşmalarına yol açtı. Zaman içinde bu etkileşimlerden yeni yeni değerler ortaya çıktı. Yüzyıllar boyunca Anadolu'daki yaşam sürdükçe tüm eski kalıntıların etkileşimleri ile yeni bir Türk kültürü olarak Anadolu uygarlığı olarak ortaya çıktı. Bu durumun farkına, uzun süren Osmanlı döneminde varılamadı. Cumhuriyet rejimi kendisini temellendirmek isterken, tüm koşullanmaların ötesinde ülkedeki ve toplumdaki kültürel birikimi inceleyerek işe başladı. Kuruluş yıllarında imparatorluk taraftarlarının Osmanlıcılık gösterilerine karşı Türklerin diğer dönemlerinin ve Anadolu'nun Türkler'den önceki yıllarından kalma kültür değerlerinin incelenmelerine ağırlık verildi. Cumhuriyet kültürünün, tüm kültürel değerleri ve dönemlerin bir sentezi olabilmesi için yapılan çalışmalarda Osmanlıcıların, İslamcıların ve Turancıların geniş engelleme girişimleri oldu. Engelleyici çalışmalar cumhuriyet yönetiminin kısa sürede bir kültür rönesansına yönelmesini geciktirdi.

Siyasal gelişmelerle beraber ortaya çıkan kutuplaşmalar ve iktidar programları ulusal kültür sentezinin gerçekleştirilmesini önlemiştir. İktidarların değişmeleri ile beraber yeni hükümet programları gündeme gelmiş hepsinin kültüre yaklaşımı farklı düzeylerde ve açılardan oluşmuştur. Yönetimler sağa dönükse Osmanlı ve İslam kültürü öncelik almış, sola dönükse eski Anadolu ve halk kültürü önceliğe sahip olmuştur. Birisi batıcılığı Avrupacılık diye anlatırken diğeri çağdaşçılık olarak yorumlamıştır. Birisi kültürden yalnızca sanatsal etkinlikleri anlarken, diğeri toplumsal boyut ve içeriğe de yer

vermiştir. Çağdaş kültürün temeli olarak hümanizme önem verilirken, karşıt tepki olarak Turancılığın Orta Asya kültürü gündeme gelmiştir. Siyasal partileşme düzeyinde her grup bir başka kültürü kendisine temel almış ve Türk kültürünün değişik yönlerini kendi ideolojilerine göre yorumlayarak kendi kültür anlayışlarını, tek yanlılığa bakmadan ulusal kültür olarak topluma benimsetmeye çalışmışlardır. Öznelliğin çıkmazından nesnelliğin geniş boyutlarını göremeyen siyasal kesimler, Türk kültürünün gelişmesi için gereken girişimleri başaramamışlardır.

Türk kültürünün değişik dönemlerden kalma yönleri bulunduğu gibi, toplumun değişik kesimlerinin geliştirdiği yönleride bulunmaktadır. Bu kültür tarihin hiçbir döneminde tek boyutlu bir gelişme süreci içinde bulunmamıştır. Daha çok merkezde yönetimlere yakın çevrelerde bireysel boyutlarda kültürel gelişmeler görülürken, merkezin dışında kalan geniş halk kültürü gelişmiştir. Toplumsal yaşamdan sanatın her dalına kadar değişik türde bir yaşam anlayışının ürünü olan kültürel değerler birbirlerinden ayrı ayrı sürüp gelmişlerdir. Asya tipi toplum olarak yaşarken ortaya çıkanlar kadar feodal dönemin kalıntıları da kültürel kalıtım içinde önemli yere sahiptir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin oluşturduğu farklı devlet ve toplum yapılarının kültürel yansımaları da olmuştur. Günümüzün ulusal kültüründe bunların hepsinden kalma bazı yönler ve özellikler bulunmaktadır. Kültür, sanatsallığın ötesinde toplumsal boyutlara sahip geniş bir fenomen olarak algılandığı karmaşık yapıda bir kavram olarak belirir. Kültürün yapısında bulunan çok yönlülük, Türk kültürü söz konusu olunca her anlamda çok boyutluluk kazanmaktadır. Dönemler kadar toplumsal kesimlerin de Türk kültürünün biçimlenmesinde yönlendirici etkileri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinin ülke boyutlarında konumu incelendiğinde, bölgesel olarak komşuları ile ilişkilerinde bazı kültürel etkileşimlerin bulunduğu da görülmektedir. Komşu ülkelerle olan ilişkilerde, tarihten gelme bazı ortak yönler kültürel yaşamda kendini göstermektedir. Özellikle Arap ülkeleri ve Yunanistan ile Türkiye

bu tür bazı ortak kültür değerlerine sahip bulunmaktadır. Zamanımızda radyo ve televizyon yayınlarının bu etkileşimi birkaç kat artırdığı gözlemlenmektedir. Komşu ülkelerden Türkiye'ye olduğu kadar, Türkiye'den de bu ülkelere kültür akımı günümüzde söz konusudur.

Komşu kültürlerarası ilişkiler, tarihin diğer dönemlerinde de olmuştur. Özellikle Arap, İran ve Avrupa kültürleri ile Osmanlı döneminde geniş bir etkileşim olmuştur. Türk dilini geniş çapta etkileyen bu ilişkiler, diğer sanat alanlarında ve toplumsal yaşamda da değişik örnekler sergilemişlerdir. Türklerin islamlığı benimsemesinden sonra dinin etkisi ile tüm diğer islam ülkeleriyle çok yakın bağlantılar olmuştur. Arap ve İran kültürünün etkilerinin fazla olmasının nedeni ortak dine sahip olunmasıdır.

Türk kültürüne son olarak eklenen diğer bir yön vardır. Son yılların gelişmiş haberleşme araçları ile çağdaş dünyadaki olaylar ve oluşumlar anında ülkemize yansıtılmaktadır. Türkiye ile beraber tüm diğer ülkeler arasında kurulan haberleşme ağı çağdaş kültürü tüm ulusların ortak malı durumuna getirmektedir. Herhangi bir ülkede ortaya çıkan yeni bir akım haberleşme araçları aracılığı ile tüm dünyada duyulduğu zaman her yerde kendisine yandaşlar bulabilmekte ve bu yandaşların katkıları ile değişik ülkelerde gelişmeler gösterebilmektedir. Haberleşme araçları ile zamanımızda küçültülen dünyada bu nedenle ulusal kültürlerin varlıklarını etkilenmelerden koruyabilmeleri tehlikeye girmiştir. Bu durumda, ulusal senteze ulaşabilmiş olan kültürler kendilerini koruyabilme açısından daha şanslıdırlar.

Yeni bir döneme girerken, ve her alanda yeniden düzenlemeler gündeme gelmişken kültür alanının eski gibi savsaklanması beklenemez. İlgililerin yetkisizliği, yetkililerin ilgisizliği ile büyük bir başıboşluğa terk edilen Türk kültürünün geleceği için şimdiden plan ve programlama çalışmalarına geçilmelidir. Ülkede var olan kültür ve sanat potansiyeli her türlü öznel ayrımların ötesinde ve nesnel boyutlarda ele alınarak değerlendirilmeli ve ortaya çıkan sorunlara ortak bir görüş çerçevesinde eğilinmelidir. Gerek aydınlar, gerekse

yöneticiler düzeyinde kültür sorunları öznel eğilimlere göre ve yüzeysel biçimlerde ele alınmakta ve bu nedenle de duygusal sonuçlara varılmaktadır. Oysa sorunlar somut örnekler ve durumlarda incelendiği zaman dünya görüşleri değişik olan kesimlerin bile birbirlerine yakın sonuçlara ulaşabildikleri görülecektir. Böylece de, ulusal kültür sentezine giden ve bu doğrultuda politika oluşturan ilk adım atılmış olacaktır.

Eğer ulusal bir Türk kültürü olacaksa, bu hiçbir kesimin dünya görüşüne göre olmayacaktır. Türk kültürü her kesimin dünya görüşünün ötesinde, her dönemden etkilere sahip olan, toplumun her kesimin katkıları ile oluşan, geleceğin koşullarında ilerlemeye dönük, bilimsel ve nesnel boyutlarda bir ulusal sentez ile var olabilecektir. Çok yönlülüğünün bilinci ile ulaşılacak kültür sentezi, içerdiği özgün ilke ve değerlerle dünya kültürüne evrensel düzeyde katkılar getirebilecek ve diğer ulusların saygısını kazanabilecek, Atatürk'ün Türkiye'sinin temelini bu ulusal kültür sentezi oluşturacaktır.

Çağdaş uygarlık yarışında Türkiye böylesine bir sentez ile daha hızlı yol alabilecek, ve ülkemiz dünyanın önde gelen kültür bölgeleri arasında hakettiği yeri alabilecektir. Çok yönlülük içindeki dengenin korunması da böylesine bir amaca ulaşmada geniş katkılar sağlayacaktır.

C- TÜRKİYE'DE KÜLTÜR ÖRGÜTLENMESİ

Türkiye her açıdan olduğu gibi örgütlenme yönünden de hızlı bir gelişim süreci içindedir. Hiç örgütsüz bir toplumdan örgütlenmesini tamamlamış bir toplum düzeyine ulaşma süreci içindeki Türk toplumunda örgütlenme fazlasıyla kendiliğinden oluşmakta, bu konuda yeterli araştırmalar yapılmadığı gibi, örgütlenme konusu tüm boyutları ile ele alınmamakta ve tartışılmamaktadır. Türkiye'de örgütlenme sorunlarının genel boyutları ile ele alındığı bir dönemde konunun kültürel açıdan değerlendirilmesi de gerekmektedir.

Toplumlar değişik sınıflardan ve katmanlardan oluşmaktadır. Toplum içinde yaşayan her grup yönetimde etkin olmak için örgütlenmek ve kendi sesini bu yoldan güçlü bir biçimde duyurmak zorundadır. Çıkar grupları siyasal yapıyı etkilemek üzere kendi örgütlerini meydana getirirler. Dernekler topluma işbölümü ve ekonomik gelişme sonucu farklılaşmış baskı grupları görevini yerine getirirken, bir yandan da insanların değişen koşullara uyum gösterebilmelerini sağlarlar. Dernekler bir anlamda hızla değişen toplumda görev yapan tampon kuruluşlardır. Modernleşen bir toplumda alışılan değerler ve kurallar yıkılır. Toplum büyüyüp parçalandıkça, insanlar için yeni sorunlar çıkar. Çağdaş toplumları saran yeni hastalıklar dernekler ve diğer gönüllü örgütler aracılığı ile giderilebilir. Parçalanmış ve kopmuş birimlerin anlamsızca oluşturdukları yığın toplumunu kuru bir kalabalık biçiminden kurtarabilmek için örgütlenmeye gerek vardır. İnsanlar eşdüşünceleri ve eşçıkarları olanlarla kendilerini özdeşleştirip kaynaştırırlarsa toplumlar yığınlaşmaktan kurtulabilir. Parçalanma sürecine giren toplum grup yapısının getirdiği yeni ilişkiler aracılığı ile giderek çözülmekten kurtulur. Kişiler grup içinde kendilerinin, düşüncelerini ve çıkarlarını daha kolay ve güvenle savunabilirler. Gönüllü kuruluşlar ile, toplum-

ları dengeli ve çoğulcu bir yapıya kavuşacaklarından demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi daha kolay ve hızlı olacaktır. Bir toplumda iktidar ilişkileri yalnızca yukardan aşağıya doğru olamaz, benzer biçimde aşağıdan yukarıya doğru ilişkiler de vardır ve bu ilişkilerin düzenleyicisi derneklerdir. Toplum yapılarının çokluluk içermesi ister istemez iktidar ilişkilerini geniş alanlara yaymaktadır. Bir soruna en etkili çözüm yolları bir kurumun elindeyken, benzer bir sorun en etkili biçimde bir başka kuruluş tarafından ele alınabilir. Bu gibi durumlar toplum yapısının giderek daha sağlıklı bir düzeye ulaşmasını ve demokratikleşmenin daha hızlanmasını sağlar. Toplumda, birleştirici, belirli istemler doğrultusunda aracılık yapıcı, belirli kesimlerin çıkarlarını temsil edici, belirli güçlerin düşüncelerini açıklayıcı organlar olarak, dernekler ve benzeri örgütlenmeler büyük işlevler görmekte ve görevler yapmaktadırlar. Karar alma ve etkili politika yapma sürecinde derneklerin yeri görmemezlikten gelinemez. Derneklerin toplumsal olgularla siyasal işlemler arasındaki aracılık görevleri ani patlamaları, istenmeyen gelişmeleri hatta kopuklukları ve parçalanmaları önleyici bir nitelik taşımaktadır.

Dernekler, geniş anlamda ele alınırlarsa örgütlenmiş baskı grupları olarak görülebilir. Toplum içinde varolan değişik kesimler kendi çıkarları ve düşünceleri doğrultusunda örgütlenerek, belirli derneklerin ve benzeri kuluşların ortaya çıkmasına neden olurlar. Siyasal sorunlara her kesimin bakış açısı değişiktir. Her sınıf veya grup belirli sorunlar üzerinde değişik düşüncelerle birbirine benzemeyen çözümleri savunabilir. Siyasal iktidar yarışında bu nedenle ayrı partiler kurulur.

Siyasal partilerin yanı sıra dernekleşme olgusu da iktidara yönelik savaş biçiminde olmadan meydana çıkar. Ne var ki, her dernek kendisini oluşturan kesimlerin düşünce ve çıkarları doğrultusunda dolaylı yoldan sorunların çözümlenmesine çalışır, bu konuda toplumda varolan gönüllü güçleri seferber eder, örgütleyerek belirli çözümler doğrultusunda yönlendirir. Dernekler ve benzeri gönüllü örgütlenmeler demokrasilerde baskı öğesi olarak belirli işlevleri yerine getirirler. Her dernek, kendisini oluşturan toplumsal

taban doğrultusunda belirli amaçların kavgasını verir, tüzüğünde varolan amaç ilkelerinin gerçekleşmesine çalışır.

Türkiye'de dernekleşme olgusu yirminci yüzyılın ortalarına kadar yavaş gelişmiştir. O yıllarda çıkarılan yeni bir yasadan sonra bu olgunun hızlandığı görülmektedir. Gene aynı dönemde başlayan ekonomik hareketlilik toplumsal güçleri daha fazla dinamik olmaya sürüklemiştir. Türk toplumu yeni toplumsal güçler tarafından etkilenmeye başlamış, siyasal yaşama artık belirli bir seçkinler grubu değil, gelişmenin sağladığı işbölümü ve ihtisaslaşma sonucu giderek toplumu çoğulcu bir görünüme kavuşturan yeni güçler damgalarını vurmuşlardır. Yeni gelişen toplumsal güçler siyasal partileşme sürecine yöneldikleri gibi toplumsal örgütlenmeye de ağırlık vermişler ve böylece de dernekleşme olgusu hızlılık kazanmıştır. Günümüze kadar hızla süren bu olgu nüfus altmışmilyona yönelmişken, Türk toplumuna altmış bin dolaylarında dernek kazandırmıştır. Bu kadar dernek nüfusa oranlarınsa pek de az sayılmaz. Ne var ki, kağıt üzerinde ortaya çıkan bu rakam toplumsal etkinlik ve işlerlik açısından konu ele alındığı zaman çok küçülmektedir. Türkiye'de dernekler alanı yeni bir yasal düzenlemeye kavuşturulmadıkça da bu gönüllü kuruluşların daha fazla etkinlik kazanmaları beklenemez. Bir çoğunun adı var kendi yoktur, bir kısmı hukuksal olarak ortadan kalkmıştır ama kayıtlarda adı geçmektedir, çoğunun yeri yoktur kurucu veya yöneticilerinin evinde yürütülmektedir ve en önemlisi hepsi parasal sorunlarla boğuşmakta, bu sorunların ağırlığı karşısında ortadan yitip gitmektedirler. Derneklerin bugün vardığı sayı demokrasi açısından önemlidir ne var ki cılız kalan yapıları demokrasinin yaşatılması açısından çok yetersiz kalmaktadır. Demokratik rejimin kurumlaşması açısından dernekleşmenin sağlam bir yapıya kavuşturulması yeni getirilecek yasal düzenlemelerle güvenceye bağlanması gerekmektedir. Bugünkü durumun sürüp gitmesinin herhangi bir yararı yoktur. Demokratik rejimde ortaya çıkan bazı sorunlar kendiliğinden derneklere de sıçramaktadır. Bu gönüllü kuruluşların zaten kıt olanaklarla sürdürdükleri yaşamlarını tehlikeye sokmaktadır.

Kültür açısından dernekleşme olgusuna eğilindiği zaman bu noktada dernekleşmenin zayıfladığı görülmektedir. Konu geniş açıdan ele alınırsa kültür dernekleri arasına; bilim dernekleri, okul yaptırma ve yaşatma dernekleri, okuma ve okutma dernekleri, öğrenci koruma dernekleri, kitap ve kitaplık dernekleri, öğrencilerin kurdukları tahsil dernekleri, dil ve gençlik dernekleri, halk eğitim ve diğer eğitim dernekleri, öğretmen dernekleri de girmektedir. Bu dernekler doğrudan kültür kuruluşları değildir, ne var ki işlevleri açısından dolaylı olarak kültürel görevler yapmaktadırlar. Gerçek anlamında kültür ve sanat kuruluşları tek tek ele alındığı zaman kültür derneklerinin sayısı epeyce düşmektedir. Çalışmaları ve etkinlikleri açısından doğrudan doğruya kültür ve sanat ile uğraşan dernek sayısı Türkiye'de elli dolaylarındadır. Bu durumda genelde örgüt sayısı açısından ele alındığı zaman tüm dernekler arasında kültür derneklerinin oranı binde birdir.

Türkiye'de örgütleşme süreci açısından bakıldığı zaman kültür alanında dernekleşmenin son derece zayıf olduğu görülürken, aynı olguya kültürel gelişme süreci açısından yaklaşıldığı zaman da rastlanılmaktadır. Yüzyıllar boyu sürüp gelen bir kültür geleneğine sahip bulunan Türkiye bu geniş birikimini zamanımıza kadar gerektiği gibi değerlendirememiştir. İmparatorluk öncesinde Anadolu'daki uygarlıklardan kalanlar, imparatorluklar döneminin zengin kalıntıları ve daha sonra yetmiş yıllık cumhuriyet deneyimizin getirdikleri bu birikimi yaratmıştır. Tüm bu dönemlerde ortaya konan kültürel çalışmalar genelde çok zengin bir kalıtın oluşturucularıdır. Kültür ile bu derece içli dışlı bir toplum, örgütlenme aşamasına ulaşmıştır. Türkiye'de kültürel gelişmenin bugün varmış olduğu düzey artık kesin çizgileriyle bir örgütlenmeyi gerektirmektedir. Devlet eliyle fazla birşeyin yapılmadığı kültür alanında gönüllü kuruluşlara olduğundan çok görevler düşmektedir. Kültürü belirleyen insan toplumlarının gereksinmeleri ve bu gereksinmeler doğrultusunda ürettikleridir. Deneyimlerin oluşturduğu birikim bir noktaya ulaştığında örgütlenme artık kaçınılmaz olur. Kaçınılmazlık noktasında örgütlenme tamamlandığı zaman gelişme süreci kesilebi-

lir, dağınıklık, bozulma veya gerileme gibi ters gelişmeler ortaya çıkabilir. Örgütlenme aşamasına varıldığı zaman örgütlenmenin tamamlanması oluşumları hızlandırır, gelişmenin daha üst aşamalara ulaşabilmesini sağlar. Örgütlenme beraberinde toplumsallaşmayı ve yaygınlaşmayı da getirir. Kültür alanında örgütlenmeye tam anlamıyla gidilmemiş olması Türkiye'de yoğun bir kültür birikimi olmasına karşın bu birikimin toplumun malı olmasını önlemiştir. Kültür daha çok bu alan ile gönüllü olarak uğraşan aydınların, sanatçıların ve sanatsevenlerin tekelinde kalmıştır. Kültürün ve kültür değerlerinin halka mal olmaması siyasal iktidarların kısa dönemli siyasal girişimlerinde kültüre çok az yer vermelerine neden olmuştur. Kültür alanında devletçe fazla birşey yapılmamıştır. Yetmiş yıllık cumhuriyetten sonra ancak bir bakanlık kurulabilmiş, bunun daha yasası çıkarılmamış ve devletin kültür alanındaki örgütlenmesi tamamlanmamıştır. Uzun bir kültür tarihinin, geniş bir kalıtın ve çoklu bir yapının bulunduğu ülkede daha kültürel örgütlenme modeli yeni tartışma alanına girmiştir. Devletin kendi örgütlenme modelini belirleyememiş olması ister istemez kültür yaşamını ve dolayısıyla bu alanda çalışmalar yapan gönüllü kuruluşları etkilemektedir. Devlet hangi alanları ne biçimlerde örgütleyeceğini kesin sınırlarıyla belirleyemediğinden, kültür dernekleri de kendilerine düşeni bilememekte, neyi yapıp neyi yapamayacaklarına karar verememektedirler. Bu ters durumun başlıca nedeni devletin belirli bir kültür politikasının olmaması ve bu politika içinde kültür örgütlerinin yerlerinin belirlenmemesidir.

Devletin kültür politikasından yoksun bulunması Türkiye'de kültür alanının en önde gelen sorunudur. Politikasının belirsizliği her hükümet değişikliği ile beraber kültürel girişimlerin de değişiklikler göstermesine neden olmaktadır. Bunun en önde gelen kanıtı, kültür bakanlığı yayınlarıdır. Bu yayınlarda birbirinin bütünüyle karşıtı bulunan düşünceleri ve kültür değerlerini görmek olanaklıdır. Devlet hangi alanlara ne biçimde el atacağını belirledikten sonra gönüllü kuruluşlarında hangi alanlarda neler yapabileceği kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Böylece kültür alanında sürdürülen

girişimlerde ikilemelerin doğmasına ve dolayısıyla kaynak savurganlığına izin verilemeyecektir. Günümüzde kültürün özerkliği konusu fazlasıyla gündemdedir. Kültür bakanlığının kalması veya ortadan kaldırılması, işlevlerinin her alanda oluşturularak özerk kurumlara devredilmesi sorunu daha bir karara bağlanmamıştır. Kültür yaşamının özerkleştirilmesi konusunda olumlu ve kesin adımlar atılmamıştır. Oluşturulan kurullarda konu uzun uzun tartışılmış ve belirli bir çözüme bağlanamamıştır. Fazlasıyla önem verilen kurullar kültür işlerinin tartışmadan öteye gidememesine ve ilgili kuruluşların bu alanda hızlı girişimlerde bulunmamasına neden olmuşlardır. Bir anlamda devlet bürokrasisinin yanı sıra kurullar bürokrasisi oluşturulmuştur. Bu durumda bakanlığın çalışmalarını yavaşlatıcı bir sonuç yaratmıştır.

Kültürün zaten yaygınlık kazanmadığı ve belirli çevrelerde sınırlı kaldığı bir toplumda devletin ilgili kültür kuruluşları üzerlerine düşeni zaman geçirmeden hızla yapmalıdırlar, aksi durumda toplumda kendiliğinden oluşan birikimi değerlendirilememekte ve yönlendirilemez bir duruma düşmektedir. Toplumun kültürel gereksinmeleri karşılanamamaktadır. Devlet örgütlerinin istemleri zamanında ve yeterince karşılayamaması gönüllü kuruluşların görevini fazlasıyla artırmaktadır. Kültür dernekleri kıt olanaklarıyla boylarından büyük işlere kalkışmakta, boşlukta kalan alanları toplumun istemleri doğrultusunda ve birikimlerin zorladığı ölçüde karşılamaya çalışmaktadırlar. Yaşama uğraşı ve savaşımı içinde bulunan kültür dernekleri bu boşlukları tüm iyi niyetlerine karşın yeterince dolduramamakta ve gereksinmeleri karşılayamamaktadır.

Kültür derneklerinin içinde bulundukları olumsuz koşullara son vermedikçe, bu alanda yeni yasal düzenlemelerle kültür örgütlerine bazı kolaylıklar ve ayrıcalıklar tanınmadıkça, devlet desteği bu kuruluşlara sürekli olarak sağlanmadıkça, aradaki boşlukların kültür derneklerince, yeterince doldurulması beklenmemelidir. Bu alanın gerektiği gibi düzenlenmemesi toplumsal yapıdan gelen bazı sorunların kültür derneklerine yansımasına ve bu kuruluşların çalışmalarının olumsuz yönlerden etkilenmesine neden olmaktadır.

Özellikle siyasal kutuplaşmaların kültür alanına yansıması, kültür adına büyük yanlışların yapılmasını doğal bir sonuç olarak ortaya çıkarmaktadır. Sorunlar genelde ele alınamamakta, özel bazı girişimlere kültür araç yapılmaktadır. Yanlış örgütlenmeler beraberinde yanlış girişimleri ve sonuçları da getirmektedir. Yasalarda belirtilen sanat ve kültür adamlarının üst örgütlenmesi bile daha gerçekleştirilememiştir. Bu konuda çeşitli grupların başlattığı girişimler başarısız kalmış ve Türk sanatçılarının üst düzeyde bir meslek örgütü zamanımıza kadar kurulamamıştır. Kültür ve sanat alanı dışında kalan diğer alanların hemen hepsinde meslek örgütlenmesi tamamlanmıştır. Öncelikle yapılması gereken işlerden birisi de bu üst örgütün kurulmasıdır.

Türkiye'de kurulmuş bulunan dernekler arasına bakıldığı zaman; kültür ve sanat kuruluşlarının binde biri bulmayan örgütleri, belirli özelliklerine göre ayrılabilmektedir. Bu kuruluşlar başlıca altı ana başlık çerçevesinde toplanabilmektedirler. Kuruluş amaçlarına, ve çalışmalarına göre bu ayırım yapılabilmektedir.

En başta kamu yararına çalışan kültür dernekleri gelmektedir. Bunların en başta gelenleri Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Unesco, Halkevleri, ve Sanat Kurumudur. Bu başlıca kamu yararına sanat ve kültür kuruluşlarının yanı sıra, bazı yerel derneklere de kamu yararına olma hakkı tanınmıştır. Bu kuruluşların bakanlar kurulu izni ile verilen kamu yararına dernek olma statüsü bir anlamda bu derneklere yarı resmi olma durumunu yaratmaktadır. Devlet rehberinde yeri olan ve yarı resmi nitelik taşıyan bu örgütlere şimdiye kadar vergi bağışıklığı ve bazı yasal kolaylıklar dışında başka hiçbir destek sağlanmamıştır, bu nedenle kamu yararına kültür kuruluşları gerektiği gibi toplum yararına çalışmalar yapamamaktadırlar. Devletin kendi örgütlenmesini tamamlayamadığı ya da gönüllü çalışmalara bıraktığı alanlarda kamu kuruluşu niteliğindeki kültür derneklerini daha fazla desteklemesi, plan ve programlarda yer vermesi, parasal olanaklar yaratması kültür ve sanat işlerinin toplum gereksinmeleri doğrultusunda daha doyurucu düzeyde karşılanmasını sağlayabilecektir. Türkiye henüz bu aşamaya gelememiştir.

İkinci olarak belirli kültür ve sanat dallarında kurulan alan dernekleri gelmektedir. Bunların içinde Karikatürcüler Derneği, Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği, Fotoğraf Sanatı Kurumu, Görsel Sanatçıları Derneği, Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltraşlar Derneği, Ankara Kadın Ressamlar derneği gibi belirli sanat dallarında çalışmalar yapan kuruluşlar sayılabilir. Bunların içinde uluslararası derneklerin Türkiye şubeleri de yer almaktadır. Başlıcaları da Sinematek ve Uluslararası Ressamlar Derneğidir.

Üçüncü olarak meslek kuruluşu görünümünde olan kültür kuruluşları sayılabilir. Bunların başlıcaları Türkiye Yazarlar Sendikası, Tiyatro Sanatçıları Derneği, Sinema Emekçileri Sendikası, Tiyatro Yazarları Derneği, ve Tiyatro Oyuncuları Vakfıdır. Yasalarda belirtilen üst düzeyde sanatçıların meslek örgütünün genel anlamda kurulamaması bu gibi özel alanlarda meslek kuruluşu niteliğinde dernekleri ortaya çıkarmıştır. Bunların da belirli alanlarda parçalanmalar nedeniyle fazla etkin çalışmalar yaptıkları söylenemez. Yalnızca kendi alanlarında çalışan sanatçıların ve kültür adamlarının sorunlarının dile getirilmesinde ve çözüm aranmasında, belirli çözümler çevresinde kamuoyu oluşturulmasında bu kuruluşların bir noktaya kadar yararları olmaktadır. Sorunların çözümü için bu kuruluşların gücü fazla yeterli olamamaktadır.

Dördüncü bölümde siyasal nitelikli kültür ve sanat kuruluşları sayılabilir. Bunlar Türkiye'nin günümüzde varmış olduğu aşamada belirli siyasal örgütlerin veya grupların kendi doğrultularında kültür ve sanat kuruluşları kurma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Siyasal savaşımın bir parçası olarak ele alınan kültür alanıda kendi doğrultularında etkinlik gösterebilecek bir örgütlenmeye gidilmesini hemen her siyaset istemektedir. Kültür ve sanatı kendi doğrultularında kültür ve sanat kuruluşları kurma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Siyasal savaşımın bir parçası olarak ele alınan kültür alanında kendi doğrultularında etkinlik gösterebilecek bir örgütlenmeye gidilmesini hemen her siyaset istemektedir. Kültür ve sanatı kendi doğrultularında kitleleri bilinçlendirmede kullanabilecekleri bir silah olarak görmektedirler. Bu eğilim büyük siyasal par-

tiler dışında tüm siyasal çevrelerde görülmektedir.

Beşinci olarak ise eğitim dernekleri sayılabilir. Tüzüklerinde eğitim amacı bulunan bu tip derneklerin kültür ve sanat çalışmaları yapmaları da sözkonusu olmaktadır. Türk Eğitim Derneği bunların başında gelmektedir. Ayrıca yerel eğitim ve öğretmen dernekleri de benzer biçimde kültür çalışmaları yapmaktadırlar. Halk Eğitimi Dernekleri de kültür konularına ağırlık verebilmektedir. Halkbilimi ve turizm ile uğraşan dernekler de bu bölümde sayılabilirler.

Altıncı sırada ise yerel kültür ve sanat kuruluşları gelmektedir. Belirli bölgelerde o yörenin halkı tarafından kurulan bu gibi dernekler bazen kültür ve sanat alanlarında da etkinlikler sergilemektedirler. Bunlar arasında Halk kültür dernekleri, belirli yörenin adını taşıyan kültür dernekleri, belirli bölgeyi yaşatma ve dayanışma dernekleri sayılabilir. Yöresel dayanışmanın düzeyi ve kültürel birikimin varmış olduğu aşama bu tip örgütlenmelerin ortaya çıkmasında belirleyici ana etkendir. Yerel kuruluşlar arasında yeni yeni kurulmaya başlayan yerel tiyatro ve sinema dernekleri de sayılabilir.

Türkiye'de kültür ve sanat dernekçiliğinin tablosu böylece altı ana bölümde olmak üzere çizilebilmektedir. Toplumsal gelişmenin dinamikleri kendiliğinden bu tip örgütlenmelere yol açtığı gibi, izlenen yönetim politikaları da örgütlenme sürecinde belirleyici olmuştur. Gereksinmeler yukarıda sayılan örgütlenme modellerini de beraberinde getirmiştir. Ne var ki bu altı tip örgütlenmenin hangisinin ülke koşulları içinde yararlı olduğu, gereksinmeleri karşılayabilecek düzeyde bulunduğu, Türk kültür ve sanat yaşamının gereklerini yapabildiği tartışmalıdır. Politikasız bir kültür yaşamının kendiliğinden gösterdiği gelişmeler içinde bu dernekler de yuvarlanıp gitmekte, ana sorunlar ve hizmetler konularında belirleyici olamamaktadırlar. Bir derneğin yaptığının benzerini bir başkası kopya etmekte, bir başkasının yapması gerektiği fakat olanaksızlıkla veya politik nedenlerle yapamadığı çalışmaları diğerleri de yapmamaktadır. Böylece kültür dernekleri arasında bazen etkinlik ikilemelerine, bazen çatışmalara bazen de ilgisizliklere rastlanmaktadır. Dernekler arasında demokratik bir işbirliği ve çalışma düzeni de kurula-

madığından bazı kültür alanlarında daha hiçbir çalışma yapılamamıştır. Toplumda geçici koşullar bu kuruluşları istemedikleri çalışmalara sürükleyebilmekte, örgütsel varlıklarını koruyabilme savaşımı verirken amaçlarına tümüyle ters düşen çalışmalara yalnızca parasal kaynak yaratabilmek düşüncesiyle girebilmektedirler. Kimileri de toplumsal etkinliklerini artırabilmek için kültür ve sanat dışı çalışmalara öncelik tanımakta ve giderek bir kültür-sanat kuruluşu olmaktan uzaklaşabilmektedirler. Bu gibi olumsuz gelişmeler hemen tüm derneklerin başına gelebilmektedir. Gelişme sürecini çok hızlı yaşayan bir toplumun koşulları çok çabuk değiştikçe örgütler de ister istemez bu koşullardan fazlasıyla etkilenmekte ve istikrarsızlık ortamına doğru sürüklenmektedirler. Yapılan olumlu çalışmaların hiçbirisi bu durum sürdükçe süreklilik kazanamamakta ve dolayısıyla istenen amaçlara ulaşamamaktadır.

Kültür ve sanat kuruluşlarının dökümünü yaptıktan ve sorunlarını kısaca belirterek bugünkü içinde bulundukları tabloyu çizdikten sonra iki somut örnek vermek durumu daha çok aydınlığa kavuşturacaktır. Bu örnekleri yakın tanıdığımız yıllarca yöneticiliğini yaptığımız iki kamu yararına çalışan kültür kuruluşu olarak Halkevleri ve Sanat Kurumu'nu seçiyoruz. Bu iki kuruluş da yarım yüzyıl civarındaki yaşamlarına ve kamu kuruluşu olmalarına karşın yukarıda sayılan sorunlardan uzaklaşamamışlar ve bu sorunlar yüzünden kendilerinden beklenen çalışmaları gereğince ortaya koyamamışlardır.

Halkevleri; yirmiyedi mayıs devriminden sonra kültür dernekleri olarak yeniden oluşturuldu ve bir süre sonra ikinci kez halkevleri olarak bu derneklerin adı değiştirildi. Böylece on yıllık aradan sonra bu örgüt yeniden kuruluyordu. Yalnız bu kez yapı farklıydı. Halkevleri bir partiye bağlı değil bağımsız bir kültür derneği olarak kurulmuştu. Eski dönemin bu kuruluşuna yeni dönemde karşı çıkanlar vardı. Onlara göre her dönem kendi kuruluşunu da beraberinde getirmeliydi, eski kuruluşları yaşatmakta hiçbir anlam yoktu. Eski dönemin duygusal yaklaşımı içinde bulunanlar ise bu kuruluşların işlevinin tamamlanmadığını ve yeni koşullarda yeni görevlerin Hal-

kevlerine düştüğünü savunuyorlardı. Toplumdaki siyasal bilinçlenme örgüte de yansıdı, Halkevleri devlet desteğinden yoksun bulunarak kendiliğinden bütün yurtta yayılıyordu. Sonraları Halkevlerinin şube sayısı beşbine yaklaşmıştı. Aydınlar ve kamuoyu Halkevlerinin işlevini tartışırlarken, taban Halkevlerinde örgütleniyordu. Toplumdan gelen bir örgütlenme, şube açma isteği vardı. Halkevleri tabanda örgütlenirken tavanda kendisinden beklenenleri veremiyordu. Şubeler yerel halkın olanaklarıyla açılıyordu, genel merkez kendisini yaşatacak parasal olanaklardan yoksun bulunduğu için şubelere yardım yapamıyordu. Toplumun yaşadığı hızlı siyasal süreç halkevlerinin toplumsal niteliğini ister istemez kültürel niteliğinin önüne çıkarmıştı. Çeşitli toplumsal baskılar karşısında kalan halk kitleleri Halkevlerinde örgütleniyorlardı. Siyasal gelişmeler bu derece yaygın bir örgütü çeşitli yönlerden etkilerken genel merkezde görev yapan bir avuç aydın gönüllü, bu örgütü toplumun gereksinmeleri doğrultusunda yaşatmaya çalışıyordu. Genel merkezin desteksiz ve zayıf kalması örgütü yeterince denetleyememesine yol açtı ve genel merkezin kültürel etkinliklerinin çok sınırlı kalması şubeleri belirli programlar çerçevesinde bir disipline sokamadı. Şubeler kendi yöresel koşullarının etkisiyle çalışmalarını sürdürdüler. Siyasal çalkantıların yanı sıra çok başarılı ve etkin kültürel çalışmalar yapan şubeler de vardı. Genel merkez bu çalışmaları elden geldiğince desteklemeye çalışıyordu, ne var ki parasal olanaksızlıklar, bir genel merkez binasına sahip olamamak, genel merkezde yeterince profesyonel bir kadro kuramamak, çalışmaların asgari düzeyde masraflarını ödeyememek Halkevlerin örgütsel bütünlük içerisinde etkin olabilmelerini önlüyordu. Kamu yararına bir kuruluş olmasına karşın devlet desteğini sürekli esirgiyordu bazen ise yetkili makamlar çeşitli sorunlar çıkarıyorlardı. Tüm bu olumsuz koşullara karşın halkevleri genelde bazı olumlu çalışmalar ortaya koyuyorlardı. Bunların başında yayın çalışmaları geliyordu. Düzenli yayınlanan dergiler ile Türk kültür yaşamın sorunlarına ışık tutuluyor, Atatürkçülük düşüncesi bilimsel olarak işleniyor, örgüt aracılığı ile halkla ilişki kurularak çeşitli bölgelerin kültürel değerleri genel merkez yayın

organı ile tüm ülkeye duyuruluyordu. Bu arada diğer dergilerin ele alınadığı konulara öncelik tanınarak belirli siyasal düşüncelerin ötesinde bir kamu hizmeti yapılıyordu. Parasal sıkıntı oniki yıl süren yayın çalışmalarının kesilmesine neden oldu. Bu arada halk kültürü ile ve Atatürk düşüncesi ile ilgili bazı küçük yayınlarda genel merkezce yayınlanarak tüm örgüte dağıtılmıştı. Genel merkezin sınırlı kalmasına karşın bazı şubeler yerel zorlamalarla çok olumlu çalışmalar sergiliyorlardı. Özellikle tiyatro konusunda çeşitli Halkevleri tiyatronun halka ulaşmasına ve Anadolu'da yaygınlık kazanmasında çok önemli görevler yapıyorlardı. Bu gelişme karşısında genel merkez bir Halk Tiyatrosu atılımına girişti, ilgili tiyatro adamlarının öncülüğünde bir hareket başlattı, ve bu hareket kısa zamanda şubelerde yaygınlık kazanmaya başladı. Türkiye'nin her tarafından genel merkeze başvurular geliyordu, oyun seçiminde ve tiyatro uygulamasında yardım istiyorlardı. Genel merkezin iç sorunları bu hareketin sürekliliğini önledi. Bu arada Anadolu'nun her yanında, kentlerde, kasabalarda bir şenlikler dönemi başlamıştı ve Halkevi şubeleri bu şenliklerin düzenlenmesinde öncülük yapıyorlardı. Genel merkez bu durumu inceleyerek bir Halk Şenlikleri projesi hazırladı. Bunu yetkili makamlara ve kamuoyuna duyurdu. Kamuoyunda geniş ilgi ile karşılanan Halk Şenlikleri projesine resmi kuruluşlar ilgisiz kaldılar. Halkevleri genel merkezi bunun üzerine demokratik kitle kuruluşları ile dayanışma içerisinde tüm yurtta o örgütlerin şubeleri ile işbirliği yaparak Halk Şenlikleri düzenledi. Bu uygulamalardan sonra Türkiye bir şenlikler dönemine girdi. Genel merkezin yeterince örgüte yardımcı olamaması üzerine, Türkiye'de şenlik adına çok büyük kültürel yanlışlar taşıyan girişimler çeşitli toplumsal ve siyasal nedenlerle düzenlendi. Şimdi bu yanlışların yaşandığı başı boş bir dönemin içindeyiz. Halkevleri genel merkezinin yeterince etkinliğe kavuşturulamaması kültürel gelişmemize büyük katkıları getirebilecek şenliklerin yanlışlar süreci içine girmesine neden olmuştur. Bu konuda Kültür Bakanlığı da üzerine düşenleri yapmadığı için yanlışlıklar ve eksiklikler sürüp gitmiştir. Halkevleri Genel merkezinden ayrıca halkbilimi, müzik, yazın, spor ile ilgili

örnek grupları da çok başarılı çalışmalar yapıyorlardı. Ne var ki, bu çalışmaların çoğunluğu bir süredir parasal, yersel ve de diğer nedenlerden dolayı yapılamamaktadır. Ortada bir büyük örgüt vardır, yetişmiş kadrolar vardır ama etkin çalışmalar gösterebilecek bir düzen kurulamamıştır. Kültürün gelişememesini, yaygınlık kazanmasına ve özerkliğe kavuşturulmasını isteyen devletin tüm kültür yetkililerine Halkevlerinin içine düştüğü durum bir örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'nin bu en yaygın, en eski kültür kuruluşuna el uzatılmayacaksa kültürün yaygınlaştırılmasından ve özerkliğe kavuşturulmasından artık söz edilmemelidir. Nitekim genel merkezin ve örgütün güçsüzlüğü Halkevlerinin ikinci kez kapanmasına yol açan siyasal gelişmeleri gündeme getirmiştir. Ara dönem sonrasında üçüncü kez çalışmalarına başlayan Halkevleri eski sorunlarını aşamamıştır.

İkinci bir örnek olarak gene Türkiye'nin eski kültür sanat kuruluşlarından birisi olan Sanat Kurumu örnek gösterilebilir. Bu dernek kırkbeş yıl önce kurulmuş yerel bir örgüttür. Uzun bir süre sınırlı alanlarda hizmet ettikten sonra son yıllarda içerisinde yeni bir kadronun elinde yoğun bir çalışma düzeni içerisine girmiştir. Yeni yönetim bu yoğun çalışmalara başlarken önce üye tabanının karşı koyması ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Kurumu yalnızca lokal olarak görenler sanat sözcüğünün tabeladan uygulamaya çıkarılmasına karşı durmuşlar ve eski alıştıkları düzeni geri getirmek için yeni yönetim kuruluna çeşitli zorluklar çıkarmışlardır. Bir yandan çeşitli davalar açarken, bir yandan resmi kuruluşlara şikayet etmişler, bir yandan çeşitli dedikodular yaparken diğer yandan üye tabanına zor kullanmışlardır. Yeni yönetim bir yanda bu tip engellerle uğraşırken diğer yandan planladığı biçimde kültür ve sanat çalışmalarını hızla uygulamaya koymuştur. Son dönemlerde, her yıl ortalama olarak yüzün üzerinde çalışma başkent halkına sergilenmiştir. Kültür ve sanatın hemen her dalında çeşitli açık oturumlar, konferanslar, söyleşiler, sergiler gösteriler, konserler ve çeşitli programlar düzenli olarak yapılmıştır. Bu programların düzenli olarak sürüp gitmesi Ankara'da bir potansiyel oluşturmuştur. Varolan bazı değerlerin ortaya

çıkmasına yardımcı olmuştur. Kendi köşesinde yalnız kalan sanat adamlarını halkın karşısına çıkarmıştır. Halk ile sanatçılar, yazarlar ve düşün adamları arasında çeşitli diyalogların kurulmasını sağlamıştır. Sanatçıların ve yazarların bir araya gelmelerini ve birbirlerini tanımaları gerçekleştirilmiştir. Kurum yönetimi bir kamu yararına kuruluş olmanın bilincinde olarak tüm sanat alanlarına, tüm kültür kuruluşlarına olanaklar ölçüsünde eşit açılmış ve güncelliği izleyen programları çeşitli kültür kuruluşları ile işbirliğini başlatarak ortak programlar düzenlemiştir. Bu çalışmalar arasında siyasal yönden birbirleri ile kavgalı bulunan çeşitli grupları kültür ve sanat çerçevesi içinde bir masa çerçevesinden toplanabildikleri ve kavga etmeden tartışabildikleri görülmüştür. Bu da kültürün toplumların demokratikleşmesi ve toplumda hoşgörünün yayılması açısından ne derece önem taşıdığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Çalışmaların giderek artması programların da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Artan ilgi daha geniş programların düzenlenmesi için zorlamıştır. Böylece çeşitli kültür sorunları üzerine haftalar, seminerler ve kitap fuarları düzenlenmiştir. Kurum salonunun elverişliliğinin de katkılarıyla kısa zamanda Ankara'da bir kültür merkezi oluşmuştur. Sanat Kurumunun kamuoyunda bu derece önplana çıkması Türkiye genelinde de bazı yansımalar göstermiştir. İzmir, İstanbul, Bursa ve Eskişehir gibi büyük kentlerden kendi yörelerinden bir Sanat Kurumu oluşturmak üzere yönetim kuruluna başvurular gelmiştir. Yoğun çalışmalar çeşitli zorluklara ve devlet desteğinden yoksunluğa karşın etkili olmuş, toplumdan ses getirmiştir. Anadolu'da yaygın örgütlenme istemleri, başkentte yoğun bir kültür potansiyelinin oluşması Sanat Kurumunu ikili bir yol ağzına getirmişti. Kurum, bundan sonra ya Halkevleri gibi federatif bir yapıya kavuşacak ve şubelere konfederasyona dönüşecek, ya da Başkent'te özerk ve bilimsel yanı ağır basan bir kültür kurumuna dönüşecekti.

Otuz yılı aşkın bir süredir kültür ve sanat çalışmalarını başarı ile yürüten Sanat Kurumu içinde bulunduğu toplumun tüm sorunları ile bağımlı biçimlerde geleceğe dönük bir arayış içindedir. Türk toplumu genel olarak ele alındığı zaman fazla kurumlaşmamış bir yapıya

sahip olduğu görülmektedir. İmparatorluğun çöküşünden sonra kurulan Cumhuriyet yönetimi yarım yüzyıllık bir süreden sonra kendi kurumlaşmasını demokratik rejim içinde aramakta ve bu süreci tamamlamaya çalışmaktadır. Türklerin tarihten gelen göçebelik karakterinden tutun da, devlet yapısının değişmesine kadar çeşitli toplumsal ve siyasal etkenler kurumlaşmanın tamamlanmasını geciktirmişlerdir. Kurumlaşmayan toplumlar oturmamış topluluklardır. Bu gibi yapılarda siyasal veya sosyal olaylar toplum içinde kolayca çalkantı yaratabilirler ve eski yapıların sarsılmasına hatta giderek çekilmesine, yok olmasına yol açabilirler. Kurumlaşma sürecinin tamamlandığı sosyal yapılarda gelenekler kadar toplumsal veya örgütsel kurumlar da uzun ömürlü olamaz, çünkü yapıları oturmamıştır. İçinde bulunulan dönemin özel koşullarına göre doğarlar ve o özel koşullar sürüp gittiğince onlar da yaşamlarını sürdürebilirler. Koşullara bağlı kurumlaşmalar gerçek anlamda kurumlaşma sayılamaz. Kurumlaşma, var olan toplumsal ve siyasal koşulların veya ortamın ötesinde daha geniş boyutlu bir olgudur. Geçiş dönemlerinde, toplumsal değişmelerde kurumlar kendi üzerlerine düşen işlevleri sürdürerek toplumların parçalanmasını önlerler ve bir anlamda toplumların sürekliliğini sağlarlar.

Kurum, toplumsal alanda kapsamlı biçimlerde yoğunlaşan belirgin diğer yönelmeleri, netlik kazanan sosyal etkileşme biçimleri ile ortaya çıkan bir olgudur. Toplumsal yaşamın düzenini ve biçimlerini yansıtan bir olgu olarak kurumlar zaman içinde kendi yapılarını ve kavramsal anlamlarını oluştururlar. Kurum kavramı, belirli toplum ilişkilerini yönlendiren benimsenmiş ve giderek kalıplaşmış davranış biçimlerini, alışkanlıkları, tutumları, gelenekleri ve bunlara egemen olan anlayışın genel çerçevesini belirler. Belirli alt veya üst toplulukların, grupların etkinliklerinin karakteristik işleyiş biçimleri, kurallaşmış ilkeleri toplumsal kurumları yaratırlar. En geniş kapsamda toplum üyesinin çıkarlarına hizmet eden kurumlar gereksinmeleri karşıladıkları sürece önplanda geçerli olurlar. İnsanlar arasında veya toplum içinde süreklilik kazanan, giderek belirli bir düzene sahip olan ilişkilerin kurumlaşmanın temeli olduğu genellikle benimsenir.

Genel anlamda ortaya çıkan toplumsal birlikler, örgütler, kuruluşlar ve dernekler kurum olarak nitelendirilir. Bu gibi birlikler veya kuruluşlar; belirli ilkeler çerçevesinde toplanmış ve o ilkler doğrultusunda çalışmalarını yürüten, sosyal ilişkiler içinde etkinlik yaratan, bazı değişmelere yol açan, toplum için kamu hizmeti veren kurumlardır. Belirli çatı altında ortak ilkeler çerçevesinde bir insan topluluğunu bünyesinde barındıran bu gibi kurumların belirgin nitelikte amaç ve konuları vardır. Her kurum o amaca ulaşabilmek için belirli bir konu çerçevesinde ve gene belirli bir alanda çalışmalarını yürütür ve dolayısıyla topluma hizmet verir, kamu yararına katkılar sağlar. Bazı etkinlikler toplum içinde gelenekler biçiminde sürüp gidebilir ve örgütlenmedikleri için kurumsal boyutlara ulaşamazlar. Bazı etkinlikler ise örgütlenseler bile belirli dönemlerde güçlerini yitirebilir ve kurumlaşamadıkları için örgütsel yapıda yaşayamazlar. Gelip geçici örgütlenmelerin veya yalnızca siyasal amaçlı kuruluşların kurumlaşabilmeleri beklenemez, onların yaşamları içinde bulundukları koşullarla bağımlıdır. Ne var ki, toplumun ve o toplumun bireylerine gereksinmeleri doğrultusunda sürekli olarak hizmet veren ve işlevselliğini sürdürebilen örgütler veya kuruluşlar, siyasal koşullarla bağımlı olmadıkları için hizmet verebildikleri sürece yaşarlar ve topluma amaçları doğrultusunda katkılarda bulunabilirler. Hizmetin sürekliliği işlevselliğin korunması bu gibi kuruluşları kurumlaşmaya yönlendirilen ana nedenlerdir. Bu gibi alanlarda kurumlaşmayı başarabilen kuruluşlar toplumun temel taşları olurlar, toplumları çökertmeye yönelen tehditlere karşı toplumsal sürekliliği ve yaşamı güvenceli biçimlerde sağlarlar.

Sanat Kurumu, da kırk yılı aşan geçmişinden sonra geleceğe dönük bir hesaplaşma içine girmiş ve yukarıda belirlenen bilimsel gerçekler karşısında bir karara varmaya çalışmıştır. Bu aşamada önce hukuksal yapı değişikliğine gidilmiş ve ana tüzük kongrede yenilenmiştir. Bu değişme aşamasında kuruluşun adı da değiştirilerek geleceğe dönük bir yapının simgesi olabileceği düşüncesi ile Sanat Kurumu adı alınmıştır. İsim ve yapı değişikliği ile beraber çalışma düzeni daha bir üst düzeye çıkmış ve Sanat Kurumu tüzüğünün

amaç maddesi doğrultusundaki kültür ve sanat etkinliklerini genişleterek yoğunlaştırmıştır. Kamu yararına olan statüsü resmi makamlarca onaylanmış ve uzunca bir süredir bu doğrultuda çalışmalar yapan bir kurumdan beklenecek olan da budur. Ülkenin ve toplumun gereksinmeleri doğrultusunda tüzüğündeki amaç maddesinin çizdiği yolda, anayasa ve yasalara saygılı kalarak çalışmak ve bir kamusal sorumluluk için de kültür ve sanat sorunlarına yaklaşmak, bunların çağdaş bilim ve kültür verilerinin ışığında Türk toplumunun genel yararına bir çizgide çözüme kavuşmalarına yardımcı olmak Sanat Kurumuna düşen ana işlevlerin başında gelmektedir.

Kültür ve sanat dünyasında devletin ve resmi makamların üzerine düşen görevler olduğu kadar, Sanat Kurumu gibi kamu yararına olan fakat bağımsız çalışan kuruluşlara da başka görevler düşmektedir. Bu nedenle böylesine kurumlara tüm dünyada olduğu gibi Türkiye gibi bir toplumda da gereksinme vardır. Devletin yapabileceği işler vardır, yapamayacağı işler vardır. Nasıl ki ekonomik alanda devletin yüklendiği işler ve sorumluluk yanında özel sektöre de olanaklar tanınıyorsa ve bunlar çalışarak kamu hizmeti veriyorsa kültür ve sanat alanında da sanatçıların, kültür adamlarının ve bu konularla ilgili bulunan vatandaşların bir araya gelerek örgütlenmek, demokratik yapıda kurumlar çatısı altında güçlerini birleştirmek ve toplumda var olan potansiyeli değerlendirmeye hakları vardır. Demokrasinin temelinde yatan asıl düşünce de budur. Halkın kendi kendini yönetmesi demek olan demokrasilerde gene halkın demokratik örgütler kurarak toplumun sorunları ile sosyal ve kültürel açıdan ilgilenmek, yardımcı olmak hatta katkıda bulunmak gibi hakları vardır. İşte bu nedenle ileri demokratik ülkelerde bağımsız çalışan kültür ve sanat kurumları vardır, bunlar o ülkelerin sanat potansiyelini örgütleyerek özel birikimi harekete geçirirler ve devletin ortaya koyduğu ana çizgi doğrultusunda hizmetlerini sürdürürler. İşbaşına geçen siyasal iktidarların ötesinde daha geniş boyutlarda çalışan bu gibi bağımsız yapılar sorumluluklarının bilincine vardıkları ölçülerde yararlı olurlar ve siyasal darboğazlara girmezler.

Sanat Kurumu yarım yüzyıla yaklaşan geçmişinde Türkiye'de en az on siyasal dönemi hiçbir yara almadan atlatabilmiş ve amaçları doğrultusunda hizmetlerini sürdürebilmiştir. Ortalığı toz duman kaplamışken, resmi kuruluşların bazıları da olmak üzere siyasal etki ve baskıların yönlendirmesine girmişlerken Sanat Kurumu tüm siyasal girişimlerin ve baskıların ötesinde kalarak ana yolundan sapmadan tüzüğünün gösterdiği yolda yasalara saygılı kalarak yürüyebilmiş ve kültür, sanat etkinliklerini her geçen gün yoğunlaştırarak sürdürmüştür. Türkiye koşullarına göre bu durum ele alınırsa pek az kuruluş ve kurumun bunu başarabildiği görülmektedir. Toplumsal çalkantılar yapı olarak zayıf olan kuruluşları sarsabilmekte, bazen de alıp götürmektedir. Sanat Kurumu'nun böylesine zor dönemleri başarıyla atlatabilmesi Türkiye geneli açısından küçümsenemeyecek bir başarıdır. Özellikle son sekiz yıldır sürdürülen düzenli programlar ve çalışmalar bu durumun bir başka göstergesidir. Uzun ve başarılı bir geçmiş, elde edilen güçlü potansiyel, yurt düzeyinde kültür ve sanat çevresi ile kurulan ilişki ağı, her yıl yüzün üzerinde sergilenen programlar, bilinçli ve sorumlu bir tutum Sanat Kurumu'nun geleceğe dönük kurumlaşmaya yönlendiren ana nedenler olmuştur. Bugün içinde bulunan dönemde, geleceğin toplum yapısı yeniden düzenlenirken artık Sanat Kurumu'nun kültür ve sanat dünyasında tartışılamayacak bir yeri vardır. Bu yere kolay gelinmemiştir ve bu yerin korunabilmesi de çeşitli güçlükler göstermektedir.

Sanat Kurumu günümüzde elde edilmesi çok zor olan birçok olanağı bünyesinde barındırmaktadır. Bugüne gelene kadar yaşanan otuz yıllık bir geçmiş ve deney birikimi kolay kolay her kuruluşa toplumumuzda kısmet olmamaktadır. Sanat Kurumu günümüzde böylesine bir birikimden gelmektedir. Altı yüze yaklaşan üye sayısının üçte ikisi sanatçıdır. Üye yapısı olarak bu durumda küçümsenemeyecek bir orandır. Bu kadar çok sanatçıyı çatısı altında barındıran kuruluş Türkiye'de yok denecek kadar azdır. Hukuksal yapının yeni geldiği düzey ise gerçekten Türkiye koşullarında önemlidir. Kamu yararına bir statü bugün her kuruluşa tanınan bir olanak değildir. Sanat Kurumu bu düzeye yıllar süren yoğun

çalışmalar ve birikim ile gelebilmiştir. Kurumun yönetim kadrolarına bundan sonra düşen en önemli görev bu olanaklardan yararlanarak daha ileri düzeylerde çalışmalar yapmak ve Sanat Kurumunu geleceğin Türkiye'sinde çok daha önemli ve işlev sahibi bir noktaya getirmektir. Çalışmaların toplumun gereksinmeleri doğrultusunda artırılması işlevselliği genişletebileceği gibi, Kurumun toplum içindeki saygınlığını da artıracaktır. Yönetim organlarına düşen görev bu bilinç ile geleceğe dönük yapıyı oluşturmak ve bu yapıyı sarsılmaz temeller üzerinde oturtarak kurumsallaşmayı geri dönülemeyecek noktada güvence altına almaktır. Her dönemde kurumsal yapının yaşayabilmesi temelde buna bağlı bulunmaktadır. Toplumsal koşullardaki değişmelerin ve yeni koşullarda ortaya çıkan gereksinmelerin de yerinde izlenmeleri buna eklenebilir. Yeniden böylesine bir kurumun oluşturulmasına katılması, zamanımıza kadar elde edilen deney, birikim ve bazı olanakların elden çıkması anlamına gelecektir. Doğru olan bugünkü noktadan kalkılarak geleceğe doğru bir rotanın çizilmesidir.

Sanat Kurumunun bugün gelmiş bulunduğu aşamada bazı eksiklikleri vardır. Bunların en başında ekonomik ve maddi olanaksızlıklar gelmektedir. Kültür, insan ve hukuk potansiyelleri açısından çok az kuruluşun elde edileceği olanaklara sahip bulunan Sanat Kurumunun güçlü bir yapıya sahip olabilmesi bu ekonomik sorunu çözebilmesine bağlıdır. Bunun çeşitli yolları vardır. Bunun birincisi devletin Sanat Kurumunun elinden tutması ve yeterli ekonomik koşulların sağlamasıdır. Bu belki Sanat Kurumunu devlete daha fazla bağımlı kılacaktır; ama kurumun ekonomik yönden de geleceğini güvence altına alacaktır. Böylesine bir çözüm kurumun günümüzdeki bağımsız yapısını koruması koşulu ile benimsenebilir. Devlet yapacağı yardım karşılığında kurumu daha yakından denetleyebilecektir ama bağımsız yapısına dokunmaması gerekir. Sanat Kurumunun bağımsız yapısı ortadan kalkarsa bir devlet dairesinden de farkı kalmaz. O zaman ülkede bulunan kültür ve sanat potansiyelinin demokratik biçimde örgütleyebilmesi ve ortak çalışmalar, çözümlere götürebilmesi çok zor olacaktır. Kurumun öncelikle giderek artan

çalışmalarına yetecek bir binaya gereksinmesi vardır. Sanat Kurumu çok yönlü bir çalışma düzeni içinde bulunduğundan, kütüphanesi, sergi salonları, konferans salonları, sinema salonu, lokal ve yönetim birimleri daireleri ile komple bir yapıya gereksinmesi vardır. Böyle bir yapıya devletin bağışı ile veya uzun süre kiralanması ile sağlanabilir. Veya devletin, belediyenin elindeki arsalardan merkezi yerde olan birisi bağış olarak alınabilir, açılacak bağış kampanyası ile buraya gereksinmelere uyan bir kültür merkezi binası yaptırılabilir. Dil ve Tarih kurumlarının binaları bu açıdan örnek alınabilir. Tüm sanat alanlarına dönük çalışmalarda kitap ve dergi yayımına da yönelinmesi gereklidir. Bunlar için bir basımevi de açılabilir. Binanın alt kısmı basımevi olarak gelir getiren bir düzeyde çalışabilir. Kitap ve dergi gelirleri kuruma parasal kaynak yaratabilir. Çok yönlü kullanılacak salonlardan sinema, tiyatro veya benzeri gösterilerden gelir sağlanabilir. Böylece bağımsız yapının sürdürülmesi binanın işletmeciliği ile sağlanabilir.

Gelecek açısından gidilecek ikinci yol Sanat Kurumunu yaşatmak üzere bir vakıf kurulmasıdır. Yeni yasal düzenlemelerde vakıfların elde ettikleri avantajlı durum kurumun ekonomik geleceği açısından yararlı olabilir. Vakıf ile beraber büyük bir bağış kampanyası açılabilir, kültür ve sanata değer veren, toplumun geleceği için bu alanı önemseyen sermaye merkezlerinin katkıları ile ekonomik yönden güçlü bir vakıf kurulabilir. Elde edilen gelir belirli bir mal varlığına yatırılabilir veya vakfın yöneteceği ekonomik işletmeler kurulabilir. Vakıf daha çok kültür ve sanat alanlarına yapacağı yatırımlarla piyasada özel kuruluşlar gibi ticaret yapabilir ve gelir kanazabilir. Vakıf gelirleri ile kurumun gelecekte yaşaması sağlanabilir. Vakfın kurucusu Sanat Kurumu olabilir ve vakıf yönetiminde Sanat Kurumu çoğunluğa sahip olabilir. Vakıf yönetiminde diyalog sağlamak açısından Kültür Bakanlığı ile beraber diğer kültür ve sanat kuruluşlarının da temsilcileri bulunabilir. Böylece vakıf ekonomik açıdan bu kuruluşlarla da işbirliği ve diyalog sağlayan bir örgütlenme modelini oluşturabilir.

Eğer vakıf kurulmazsa veya yasal engeller çıkarsa, benzeri bir

gelişme düzeni Sanat Kurumunun hukuksal yapısı içinde de düşünülebilir. Kamu yararına bir kuruluş olarak Sanat Kurumu da bağış toplayabilir, elde ettiği geliri belirli bir mal varlığına veya alana yatırarak işletebilir, her yıl sağlanacak gelirden yararlanabilir. Bunun için de temelde bir bağış kampanyasına gereksinme vardır. Böylesine bir kampanyadan sonra elde edilecek gelirle kuruma yeni bir ekonomik yapı kurulabilir. Vakıf işi uzun sürerse böylesine bir dönüşüme kurumun hukuksal varlığı çerçevesinde de kalkışılabilir. Buna yasalar açısından herhangi bir engel yoktur. Önemli olan, yeni yasal düzenlemelerden sonra çizilecek belirli bir program çerçevesinde planlı adımlarla böylesine bir atılımın gerçekleştirilmesidir. Kurum yönetimi üyelerle ve diğer toplumsal ve kültürel çevrelerle ilişki kurarak böylesine bir dönüşümü kısa zamanda başarabilir. Sanat Kurumunun geleceğin koşullarında yaşayabilmesi ekonomik açıdan güçlü olmasına bağlıdır. Bunun da yolu böylesine atılımlardan geçmektedir. Sanat Kurumu ekonomik açıdan geleceğini güvence altına alamazsa, isterse Türkiye'nin en güçlü kuruluşu olsun yeni koşullarda yaşamını sürdüremez. Bu nedenle işbaşına gelecek yeni yönetimler günlük işleri götürmenin ötesinde gelecekteki yeni yapıyı ekonomik açıdan oluşturabilmek için yeni çalışmalar yapmak zorundadırlar.

Eskinin yinelenmesine girmek kadar bir kurumun işlevselliğini tehlikeye atan çıkmaz düşünülemez. Sanat Kurumu günümüze kadar sürekli yeni çalışmaların arayışı içinde olmuştur. Geçmiş yılların programlar ve raporları karşılaştırıldığı zaman bu ortaya çıkmaktadır. Sanat Kurumu bugüne kendini yenileyerek gelmiştir, yarınlara gene kendini yenileyerek ulaşacaktır. Kendini yineleyen kuruluşların değişen koşulların gerisinde kaldığı gerçeği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Yenilenmiş üye yapısı ve potansiyeli ile Sanat Kurumu bu açıdan da gelecek için umut vermektedir. Yönetimlerin seçeneği her zaman üye potansiyelinin içinde bulunmuştur. Böylesine bir güvence kolay kolay her demokratik kurumda görülebilen bir durum değildir. Çok yönlü ilişkiler, çağdaş ve demokratik diyalog Sanat Kurumunun böylesine bir zenginliğe sahip olmasını hazırlayan etkenleridir. Gelecekte de böylesine bir ilişki düzeni yurt düzeyinde sürdürülmelidir.

Kurumun değişik kesimler arasında sanat ve kültür aracılığı ile yarattığı kaynaşma ve diyalog platformu, demokratik ortamımızın gelişmesine de katkılarda bulunacaktır. Sanat Kurumu kendi varlığını korurken dolayısıyla ülkemizin kültürel gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Türk kültürünün bütüncül olarak ele alınması ve sistemleştirilmesi temelde politik bir sorundur. Bu sorunu çözümlemek isteyen politika, önerdiği çözümler ve önlemlerle birlikte bunları gerçekleştirecek örgütlenme biçimini de getirmek zorundadır. Politik seçenekler örgütlenme biçimini saptayacaktır. Güdümlü kültür isteyenler bir bakanlık düzeyinde örgütlenmeyi benimsemektedirler. özgür bir kültürel gelişmeyi isteyenler ise kültür işlerinin özerk kurumlar aracılığı ile örgütlenmesini ve yönetilmesini istemektedirler. Tutucu güçler ve ulusallığı kendi gerici ideolojilerine paravan yapan kesimler Kültür Bakanlığını savunmaktadırlar. Türkiye'de kültür işleri uzun süre Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak yürütülmüş, sonra müsteşarlık düzeyinde örgütlenmiş ve daha sonra Başbakanlığa bağlanmış, son yıllarda da ayrı bir bakanlık olarak örgütlenmiştir. Günümüz koşullarında hastalıklı bir yapıya sahip olan kültürümüz açısından, bakanlığın yeterli bir örgütlenme düzeyine geldiği söylenemez.

Kültür Bakanlığının kurulduğu günden bu yana başarılı bir sınav verdiği söylenemez. Bakanlık yalnızca kültür yaşamının hükümetlerin siyasal görüşleri ve politikaları doğrultusunda güdüm altına alınmasına yaramıştır. Her hükümet kültür sorunlarını kendi ideolojisi açısından ele almıştır. Devlet ve hükümet ayrılığı toplumsal gelişmenin yarattığı bir üründür. Hükümetler belirli sınıf veya sınıfların temsilciliğini yaparlar. Buna karşılık diğer devlet kuruluşları hükümet içinde temsil edilmeyen toplum kesimlerinin çıkarlarını gözeterek denge sağlar. Özerk kurumlar işte bu gereksinmeden doğmuşlardır. Son yıllardaki uygulamalar kültür işlerinin bakanlık biçiminde örgütlenmesinin ne derece tehlikeli boyutlara ulaştığını açıkça göstermiştir. Baskı ve güdümleme girişimleri kültür sorunlarının giderek karmaşık bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Güdümlemeyi önlemek ve yaratıcılık üzerindeki olumsuz

etkileri ortadan kaldırmak için sanat ve kültür işlerinin bütünüyle yönetimi hükümet denetimi dışına çıkarılmalı, dolayısıyla sorunlu yapının bir süreç içinde giderilmesinden sonra Kültür Bakanlığı düzenlenmelidir. Devlet eliyle toplumsal gelişmeleri denetlemek isteyenlerin tek başına bakanlığı savunmalarını kendi tutucu yapıları ve ideolojileri dolayısıyla olağan karşılamak gerekir.

Kültürel gelişmenin doğal bir süreç içerisinde sürmesi için özerk kurumlaşmaya gidilmelidir. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Halkevleri gibi özerk statüde kurulacak Kültür Kurumu, Güzel Sanatlar Kurumu, Tiyatro Kurumu, Sinema Kurumu, Folklor Kurumu ve Eski Eserler Kurumu gibi kurumlar Türk kültürünü hükümetlerin siyasal baskı ve güdümlerinden uzakta kalarak gelişmesini ve giderek ulaşacağı bireşimle çağdaş dünyaya açılmasını sağlayacaktır. Bu kurumların kurulmasıyla zamanımıza kadar süren güdümlü kültür politikası sona erecektir. Bu değişim çağdaş düzeyde kültür bireşimine ulaşmayı olanaklı kılacak ve giderek yeni bir politikanın saptanmasını gerektirecektir. Başkentte ayrıca bunların yanında Ulusal Müze ve Devlet Kültür Arşivi kurulmalıdır.

Merkezde özerk kurumlar düzeyinde örgütlenme gerçekleştirildikten sonra bu kurumların Türkiye düzeyinde örgütlenmesi ikinci aşama olarak sağlanmalıdır. Taşra örgütleri ile ülkede bir kültür ağı oluşturulmalıdır. Belediyeler yasası daha fazla zaman yitirilmeden çıkarılmalı, ve yerel yönetimlere yeni kültürel görevler yüklenmelidir. Belediyelere parasal yardımlar yapılarak ülkenin her köşesinde geniş kültürel etkinlik yaratacak Halk Şenlikleri projeleri bir an önce uygulamaya konulmalıdır. Ayrıca toplumsal ve kültürel yapıya sahip bulunan Halkevleri günün değişen koşullarında yeniden ele alınmalı, gönüllü çalışmaya ve demokratik yönetime dayanan bir kitle kültür örgütü olarak tüm yerleşme birimlerinde yerel kültür kuruluşları olarak güçlü bir biçimde örgütlenmeleri sağlanmalıdır. Halkevleri demokratik kitle kültür örgütü olarak, halkın kültür değerlerinin her türlü baskı ve güdümden uzak kalarak gelişmesine katkıda bulunacak ve yapısı gereği diğer demokratik kitle örgütlerinin kültürel girişimlerde ve düzenlemelerde

eşgüdüm içinde ortak hareket etmelerini sağlayacaktır.

Türk kültürünün en önemli sorunlarından birisi kültür eserleri kaçakçılığıdır. Devlet kuruluşları yıllardır kaçakçılıkla yapılan savaşta yetersiz kalmıştır. Eski eserler genel müdürlüğü, Müzeler Genel Müdürlüğü bu açıdan yetersiz örgütler olarak kalmışlardır. Zengin tarih ve kültür hazinelerine sahip bulunmamız gerçeği karşısında yalnızca korumaya yönelen yeni bir örgütün kurulması zorunludur. Kültür Koruma Örgütü adı altında örgütlenebilecek bu kuruluş, ülkenin tüm tarihsel ve kültürel merkezlerinde birimler oluşturmalıdır. Eski eser kaçakçılığı ile yoğun savaş politikası böylesine güçlü bir örgütü zorunlu kılmaktadır. Aksi durumda kültürel değerlerimizi yabancı müzelerde görmeye devam edeceğiz.

Kültür olgusu temelde evrenseldir, ulusal ve sınıfsal kültürler bütünün parçalarıdır. Kültür politikaları evrensel boyutlar unutulmadan saptanmalı ve örgütlenme biçimleri buna göre gerçekleştirilmelidir. Önemli olan kültürün özgürce doğması ve gelişmesidir. Toplumsal yaşamı yeniden kurmanın savaşını verenler kültüre çağdaş önemini vermek zorundadırlar. Kültür bir bakıma uygarlıkla eşanlamlıdır. Uygarlık yarışında geri kalmak istemeyen toplumlar kültüre gereken önemi vermek zorundadırlar, aksi durumda kültür emperyalizminden kendilerini kurtaramazlar.

Örgütçülük en geniş anlamıyla, örgüt kurmak ve örgütsel düzeyde iş yapmak, çalışmaları sürdürmekdir. Örgütçülük çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. İnsanları bir araya getirmek ve onları bazı ortak hedeflere doğru yönlendirmek örgütçülüğün ana temasıdır. Bir araya gelen insanlar aralarında işbölümü yaparlar ve işin doğasına göre bazı işleri ve işlevleri kendi aralarında dağıtırlar. Herkes çalışma konusu olan alanlarda bir görev üstlenir, çalışmaların bir kısmını sırtlanır ve yerine getirmeye çalışır. Her örgütün ana hedefleri ve izlediği yol doğrultusunda bir çalışma yöntemi vardır ve bu yöntemde bir araya gelen insanları belirli çizgide disipline getirir. Eğer bir yerde disiplin kurumlaşmamışsa örgüt kurulamaz, kurulsa bile kısa zamanda dağılır. Dağılan örgütü de yeniden toplayabilmek son derece zordur. İşin dağılma noktasına gelmemesi için önceden tüm önlemlerin alınması gerekir.

Örgütçülük için önce örgüt var olmalıdır. O zaman da örgütün ilk görevi kendi varlığını korumaktadır. Bu örgütün varlığını koruyabilmesinin yolu da işlevselliğini sürüdürebilmesine, değişen koşullarda bile üzerine düşen işlevleri yerine getirebilmesine bağlıdır. Amaç ve hedefler ancak işlevsellik sürdürebildiği zaman gerçeklik kazanabilirler.

Örgüt tanımı içine, geniş anlamda devlet kuruluşları bile bunun kapsamı içine girebilirler ama bizim burada sözünü ettiğimiz toplumun kendiliğinden örgütlenmesi, dernek, vakıf veya birlik gibi kuruluşları meydana getirmesidir. Örgütçülük de bu gibi kuruluşların oluşturulması ve sürdürülmeleri ile ilgili tüm girişimleri kapsar. Örgütçülüğün ortaya çıkabilmesi için bir toplumda belirli bir düzeye gelinmesi ve örgütlenme gereksinmesinin ortaya çıkması gerekir. Eğer böyle bir gereksinme doğmamışsa örgütlenme çalışmalarında bulunmak anlamsız kalabilir, gereken ilgi gösterilmediğinden ters tepebilir veya başarısızlık çizgisini geçemez. Bu durumda bir örgütçü için ilk iş elverişli koşulların bulunup bulunmadığını saptamaktır. Elverişli koşulları saptayabilenler başarılı örgütçü sayılabilirler. Kısa zamanda genişleyen, yaygınlık kazanan ve amacı doğrultusunda yeterli çalışmalar ortaya koyabilen örgütler bu gibi koşulları yerinde görerek değerlendirebilenlerdir.

Örgütçülüğün başlangıcında ve işleyişinde toplumun ve toplumsal koşulların çok iyi gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Gözlem ve değerlendirme anında bilimsel verilerden uzak kalmamak olabildiğince bunlardan yararlanmak gerekir. Özellikle psikoloji, sosyoloji, sosyal çalışma ve örgütbilim gibi bilimsel disiplinler öncelikle gözönünde tutulmalıdır. Aksi durumda istenmeyen durumların ortaya çıkması veya bazı başarısız sonuçlarla karşılaşılması gibi durumlar önlenemez. Çağımızda örgütçülük bir uygulama alanı olduğu kadar aynı zamanda bilimsel bir disiplin kimliğine de yavaş yavaş bürünmektedir. Nitekim içinde bulundukları dar çerçeveyi aşarak geniş boyutlu çalışmalar yapan ve sesini daha uzaklara duyurabilen görüntülerin yapısı incelenildiği zaman böylesine bir durum görülebilmektedir. Örgütçülüğün amatörlüğü kaldırması zordur, amatörce girişimler bir örgütün varlığını kemirebilir, zamanla da yok

olma noktasına girebilir. Bu nedenle örgüt yapıları kendi içlerinden yeterli ve bilgili yöneticiler çıkarmak zorundadır, örgütlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri biraz da buna bağlıdır.

Sanat alanına gelince, örgütçülüğün başka boyutlar kazandığı ve bu alanın kendi özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiği belirginlik kazanmaktadır. Kültür ve sanat varolabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için özgürlükler ortamına gereksinme duyarlar. Sanatın temelinde yatan yaratma olgusunu özgürlüklerin dışında düşünebilmek olanaksızdır. Sanatçılar özgürce yaratamıyorlarsa kendi sanatlarını tam olarak ortaya koyamazlar. Temelinde özgürlüğün yattığı bu alanda, bir disiplin olarak örgütçülük nasıl ortaya çıkabilir?, Nasıl bu özgürlük ortamı ile örgütçülük bağdaşabilir? Bu sorular yanıtlanırken diğer alanlardaki örgütçülük uygulamalarına bakmak ve buna göre değerlendirme yapmakta yarar bulunmaktadır. Herhangi bir alanda nasıl bazı konuları gündeme getirmek, bazı sorunları çözmek, yeni bir takım düzenlemelere gitmek, organize bir yapı kazanmak üzere örgütlenmelere gidiliyorsa sanat dünyasında da benzer gereksinmeler dolayısıyla örgütlenme zorunluğu vardır.

Sanatçı özgür bir insandır ama temelde yalnızdır. Yalnızlık bir anlamda sanatçının kendi sanatını ortaya koyabilmesinin uzantısıdır. Yalnız insan olarak sanatçı eğer olanaklar el veriyorsa sanatını uygulayabilir ama tek başına zorluklara karşı ayakta duramıyorsa veya savaşamıyorsa o zaman bir sanatçıdan sanatını doğru dürüst ortaya koyması beklenemez. Engellere, baskılara ve ekonomik zorluklara karşı savaşabilmek için tüm sanatçıların bir araya gelmesi, örgütlenerek ortaya çıkmaları ve savaşımlarını örgütlü bir yapı ile sürdürmeleri yadsınamayacak bir gerçektir. Birlikten doğacak güçlülük ile sorunlar daha kolay çözüme kavuşturulabilecek, dayanışma düzeni içinde de sanatçılar bir gelecek güvencesine kavuşabileceklerdir. Aç ve açıkta kalmak gibi bir tehlike sanatçılar için önemini yitirecektir. Gereken ortamın sağlanması, malzeme ve gereksinmelerin sanatçılara dağıtılması gibi sorunların çözüme kavuşturulmasında gene örgütlü bir yapının yapacakları çoktur ve etkilidir. Bu gibi zorunluluklar kültür ve sanat dünyasında belirli bir

bilinç düzeyi yaratabilirse o zaman sanatçıların da örgütlenme olayına geniş çapta katılmaları beklenebilir. Önemli olan toplumsal ve ekonomik gerçekler ile sanatsal gereksinmeleri sanatçılara benimsettirebilmektir. Bundan sonra bir araya gelme daha kolay olacaktır.

Özgürlük, özgünlük ve özerklik dünyasında yaşayan sanatçıların örgütlenmek için bir araya gelme işini önemsemeleri gerekir. Bu da kendiliğinden olamaz. Ancak bazı öncü kültür ve sanat adamlarının ortaya çıkarak bunun gereklerini anlatmaları ve bundan sonra oluşacak kamuoyunun olumlu desteğine bağlıdır. Düşüncelerin ortaya çıkması ve bazı yeni görüşlerin oluşabilmesi için öncü insanların özverili savaşımlarına her zaman gerek vardır. İnsanlık tarihine bakıldığı zaman tüm olumlu işlerin bazı öncüler tarafından ortaya atıldığı ve zamanla düşünceleri olgunlaşarak gerçeklik kazandığı görülmektedir. Türkiye'de bu süreç yaşanmıştır. Kültür ve sanat dünyasında öncü düşünce adamlarının çabaları kendi toplumumuzun birikimini yaratmıştır. Eğer şimdi bazı konular daha üst düzeylerde ele alınabiliyorsa ve yapılması gerekenler yeterli biçimlerde tartışılıyorsa durumu öncü kültür ve sanat adamlarına borçlu olduğumuzu unutmamak gerekir. Onların açtığı yoldan ilerleyen külür ve sanat birikimi günümüzde çağdaş dünyanın gelişmeleri doğrultusunda bir arayış içine girmiştir. Arayışın bile örgütlü olması kaçınılmazdır. Örgütlenmeyen tüm çalışma alanlarında olduğu gibi sanat dünyası da örgütsüzlüğün başıboşluğundan kurtulmak, kendi üzerine düşen görevin bilinci içinde olarak örgütlenme yoluna gitmek zorundadır.

Örgütlenme düzeyi açısından Türk toplumuna bakıldığı zaman örgütlenme düzeyinin çok düşük bulunduğu açıklık kazanmaktadır. Tarihten gelme özellikler arasında Türk toplumunda sosyal çalışma veya toplumsal örgütlenme ile ilgili fazla bir eğilim yoktur. Bu nedenle halkın çoğunluğu kendi yaşamını sürdürmekte, toplumsal etkinlik alanının dışında kalmaktadır. Genel eğilim sanat dünyası içinde geçerli bulunmaktadır. Sanatçılar yalnızlıktan kurtulamamakta ve tek başlarına kendi sanatlarının kavgasını vermektediler. Sonuç olarak ortaya çıkan rastlantısal ürünler veya özel ilişkilerle oluşturulan sergilemeler ülkedeki gerçek birimi yansıtmaktan uzak

kalmakta, bireyselliğin yanı sıra keyfilik ve reklam gibi öğeler sanat alanında belirleyici olmaktadır.

Yapılması gereken kültür ve sanat dünyasında örgütlenmenin tamamlanmasıdır. Öncelikle her sanat dalındaki belli başlı sanatçıların bir araya gelerek oluşturacakları kurucu genel kurul toplantıları ile her sanat alanı kendi birliğini kurmalıdır. Örneğin önemli yazarlar bir araya gelerek kendi aralarından bir kurucu kurul oluşturmalı ve bu kurul Türkiye Yazarlar Birliğini kurmalıdır. Gene tiyatro sanatçıları benzer biçimde Türkiye Tiyatrocular Birliğini, ressamlar Türkiye Ressamlar Birliğini, sinemacılar Türkiye Sinemacılar Birliğini kurmalıdırlar. Benzeri örnekler her sanat dalında tamamlanmalıdır. Kamu yararına bir yapıda kurulacak olan birlikler için devlet başlangıçta yardım yapmalı, merkez olarak eski tarihi veya kültürel binaları restore ederek vermelidir. Bu birliklere her yıl düzenli olarak parasal yardımı gene devlet üstlenmeli, yapılacak bağışlarla her birlik, çalışmaları ve üyelerini desteklemek için yeterli bir ekonomik kaynağa kavuşturulmalıdır. Sanatçı birlikleri iki yılda bir kongre yapmalı ve yönetimlerini yenileyecek dinamizmlerini korumalıdır. Sanatçılar açısından böylesine birlikler birer meslek birliği veya odası biçiminde örgütlenmedikçe Türkiye'de sanatçının özgürlüğünden veya güvencesinden söz edebilmek olanaksızlaşacaktır.

İkinci tür bir örgütlenme biçimi Atatürk'ün önerdiği özerk kurumlaşma modelidir. Bu modele göre tıpkı Tarih ve Dil Kurumları gibi her sanat ve kültür alanıda ayrı ayrı özerk kamu kurumları kurulabilir. Örneğin Türk Tiyatro Kurumu, Türk Sinema Kurumu, Türk Yazım Kurumu, Türk Resim Kurumu, Türk Halkbilim Kurumu, Türk Felsefe Kurumu gibi, bu kurumlar yasa ile oluşturulmalı ve her alanın önde gelen temsilcileri kurucu kurul üyesi olmalıdır. Ancak bundan sonra kurucu kurul üyeleri kurumların kuruluşlarını tamamlayacak kendi dallarındaki sanatçıları belirli ölçüler içinde üye almalıdırlar. Kurumların üye potansiyelleri oluşturulduktan sonra iki yılda bir genel kurullar yapılmalı ve kurumların yönetiminde dinamiklik sağlanmalıdır. Kurumlar da tıpkı birlikler gibi kamu yararına çalışmalı, birlikler sanatçıları korurken ve sanat

alanının sorunlarına sahip çıkarken, kurumlar da sanat alanı adına ilgili konulara girmeli ve belirli çalışmalarla topluma ve kültür dünyasına hizmet etmelidir.

Üçüncü tür bir örgütlenme biçimi ise vakıf yöntemidir. Bir araya gelecek bazı sermayedarlar oluşturacakları fon ile vakıf kurabilirler ve vakıf aracılığı ile kültür ve sanat dünyasına hizmet verebilirler. Türk Sinema Vakfı veya Türk Tiyatro Vakfı gibi vakıflar eğer büyük ekonomik kaynakları harekete geçirebilirse o sanat alanlarının özgür ve özerk yollardan gelişmesine geniş katkılar sağlayabilecektir. Ödüller verebilecektir, yardıma gereksinme duyan sanatçılara katkılar sağlayabilecektir. Vakıf olayı geniş boyutlarda ele alınırsa sanat dünyasının ekonomik gereksinmeleri daha kolay karşılanabilir. Vakıflar kuracakları ekonomik işletmeler aracılığı ile ek kaynaklar ve hizmetler yaratabilirler.

Sanat alanında ülkemizde şimdiye değin genellikle amatör dernekçilik görülmüştür. Bu nedenle de sanat dünyasının örgütlenmesi tamamlanamamıştır. Türk sanatının daha da ilerilere gitmesi isteniyorsa zaman yitirmeden örgütlenme süreci tamamlanmalıdır. Yukarıda sayılan üç tür örgütlenmeden biri seçilebilir veya hepsi bir arada uygulanabilir. Ayrı işlevleri görmek üzere üç tür örgütlenmeden bir arada gerçekleştirilmesi Türk kültür ve sanat yaşamını kısa zamanda canlandıracak ve devletin yardımına gereksinme duyan bir durumdan kurtaracaktır. Sanat alanında örgütlenmenin tamamlanabilmesi için devletin bir an önce bu koşulları hazırlaması ve ülkedeki birikimi harekete geçirmesi gerekmektedir. Ondan sonrası ise kendiliğinden gelecek ve sanat dünyası kendi içinde örgütlü bir yapıya kavuşarak çağdaşlaşma savaşını daha güçlü verecektir.

Kültür ve sanat dünyasında örgütlenme hem devlete hem de özel potansiyele düşen bir iştir. Devlet politikalarını belirleyerek örgütlenmesini bir an önce tamamlarsa, kültür ve sanat potansiyeli de devletin örgütlenmesini tamamlamak üzere kendine bırakılan alanda girişimlerde bulunacaktır. Örgütlenmede devletin öncü olması kültür ve sanat çevrelerinin de buna göre eksik kalan yanları tamamlaması gerekmektedir.

D- SANATÇI MESLEK BİRLİKLERİ

Sanatçıların meslek birlikleri düzeyinde sanat alanında örgütlenme konusu güncelleşti. Özellikle geçen yıl Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerden sonra sanatçı birlikleri bu tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Yıllar önce dört adet meslek birliği kurulmuştur. Sanat dünyasının ve Türk kamuoyunun bilgisi dışında yapılan değişiklikler, sanatçı birlikleri kurulduktan ve çalışmaya başladıktan sonra anlaşılabilmiştir. Önceden bu değişikliklerden haberdar edilen belirli bir grup ise Resmi Gazete'de tip statülerin yayımının hemen sonrasında aynı gün içinde başvuruda bulunarak meslek birliklerini kurmuşlardır. Sonradan başvuranlar ise kurma hakkından yoksun kalmışlardır çünkü kuruculuk yasal düzenleme ile ilk başvuranlara bir hak olarak tanınmıştır. Bu konuda ortaya çıkan tartışmalar sonucunda idare mahkemelerinde çeşitli davalar açılmış ve konu yargı önünde gündeme gelmiştir. Yasal düzenlemelerde belirli bir grup yararına tanınan ayrıcalıklar çeşitli haksızlıklara yol açmış ve antidemokratik bir uygulama olarak Türk kültür ve sanat tarihinde yerini almıştır.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu açısından eski bir sorunun bu kadar antidemokratik biçimde yasal bir duruma getirilmesi sanat ve kültür çevrelerinde çeşitli tepkilere yol açmış ve buruk karşılanmıştır. Yasal düzenleme olarak bu kadar uzun süre bekletilen bir konunun daha demokratik bir çözüme kavuşturulması beklenirdi. Ne var ki, Türk kültürünü belirli bir ideolojinin güdümü altına almak isteyen kesimler diğer alanlarda olduğu gibi örgütlenme konusunda da elçabukluğu yöntemleri ile sonuca ulaşmayı denemişler ve her zaman olduğu gibi kültür ve sanat birikimimizi yaralamışlardır. Demokratik ve çağdaşlık gibi konularda son derece hassas bir yapıda olan sanat dünyasının oldu bittilere getirilmesi düşünülemez. Şimdiye kadar bu

tür girişimlerin ters teptikleri çeşitli olaylarda görülmüştür. Bu tür olumsuz örneklerin varlığına karşın yeniden güdümlü yöntemlerin denenmek istenmesi hem sanatımızın geleceği hem de demokratik gelişmemiz açısından son derece olumsuz olmuştur. İlgili ilgisiz belirli bir azınlığa bir meslek birlikleri kurdurulacağına, Türk sanat ve kültür dünyasının her görüşte ve çeşitli dallarda isim yapmış büyük sanatçılarına çağrı yapılabilirdi ve onların öncülüğü ile demokratik yollardan bu sanatçı birlikleri kurulabilirdi. Yasakçı ve güdümleyici politikalar böylesine bir demokratik girişime izin vermemişlerdir.

Ulus olarak örgütlenme özelliklerimiz son derece geridir. Nitekim toplumun tüm kesimlerinde bu denli örgütsüz bir yapıda bulunmamız bunun açık göstergesidir. Her ara dönem ve antidemokratik uygulamalar siyaset sahnesini olduğu kadar kültür ve sanat dünyasını da dağıtmıştır? Yazı yazan, sanat yapan tüm sanatçılara şimdiye kadar her zaman kuşku ile bakılmıştır. Sanatçı böylesine kuşkulanan insan olarak toplumun gündeminde olduğu sürece sanatçının örgütlenmesine hele meslek birliğini oluşturmasına günümüze kadar izin verilmemiştir. İzin verilme noktasına gelince antidemokratik biçimde meslek birlikleri kurdurulmuştur. Sanat dünyamız toplumumuzun genelinde var olan örgütsüzlük çıkmazını günümüzde de çeşitli deneylere karşın gene de yaşamaktadır.

Tarihin her döneminden kalma çeşitli kültürlerin birlikte varolduğu ve yaşadığı bir ülkede, devlet bir kültür politikası çıkmazı içinde bocalamaktadır. Değişik kültürler, farklı siyasal yapılar ve partiler oluşturunca işbaşına gelen iktidarların kültür politikaları da birbirinden çok farklı olmaktadır. Bu durum da sanat ve kültür dünyasında istikrarsızlıklar, çelişkilere ve kopukluklara yol açmaktadır. Çelişkiler ve karşıt politikalar birbirini izleyince ülkede tutarlı bir kültür politikası gelişememekte ve bunun örgütlenme modeli de gündeme gelememektedir. Yeryüzünde çeşitli gelişmiş ülkeler kendi yapılarına ve koşullarına uygun kültür politikaları ile beraber sanatsal örgütlenme modellerini de geliştirmişlerdir. Sanatçıların bireysel yapıları ve çalışma alanlarının özellikleri nedeniyle kendilerinin örgütlenmelerini beklemek gerçekçi bir tutum ola-

maz. Sanat dünyasına örgütlenme konusunda bir anlamda öncü bir anlamda destekçi bir tutum ile yardımcı olmak gerekir.

Kendi kültürel örgütlenme modelini daha tam olarak bulamamış ve tamamlayamamış bir devlet yapısından sanat dünyasına örgütlenme öncülüğü yapmasını beklemek düşten öte gidemez. Nitekim meslek birliklerinin antidemokratikliği de bu durumu göstermektedir. Sanatın özgün, özerk ve örgüt yapısına uygun düşecek bir örgütlenmeyi kendi çatısı altında tamamlayacak olan devletten kollarını topluma da açması sanat kesimlerinin bir araya gelerek örgütlenmelerine yardımcı olması beklenir. Bu genel doğruya karşın, bakanlığımız şimdiye kadar varolan kültür ve sanat kuruluşlarının çoğunu görmezden gelmiş, çeşitli baskılara ve sorunlara karşı bu kuruluşlara sahip çıkmış, bütçesindeki geniş maddi kaynakları siyasal yatırımlara ayırmayı seçerek sanat dünyasının kendi içinden oluşturduğu kültür ve sanat kuruluşlarını desteklemekten kaçınmıştır. Şimdiye kadar süren bu olumsuz tutum yüzünden sanatçıların oluşturduğu birçok dernek, birlik, vakıf ve benzeri örgütler maddi sorunlar nedeniyle kapanıp gitmek zorunda kalmışlardır. Uzun savaşımlar sonucunda tiyatrolara sınırlı bir maddi yardımı kabul etmek zorunda kalan bakanlık aynı tür bir yardımı diğer kültür ve sanat kuruluşlarına yapmaktan kaçınmıştır. Uzun yıllar boyunca bakanlığa verilen bütçenin büyük kısmı milletvekillerini kendi yörelerinde karpuz, kavun, erik, güzellik, yaz ve benzeri şenlikler seçim amaçlı düzenlemelerine katkı doğrultusunda da harcanmıştır. Bakanlığın böylesine kültür ve sanata ciddi katkıdan uzak tutumu ortada olduğuna göre, sanat dünyasının örgütlenmesine ciddi bir yaklaşımı beklemek olanaksızdır.

Ne var ki, ülkemize video olayının gelmesiyle beraber çok şey değişmiştir. Korsan kasetçiliğin alıp başını gitmesi, piyasada birçok haksız olayın gerçekleşmesi ve şikayetlerin artması üzerine bakanlık Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nu hatırlamış ve bu yasada sözü edilen meslek kuruluşları maddesini görmüştür. Bakanlığı bürokrasinin egemen olduğu görüşünün etkisi ile de son düzenleme yapılmıştır. Sanatçıların meslek birlikleri olayına video konusununda girmesi be-

raberinde birçok sorunu da getirmiştir. Piyasaya dönük telif hakları düzenlenmesi istenirken, sanatçıların meslek birlikleri kurması konusu da gündeme gelmiştir. Değişik konular bir arada düzenlenmek istenirken, hem hukuksal yanlışlara düşülmüş, hem de kültür ve sanat dünyası yine bir karışıklığın içine sürüklenmiştir.

Bern Anlaşması'nın birinci maddesinde yer alan meslek birliklerinin kurulması hükmü, esas kabul edilmiştir. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun esas temeli de bu anlaşma olduğundan meslek birliklerinin kuruluşu aynı tema üzerinden gerçekleştirilmiştir. Anlaşma daha çok eser sahiplerinin fikir ve sanat eserleri üzerindeki hakları ve bunların korunması ile ilgili olduğundan meslek birliklerinin kuruluşunda da benzeri bir amaca öncelik tanınmıştır.

Böylesine bir amaç meslek birliklerinin gerektiği gibi kurulması açısından eksik kalmaktadır. Yalnızca eser sahiplerinin sanat eserleri üzerindeki haklarının korunması sanatçı meslek birliğinin kurulmasında yeterli olamaz. Bizdeki yasal düzenleme fikir ve sanat eserleri üzerindeki hakların korunmasını asıl amaç olarak ele almakta, sanaçıların kendi alanlarındaki diğer mesleksel sorunlarına dönük çalışmalarını görmezden gelmektedir.

Temelde sanat bir meslek midir değil midir? Sorusu boşlukta kalmaktadır.

Her alanda çalışan kişilerin birer meslek örgütü olduğuna göre sanatçıların da çalışan insanlar olarak kendi meslek kuruluşlarına sahip olmaları hukuken doğal haklarıdır. Her sanat dalının yapısı farklı olduğuna ve kendine göre değişen sorunları bulunduğuna göre, her sanat dalının da ayrı bir meslek kuruluşuna sahip olması gerekir. Ana sanat dalları olan edebiyat, sinema, tiyatro, güzel sanatlar, müzik alanlarında ayrı ayrı meslek kuruluşları kurulmalıdır.

Batı ülkelerinde sanat bir meslek olarak kabul edilmiş ve tıpkı diğer mesleklerde olduğu gibi sanat alanında da yasa ile meslek kuruluşları oluşturulmuştur. Anayasamızda güvence altına alınan demokratik kamu kuruluşları olarak adı geçen meslek kuruluşlarına diğer çalışanların sahip olduğu gibi sanatçıların da sahip olma hakları vardır. Barolar, odalar, sendikalar, federasyonlar ve konfede-

rasyonlar gibi sanatçılar da kendi meslek kuruluşlarını kurmak ve onlara özgürce üye olabilmek hakkına sahiptirler. Şimdi yapılan düzenleme bu açıdan son derece güdük kalmaktadır.

Birlik kavramı, meslek kuruluşu niteliğini belirtmek açısından son derece belirsizdir. Kurulan bir dernek midir, vakıf mıdır, oda mıdır yoksa sendika mıdır? Hepsinin uyruk bulunduğu yasa ayrıdır. Hukuksal sorunlarında ayrı ayrı yasalar uygulanmaktadır. Burada Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun kapsamı dışında sorunlar ortaya çıktığı zaman hangi yasa uygulanacaktır. Bu bile belli değildir. Yasal düzenleme bir meslek kuruluşu oluşumu, çalışması ve kendinden beklenen işlevlerini yerine getirebilmesi açısından son derece yetersizdir. Konu uzun süre bekledikten sonra, kamuoyunda hiç tartışılmadan, bir ekibin gizli hazırlıkları ile birden gerçekleştirilmiş, meslek birliklerinin kurulması ile ilgili tüzüğün ve tip statüsünün Resmi Gazete'de yayınlandığı günün sabahı belirli bir grup egemen olan ekip tarafından meslek birlikleri resmi başvuru ile kurulmuştur.

Kuruluş son derece antidemokratik olmuştur. Sanat dünyasında etkin olan isimlerin meslek birliklerinin yönetime gelmesinden çekinildiği için bir nevi resmi atama sistemi uygulanmıştır. Önceden hazırlanan isimlerin bulunduğu kadrolara meslek birliklerini kurma ve ilk genel kurula kadar yönetme hakkı tanınmıştır. Genel kurulların oluşumu ile ilgili madde ile de gene aynı antidemokratiklik sürdürülmek istenmiş ve bakanlığın hazırlayacağı veya onaylayacağı listerlerden genel kurulların oluşturulması amir hükmü olarak getirilerek başlangıçtaki atama sistemi değişen koşullarda da sürdürülmek istenmiştir. Hiçbir meslek kuruluşunda veya odada bakanlığın hazırlayacağı veya onaylayacağı listelere yer verilmez. Bu açıdan yasa son derece antidemokratik ve hukuka aykırıdır. Kuruluşta egemen olan tutum meslek birlikleri aracılığı ile tüm sanat dünyasını kendi güdümü altına almaya yöneliktir. Konunun bu açıdan gündeme getirilmesi ve kamuoyu önünde tartışılmasında zorunluluk vardır.

Hem Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu içinde yer alması hem de içerdiği antidemokratik hükümlerle, meslek birlikleri Kültür Bakanlığı'nda egemen olan kadronun sanat ve kültür yaşamına egemen

olma çabasının ve Türk sanatını güdüm altına sokma isteğinin birer ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yapıya tüm demokratik kuruluşların karşı çıkmaları ve konuyu geniş boyutlarda tartışmaya getirmeleri zorunludur.

İlesam adı ile kurulan ilim ve edebiyat sanatçıları meslek birliği doğrudan doğruya Türkiye Yazarlar Sendikası'nın çalışma alanı ile bağlantılıdır. Yazarlığı, edebiyatçılığı ayrı bir sanat dalı saymadan koreograflarla ve rask sanatçılarıyla beraber düzenlemektedir. Üniversitede doktora tezi yazmaktan başka hiçbir eseri olmayan bilim adamı da yazarlar ve edebiyatçılarla aynı çatı altında bir araya getirilmektedir. Birbiriyle ilgisiz bu alanların ayrı ayrı ele alınmalarında, sanatsal yapı ve mesleki özellikler açısından yarar vardır.

Birer çalışan kişi ve emeği ile yaşamaya çaba gösteren insan olarak sanatçıların hakları ülkemizdeki diğer işçi ve çalışan hakları ile karşılaştırılarak değerlendirilmelidir. Onlara tanınan tüm hakların en geniş biçimde sanatçılara da tanınması gündeme getirilmeli, onların haklarına getirilen sınırlamaların da kaldırılması için çaba gösterilmelidir. Sanatçı meslek birliklerinin bu açıdan da geliştirilmesi için yeni öneriler ve düşünceler gündeme getirilmelidir.

Sanatçı meslek birliklerinin, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bir meslek odası biçiminde kurulması, işleyiş, çalışma, seçim, denetim ve işlev açısından ilkelerinin kuruluş kanunu ile ayrıntılı olarak düzenlenmesi gerekir. Meslek birliklerinin sanat dallarında uyacakları ortak ilkeler gene yasa ile belirlenmelidir. Meslek birlikleri veya odaların tıpkı sanayi ve ticaret odalarında olduğu gibi daha sonra kendi odalar birliğini kurarak bir üst kuruluşun çatısı altında toplanmaları düşünülebilir. Birlikler başlangıçta birer meslek odası gibi yasa ile kurulacaktır ama daha sonra birer özel hukuk tüzel kişisi olarak tümüyle özel hukuk hükümlerine göre çalışacaktır. İleri ülkelerde de bu yola gidilmiştir.

Birliklerin kuruluşu için en tanınmış ve öne geçmiş birçok sanatçıya çağrıda bulunulabilinirdi. Her kesimden ve görüşten öne

çıkmış sanatçılar önce bir kuruluş toplantısına çağrılabilirdi ve onların kendi aralarından kurucu yönetim kurulunu demokratik biçimde seçmeleri sağlanabilirdi. Böylesine bir yol demokratik görünümü ile sanatçıları üyelik için daha çok özendirebilirdi. İzlenen yöntem ise çok şanssız olmuş, birlikler üye kaydı ve tabanı genişletme uğraşlarında çok zorluklara düşmüşlerdir. Birçok sanatçı birliklerden haberdar olmadığı gibi, adlarını bilmeyen de çoktur. Kamuoyunda yeterince bir imaj yaratılmamıştır. Bilenler ise güdümlü yönetim nedeniyle üye olmaktan çekinmektedirler. Kuruluş yöntemi açısından çok şanssız doğan bu dört meslek birliğinin, gelişme şansları da bugünkü yapıları nedeniyle pek bulunmamaktadır.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu esas alınarak kurulduğu için, tiyatro alanında bir meslek birliği oluşturulmamıştır. Sinemacıların meslek birliği olurken tiyatrocuların aynı haktan yoksun kalmaları son derece yanlış ve hukuka aykırıdır. Konu kendi başına ayrı bir yasa ile düzenlenseydi böylesine bir hukuksal yanlışlık yapılmayabilirdi.

Videoculuğun ülkemize girmesi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda değişikliği zorunlu kılmıştır. Videoculuk ile beraber sinema sanatı içinde yeni düzenlemeler yapılmış ve bu arada sanatçı meslek birlikleri ile ilgili hüküm değiştirilmiş ve yeni hükümler getirilmiştir. Kurulan video fonu meslek birlikleri için bir finans kaynağı olarak düzenlenmiştir. Videoculuk ülkemize gelmeseydi belki sanat eserleri ile hakların korunması bu kadar acillik kazanmayacağı için bu meslek birlikleri ile ilgili yeni düzenleme de yapılmayabilirdi.

Meslek birlikleri ile ilgili yasal düzenleme kesik olduğu için çıkarılan tüzük ve aksaklıklar içermektedir. Tüzüğün ilgili maddeleri başvuru ve kuruluşu antidemokratik biçimde düzenlemektedirler. Birliklerin yeniden kurulmaları veya düzenlenmeleri söz konusu olursa kesinlikle değiştirilmeleri gerekir.

Üyelik düzenlemesinin sakıncaları vardır. Sanatçı meslek birliklerinde yayıncı, dağıtıcı, prodüktör ve programcının ne işi vardır. Sanatı bizzat yapan ile yaptıran, çalışan ile çalıştıran, işçi ile patron aynı meslek birliğine üye olarak öngörülmüşlerdir. Hukuk açısından sanatçı meslek birliği üyeliğinin yalnızca sanatçılara hasredilmesi ge-

rekir. Yayınevi patronu ile yazarı benzer konum ve haklara sahip değildirler. Yayınevi patronu da üye olunca sanatçı meslek birliği üyesi yazarları üyeliklerini kime karşı koruyacaktır? Hukuk açısından asil üyelikleriyle ilgili düzenleme yanlıştır.

Ayrıca bir de yararlanan üyelik vardır. Bazı sanatçıların ürünlerinin kendilerinden sonra varisleri haklarına sahip olmaktadırlar. Bazı sanat ürünlerinin haklarını da bazı işverenler satın almaktadır. Sanatçı meslek birliğinin adı üstündedir ve yalnızca sanatçıları asil üye olarak almak durumundadır. Diğer hak sahipleri, varisler, ajans sahip ve yöneticileri kesinlikle sanatçı değildirler ve yaralanan kişi olarak da sanatçı meslek birliğine girmeye hak kazanmazlar. Sanatçı olmayanın sanatçı birliğinde işi olmamak gerekir. Eğer onlar da üye olacaklarsa o zaman kurulacak olan sanatçı birliği değil belki sanat birliği olabilir. Yararlananların yalnızca ticari çıkarları vardır, sanatçı olmadıkları için meslek olarak sanat onları ilgilendirmez. Bu yönü ile onlar kendi aralarında bir ticari birlik kurabilirler amaç sanatçı olmadıkları için sanatçı birliği üyesi olmaya hak kazanamazlar.

Tip statüde, teknik-bilim kurulu gibi ne olduğu belli olmayan bir kurul oluşturulmuştur. Bunun yerine bir danışma kurulu veya uzmanlık kurulu oluşturulması da anlamlı olabilirdi. Bir sanat kuruluşunda teknik ve bilim gibi kavramlarla kurul oluşturulmasının pek bir anlamı olabilir mi sorusu tartışılmalıdır. Ne var ki, bir sanat dalının önde gelen adları ve uzmanları danışma kurulu adı altında yönetim birimlerine yardımcı olmak üzere görev yapabilirler.

Kural olarak meslek kuruluşları federatif bir yapıda kurulurlar. Belirli kriterlere göre meslek birliklerinin ülke düzeyinde şubeleri olur. Ne var ki, yasal düzenlemede belirli bir örgütlenme ve şube açma kriteri getirilmemiş, belirli kentlerin isimleri gruplandırılarak onüç ayrı bölge oluşturulmuştur. Her şube kendi içnde bir bütünlüğe sahip olmak ve kendi içinden seçeceği üyelerle birliğin genel kuruluna katılmak durumundadır. Her nedense, böylesine fedaratif bir yapı hukuk mantığına uygun olmasına rağmen benimsenmemiştir. Kuru-

luştaki antidemokratik yaklaşım şube örgütlenmesi ve genel kurul oluşturulmasında da sürdürülmek istenmiştir.

Açık bir hükümle sanatçı meslek birliklerine bakanlık denetimi getirilmiştir. Ülkemizde hiçbir meslek kuruluşu için ilgili olduğu bakanlığın denetim yetkisi yoktur. Düzenleme bu açıdan da hukuk dışıdır. Bakanlık denetimi yanı sıra, toplantıların hepsine gözlemci koyma da polisiye bir tutumun göstergesidir.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, sanatçıların haklarına telif açısından bakmakta ve telif haklarının korunmasını amaçlamaktadır. Telif haklarını satın alan bazı ticari ajanslar da aynı amaçla hizmet vermektedirler. Telif haklarının korunması konusunu iyi düşünmek gerekir. Yalnız bu amaçla meslek birliği oluşturulamaz. Aynı işi ticari ajansların da yaptığı düşünülürse meslek birliğinin sanatçılar açısından çok daha başka anlamları bulunmaktadır. Sanatçıları bir araya getirecek, kültür ve sanat dünyasındaki hak ve özgürlükleri genel anlamda savunacak ve izleyecek, kültür ve sanat politikaları konusunda çalışmalar yapacak ve ülkedeki sanat birikimi adına söylenmesi gerekenleri söylecek ciddi, güvenilir ve büyük kuruluşlara gereksinme vardır. Kurulanlar ise sınırlı amaçları ve cılız yapıları ile ciddi meslek kuruluşlarından beklenecek hizmetleri veremeyeceklerdir. Zaten kültür ve sanat dünyası güdüm altına alınmak istendiğinden böylesine ciddi ve büyük sanatçı meslek birliklerinin varlığı istenmemektedir.

Fikir ve Sanat Eserleri kanununa göre kurulacak meslek birlikleri, aslında batı ülkelerinde olduğu gibi hak izleme ya da para toplama kuruluşları olarak örgütlenmelidir. Burada özgürlükçü bir sistem benimsenerek isteyen sanatçılara ayrı meslek birlikleri oluşturabilme hakkı tanınmalıdır. Yeni ortaya çıkan sanat ve kültür alanları için hukuk yolu açık tutulmalıdır. Gerçek anlamda meslek birliği ya da kuruluşu oluşturulmasını telif haklarının dışında düzenlenmesi gerekir.

E- TÜRK TOPLUMUNDA KİTAP

Unesco Genel Kurulu kararı ile tüm dünyada geçerli kılınan «Kitap Yasası» aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır:

1- Okumak herkesin hakkıdır.
2- Kitapsız eğitim olmaz.
3- Yazarların çalışmalarını kolaylaştıracak ortamı yaratmak toplumun görevidir.
4- Güçlü bir ulusal basım endüstrisi kalkınma için gereklidir.
5- Baskı endüstrisinin kalkınması, kitap yapımını kolaylaştıracak koşulların sağlanmasıyla olur.
6- Yayınevi ile okuyucu arasındaki bağı kitabevi kurar.
7- Bilim ve sanat dernekleri, kültür haberleşmesini sağlayan merkezler ve kitaplıklar kitabın ve yazarın görevini yapmasında başlıca yardımcılardır.
8- Hiçbir ülkede kitapsız ve kitaplıksız tek bir köy kalmamalıdır.
9- Bilimsel ve teknik buluşların öğrenilmesi ve belgelendirilmesi kitap davasını desteklemelidir.
10- Bütün ülkeler arasında kitap alışverişi tamamen özgür olmalıdır. Kitap uluslararası barışın sağlanmasında büyük roller oynamalıdır.

Uluslararası kitap yasasının ilkeleri ışığında Türk toplumunun durumu ele alındığı zaman kitap sorunları belirginlik kazanmaktadır. Yukarıdaki ilkler hedef olarak benimsenirse Türk toplumunun daha bu hedeflere çok uzak kaldığı sorunların ele alınmasıyla görülecektir. Birleşmiş Milletlere üye olan tüm ülkelerin benimsediği bu ilkeler Türkiye için de yön gösterici olmalıdır.

Büyük Atatürk Türk ulusunu ortaçağ karanlığından çağdaş uygarlığın aydınlığına ulaştırmak amacıyla bir kültür devrimine girişmişti. İşe önce kafalardan başlamak gerekiyordu. Önce harf devrimi yapıldı ve okuma-yazma kolaylaştırılarak bir eğitim seferberliğine girişildi. Daha sonra millet mektepleri ve Halkevleri açıldı. Tarih ve Dil kurumları kuruldu. Bütün bunlar Kemalist kültür devriminin parçalarıydı. Amaç Türk halkına Türk kültürünü öğretmek ve yabancı kültür kalıntılarını ortadan kaldırmaktı. Üst düzeyde bu girişimler tamamlandıktan sonra halka açılma başladı. Milli Eğitim Bakanlığı eli ile çıkarılan haftalık «Halk» gazetesiyle devrimler halka anlatılıyor, yurdun her köşesindeki Halkevleri yol gösterici ve öğretici yayınları ile halk kitlelerini aydınlatıyorlardı. Kemalist yönetimin ana esaslarını çizdiği devrim stratejisi ve Türk kültürünün esasları halkçı bir yayın politikası çevresinde kitlelere yayılıyordu.

Atatürk döneminin o devrimci ruhu mümkün olduğu kadar kitap, broşür ve gazetelerle halka yayılıyordu. Bu dönemde olanaksızlıklar içinde bulunulmasına karşın az zamanda birçok iş başarıldı. Büyük Ata'nın isteği üzerine hazırlıklarına başlanan I. Türk yayın kongresi ne yazık ki ancak onun ölümünden bir sene sonra taplanabildi. 1939'da toplanan birinci yayın kongresinde başlıca şu kararlar alınmıştır:

1- Her beş yılda yayın kongresinin yinelenmesi,
2- Bir Türk ansiklopedisinin devlet tarafından hazırlanması,
3- Klasiklerin dilimize çevrilerek yayınlanması.

Bu kararların hiçbiri sonraki yıllarda gereği gibi uygulanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle geciktirilen yayın kongresi otuzaltı yıl sonra toplanabildi. Türk ansiklopedisi ise çok gevşek ele alınmış ve çeyrek yüzyıldır tamamlanamamıştır. Klasikler ise Hasan Ali Yücel'in kişisel çabalarıyla çevrilmiş, fakat yeni baskıları yapılmadığından yeni kuşakların bu temel eserlerinden yararlanmaları engellenmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı tek parti döneminde klasikleri yayınlamakla işe başlar. Bu dönem Türk yayın tarihinin en önemli noktasıdır. Cumhuriyet döneminin yeni gelişen aydını dünya

kültürüne inmeye, onu tanımaya ve değerlendirmeye başlar. Birkaç tek tük kitapevinin yayınları arasında klasiklerin etkisi büyük olur. Çok partili dönemle birlikte batının hümanist ve çağdaş düşüncesi tartışma alanı bulur. DP iktidarı bilinçsiz bir kültür düşmanlığı içinde klasiklerin yayınlanmasını durdurarak dünya kültürüne yönelen aydınların önüne perde çeker. Bu dönemde Atatürk devrimlerinin savunucusu Varlık yayınevi halk kitleleriyle bağ kuran bir yayın okulu görevini yerine getirir. DP iktidarının baskıyı artırması kitap yayınını azaltır. Çağdaş kültürü yansıtan kitapların yayını durur. Yirmiyedi Mayıs devrimi yayın yaşamını yeniden hızlandırır. Aydınlar çağdaş dünyayı ekonomik ve sosyal açıdan inceleyen bilim kitaplarına geniş ilgi duyarlar. Anadolu okuru da bilimsel eserlere önem vermeye başlar. Böylece Türk yayıncılığı yeni dönemde en canlı devrini yaşar. Yayınevleri artık belirli dünya görüşlerini ortaya koyan kitapları yayınlarlar. Siyasal kutuplaşma yayıncılıkta da etkisini gösterir. Her siyasal kutup kendi yayınevini kurar. Okuma yazma oranının artması karşısında daha kurnaz davranan AP iktidarı DP gibi yayınlamayı yasaklamaz, ama kendi görüşüne uygun değersiz ve bilimsellikten uzak kitapları devlet eliyle «1000 Temel Eser» diye yayınlatır. Devletin bütün olanakları bu derme çatma kitaplara ayrılır. Bu kitaplarda Atatürk ve Cumhuriyet rejimini küçümseyen yorumlara izin verilmesi tüm Atatürkçü güçleri protestoya sürüklemiştir. Nitekim sonraları bu Anti-Kemalist girişim durdurulmuştur. Ama yerine gerçek bir temel eserler dizisi yayınlanmamıştır.

Sonraki dönemlerde siyasal ortam birden değişince büyük sermaye yayıncılığa girdi. Bankalar ve büyük gazeteler kitap yayınlamaya başladı. Büyük sermayenin geliştirdiği rotatif yayıncılığı okuru çağdaş kültürden çekerek, yavaş yavaş aşk, cinayet ve seks romanlarına yöneltti. Haftada bir cinayet romanı, ayda birkaç roman yayınlayan büyük gazeteler, gazete satıcılarını kitapçı dükkanına çevirirler. Köşedeki gazetecide aradığınız gazeteyi bulamazken bilmem hangi gazetenin en son yayınladığı sıradan romanları alabilirsiniz. Büyük sermaye ve rotatif yayıncılığı piyasayı bu derece altüst

ettiği gibi okur kitlesini de ters yönlere itmektedir. George Sand'ın sosyetik hatıralarını bile genel kültür kitabı olarak yayınlamak hafifliğini ve sorumsuzluğunu rotatif yayıncılığı gösterebilmektedir. Hiçbirinde çağdaş sorunlara ve Türkiye'nin koşullarına öncelik tanıyan yayınlara rastlayamazsınız. Her ay birkaç roman, her ay birkaç çocuk kitabı, tek tük tarih kitapları bilgi kitabı olarak sunulmaktadır. Üstelik okuyucunun normal maddi düzeyinin çok üstünde bir baskı ve fiyatla piyasaya sürülmektedir bu kitaplar. Normal bir memurun, bir tek kitap almak için gelirinden önemli bir miktar vermesi gerekecektir. Halk okuyacak kitaba parayı zor bulurken, hatta bulamazken bu aşırı kazanç düşüncesiyle piyasa alt üst edilmiştir. Bu, büyük gazetelerin ve baskıların Türk okuruna saygısızlığıdır. Rotatif makinaları boş durmasın, daha fazla para getirsin diye, Türk yayın yaşamını bozmaya kimsenin hakkı yoktur. Rotatifcilerin ters politikası önlenmezse Türk kültürü dejenere olmak tehlikesi ile başbaşa kalacaktır. Neden sosyal ve ekonomik sorunlar, Türkiye koşullarına yönelen bilim ve fikir kitapları yayınlamazlar: Eğer gerçekten kültür hizmeti yapmak düşüncesinde iseler bu tip kitaplara öncelik tanımalıdırlar. Kazanç düşüncesiyle beyin sömürüsüne devlet daha fazla izin vermemelidir. Halk düzeyinde ucuz kitap yayınlamalıdırlar. Aksi takdirde kazanç ve halkın uyanmasını uyuşturucu yayınlarla önleme amacında olduklarını saklayamazlar. Türk aydını bu gerçeği bilmektedir. Yarın Türk halkı da oynanmak istenen bu oyunu öğrenecektir.

Devlet 1000 Temel Eseri doğru dürüst yayınlayacağına hiç yayınlamazsa, gerici çevrelerin bir gazetesi kendi işine gelen kitapları «1001 Temel Eser» diye yayınlama cesaretini bulacaktır. Dil ve kültür devrimine aykırı kitaplar temel eser diye halka sunulmaktadır. Bilim kurulunun yapacağı işi bir gerici gazete ele alırsa geçmişe dönüklükten kurtulup bir türlü Atatürk'ün gösterdiği geleceğe yönelemeyiz. Nitekim şimdi böyle olmaktadır.

Yeni yetişen gençler klasikleri arıyorlar bulamıyorlar. Temel kitap okumak istiyorlar, devlet temel eserler dizisini yayınlamıyor. Neden klasiklerin yeni baskıları yapılmıyor, neden 1000 temel eser

dizisi yeniden ele alınarak yayınlanmıyor? Neden piyasa büyük sermayenin ve rotatif yayıncılarına boş bırakılıyor? Nerde kaldı devletin eğitici ve yol gösterici rolü?

Kültürün başlıca aracı kitaptır. Elli milyonluk ülkemizde daha kitap baskı sayısının beşbini geçemediği düşünülürse, bin kişiden bir kişiye kitap sunulabilmektedir. Türk toplumu daha okuyan ve düşünen toplum düzeyine ulaşamamıştır. Bunun da nedeni kitabın toplumumuzca benimsenmemesi ve devletimizin de bu konuda yeterli çalışmalar yapmamasıdır. Devletin yayın politikası yeterli olamamıştır. Varlık yayınları gibi bazı özel yayınevleri devletin yapamadığını başarmış ve çok sayıda ucuz kitap basarak halkın istemine sunmuştur. Ne var ki, birkaç olumlu örneğin dışında kalan yayınevleri tümüyle ticaret amacıyla çalışmış ve daha çok satışı fazla fakat kültürel değeri olmayan kitapları öncelikle yayınlamışlardır. Kazanç amacıyla birçok yoz kitabın da yayınlandığı bu furyada birçok yayıncı zenginleşirken halkımız gene kültürel yönden yoksul kalmıştır. Ciddi bilimsel ve kültürel yayınlarla halkın önüne çıkan yayınevleri ise daha kendilerini toparlayamadan batıp gitmişlerdir. Yayınevlerinin yanı sıra, devlet kuruluşların hatta üniversitelerin kitap yayını sorununu ciddi biçimde ele aldığını bugün bile söyleyebilmek son derece zordur. Kitap basmanın yanı sıra, dağıtım, satış, pazarlama, kağıt gibi çok çeşitli sorunlar gündemde beklemektedir.

Kitap sorununun yanı sıra kitaplıklar daha büyük bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Çağdaş kitapçılık artık kitap ve kitaplıkların korunması ile kitaplıklardan yararlandırmayı birlikte sürdürmeyi amaçlamaktadır. Başka bir deyişle temel amaç kitap ve benzeri gerçeklerden okuyucuyu yararlandırmak, bu yararlanmayı sağlayabilmek için kitap ve benzeri malzemeyi korumak ve düzenlemeyi bu amaca yönelterek gerçekleştirmektir. Kitaplıklar, temel amacı olan yararlandırmayı, hizmet ettiği okuyucu kitlesini gözönüne alarak geliştirmek zorundadır. Kitaplıklardan yararlandırma okuyucuların eğitilmesini ve kültür düzeyini geliştirmesini de içermelidir. Bu tip görevlerin yerine getirilebilmesi ancak ve

ancak iyi yetişmiş kitaplık personelleri ile olanaklıdır. Okuyucusunu geliştirmeyi amaçlamayan kitapçının hizmet sunuşu ile okuyucunun istekleri arasında farklılıklar çoğaldıkça kitaplıklar çağdaş kültür yuvaları olmaktan çıkacak ve zamanla varlık nedenlerini yitireceklerdir.

Türkiye'de kitaplık hiçbir zaman yeterli olmamıştır. Bunun en büyük nedeni parasal desteklerin ve ödeneklerin kısıtlı bulunmasıdır. Bırakınız yeni çıkan yayınların bulunmasını, belli başlı ana kaynakları bile kitaplıklarda bulabilmek son derece güçtür. Planlanmış ve işlevsel yönden kitaplık binaları çok azdır. Varolanlar amaç doğrultusunda yeterince kullanılmamaktadır. Okuyucu kitlelerinin rahatça ulaşabileceği alanlarda yeni ve büyük kitaplıkların kurulması öncelik göstermektedir. Devletin parasal desteği artırılmalı, vakıf veya döner sermaye statüsü ile kitaplıklara yeni yayınların kazandırılması sağlanmalıdır. Çağdaş bilimin verileri kitaplıklarda geçerli bulunmalı, her türlü siyasal düşüncenin dışına çıkılarak tüm yayınlar okuyucuların yararlanmasına sunulmalıdır. Kitaplık elemanı yetiştiren yüksek okullar yeniden düzenlenmeli ve bunların kapasiteleri artırılmalıdır. Her ilde, ilçede, bucakta ve köyde mutlaka bir devlet kitaplığı bulunmalıdır ve bunlar çağdaş uygulamaların ışığında halk kitaplıkları olarak örgütlenmelidir. Kitap, dergi ve her türlü yayın için bazı ortak sorunlar da bulunmaktadır. Özellikle kağıt, dağıtım ve parasal sorunlar önplanda yer almaktadır. Bu açıdan da konuya eğilmek zorunluluğu vardır. Kağıt son zamanlara kadar gerçekten son derece zor bulunan bir durumdaydı. Devletin üretiminin toplumun tüm gereksinmelerini karşılamaması ülkeyi büyük bir kağıt karaborsasına sürüklemişti. Toptancılar kağıt depo ederek kısa zamanda yüzde birkaç yüz kağıt satar duruma gelmişlerdir. Büyük gazeteler fazlasıyla aldıkları kağıtları piyasada pazarlayarak bu karaborsayı körüklüyorlardı. Hammaddesi kağıt olan yayın çalışmalar kısa zamanda içinde bir durgunluğa sürüklendi. Yayınevleri kapanırken dergiler de çıkamaz duruma geldiler. Büyük çabalarla kitap hazırlayan yazarlar eserlerini bastıramaz oldular. Yayın yaşamı bu yıla kadar çok durgun bir dönem geçirdi. Dışarıdan satın alınmak zorunda kalınan kağıtın fiyatı günden güne artarken,

kitap fiyatları da yanına yaklaşılmaz bir düzeye yükseliyordu.

Yayıncılık dünyasındaki ters gelişmeler, kağıt sorunu ile beraber ortaya çıkan diğer ekonomik ve toplumsal sorunlar, yayınevlerini darboğaza sürüklerken son birkaç yılda yayın alanını durgunluğa ve küçük ile orta boy yayınevlerini de iflasa sürüklemiştir. Bu olumsuz gelişmelerin sonucunda yazarlar ortada kalmış, yazdıklarını bastıramaz, yayınlatamaz duruma düşmüşlerdir. Yazdıkları basılmayan yazarın elinde yeni yapıtlar, dosyalar halinde birikirken, ayakta kalan yayınevleri de işin kolayına kaçarak çok satacak eserlere öncelik vermişlerdir. Ya batıda en çok sanat kitapları listelerinden çeviriler yapılmış, ya kitap yayıncılığı bir yana bırakılarak ansiklopedicilik yolu seçilmiş, ya da televizyon dizileri ile magazin basınının gündeme getirdiği konuların kitapları basılarak piyasaya sürülmüştür. Böylece ekonomik durum bir anda yayın yaşamını düzeysizliğe mahkum etmiştir. Televizyon ve renkli gazetelerle belirli doğrularda koşullandırılan kitleler hafif yayınlara yönelirken, beyaz diziler gazetecilerde bile satış rekorları kırmış kitapçılar ise vitrinlerini değiştirerek piyasasının istediği düzene ayak uydurmuştur. Yalnız kitap satışı yetmeyince, oyuncak, eczane, çiçekcilik gibi alanlar kitapçı dükkanlarının ve vitrinlerinin yarısını kaplamıştır.

Her ekonomik darboğazda olduğu gibi, bu nokta aşılırken küçük ve orta boylar piyasadan çekilmek zorunda kalmışlar, kalanlar ise ya sermaye artırımı ile kendilerini güçlendirmişler ya da el değiştirmişlerdir. Bu arada diğer alanlarda çok para kazanan bazı sermaye merkezlerinin de yayıncılık alanına reklam, propaganda ve siyasal, ekonomik üstünlük kurma amaçları ile yöneldikleri görülmüştür. Sermaye merkezleri arasındaki rekabet, ekonomik genişleme ve tamamlanmayı beraberinde getirmiş, giderek büyüyen holdingler kendi yayıncılık düzenlerini kurma yoluna gitmişlerdir. Bu tür girişimler, ülkemizde yayın dünyasındaki tekelleşmeyi daha da hızlandırarak gündeme yeni bir sorun olarak getirmişlerdir. Artık Türk yayın dünyası belirli merkezlerin elindedir ve yayın özgürlüğü

giderek yitirilmektedir. Ekonominin kendi kuralları çalışmağa başladı mı, kültür dinamiğinin kendi kuralları ya durur, ya geriler ya da yozlaşır. Son yılların gelişimi kültür ve yayın yaşamımızdaki olumsuzluğu sergilemektedir.

Bu gelişmelerden en çok zarar gören yazar ve sanatçı kitlesi olmuştur. Piyasa ve rekabet kuşkusuna kapılan yayınevleri ellerinden tutmaya çalıştıkları yazarları açıkta bırakmışlar, ülkemizin kültür potansiyelinin ortaya çıkardığı özgün ve önemli yapıtları basacaklarına, çok satışlı hafif yayınlara yönelmişlerdir. Aç ve açıkta kalan yazarlarla birleşmek ve dayanışmaktan başka yol kalmamıştır. İstanbul'da bir grup yazarın başını çektiği bir kooperatif deneyi Türkiye'deki tüm yazarlara ışık tutmuş ve onlara tekelci gidişin karşısında birleşerek örgütlenme yolunu göstermiştir. Artık yazarlar eşit olarak katılacakları kooperatif deneyi Türkiye'deki tüm yazarlara ışık tutmuş ve onlara tekelci gidişin karşısında birleşerek örgütlenme yolunu göstermiştir. Artık yazarlar eşit olarak katılacakları kooperatiflerde eşit söz söyleme, yönetme ve eser bastırma hakkına sahip olacaklar, yayıncının keyfine ve piyasa hesaplarına uyruk olmaktan kurtulacaklardır. Kooperatif deneyiminin kısa zamanda başarılı olması Ankara, İzmir gibi diğer büyük illerimizdeki yazarları da özendirdi ve ortaya yeni yeni gibi yeni yazar ve yayın kooperatifleri çıktı. İki yıllık deneme; kooperatiflerin yazarları biraraya getirme, nitelikli kitap yayınlama, yazarlar arasında dayanışma sağlayarak ortak bazı çalışmaları gündeme getirme gibi yararlarını açıkça gösterdi.

Kapitalist gelişme nasıl ki üretip satmaya ve artı değeri biriktirmeye dayanıyorsa, yayın dünyamızdaki yeni süreç ve bu genel ilke çerçevesinde işlemeye başladı. Büyük sermayelerle birçok niteliksiz yapıt basılınca zaten okumayan topluma bunlar satılamadı. Depolar kitap dolunca pazarlama yöntemleri gündeme geldi ve böylece batıdaki meşhur fuarcılık yayın alanına da girdi. İşi yalnızca fuarcılık olan firmalar, mobilya, giyim, moda, ev eşyası, süs eşyası gib fuarlardan sonra kitap fuarları da düzenlemeye başladılar. Diğer ticari mallar gibi kitap artık bir meta olarak piyasaya giriyordu. Önemli olan kitabın içeriği değil, diğer mallar gibi bir mal olarak satılmasıydı.

Üretilen bir mal olarak kitap da fuarlarla pazarlanabilirdi. Özel firmalar bu pazarlamayı yaparken tamamen ekonomik düşünüyorlar, fuarı yalnızca gezmek için gelenlerden kapı girişinde giriş ücreti almaktan çekinmiyorlardı. Kitap okuruna piyasa müşterisi işlemi yapmaktan çekinmeyen bir tutum, fuarcılık olayının içeriğini vurguluyordu. Kitap yalnızca bir ekonomik mal değil, ondan daha önce bir kültür ve iletişim aracıdır. Piyasa endişesi ile davranan fuarcılara bunu anlatmak gerekiyordu.

Dünya ülkelerinde çeşitli örnekleri görülen kitap fuarlarına daha ülkemizde yeni başlanmıştır. Türkiye Yazarlar Sendikasının özverili girişimleri ile birkaç yıl İzmir Fuarında açılan kitap fuarları bu açıdan önemli bir başlangıç olmuş ve geleceğe ışık tutmuştur. Gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinde her yıl düzenli olarak açılan kitap fuarlarında, dünyanın dört bir yanından gelen eserler sergilenmekte ve satışı yapılmaktadır. Uluslararasında uygarlık ve barışın korunmasında, dostluğun geliştirilmesinde önemli rollere sahip olan kitaplar, fuarlar aracılığı ile tüm insanlığın yararlanmasına sunulmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşist ülkelerde kitapların meydanlarda yakılması insanlık için büyük ders olmuştur. «Herşeyin üstünde kitap» sloganı ile açılan kitap fuarları, kitaba gereken değerin verilmesinde aracı olmaktadır. Kültürel yönünün ağır basmasına karşın yayınevleri ve kitapçıların da katılması ile ticari ve ekonomik yön de fuarlarda işlevsellik kazanmaktadır.

Türkiye Yazarlar Sendikasının girişimi beğeni ile karşılanırken, devletin kitap fuarı düzenleme işini ele alması zorunluluk kazanmaktadır. Türkiye'nin tüm illerinde senenin belirli haftalarında açılacak olan kitap fuarları, ülkenin her köşesindeki insana kitabı götürecek ve toplumumuzun kısa zamanda okuyan bir ulus olmasına büyük katkılar getirecektir. Tüm bakanlıkların işbirliği ile başlatılacak olan böyle bir organizasyon, kültürel kalkınmamızda önemli bir dönüm noktasını oluşturacaktır. Yalnızca içe dönük olarak fuar işini ele almamak gerekir. Uluslararası kültürel işbirliğini artırmak üzere tüm ülkelerle bağlantılar kurmalı, onların açtıkları sergilere Türk yayıncılarının da katılmaları sağlanmalıdır. Bunun

yanı sıra Türkiye'de açılan fuarlara yabancı yayınevlerinin de katılmaları gerçekleştirilmelidir. Öncelikle, büyük kitap fuarlarına devletin aracılığı ile Türk yayınevleri kesinlikle katılmalıdır. Sanayi, ticaret alanlarında çeşitli sergiler düzenleyen devletin kitap fuarlarını zamanımıza kadar unutması gerçekten büyük şanssızlıktır.

Okurlara ulaşmayan yayınlar ne kadar iyi ve yeterli olursa olsun gerçek amacına varamaz. Kitaplar, dergiler ve diğer yayınlar hep okunmak için hazırlanırlar. Türkiye'de ise dağıtım sorunu çözümlenmediği için basılan yayınlar uzun süre depolarda beklerler ve daha sonra da kağıtçıya kağıt fiyatına satılırlar. Harcanan çabalar ve hizmetler açısından ulusal yitikler bu alanda günden güne fazlalaşmaktadır. Dağıtım sorunu günümüze kadar devletçe belirli bir kültür politikası çerçevesinde ele alınmadığından, toplumdaki ekonomik gelişmeler doğrultusunda zamanla oluşan tekelleşme dağıtım alanına da girmiş ve tekelci kuruluşlar kendilerinden yana çalışan dağıtım örgütlerini kurmuşlardır. Böyle olunca tekelci merkezler dışında kalan yayıncılık dağıtım olanağından yoksun kalmış ve piyasayı büyük kuruluşların yayınları kaplamıştır. Küçük yayınevlerinin yanı sıra üniversiteler bile kendi kitaplarını kitapçılara dağıtamamışlar ve kitapçı vitrinleri çok satışlı renkli ve hafif yayınlarla dolmuştur. Gazeteciler büyük kuruluşların kitaplarını satarken, küçük yayıncıların ciddi kitapları bile kitapçı vitrinlerine ulaşamamıştır. Anayasamızda yer alan düşünce ve yayın özgürlüğünü uygulamada gerçekleştiren yollardan birisi olan dağıtım kesinlikle devlet tarafından ele alınmalı ve kurumsal düzeylerde çözüme kavuşturulmalıdır. Basın İlan Kurumu gibi özerk yapıda oluşturulacak ve tüm yayın dünyasının temsilcilerinden olaşacak bir Yayın Dağıtım Kurumunun kurulması zorunlu görülmektedir. Devlet bu konuyu yasalarla düzenlemedikçe uygulamadaki haksız rekabetin giderek genişlemesi ve daha büyük haksızlıklara yol açması kaçınılmaz olmaktadır. Basılan ve yayınlanan her türlü yayının anayasamızdaki özgürlükler içinde isteyen herkese ulaşmalıdır. Bu sağlanmadıkça, kitabın Türk toplumunda istenen yere gelebilmesi olanaksızlaşacaktır.

Yayın dünyası bu kadar başıboş bırakılırsa, genel bir kültür politikası çizilerek Türk yayıncılığına yön verilmezse, olacağı budur. İlgisizlik devam ederse Türk aydını okuyacak kitap bulamayacaktır. Lüks ve pahalı kitaplar daha çok para getiriyor diye kitapçılar bu yayınları bulundurmakta, diğer yayınevlerinin kitapları büyük kitapçılarda bile bulunmamaktadır. Dağıtım şirketleri büyük sermayenin ve tröstleşen büyük rotatif gazetelerinin elindedir. işlerine gelmeyen kitabı dağıtmamaktadırlar. Bu durumda özel yayınlar ve ciddi yayınevlerinin kitapları yurt çapında dağıtılmamaktadır. Gazetecilerde değersiz romanlar satılırken, fikir ve düşünce kitapları depolarda çürümeye terkedilmişlerdir.

Şurası bir gerçektir ki zamanımızda egemen çevreler hala düşünceye düşman olmak gibi çağdışı bir tutum içindedirler. Onların bu olumsuz tutumları her alanda olduğu gibi yayıncılıkta da kendini göstermektedir. Düşündürücü ve öğretici kitaplar yerine eğlendirici ve zaman geçirtici nitelikte uyuşturucu yayınlara öncelik tanınması bu nedenledir. Büyük sermaye ve rotatif yayıncıları kendi kazançlarını düşünebilirler. Ama devlet Türk halkının çıkarlarını kamu yararı düşüncesiyle savunmaya zorunludur. Yasalarla bu görev devletin ve dolayısıyla hükümetlerin üzerindedir.

Anayasamızda yerini bulan yayın ve düşünme özgürlüğü çerçevesinde yasak yayınlar sorunu da bir çözüme kavuşturulmalı, bilimsel ve kültürel değeri bulunan tüm yapıtlar yasaklamalardan uzak tutularak topluma sunulmalıdır. Atatürk'ün zamanında bu tip eserlere gösterilen hoşgörüden geri dönülmemelidir. Kitaplar üzerine getirilen yasaklamalar ister istemez okuyan kitleleri ve kitaplıkları da etkilemektedir. Düşüncenin doğrusu ve yanlışı olmadığı gibi, kitapların da olamaz. Gerçek anlamıyla demokrasi düşünce özgürlüğünden kaynaklanır. Kitapların da düşünce özgürlüğünün gerçekleşmesinde ve dolayısıyla demokrasilerin kurumlaşmalarında çok önemli yerleri vardır. Kitaplara kızmak gibi çağdışı davranışlardan çağdaşlaşma savaşı verirken kesinlikle uzak kalınmalıdır.

Üniversite kitaplıkları da yeterli değildir. Devletin ödenekleri çok azdır. Bilim adamlarının gereksinmeleri karşılanamamaktadır. Yabancı dilde kitaplar getirilmediği gibi, yerli yayınların hepsini bulabilmek söz konusu değildir. En büyük kitaplıklar üniversitelerde bulunmaktadır ama bu merkezler halkın yararlanmasından uzak bulunmaktadır. Kitap okuma alışkanlığının kazandırılmasında önemli payı olan gezici kitaplık uygulaması ülkemizde ciddi biçimlerde ele alınmamıştır. Özellikle köyler ve bucakl rda yaşayan halkın ayağına kitap götürmede çok etkili olabilecek gezici kitaplık uygulaması büyük bir kampanya ile başlatılmalıdır. Özellikle kırsal kesimin köylü nüfusunun okuması ancak gezici kitaplık uygulamaları ile sağlanabilir. Milli Eğitim Bakanlığının gezici kitaplıklar için yeniden örgütlenmesi ve kendi bünyesinde bir birimi oluşturması zorunludur. Halk kitaplıklara ve kitaba ulaşamıyorsa, kitabın halka ulaşmasını sağlamak devletin görevidir. Okuma-yazma sorununun çözümünde de bu uygulamanın önemli payı vardır.

Kitapsız bir toplum düşünülemez. Bu nedenle, en kısa zamanda kitap ve kitaplıklarla ilgili ne kadar sorun varsa çözüme kavuşturulmalıdır. İkibin yılına doğru Türkiye'nin kitap ve kitaplık sorunlarının çözümlenmesi cumhuriyetimize yapılabilecek en büyük hizmettir. Okumayan bir toplumdan, okuyan bir topluma geçiş hiç de kolay değildir. Eğer kültürel kalkınmanın bir an önce gerçekleştirilmesi isteniyorsa, önce okuyan bir toplum düzeyine gelmek gerekmektedir. Kültür bir özümseme ve hoşgörü işidir. Okumayan toplumlarda bu işi yapamazlar. Kitap ile ilgili sorunlar giderildikçe daha çok okuyan bir toplum olacağımız kesindir. Kitaba öcü gibi değil, bir dost gibi bakmanın zamanı çoktan geldi de geçiyor. Daha fazla zaman yitirmek Türk toplumunu geri dönülmeyecek noktalara sürükleyebilir.

F- TÜRK TOPLUMUNDA BASIN

a- TÜRKİYE'DE BASIN SORUNU

Türkiye'de basının tarihi epeyce eskidir. Tanzimat döneminden beri batılı anlamda gazeteler çıkarılmıştır. Cumhuriyet devrinin başlarında Atatürk basını korumuş ve gelişmesine bizzat «Hakimiyet-i Milliye»i çıkararak katkıda bulunmuştur. Bu gazeteyi «Benim namusum» diye tanımlayarak basına verdiği önemi belirtmiştir. Onun devri ve daha sonra tek parti döneminde, Türk basını daha çok gazetecilerin kişiliği ve kamuoyunda gördükleri saygı ile gelişmiştir. Yunus Nadi, Hüseyin Cahit, Necmettin Sadak ve Falih Rıfkı gibi değerli gazetecilerin yazdıkları başyazılarla gazeteler kamuoyunda düzenli olarak takip edilmeye başlanmıştır. Okur-yazar sayısının azlığı, gazeteleri o zamanki meclis ve büyük şehir çevresiyle sınırlamıştır. Çok partili düzene geçilip, muhalefetin demokratik anlamda gelişmesiyle basın da güçlenmiş ve yurt çapında yayılmıştır. DP muhalefette iken düşünce özgürlüğünü solcu yazarlarla işbirliği yaparak savunmuş, iktidara geçince de çoğunu hapsetmiş, bir kısmını da yurttan kaçırtmıştır. DP'nin muhalefet ve iktidar dönemlerindeki bu çelişkili tutumu Türk basının gelişmesini sarsmıştır. Başa geçince DP basını, bütünüyle denetim altına alabilmek için bazı güdümlü önlemlere hiç gözünü kırpmadan başvurmuştur. Önce basını sermaye aracılığı ile destekleme ve iktidara paralel yeni bir basın yaratma yoluna gidildi. Bu tamamen siyasal tutumu ile Türk basın sözlüğüne «Besleme Basın» kavramını kazandırmıştır. İlan ve reklam dağıtımında da iktidar partisine yakınlık ve uzaklık gözetildi, partizan kişilere yeni gazeteler çıkartıldı, bunun için partilere karşılıksız krediler verildi ve böylece besleme basın doğdu. DP'nin bu partizan tutumu basındaki huzursuzluğu giderek artırdı. 27 Mayıs'a gelinmesinin

bir nedeni de DP'nin bu yanlış politikasıyla basında yaratılan huzursuzluktur.

27 Mayıs Devrimi DP'nin sermaye ve baskı yasaları aracılığı ile yapmak istediği zorlamalara karşı tepki olarak gerçekleşmiştir. Basını sınırlandıran yasalar değiştirilmiş, 212 sayılı yasa getirilerek basın mesleğinde çalışanların durumları yeniden düzenlenmiş ve siyasal iktidarların elinden ilan dağıtımını almak üzere bir Basın İlan Kurumu kurulmuştur. Basının üzerindeki bu olumlu düzenlemeler, Türkiye'de düşünce özgürlüğünün ve dolayısıyla demokratik rejimin gelişimine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ne yazık ki, aşırı sol uçlar ile teokratik düzen peşinde koşan fanatik sağcılar bu basın özgürlüğünü kendi solcu amaçları uğruna, bazı dönemlerde istismar ederek, basını araç olarak kullanmak istemişler ve böylece Türk basınını sorunlarla dolu bir ortama sürüklemişlerdir.

Basının sorunları MBK dönemindeki gibi yansız bir şekilde ele alınamadığından zamanımızda gerçekci çözümler getirilememektedir. Basına karşı bir tepki siyasal partiler tarafından körüklenmektedir. Son zamanlarda basının tek bir tarafa doğru yönelmesi aydınları küstürmüştür. Gazeteler fikir ve düşünce organı olmaktan çıkmış, dolayısıyla aydınlardan uzaklaşmıştır.

Dünyanın hiçbir ülkesinde bir yıl içerisinde altı kez kağıda zam yapıldığı görülmemiştir. Kültürün ham maddesi kağıda zam yaparak, kültür reformu gerçekleştirilemez. Yetmiş milyona yaklaşan nüfusa oranla toplam dört milyon civarındaki gazetelerin tirajı ülkemizde ne kadar az gazete okuyucu olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin birey başına kağıt tüketiminde dünyada sonuncu geldiği unutulmamalıdır. Bu gerçekler ortada iken kağıda yapılan zamlar Türkiye'de basına çok büyük bir darbe indirmiştir. Senelerdir yayımlanan gazetelerin kapanması bu darbenin en açık kanıtıdır. Mali gücü olan gazetelerin kapanmasıyla basında tröstleşme hızlandı, piyasa karıştı ve gazetecilik eski anlamını yitirdi... İş piyangoculuğa ve seks edebiyatına döküldü. Gazeteler bu ters gelişimle beraber kafadan çok göze hitap etmeye başladılar. Bunlarla da yeteri kadar tiraj artıramayan tröstleşmiş gazeteler, halkın alım gücünün

üzerinde, Türkiye standartlarından çok yüksek kalitede lüks kitap (aşk ve cinayet romanları) ticaretine yönelerek okuyucu kitlesini iyice karıştırdılar. Kazançtan başka bir şey düşünmeyen bu gazeteler, Türkiye'de basının görevini yerine getirmesini engellediler. Tröstleşen gazetelerin bu tamamen ticari zihniyete yönelen tutumları basının durumunu iyice sarsmıştır. Büyük gazetelerin kendi reklam ve dağıtım olanaklarından yararlanarak lüks kitap ticaretine girişmesi diğer bir olumsuz sonuç olarak yayınevlerinin iflas etmesi sonucunu doğurdu. Büyük magazin tipi gazeteler en küçük gazete satıcısına kadar kendi yayımladığı lüks romanları dağıtırken, ciddi fikir ve düşünce gazeteleri belli başlı satıcılarda bile bulunamıyordu. Ulusal kültürümüz açısından ortaya çıkan bu olumsuz sonucun başlıca nedeni maliyeti yüksek olan bir gazetenin ucuza satılmak zorunda olmasıdır. Kültürel kalkınmanın başlıca araçlarından olan gazetelere her alanda indirim ve kolaylık sağlanmalıdır. Gazete kağıdı ucuzlatılmalı, basını ilgilendiren mürekkep, film, kurşun gibi araç ve malzemeler gümrük vergisinden muaf tutulmalı, PTT ücretleri gazeteler için indirilmelidir. Bu gibi basının maliyetini indirecek önlemleri almak, kamu yararını gözetecek olan devletin ödevidir. Ciddi yayım organları, magazin gazetelerinden daha az okuyucu bulabildiğinden, kültürün gelişmesine ve demokrasilerde kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunan gazeteleri desteklemek üzere kağıt fiyatları ya indirilmeli veya gazetelere indirimli olarak verilmelidir. Türkiye'de basının esas fonksiyonlarını yerine getirmesi isteniyorsa, maliyet düşürücü önlemler öncelikle alınmalıdır.

Bugün zararına satış yapan gazeteleri yaşatan tek kaynak ilanlardır. Bu ilanların kaldırılması, Türkiye'de sermayeci çevrelerin desteği ile tröstleşen büyük gazeteler dışında kalanların hepsinin kapısına kilit astıracaktır. Özel ilan veren firmalar, sermaye çevrelerin gözcülüğünü yapan magazin tipindeki gazeteleri besleyerek, gazetelerin öğretici-düşündürücü fonksiyonu yerine, zaman geçirici fonksiyonunun ön plana çıkmasına yardımcı olmaktadırlar. Kendi felsefesine uymayan gazetelere hiçbir firma ilan-reklam vermeyince, sermaye çevrelerinin sözcülüğünü yapmayan gazete yaşamayacaktır. Devletin basını böyle güdümlü olmaya terketmesi

kamuya yararlık fonksiyonunu yerine getirmemesi olacaktır. Basındaki tekelleşme zaten ağır işleyen demokrasimizi iyice topallaştıracaktır. Düşünce özgürlüğünün kalktığı bir demokrasi giderek özünü yitirecek ve sonunda tam olarak biçimsel bir nitelik kazanacaktır.

Pek doğaldır ki, resmi ilan rejiminin aksayan tarafları vardır. Pire için yorgan yakmaktan kaçınmalıdır. On yıllık başarılı bir uygulama bir gazete çıkarmayı sermaye sahiplerinin tekelinden kurtaran bu sistemin aksayan tarafları reformcu bir girişimle giderilebileceğine göre, toptan kaldırılması gerçekci bir tutum olmaz, aksine halkın aleyhine sermayeci egemen çevrelerin ekmeğine yağ sürer. Resmi ilanlar, bir çevrenin sözcülüğünü yapmadan kamuoyuna seslenmek, halkın ve ülkenin sorunlarını dile getirerek yöneticilerin ilgisini bu konulara çekmek isteyen halkçı basının yaşaması için gereklidir. Resmi ilanların kaldırılmasıyla, basında ticaret zihniyeti daha geçerli olacak ve kamuoyu iyice halkın sorunlarından kopacaktır. Bu durumda düşünce özgürlüğü de yara alacaktır. Ancak resmi ilanları ile basın sermayesinin baskısından ve ticaret zihniyetinden kurtarılacak, düşünce gazetelerinin yaşaması sağlanarak kamuoyunun gerçekci olarak oluşmasına olanak tanınabilecektir. Yalnızca resmi ilanların kaldırılmasıyla basın reformu olamaz. Devletin olanaklarından üç-beş tröstün yararlanması yerine, tüm basın ve fikir işçilerinin yararlanması Anayasamızın benimsediği sosyal adalet ilkesinin bir gereğidir.

Basın bir diğer darbeyi, radyo-televizyon reklamlarından yemektedir. Amerika ve Avrupa'da radyo-tv ilanlarının artmasıyla beraber yüzyıllık gazeteler kapanmıştır. Türkiye'de de bu tehlike yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Televizyon antenleri binalardan çok gecekondularda yükselmeye başlamış, halk zaten okumadığı gazeteleri iyice terketmeye başlamıştır. Radyo ve televizyonun böylece basına iki ayrı olumsuz etkisi olmaktadır. Bu nedenle bizce, basın reformunda bütün firmalara ve kuruluşlara bir yılda verdikleri reklam ve ilanların en az yüzde altmışını gazetelere verme zorunluluğu getirilerek, gazeteler korunmalıdır.

Bir diğer basın sorunu da gazete, dergi ve kitap dağıtımının zamanımıza kadar devlet tarafından ele alınmamasıdır. Basında tröstleşmenin başlamasıyla beraber, her büyük gazete kendi dağıtım şirketini de kurmuştur. Her tröst yayımladığı romanları en küçük gazete satıcısına kadar dağıtırken, okuyucu ciddi fikir gazetelerini ve dergileri büyük satıcılarda dahi bulamamaktadır. Gazetelerin kitap satmaya başlaması ciddi gazetelerin satışına darbe vurmuştur. Öte yandan, bu dağıtım şirketleri kendi felsefeleriyle bağdaşmayan gazete, dergi ve fikir kitaplarını dağıtmaması ülkemizde sosyal adalete aykırı bir durum yaratmaktadır. Halkın ve ülkenin sorularını inceleyen ve çözüm getiren birçok yayım yurdun her köşesine dağıtılamadığı için, depolarda çürümekte veya kağıtçıya toptan kağıt fiyatına satılmaktadır. Kültürel kalkınmamız açısından çok büyük bir önem taşıyan yayım-dağıtım sorununa devlet el atmalı ve iktisadi devlet kuruluş niteliğinde «Yayım-Dağıtım Kurumu»nu kurarak, piyasadaki özel dağıtım şirketlerinin keyfi çalışmalarına bir son vermelidir. Yayımlanan herşey halka ulaşmadıkça Türk kültürünün kalkınması beklenemez. Basın tröstleri dağıtım konusunda da ticaret zihniyetiyle davranarak çok kazanç getiren çocuk kitapları ile aşk ve cinayet romanlarını yurdun her köşesine dağıtmaktadırlar. Çeviri ve zaman geçirtici romanlarla kültür kalkınması olamaz. Devlet bu konuya da öncelikle el atarak Yayım-Dağıtım Kurumunu kurmalı ve bütün yayımların dağıtımını bu kuruma vererek yayımları eşit olarak yurdun her tarafına dağıtmalıdır. Aksi takdirde tröstlerin bu alanda sürdürdükleri sömürü önlemenemeyecek ve halk çeviri romanlarla, magazin tipi gazetelerle uyutulmasına devam edilecektir. Devlet anayasamızın benimsediği sosyal adalet anlayışı çerçevesinden bütün yayımların halkın ayağına eşit dercede ulaşmasını sağlamalıdır. Ciddi yayımların az satılmasında, dağıtım olanaklarının kısıtlı olmasının büyük payı vardır. Bu adaletsizliğe devlet daha fazla izin vermemelidir.

Demokrasi halkın seçme olanağına sahip olması demektir. Herşeyi her yanıyla görüp anlamayan halk doğruyu seçemeyecektir. halkın doğruya yönelmesi ancak basın özgürlüğüne bağlıdır. Halka gerçekleri duyurma görevini yüklenen basının, görevini hiçbir baskı

altında kalmadan yapması çağdaş demokrasinin bir gereğidir. Gerçeği öğrenemeyen halk, güdümlü basın aracılığı ile çok kolayca istismar edilebilecektir. Böylece halkın kendi çıkarlarına ve dolayısıyla demokrasiye sahip çıkması olanağı ortadan kalkacaktır. Basın özgürlüğünün olmadığı yerde gerçek demokrasiden söz edilemez. Eğer gerçekten demokratik rejime geçilmek isteniyorsa basın özgürlüğü kısıtlanmamalı, aksine yasaların güvencesi altına alınmalıdır. Basın reformu, basını kısıtlayıcı, güdümleyici önlemler değil, onun özgürlüğünü sağlamlaştırıcı, siyasal çevrelerin baskılarından uzaklaştırıcı önlemler getirmelidir. Düşünce özgürlüğü ile beraber, basın özgürlüğü de her yönüyle benimsenmeli ve gerçekleştirilmelidir. Basın özgürlüğünü kısıtlayan bütün engeller ortadan kaldırılmalı, yolsuzlukları önleyici güçlü bir oto-kontrol sistemi basının içinde geliştirilmelidir.

Atatürkçü bir basın reformu gerçekleştirilmek isteniyorsa Mustafa Kemal'in basın anlayışı bize rehber olmalıdır. O'nun şu sözlerinde basın özgürlüğünü herşeye karşın nasıl savunduğunu görebiliriz:

«Muhterem efendiler, matbuat hürriyetinden doğan mahzurların yegane izale vasıtası gene matbuat hürriyetidir. Muhakkak ki, Cumhuriyet devrinin kendi zihniyet ve ahlakına uygun matbuatını ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir. Bir taraftan geçmiş devirler matbuasının ve gazetecilerin düzeltilmesi, kabil olmayan durumları millet nazarında belirirken, diğer taraftan Cumhuriyet matbuatının temiz ve feyizli sahası gözönünde yükselecektir. Bu arada matbuatın umumi ve siyasi hayatta ve Cumhuriyetin tekamül ve ilerlemesinde hazi olduğu vazifeleri hürmetle yadetmek isterim.»

«Matbuat hiçbir veçhile tahakküm ve nüfuza tabi tutulamaz.»

«Matbuat milletin umumi sedasıdır. Bir milleti aydınlatmak ve ikaz etmekte, bir millete muhtaç olduğu fikir gıdalarını vermekte, hülsü bir milletin hedefi olan saadete varmaktan ibaret müşterek bir yolda yürümesini tahakkuk ettirmekte, matbuat başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir öncüdür.»

Bu sözler bize Atatürkçü basın anlayışının özgürlükten yana olduğunu göstermektedir. Öyle ise, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı

önlemler getirecek olan herhangi bir basın reformu Atatürkçü çizgide olmayacaktır.

b— BASININ KONUMU

Demokrasi ile ilgili görüşler, genellikle güçler ayrılığı kuramını benimserler. Buna göre, demokratik rejimlerde başlıca üç güç vardır ve bunlar birbirlerini sürekli olarak denetleyerek denge ve düzenliliği sağlarlar. İlk ve temel güç yasamadır, ve toplum adına hukuk kurallarını belirler, yürütme ikinci güç olarak yasamanın çizdiği sınırlar çercevesinde ülkenin yönetimini gerçekleştirir, üçüncü olarak da yargı bağımsız bir biçimde toplum adına suçluları yargılayarak çezalandırır; dolayısıyla toplum düzeninin sarsılmasını önler. Her üç güçde bağımsız olarak çalıştığı için birisinin tek başına egemenliği ele geçirmesi çok zordur. Güçler arasında kendiliğinden kurulan denge demokrasinin yozlaşmadan ilerlemesini ve gelişmesini sağlar. Son yüzyılda, demokrasilerin gereğince işleyebilmesi için bazı yeni güçlere gereksinme olduğu ve bunların toplumda belirli ağırlık kazanarak kurumlaşan basın, üniversite, dernekler, kamuoyu gibi güçlerden meydana geldiği ileri sürülmüştür. Bunların içinde en çok basın üzerinde durulmuş ve basının demokrasilerin dördüncü gücü olduğu görüşü zamanla benimsenmiştir. Kendisinden dördüncü güç olarak sözedilen basının demokratik toplumdaki yeri ve önemi günden güne artmakta, önem kazanmaktadır.

Basın, bir yandan olayların yorumlanması ve değerlendirilmesi yolu ile kamuoyunun oluşturulması ve yönlendirilmesi üzerinde geniş ölçülerde etki gösterir, diğer yandan da siyasal iktidarın kullanılış biçimlerini sürekli olarak gözetlemek, eleştiri ve uyarılarda bulunarak yöneticilerin yetki sınırlarını aşmalarını, hukuk dışı yollara kaymalarını, siyasal amaçları uğruna devlet yetkilerini kullanmalarını ve genel olarak her türlü iktidar sapmalarını önleyebilir. Sorumluluk duygusu taşıyan, maceracı eğilimlere ve siyasal veya ekonomik çıkar düşüncelerine kendilerini kaptıran yayın organları toplumda ağırlığı olan, hatırı sayılır bir basının oluşmasına yardımcı olabilirler. Düzeyi yüksek, ağırbaşlı ve sorumlu tutumu ile etkinliği geniş bir basına sahip olan ülkelerde demokratik rejimlerin yerleşme ve gelişme

açılarından daha şanslı oldukları ve demokratik olgunlaşma düzeyinin epeyce yükseklerde bulunduğu göze çarpmaktadır. Yönetimlerin hataları ve yanlış tutumlarının ülkeyi uçuruma sürüklemesini nitelikli basın dördüncü bir güç olarak demokrasi tarihinde birçok kez önlemiştir. Yıpranma süreci içine giren siyasal iktidarların, işbaşında kalabilmek için ülkeyi felakate sürüklemesine ağırbaşlı basın hiçbir zaman izin vermemiştir. Bazen ciddi yayınlarla, bazen tüm yayın organları arasında kurulacak işbirliği ve diyalog ile başlatılan kampanyalar, demokratik rejimlerde iktidarların demokrasinin kurallarına uygun biçimlerle değişmesine yardımcı olmakta, böylece antidemokratik eğilimlerin demokrasiyi ortadan kaldırmasına izin vermemektedir.

Demokratik toplumların çoğulcu yapılarının getirdiği sınırlar, basın ve yayın organlarının işleyişi ile belirginlik kazanır. Halkın her kesiminin eğilimi yönetimin belirlenmesinde, siyasal kararların alınmasında gözönünde tutulmak zorundadır. Bu görevi de basın yapmak durumundadır. Çoğulcu yapının tüm eğilimleri, çoğulculuğu yaratan tüm kesimlerin düşünceleri kamuoyunun bilgisine sunulmalıdır. Siyasal karar mekanizmalarının işlemesinde ve sonuca ulaşmasında kamuoyunun etkin bir yeri vardır. Kamuoyuna bu gücü sağlayan da basındır. Halkın yönetimi demek olan, demokrasinin amacına ulaşması toplumun düşünce ve seçimlerinin yönetimi etkilemesi ve giderek belirlemesidir. Kitleden kopuk bir demokratik rejim veya yönetim hiçbir zaman düşünülemez. Bu demokrasinin doğasına aykırıdır. Yönetimler halk adına işbaşına geldiklerine göre, toplumun temel istekleri doğrultusunda davranmak, ülkeyi buna göre yönetmek görevindedirler. Taban ile tavan arasıdaki kopukluğu önleyecek, belirli bir bilgi akımı veya alışveriş sağlayacak olan gene basındır. Basının demokratik işlevi bu nedenle çok yönlüdür. Bu işlevin bilincine varılmayan ülkelerde basının giderek yozlaştığı ve kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirmediği açıkça ortaya çıkmıştır.

Basına düşen önemli görevler arasında gerçekleri yazmak en başta gelmektedir. Doğruya doğru, eğriye eğri biçimde yaklaşmayan

basının gerçekleri olduğu gibi yansıtabilmesi olanaksızdır. Gerçekleri olduğu gibi yazmak, işine geleni abartıp öne çıkarmak, işine gelmeyeni önemsizmiş gibi göstermek değildir. Hiçbir zaman böylesine bir tutum gerçekleri yansıtmakla bağdaşamaz. Olayları haber biçiminde yazmak kadar oluşmaları da yorum biçiminde yansıtmak gerçekçilik potasında birbirini tamamlamalıdır. Bunun aksi, basının çelişkilere sürüklenerek içinden çıkılmaz durumlara düşmesi demek olur. Ülkenin ve dünyanın genel gidişini yerinde izleyen basın, olayların büyüklük ve küçüklük boyutlarını önem sırasına göre belirleyebilecek yeteneğe sahip olmalıdır. Sıralamada hataya düşüldü mü, büyük olaylar küçümsendi mi, küçük olaylar kasıtlı biçimde öne çıkarıldı mı basın yansız gerçekcilikten yanlı gerçekciliğe doğru kayar ve kamuoyunun sağlıklı biçimlerde oluşmasına katkıda bulunamaz. Kamuoyunu yanıltan basın, kendi ülkesinin ve toplumun geleceğini de tehlikeye atıyor demektir. Gerçekleri saptırmak ancak kasıtlı olarak yapılabilir ve kesinlikle belirli öznel, siyasal hedeflere kamuoyunu sürüklemek için başvurulur. Sorumluluğunu bilen ağırbaşlı basının böylesine yoz bir duruma düşmesi beklenemez. Çağdaş dünyanın ileri demokrasileri sorumlu basının gerçekci ve yan tutmayan tutumu ile, dördüncü bir güç gibi çalışması ile bulundukları yere gelebilmişlerdir. Gerçekler kesinlikle birgün ortaya çıkacağına göre, bunu herkesten önce basın yerine getirilmelidir. Gerçekcilikten uzak kalan basın en sonunda halkın gözünden düşmekten kurtulamayacaktır. Bu durumun açık örnekleri bazı gazetelerin tutumları nedeniyle okurları tarafından boykot edilmeleri gibi olaylarda görülebilir.

Kitlelerin gerçekler doğrultulsunda eğilimleri de dördüncü güç basına düşen önemli bir görevdir. Güncellik kazanan konularda veya olayların geçmişi ile ilgili bilgi verici eğitici yazıların yayınlanması da basının eğitici görevinin içine girer. Bir toplumu ulus yapan ortak duygu ve düşüncelerdir. Öne çıkan konularda halkın belirli düşüncelerde birleşebilmesi, basının eğitici ve aydınlatıcı işlevinin yerine getirilmesi ile söz konusu olabilir. Özellikle geri kalmış toplumlarda basının bu tür işlevi daha da önplana geçmektedir. Kalkınma ve ilerlemek kendiliğinden gelişen bir olgu değildir. Kesin-

likle bir seferberliğe gereksinme vardır. Böylesine bir olay da basının üzerine düşeni yapması gerekir. Araştırmalarla, yayınlarla basın organları eğitim girişimlerini desteklemelidir. Kamuoyu yoklamaları ile toplumun içinde bulunduğu durum ve koşullar yerinde değerlendirilmeli, gündeme gelen eğilimlere göre girişimlerin hazırlanması ve uygulamaya geçirilmesi doğrultusunda yayınlar yapılmalıdır. Toplumun istekleri ve gereksinmeleri doğrultusunda hangi öncelikler sözkonusu ise ve hangi eğilimler doğrultusunda harekete geçmek de gerekiyorsa, basın gene öncü olmak ve yol göstermek görevi ile yayınını bu doğrultulara göre ayarlamalıdır.

Basının dördüncü güç olabilmesi için o ülkede basın özgürlüğünün tam olması gerekir. Basın özgürlüğünün bulunmadığı veya sınırlı olarak tanındığı yerlerde basının gerek işlevini ve görevlerini yerine getirmesi çok zordur, bazen da olanaksızdır. Basının istenen düzeye çıkabilmesi için ilk yapılacak olan gerçek anlamda ve çağdaş boyutlarda basın özgürlüğünü tanımak ve güvenceye kavuşturmaktır. Özgürlük savaşının başladığı andan bu yana, söz, düşünce ve basın özgürlüğü sağlanmadıkça diğerlerinin de sağlanamayacağı anlaşılmış ve basına her geçen gün daha fazla önem verilmiştir. Bir takım siyasal çıkarlar sağlanmak için basın özgürlüğünün sınırlandırıldığı dönemler görülmüştür. Ne var ki, sınırlamaların sonucunda basının iyice işlevsiz kaldığı kendisinden beklenenleri veremediği de anlaşılmıştır.

Basın özgürlüğü asıldır ama en az bunun kadar asıl olan bir başka kural da basının sorumluluğudur. Özgürlük demek sorumsuzluk demek değildir. Toplum içindeki konumunu göremeyen, çeşitli durumları yeterince değrelendiremeyen bir basın işlevselliğini geçerli kılamaz. Kamu görevi yapmanın bilinci içinde basın ve yayın çalışmalarını sürdürmeyen basın organlarının yeterince sorumlu davrandıkları söylenemez. Gerçek anlamda basın özgürlüğü geniş boyutlarda sorumluluklar getirir. Bu sorumluluğu yürütebilenler çağdaş basın özgürlüğüne hak kazanırlar. Basın organları kamuoyu karşısındaki sorumluluklarını yerine getirmezlerse, bir süre sonra basın özgürlüğünün sınırlanmasına veya kaldırılmasına kendileri

neden olurlar siyasal iktidarların eline böylesine koz vermemek için basının her dönemde sorumlu davranması ve sorumluluğunu kurumlaştırması gerekir. Bu da basının kendi kendini denetlemesi ile olanaklıdır. Basın bir toplumda ciddi boyutlarda kurumlaşarak tüm yayın organlarının birbirini denetlemesini sağlayamazsa, basının iç denetiminden söz etmek çok zordur. Bir araya gelen basın organları oluşturacakları ortak ve yüksek kurullarla kendi iç denetimlerini sağlamamalı, siyasal denetime karşı hazırlıklı olmalı ve dışarıdan basına zarar gelmesini önlemelidirler. Bu dengeyi bozan basın organları bir gün o bozulan dengenin altında kendilerinin kalacağını unutmamalıdırlar. Varolan yapı içinde geleceğe doğru bütünleşmek, organize birliklere ve uygulamalara yönelmek, basın özgürlüğünün korunması açısından yaşamsal anlam taşımaktadır.

Demokratik rejimlerde, serbest piyasa ekonomisi genellikle görülen ekonomik uygulama biçimidir. Böylesine bir düzen içinde basın organları da özel girişimler biçiminde kurulmakta ve özel sektörün bir parçası olarak çalışmaktadırlar. Piyasa ekonomisinin kuralları içinde basın alanına yatırım yapan işveren, her işveren gibi kazanmak amacıyla elindeki basın organını ekonomik çıkarları ve geleceği için kullanmaya kalkabilir. Nitekim, daha çok az gelişmiş ülkelerde gazete sahiplerinin bu tür yollara başvurdukları görülmektedir. Pre-kapitalist dönemin mantığı çerçevesinde, basın organlarını sahipleri kapitalistleşerek ayakta kalmak ve ekonomik düzenlerini gelecekte de yürütülebilmek amacıyla bazı yan ekonomik alanlara kayabilirler, yatırım yapabilirler. Ellerinde basın organlarını ekonomik savaşlarının silahı biçimine dönüştürebilirler, kendi çıkarları açısından haber, yorum ve yazılar yayınlayabilirler, reklam olanaklarını kendi ürünlerinin tanıtımı ve pazarlaması açısından kullanarak haksız bir yarışma yaratabilirler. Böylesine bir durum gazeteleri, dergileri ciddi basın organı olmaktan çıkarır ve ekonomik savaşın, siyasal savaşımın aracı durumuna getirebilir. Bir basın organının bu duruma düşmesi diğerlerini de benzer bir sürece itebilir. Tüm yayın organları söz birliği ederek böylesine özel çıkara dayanan girişimlere gazete ve dergilerin araç yapılmalarını önleyemezse basın

kurumlaşamaz, zamanla her kesimin kendi çıkarına kullandığı bir alan durumuna düşer. Gazetelerin lotaryacılığa kayması, piyangolar düzenlenmesi belirli sermaye gruplarının ürünlerini pazarlaması basının görevi değildir, kapitalist gelişmenin basını araç olarak kullanmasıdır. Renkli baskı teknikleri, hafif magazin uygulamaları basını gerçek işlevlerinden uzaklaştırmakta, basın organlarını boş zaman araçları ve beyin uyutucuları durumuna düşürmektedir. Halkı bilinçlendirmesi ve eğitmesi gereken basının uyutuculuğa düşmesi bir ülke için en kötü ve en şanssız durumdur.

Basının dördüncü güç olabilmesi pek kolay bir iş değildir. Sorumluluk kadar belirli bir bilinç de gerektirmektedir. Bunu gösteremeyen yayın organları basının geleceğini tehlikeye attıkları gibi, kendi ülkelerinde demokrasilerin bunalımlara sürüklenmesine de neden olurlar. Kendisini dördüncü güç düzeyine çıkaramayan basın, özgürlüğünü yitirdiği zaman konuşma hakkına sahip olamayacaktır. Tüm koşullanmaların ötesinde basın kendi kendini kurumlaştırmalıdır. Kurumsal yapı dördüncü güç olmayı da beraberinde getirecektir.

Türkiye'de basının ve yayıncılığın tarihi çok eskilere kadar uzanmaktadır. Basımevinin getirilişinden sonra başlayan denemeler, Tanzimat döneminde batılı anlamda gazeteler düzeyine ulaşmıştır. Sonraki yıllarda daha da hızlanan gelişmeler Cumhuriyet döneminde çağdaş ölçülere varmıştır. Cumhuriyet devrinin içinde oluşan her dönem basın-yayın için değişiklikler ve yeni gelişmeler getirmiştir. Tek parti dönemi, çok parti dönemi, 27 Mayıs dönemi ve sonraki yıllar her bakımdan birbirinden ayrılan özellikler taşımaktadır. Toplumsal gelişmelerle birlikte basında da sayısal ve nitelikler gelişmeler gözlemlenmektedir. Bugün günlük, haftalık ve aylık olmak üzere binden fazla dolaylarında gazete ülkemizde yayınlanmaktadır. Nüfus altmış milyonu geçerken, böyle bir basının günümüz koşullarında gereksinmeleri karşıladığı tartışmalıdır. Çok çeşitli sorunların bulunması ve bu sorunların çözümsüzlük noktalarında tartışılması, yıllar geçmesine karşın doğru dürüst önlemlerin alınmaması ve çözümleyici girişimlerde bulunulmaması, gelecek

açısından bazı kuşkuların doğmasına ve karamsar yorumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sayısal artış eğilimlerinin yanı sıra basında büyük kentlerde merkezleşme, büyük organlar biçiminde tekelleşme, ofset yayın tekniğine yönelme, lotaryacılık ve piyangoculuk, değişik alanlarda sermaye yatırımları ve şirketleşme gibi çarpık kapitalistleşme sürecinin yarattığı ve basını gerçek görevlerinden ve işlevinden giderek uzaklaştıran yozlaştırıcı yeni eğilimler de görülmektedir.

Yayın özgürlüğü denilince akla ilk olarak gazetelerin gelmesi, basın olgusunu birinci plana getirmektedir. Günlük yayın ve kitlesel etkinlik gücü basının önemini daha da artırmaktadır. Yayınların gerçek görevini yerine getirebilmesi için önkoşul özgürlük düzeninin varolmasıdır. Basında özgürlük tartışmaları Osmanlı yönetimine karşı başlamış ve Cumhuriyet döneminde de sürmüştür. Yüzyılı geçen bu savaşıma karşın özgürlük açısından Türk basının çağdaş dünyadaki yerini aldığını söyleyebilmek zordur. Teknolojik gelişmeler, özgürlük düzeni ve içerik açısından yeni gelişmeler yaratamamıştır. Kamuoyu oluşturmak bakımından dördüncü güç olarak nitelenen basın, demokrasisinin ilerleme sürecinde üzerine düşen görevleri tam anlamıyla yerine getirmemiştir. Kapitalistlemede geldiğimiz noktada basının giderek ekonomik güç merkezlerinin denetimi ve güdümü altına girmesi ondan beklenen işlevi, görevleri bundan sonra belki de hiç yapamamasına neden olacaktır.

1961 Anayasası, çağdaş bir metin olarak okuma, eğitim ve öğretim alanlarında özgürlükçü bir yapıya sahiptir. Anayasanın getirdiği bu özgürlüklerin çoğunluğu kağıt üzerinde kalmakta ve uygulamada gerçekleşememektedir. Toplumsal ve ekonomik gelişmeler daha önceden kontrol altına alınamadığı için istenmeyen sonuçlarla günümüzde savaşmak zorunluğu doğmaktadır. Anayasada güvence altına alınan eğitim ve öğretim özgürlüğünden herkesin yararlanmamasının nedenlerinin en başında yayın düzenindeki bozukluk yer almaktadır. Bu bozukluğu çelişkili bir yapıya sahip bulunan Türkiye'nin genel düzeninden soyutlamak olanaksızdır. Çeşitli devlet girişimleri yetersiz kalmış engellenmiş ve plansız gidiş günümüze kadar gelmiştir.

Basında son yıllarda ortaya çıkan tekelleşme, hükümetleri basın ve yayın alanında yeni düzenlemelere gitme konusunda ürkütmüştür. Hiçbir yönetici kadro büyük basın organlarını karşısına almak istemeyince sürüp gelen sorunlar çözümsüz kalmış ve tekelleşme yeni yeni sorunlar getirmiştir. Tekelleşme eğilimleri giderek örgütlenince ülkemizdeki haberleşme özgürlüğü giderek ortadan kalkma sürecine gitmiştir. Büyük gazeteler kendi dağıtım örgütlerini kurmuşlar, kendilerine bağımlı yayınevleri oluşturmuşlar ve yayın piyasasını giderek kendi denetimleri altına almışlardır. Haberleşme özgürlüğünün yanı sıra yayın özgürlüğünü de giderek ekonomik koşullarla sınırlandırılmıştır. Yayın alanı büyük gazetelerin ekonomik tamamlanma örgütlenmesi ile basın alanının güdümü altına girmiştir. Yayının hammaddesi olan kağıt, büyük tekellerin elinde yasal ayrıcalıklarla toplanmış ve yaratılan karaborsa ile yayınevleri iflasa sürüklenmiştir. Büyük gazetelerin kendilerine bağlı olarak kurdukları yayınevleri bu durumda ön plana geçmiş, gazete için indirimli alınan kağıtlarla dergi ve kitap yayınlanarak piyasaya sürülmüş ve kendi kurdukları dağıtım kuruluşları ile bütün ülke düzeyinde dağıtımları sağlanmıştır. Ayrıca kendi dergi ve kitaplarının parasız ilan ve duyuruları da gazetelerde yayınlanınca büyük bir haksız rekabet durumu ortaya çıkmış ve gazetelerin yayınladıkları kitap ve dergiler yayın piyasasında ön plana geçmişlerdir. Tekelleşmenin basın alanından yayın alanına doğru gelişmesi ekonomik açıdan yayın özgürlüğünü darboğazlara sürüklemiş ve dolayısıyla sınırlamıştır. Yasalarda varolan bu özgürlük güçlü sermaye çevrelerinin tekelinde kalmış, bu çevrelerin dışında kullanılmaz bir duruma düşmüştür.

c— YAYIN DAĞITIM SORUNU

Türkiye'de kitap yayıncılığı, büyük sermayenin ve gazetelerin kontrolüne geçmeden önce, hızlı bir gelişme içine girmiş ve yılda yaklaşık olarak on bin dolaylarında piyasaya kitap çıkarabilmiştir. 27 Mayıs'tan sonra ise bu rakamın sürekli olarak üzerinde düzenli bir çizgi gösterebilmiştir. Köylere, öğretmenlere, kitaplıklara ve kuruluşlara açılan kitap kampanyaları piyasanın gelişmesine ve giderek

kitap sayısının artmasına yol açmıştır. 27 Mayıs sonrasının seferberliği daha sonra gelen hükümetler tarafından kesilince ve giderek okumaya, kitaba karşı bir tutum işbaşına gelen hükümetlere egemen olunca yayın alanındaki gelişmenin soluğu kesilmiş ve son on yılda daha az kitap yayınlanır olmuştur. Son birkaç yılın çok hızlı enflasyonist gidişi ve ekonomik önlemleri parasal açıdan kitabı bir lüks eşya durumuna getirmiştir. Son birkaç yılda gazeteler yayın alanına girerken, birkaç büyük yayınevi dışında kalan yayıncılar teker teker piyasadan çekilmek zorunda kalmışlardır. Kitap sayısındaki düşme yayınevi sayısına da sıçramıştır. Kağıt sorununun gün geçtikçe büyümesi, hammadde sıkıntısı, basım giderlerinin artması, ulaşım ücretlerinin astronomik düzeylere çıkması ve halkın ekonomik sıkıntı içinde kitaba ve diğer yayınlara daha az para ayırabilmesi Türkiye'de yayıncılığı büyük bir darboğaz ile karşı karşıya getirmiştir. Gazetelerin artan kağıda kendi ideolojileri doğrultusunda da ucuz kitaplar basmaları, çocuklar için sürekli yayınlar yapmaları ve kendi doğrultularında dergiler çıkarmaları yayınevlerinden doğan boşluğun bu yoldan kapanmasına yol açmıştır.

Dergicilik alanıdaki gelişmeler de, kitap alanından pek farklı değildir. Bir yanda tekelleşen kuruluşların dergileri piyasayı yüzbinler üzerindeki tirajlarıyla kaplarken, öte yandan ciddi yayın yapan dergiler piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır. Yarım asırlık dergiler yayın yaşamına son verirken, tekellerin çıkardığı mizah dergileri yüzbinlerin üzerinde satış olanağı bulabilmektedirler. Devletin ciddi dergilere olan abonesini kesmesi, Basın İlan Kurumu'nun dergilere verdiği ilanı kaldırması dergiciliğin ayakta durmasını sağlayan ortamı yok etmiştir. Düşün ve kültür çevrelerinin biraraya gelerek dergi çıkarması dönemi ise artık tarihe karışmıştır. Yayınevlerinin desteklediği dergicilik bile yaşayamaz durumdadır. Bu durumda büyük sermaye olmadan ve belirli sermaye veya tekel merkezleri tarafından desteklenmeden yaygın ölçekte dergi çıkarmak artık olanaksızdır. Siyasal grupların ve disiplinlerin yayınları belki bir oranda bunun dışında tutulabilir. Yayın tekelleri bir piyasa araştırmasından sonra silahçılıktan modacılığa kadar hangi konuda dergi çıkarırsa

çıkarsın bunu satabilmekte ve yaşatabilmektedir. Basın tekelleri son olarak kültür ve sanat alanına da el atmışlar, çıkardıkları renkli dergilerle piyasayı sarsmışlardır.

İşte burada sorunun can alıcı noktasına gelmiş bulunuyoruz. Gazeteden dergiye, kitaptan ansiklopediye kadar tüm yayınlar nasıl oluyor da artan ekonomik darboğaza karşın çıkabiliyorlar ve yaşamalarını sürdürebiliyorlar? Bu noktada yayınların dağıtım sorunu karşımıza çıkmaktadır. Dağıtım sorunu gazetelerde olduğu kadar diğer yayınlarda da ortaya çıkmaktadır. Bunu bir derginin kapanış yazısında görebiliriz:

«Dergi çıktı ve gerçekten de büyük ilgi gördü. En uzak il ve ilçedeki okura ulaşmak amacıyla elden ne gelirse yapıldı. Sayıları yedi yüzü aşkın kitapçı ve bayi adresi bulundu, dergiler her sayı düzenli olarak gönderildi. Bu kitapçı bayilerin çok azı dergiyi geri çevirdiler. Geri kalanlar isteklerini durmadan artırdılar, bunun için mektup yazdılar, telgraf çektiler, telefon ettiler. Dergi dokuzuncu sayısına kadar yalnız İstanbul, Anakara ve İzmir gibi üç büyük şehirdeki belirli kitapçı ve dağıtıcılardan parasını toplayabildi. Anadolu satıcıları çeşili yazışmalara karşılık susmakta, parasını göndermemekte, fakat bu arada yollanan her sayıyı da eksiksiz çekmekte adeta direndi. Düşün dergileri yalnızca okurlarının desteği ile ayakta durur ve yaşarlar. Geçmiş yıllarda bu dergileri Anadolu satıcılarının batağından kurtarmak üzere Basın İlanı Kurumu ilan vererek arka çıkardı. Bu olanak ortadan kalkınca bütün yük çıkaranlarla okur arasında paylaşılır oldu. Okur üzerine düşeni fazlasıyla yapmaktadır. İlgisini eksik etmemekte, dergilerini düzenli olarak satın almaktadır ama aradaki satıcı gereken ödemeyi yapmamakta dengeyi bozmakta, hem çıkaranları hem de okuru zor durumlara sokmaktadırlar.» (Günümüzde Kitaplar)

Yayın dünyasının sorunlarını dile getirmek ve tüm yayınlarla ilgili eleştiri yazıları yayınlamak üzere çıkan ciddi bir dergi on sayı sonra kapanırken, bunun nedeni olarak dağıtımı göstermekte ve satış gelirinin kendisine ulaşamamasından yakınmaktadır. Bu dergilerde olduğu gibi kitaplarda da böyledir, gazetelerde de. Belirli

dönemlerde, Ankara'da çıkan üç ciddi gazete atılımı dağıtım sorunu yüzünden sonuca ulaşamamış ve birkaç ay içinde sermaye tükendikten sonra kapanmak veya kapalı devre yayına dönmek zorunda kalmıştır. Dağıtım sorunu birkaç yönlü olarak ortaya çıkmaktadır. Önce çıkan yayının tüm satıcılara dağıtılması gerekmektedir. Daha sonra da satılanların parasının yayıncıya satılmayanlarla beraber geri verilmesi söz konusudur. Tekeller ve büyük kuruluşların yayınları dışında kalanlar dağıtılsa da her yere gönderilmemektedirler; hele ciddi yayınlar büyük kentler dışına hiç gönderilmemektedir. Satılanların parası ise satıcı tarafından alıkonulmakta, yayıncı bu yoldan sermayesini döndüremediği için bir süre kuruluş sermayesi yetene kadar yayın işinde direnmekte, sermaye tükenince de alacaklarını almadan yayın dünyasından çekilmektedir. Satılmayan yayınların geri gönderilmesi de bugünkü düzende işlememekte, bir süre içinde satılmayan yayınlar kilo ile kağıtçılara satılmaktadır. Tekeller ve büyük kuruluşlar dışındaki yayıncılar bir anlamda satıcılara çalışmamaktadırlar ve satıcılardan yayıncıya gerekli para akışı söz konusu değildir. Bu tek yanlı düzen Türkiye'de yayın özgürlüğünü geniş ölçüde sınırlamaktadır.

Dağıtım alanında görülen sorunlar satıcıların tutumu ile bitmemektedir. Şu sorunlar da kendini göstermektedir. Yayınevleri satıcılara farklı indirimler uygulamaktadırlar. Bu nedenle indirimi ve kazanç oranları yüksek olan yayınlar satıcılara daha cazip gelmekte, bunları vitrine çıkarmakta ve satışına öncelik tanımaktadırlar. Bazı bölgelerde satıcılar da müşterilerine özel indirim yapmaktadır. Bu durumda satıcıların yayınevlerinden istedikleri indirim oranları yüksek sınırlara ulaşmakta, ciddi kuruluşlar bu düzeylerde indirim yapamamaktadırlar. Yayıncı ile satıcı arasında bu yüzden çeşitli anlaşmazlıklar çıkmakta ve bazen satıcı istediği indirimi yapmayan yayıncının kitaplarını satmamaktadır. Türkiye'de eğitilmiş insan sayısının artmasıyla beraber kendiliğinden bir okuma piyasası genişlemesi doğmuştur. Ne var ki, giderek azalan yayın sayısı ve yayın ücretlerinin çok pahalı olması kitap ile okur arasında büyük bir sunu ve istem dengesizliği yaratmaktadır. Dağıtım düzensizliği bu

dengesizliği giderek körüklemektedir. Yayın giderlerinin çok artması yazarların ücretlerini çok düşürmüştür. Bu durumda araştırmacı ve yazarlar daha çok para getirilen işlere yönelmekte ve geçim sorunu nedeniyle yayın dünyasından çekilmektedirler. Ülkede varolan kültür ve sanat potansiyeli bu yüzden kamuoyuna gerçek düzeyi ile yansıyamamaktadır. Sanat dünyasında ülkemizin geri kalmış nedenlerinden birisi de yazar sanatçıların yaşamak için başka iş yapmak zorunda bırakılmalarıdır.

Bu sayılan sorunlara şunlar da ikinci planda eklenebilir: Yayınevleri arasında giderek artan sessiz rekabet sürümü ve satışı kolay kitap yayımı yolunu gündeme getirmiştir. Dergi ve gazetelerde de bu kolaycı tutumu renkli yayınlarla izlemek olanaklıdır. Renkli ve hafif yayınların satışındaki kolaylık, dağıtıcı ve satıcıları da etkilemekte, bu tür yayınların dağıtımına ve satımına öncelik tanımaktadır. Kitap ve dağıtım piyasasında genel eğilim peşin para ile değil, açık hesap ve senetle çalışmaktadır. Bu durum yayın piyasasına gelen bazı maceracıların istismarını kolaylaştırmakta, yayınevlerinin aleyhine olarak para kaybına yol açmaktadır. Böylece yayın piyasası kendiliğinden tedirgin bir ortam olmaktadır. Mağaza giderlerinin yüksek oluşu nedeniyle dağıtıcı ve satıcılar küçük ve yetersiz yerlerde çalışmaktadırlar. Yayınların çokluğu ve çeşitliliği karşısında satıcılar kendilerine ulaştırılanlardan az sayıda almakta ve birkaç gün içinde satılmadığı takdirde bu yayınları geri göndermektedirler. Böylece kültür yapıtları belirli bir süre içinde okuyucuya ulaşma şansını yitirmektedirler. Satıcı ve dağıtıcıların siyasal düşünceleri de yayınların satışında etkin olmakta, dağıtıcı ve satıcılar karşı oldukları yayınlarla ilgilenmemektedirler. Kitap sergilerinde yapılan yüksek indirimler satıcıların satışlarını düşürmekte ve piyasayı karıştırmaktadır. Dağıtım düzeni yurdun her köşesine uluşamamaktadır. Günlük gazeteler bile her yere zamanında ulaşamamaktadır. Bunun yanı sıra kitap ve dergiler çok daha sınırlı bir alana dağılabilmektedirler. Sürümü kolay diye nitelenen renkli, magazin, tarihsel öyküler ve serüven romanları Anadolu'ya en çok dağılan yayınlardır. Düşünce ve kültür yayınları ise büyük merkezler

dışına taşamamaktadır. Yerel koşullarda dağıtım da önemlidir. Belirli bölgelerde egemen olan siyasal düşüncelerin dışındaki yayınlar o bölgelere sokulmamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı'na bağlı yayınevlerinin sayısı çok azdır. Her ilde bile, bu bakanlıkların dağıtım ve satış örgütlenmesi tamamlanamamıştır. Yayınevlerinin, dağıtıcıların ve satıcıların kendi aralarında birleşerek örgütlenmeye gitmemesi ve örgütsel disiplin içinde sorunlara çözüm aramaması tüm girişimleri bireysel ve özel düzeyde bırakmakta, öncelikle çözümler çerçevesinde ilgili kuruluşlarca bir birleşme ve ortak çalışma gerçekleşememektedir. Sınırlarımız içindeki çözümsüzlük dışarı ile ilişkilerde de görülmektedir. Dışarıdan gerekli yayınların getirilmesinde bir düzen olmadığı gibi, kendi kültür ve sanat yapıtlarımızın tanıtılması ve pazarlaması da dış ülkelerde yapılamamaktadır. Her yıl açılan kitap fuarlarına daha yeni yeni katılmamıza karşın bu alanda da bir ilerleme sağlanamamıştır. Devlet kitaplıkları yayın düzeyimizin çok gerisinde kalmıştır. Her dönemde siyasal düşüncelerle alınan yayınların dağıtımı bile tam yapılamamaktadır. Kültür ve düşünce yapıtlarını devlet belirli miktarlarda satın alarak tüm kitaplıklara dağıtımını yapmamaktadır. Kitaplık sayısı artmadığı gibi, alınan kitap sayısı da çok azdır. Devlet kitaplıklarının çağdaş bir düzeye getirilmesi vatandaşların okuma hakkı açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Siyasal düşünce ayırımı yapılamdan belirli düzeyin üzerindeki tüm yapıtları devlet almalı ve kitaplıkları aracılığı ile halka sunmalıdır.

Üniversite ve yüksek okulların bilimsel yayınlarının dağıtımı da ayrı bir sorun olarak durmaktadır. Buralarda yayınlanan bilimsel nitelikli yapılar değil halka ulaşmak, ilgili kuruluşlara ve bilim adamlarına bile gitmemektedir. Bilimin topluma yayılmaması ve halkın bilimsel çalışmalardan yararlanmasının yanı sıra, ilgili fakülte ve yüksek okulların birbirlerinden haberdar olmaları ve çalışmalarını izleyebilmeleri için üniversite ve yüksek okul yayınlarını yeterince dağıtım zorunludur. Üniversite yayınları önemli ölçülerde artarken, basılan binlerce yapıt depolarda çürümeye terkedilmiştir. Bu sorun yasalar düzeyinde de çözümlenmemiştir.

Yayınların dağıtımı sorununa nereden bakılırsa bakılsın, büyük bir başıboşluk ve karışıklık kendini göstermektedir. Yeterince düzenleme olmadığı için hem yayın özgürlüğü kağıt üzerinde kalmakta, hem de yayın için harcanan emekler boşa gitmektedir. Okuyucuya ulaşamayan yayınlar da depolarda çürümekte, ya da toptancılara kağıt olarak satılmaktadır. Böylece ulusal servet açısından da çok büyük kayıplar doğmaktadır. Yıllardır bu alanda sürüp gelen sorunlara el atmanın zamanı çoktan gelmiş geçmiştir. Sorunları tek tek ele almanın da yeterli olmadığı çeşitli denemelerden sonra anlaşılmıştır. Artık bu noktada dağıtım sorununu, yukarıda sayılan alt sorunların bir bütünsel çerçevede ele alınmasıyla çözülebileceği söylenebilir.

Dağıtım sorununun çözümünün ancak bir yeni örgütlenme biçiminden geçeceği artık çoğunluk tarafından benimsenir olmuştur. Yalnızca bu örgütlenmenin hangi biçimde olacağı konusunda çeşitli yaklaşımlar vardır. Yıllar önce, zamanın hükümeti sorunu çözümleyebilmek amacıyla «Anadolu Dağıtım» adı altında bir şirket kurmuş ve Ziraat Bankası, Turizm Bankası, Emekli Sandığı, Gima ve Anadolu Ajansı gibi kuruluşları bu şirketin kurucusu yapmış onların temsilcilerinden oluşan bir yönetim biçimi öngörmüştür. Bir milyon lira gibi cılız bir sermaye ile kurulan şirket dağıtım işinin büyüklüğü karşısında zayıf kalmış ve hiçbir gazete veya yayınevi dağıtım için bu şirkete başvurmamıştır. İlgili kurulaşlarla bağlantı kurmadan tepeden inme örgütlenen bu şirket havada kalmış, dağıtım amacıyla kurulduğu halde şimdi giderlerini karşılamak üzere reklamcılığa ve ithalatçılığa yönelmiştir. Şirketin sonraları tasfiye istemesine karşın, varolan sorunlar nedeniyle bunu bile gerçekleştirememektedir. «Anadolu Dağıtım» deneyi sorunun şirketleşme yolu ile bazı bankalardan sermaye ve kredi almakla çözümlenemeyecek kadar geniş olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye'de ortaya çıkan dağıtım sorunlarının çözümü için bizim önerimiz YAYIN DAĞITIM KURUMU adı altında bir kamu kuruluşunun kurulmasıdır. Bu kuruluş sorunun geniş boyutlu araştırılmasından sonra hazırlanacak bir yasa ile Basın İlan Kurumu

gibi kurulabilir. Dağıtım alanındaki düzensizlik ve keyfiliğin önlenebilmesi için devletin bu konuya artık ülke gerçekleri doğrultusunda el atması gerekmektedir. Basın İlan Kurumu gibi bir kamu kuruluşu bir oranda özerk sayılabilecek bir yapıda başarılı çalışmalar yapabilmektedir. Benzer nitelikte bir özerk yapı Yayın Dağıtım Kurumu için de düşünülebilir. Gerek basın, gerekse yayın alanlarında ortaya çıkan tekeller, sorunu kendi çıkarları açısından çözümleyebilmektedir. Satıcılara elbise gibi çeşitli hediyeler vermekten tutun da, onlara arsa ve para dağıtmak gibi girişimleri tekelci merkezler yürütebilmekte ve kendi dağıtımlarını böylece çevreye çıkarlar sağlayarak güvence altına almaktadırlar. Satıcılar tekelci merkezlerin dağıtım ordusu durumuna gelince, artık o merkezler dışında kalan yayınların ister gazete, ister dergi veya yapıt olsun dağıtılması söz konusu olmamaktadır. Tekelci eğilimlerin dağıtım boşluğunu kendi çıkarları doğrultusunda doldurmaya çalıştığı bir ortamda devletin özerk bir kurumlaşmaya gitmesi kaçınılmaz görünmektedir. Kamu ekonomik kuruluşlarının dar politikanın aracı durumuna geldikleri anımsanırsa böyle bir yapı düşünülmemelidir. Aksi olursa iktidarların düşüncesi doğrultusundaki yayınların dağıtımı için bu kurum araç olacaktır. Özerk yapının biçimi ve işleyişi ülke gerçekleri doğrultusunda iyi düşünülmeli ve Anayasa'daki yayın özgürlüğü doğrultusunda her türlü yayının her yere dağıtımını yasa ile güvence altına almalıdır.

Yayın Dağıtım Kurumunun genel kurulu, ilgili basın kuruluşlarının, yayınevlerinin, dergilerin ve kuruluşların temsilcilerinden demokratik bir yapı ile oluşturulmalıdır. Ne var ki, gözetilecek ölçütlerle siyasal girişimlerle bozulmayacak bir denge genel kurula kazandırılmalıdır. Basın ve yayın alanında çalışanların, emekçilerin, sendika ve meslek kuruluşları, işverenlerin kuruluşları ile beraber bu genel kurulda eşit oranda temsil edilmelidir. Yönetim kurulu ise, genel kurulda temsil edilen kesimlerin belirli oranlardaki temsilcilerinden birkaç yıllığına genel kurul seçilmelidir. Böylece kendiliğinden işleyen bir mekanizma kurulursa hükümetlerin siyasal girişimleri ile genel kurul toplantısı ve yönetim kurulu seçilmesi önlenmiş olacaktır.

Yayın Dağıtım Kurumu, kuruluşunda çok büyük sermaye ile kurulmalıdır. Tekelci merkezlerin karşı çıkmaması için dağıtım alanında tekel bu kuruma tanınmamalıdır. Ne var ki, diğer dağıtım kuruluşları ile baş edebilmesi ve gerçekten dağıtım yapabilmesi için bu kuruluş sermaye açısından çok güçlü oluşturulmalıdır. Kuruma posta ücretlerinde ve diğer devlet hizmetlerinde indirim tanınarak güçlü kılınabilir. Piyasada çalışan özel kuruluşlar gibi hareket edebilmesi için bürokratik engellerden kurum uzak tutulmalıdır. Diğer dağıtım kuruluşları ile baş edebilmesi için uçak, kamyon, minibüs gibi dağıtım araçları ile kurum donatılmalıdır. Ancak modern ulaşım araçlarının verilmesiyle kurum yeterince dağıtım yapabilir. dağıtım işlemi yüzde onbeş veya yirmi pay üzerinden yapılmalı ve bu para kuruma gelir olarak kalmalıdır. Bu gelir ile kurumun yaşamını sürüdürebilmesi sağlanmalıdır. Kurumun genel merkez ve ülkedeki büyük merkezlerde kurulacak şubeler düzeyinde bir örgütlenmesi olmalıdır. Şube olmayan yerleşme merkezlerinde temsilcilikler kurularak dağıtım işlemi her bölgede yürütülmelidir. Ayrıca dağıtılan yayınların reklam ve tanıtımı ile ilgili bir bölüm de kurulabilir. Bu bölüm her ay çıkardığı bültenlerle okuyucu kitlesine dağıttığı yayınları duyurmalıdır. Yayınevlerinin yanı sıra üniversite yayınları ile özel yayınlar da kurum tarafından ele alınmalıdır. Yurtiçi yayın dağıtımının yanı sıra yurt dışındaki önemli merkezlere de Türk yayınlarının dağıtımı gene kurum tarafından yapılmalıdır. Gazeteden dergiye, kitap broşüre kadar her türlü yayın bu kurum tarafından dağıtılmalıdır. Ancak bu noktadan sonra ülkemizde bir yayın özgürlüğünün varlığından söz edilebilecektir.

Genel olarak benimsenen bir kanıya göre, bir toplumun sosyoekonomik yapısı o toplumun okuyacağı gazeteyi ve diğer yayınları belirlemektedir. Toplumumuzda çok hızlı bir kapitalistleşmeyle beraber tekelleşme de başlamıştır. Dünya tarihi tekelleşen toplumlarda tekelci merkezlerin düşünce ve yayın özgürlüğünü kaldırdığı çeşitli örneklerle doludur. Ülkemizde de bu aşamaya gelinmeden önce gereken önlemlerin alınması özgürlükler açısından zorunlu olmaktadır. Bu nedenle, sınırlı da olsa sermaye merkezleri dışında sürdürülen

yayıncılık çalışmalarının desteklenmesi ve yaşatılması gerekmektedir. Bunun da yolu bütün yayınları ülkenin her bölgesine dağıtarak okuyucuya ulaştırmak ve satışlarını sağlayarak yayın çalışmalarının ayakta durmalarını ve yaşamlarını güvenceye almaktan geçmektedir.

d— BASIN VE KÜLTÜR

Basın ve kültür kavramları arasındaki ilişkiler değişik yönlerde gelişmeler göstermiştir. Aslında bu iki alanı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak olanaksızdır. Kültür, bir ülkede üretilen tüm değerlerin toplamı olarak basın olgusunu da içerdiği gibi, basın da gerek habercilik işlevi, gerekse düşünsel yönü ile bir kültür hizmetini yerine getirmektedir. Geniş açılardan yapılan bu yaklaşım çerçevesinde basın ve kültür olguları arasında çeşitli yaklaşımlar ve bağlantılar kurmak olanaklıdır.

Öncelikle kağıt, hem kültürün hem de basının hammaddesidir. Kağıt olmadan basın olgusu düşünülemeyeceği gibi, ciddi bir kültür yapısı da düşünülemez. Toplum içindeki tüm kültürel oluşumların varlık kazanabilmesi ve yaşam sürecine girmesi ancak yazılı biçime dönüştükten sonra olanaklıdır. Kağıt sorununun çözümsüzlük içinde sürüp gitmesi basın yaşamını etkilediği kadar ondan daha fazla kültür alanına olumsuz yönlerde yansımaktadır. Gazete ve dergilerin hammaddesi olan kağıt aynı zamanda kitapların da varlık nedenidir. Kağıt olmadan hiçbir basılı yayın olamayacağına göre kültürün temel taşları ve tuğlalarını meydana getiren kitaplar da olamaz. Basın ve kültür alanlarının karşısına çıkarılabilecek en büyük engel kağıt sorunudur. Piyasada kağıt darlığı çıkarılarak, kağıt üretimi ve satışını yeterince düzenlemeyerek karaborsanın oluşumuna yardımcı olunarak ve en küçük bir ekonomik sarsıntıda cinslerine zam yaparak dolaylı yollardan kültüre ve basına balta vurulabilir. Özellikle son yılların ekonomik gelişmeleri bu açıdan ilginç örnekleri sergilemiştir. Kaynak ve hammadde açılarından basın ve kültür alanlarının ortak bir süreç içinde benzer bir yazgıya sahip oldukları görülmektedir. Ekonomik politikalarla saptanacak olan bir kağıt üretim ve dağıtım düzeni doğrudan doğruya basını etkileyebileceği gibi, ülkenin kültür yaşamı da damgasını vuracaktır. Kültürel yaşamın çağdaş boyutlarda

gelişmesini istemeyen veya kendi doğrultusunda koşullandırmaya çalışan yönetimlerin elinde kağıt üretim ve dağıtım politikası gizli bir silahtır. Özellikle yasal yönlerden düşünce özgürlüğünün sağlandığı ülkelerde, bu özgürlüğe karşı çıkan yönetimler kağıt gibi ekonomik sorunlar çıkararak, toplumun düşünce özgürlüğünü istediği gibi kullanmasını engellemeye çalışırlar. Biçimsel olarak yasalarla sağlanan hak ve özgürlüklerin kullanılmasının ekonomik girişimlerle önlenebileceği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bir ülkenin kültürel geleceği aydın kamuoyunun bu konulardaki bilinçlenme düzeyine yakından bağlıdır.

Düşünce özgürlüğü gibi, okuma özgürlüğü de, okunabilecek basın yayın organlarının ve kitapların bulunabilmesine bağlıdır. Basın ve yayın özgürlüğü yalnızca bir yazma özgürlüğü değildir. Halk kitleleri açısından bu okuma özgürlüğü biçiminde dile getirilebilir. Basın organlarını sayısı az belirli kişiler hazırlar ama bunları tüm halk kitlelerinin okuması söz konusudur. Ekonomik zorlamalarla gazetenin etki alanının daraltılması kitapların veya yazının yasaklanması, aslında yüzbinlerce insanın okuma özgürlüğüne sınır getirilmesidir. Okuma özgürlüğüne kitlelerin sahip kılınması basının gelişimi kadar ülkedeki kültürel birikimin çağdaş boyutlarda gelişebilmeleri açısından da son derece önem taşımaktadır. Kitabın, derginin ve gazetenin satış bedeli ne denli yükselirse onları okuyabilecek insanların sayıları da o denli düşecektir. Bunların satış bedellerini olabildiğince düşük düzeylerde tutmak ülke kültürünün kitleselleşmesi açısından yararlar sağlayacaktır. Kitlelerin olanakları doğrultusunda çağdaş insanın okuma gereksinmesine yaygınlık kazandırmalıdır. Tutarlı kültür politikaları, insanı insan yapan okuma eylemini her yönden destekleme yoluna gitmektedirler. Ülkemizde şimdiye kadar izlenen kültür politikasının kitleleri okumaya yönlendirdiği söylenemez. Aksine kültürel hedefler geri plana aktarılırken ekonomik amaçlar ve politikalara öncelik tanınmıştır. Bu hatalı davranışların sonucu olarak yıllardır basın organları ve kitapların baskı sayısında herhangi bir artış görülmemektedir. Aslında doğal olarak nüfus ile beraber görülmesi gereken sınırlı artış oran-

larına bile ülkemizde rastlanmamaktadır. Yasalarda çeşitli açılardan düzenlenen düşünme ve okuma özgürlükleri ekonomik uygulamalarla kağıt üzerinde bırakılmakta, dolayısıyla gerçekleşmeleri önlenmektedir.

Belirli merkezlerin düzenlediği ekonomik politikaların toplumda geçerlilik kazanması ister istemez tekelci eğilimleri çeşitli alanlarda önplana çıkacaktır. Serbest piyasa ekonomisi içinde giderek büyüyen işletmelerin tekelleşmesinin ekonomik olduğu kadar toplumsal, siyasal ve de kültürel yansımaları olmaktadır. Tekelleşmenin yanı sıra gelişen bir diğer eğilim de küçük ve orta düzeydeki basın ve yayın organlarının giderek kapanması ve yayın yaşamından çekilmeleridir. Bunlar ortadan çekildikçe basın ve kültür yaşamı kendiliğinden büyüyen kuruluşların eline geçecektir. Basın alanına kendi damgalarını vuran kuruluşlar ekonomik büyüme ve tamamlanma süreci içinde diğer yan kuruluşlarını da oluşturarak ülkenin kültür yaşamını da denetim altına alacaklardır. Nitekim son yıllarda ülkemizde de görülen, büyük gazetelerin kendi yayınevlerini kurması, bazı kültür vakıfları oluşturması, tiyatrolar açması gibi girişimler bu genel kuralı ülkemiz açısından da doğrulamaktadır.

Basının her zaman çeşitli sorunları olmuştur. Bu sorunları tek tek ele almak yerine hepsini belirli bir kültür politikasının çerçevesi içinde görmek ve ondan sonra değerlendirme yaparak uygulamaya girişmek gerekir. Özellikle büyük basın organlarının toplumsal ve siyasal etkinliklerinden yararlanma gibi kısa süreli amaçlarla basın sorunlarına yaklaşmak ülkemizde gelenek durumuna gelmiştir. Bu nedenle de zaman zaman getirilen çözümler kısa ömürlü olmuş, geçicilikten kurtulamamıştır. Demokratik rejimlerin dördüncü gücü olarak görülen basının ciddi bir düzenlemeden uzak kalması, sorunları giderek artırdığı gibi geri dönülemeyecek ters gelişmelere de yol açmıştır. Özellikle tekelleşmenin getirdiği yeni düzenler, basın-yayın, okuma ve düşünce özgürlüğüne önemli sınırlamalar getirmiştir. Kültürel ilerleme açısından büyük engeller getirecek olan bu gelişmeler karşısında konuya artık yalnız basın açısından değil, geniş bir kültür politikasının boyutları içinde eğilmek zamanı gelmiştir.

Bazı karamsar yorumlara göre, iş bu noktaya geldikten sonra basın sorunlarının kültürel bir çerçeve içinde çözümlenmesi için çok gecikilmiştir, hatta tren kaçmıştır. Her zaman yinelenip duran çağdaş bir demokrasi olmak tutkusu, bu gerçekler görülmeden ve gereken önlemler alınmadan düş olmanın ötesine gidemeyecektir.

İleri rejimlerin asıl öğeleri içinde yer alan basının çeşitli görevleri vardır. Bu görevler toplumsal olduğu kadar siyasal ve kültürel işlevlere sahiptir. Bazı uluslararası ve ulusal sözleşmelerde dile getirilen bu görevlerin yerine getirilebilmesi ancak tutarlı ve düzenli yaklaşımlarla olanaklıdır. Kendi ülkesinin ve halkının hizmetinde olduğu kadar, insanlığın genel yararı içinde çalışmak zorundadır. Basın ahlak yasaları, basın onur düzenlemelerinin ortaya çıkışı bu nedenledir. Basını yalnızca kamuoyu yaratıcısı olarak görmek doğru olmayacaktır. Bir ülkede genel kültür düzeyinin yükseltilmesi olduğu kadar, düşünce ve bilimle ilerlemesine katkıda bulunmak da basının asıl görevleri içinde yer almaktadır. Bir toplumda basın en güvenilir kurumların içinde yer almak zorundadır. Basın organları yalnızca bir tüketim malı değildir. Okur kitleleri basın ve yayın organlarında her gün kalıcı bazı şeyler bulmalıdır. Ülkedeki düşünce ve kültürel birikimin oluşturucusu olmak görevi gene basınındır. Nedense, siyasal ve ekonomik gerekçelerin ağır basmasıyla basın organları bu tür görevlerini yeterince yerine getirememektedirler. Sorumluluk duygusuna, bilincine sahip bulunan basın organları siyasal rejimlerin çağdaş niteliklere kavuşmasında ve ülkenin giderek demokratlaşmasında çok önemli roller oynamaktadırlar. Günlük yayın yapan gazetelerin insanların vatandaşlık bilinci kazanmalarında önemli görevleri vardır. Bu tür görevleri yerine getirirken, basının her türlü sorumluluğunu bilmesi, genel amaçları özel amaçların üstünde tutması gerekir.

Düşünce gazeteciliği, basın ve kültür ilişkileri açısından birinci planda gelmektedir. Düşünce özgürlüğü tüm gelişmekte olan ülkelerin en başta gelen sorunları arasındadır. Düşünce özgürlüğünün varlığı düşünce gazeteciliğinin önde gelen koşuludur. İnsanların istedikleri gibi düşünemedikleri toplumlarda düşünce

basınının gelişmesi beklenemez. Tümüyle özgürlükler rejimi kurulmadan basının özgür olması bir hayli zordur. Doğaldır ki, herşey yasalar doğrultusunda özgürlüğe sahiptir, ne var ki bu özgürlüklerin bilincine sahip olmadıkça, uzun ömürlü olmaları beklenemez. Özgürlüklerin kurumlaşması ve bir güvence düzenine bağlanması belirli bir düzeyden sonra gerçekleşebilir. Gelişmenin bir noktaya ulaşmasından sonra elde edilebilecek güvenceli özgürlükler düzeni düşüncede olduğu kadar basın ve yayın alanında da özgürlüğün tam anlamıyla olabilmesi için gereklidir. Siyasal koşulların elverişliliği ve yasaların izin vermesinin yanı sıra ekonomik engellerin de ortadan kalkması gerekir. Her türlü düşüncenin kendi gazete ve dergilerini çıkarabilmesi için, yayın yaşamının ekonomik engellerine karşı önlemli biçimlerde düzenlenmeli, koşulların yıkıcı etkilerindende düşünce organlarının korunması için uygulamalar geliştirilmelidir. Toplumdaki çeşitli oluşumlar, farklı kesimlerin ayrı düşünceleri savunmaları, demokratik farklılaşma ile beraber ortaya çıkan düşünce ayrılıkları, düşünce basınının gelişmelerinde ve demokratik düzene dönüşmelerinde düşünce basınının savsaklanamayacak işlevleri vardır. Yeni yeni düşünceler yaratabilen toplumlar canlılıklarını koruyabilirler ve yaşama şanslarını artırabilirler. Değişen koşullarda giderek durağanlığa sürüklenen toplum yapılarının kısa ömürlü kaldıklarını insanlık tarihi göstermektedir. Toplumların iç dinamiği açısından düşünce basınının olumlu katkılarının kesinlikle ele alınması ve desteklenmesi zorunluluk taşımaktadır. Düşünce özgürlüğünün kendi kendine varolmasını beklemek sonuçsuz kalacaktır. Özgürlükler için verilen toplumsal ve siyasal savaşımların süreci incelendiği zaman kendiliğinden hiçbir özgürlüğün gerçekleşmediği görülmektedir. Düşünce basınının doğması ve basının kültürel işlevlerini yerine getirebilecek düzene kavuşabilmesi için tüm basın ve yayın organları kendi çaplarında savaşıma katılmalıdır. Habercilikte, yorumculukta ve kamuoyunu aydınlatma gibi görevlerde belirli bir düzeyde yürekliliği gösteremeyen yayın organların zamanla asıl işlevlerinin ötesine kaydıkları ve başka işlevler üstlendikleri görülmektedir. Bazı gazetelerin başka alanlarda ekono-

mik girişimlere kalkışması ve bu amaçla yayınlarını araç olarak kullanması, lotaryacılık ve piyangoculuk ile okuyucu kazanmaya çalışması gibi satın ve yayın alanının gerçek işlevleri ile hiçbir zaman bağdaşmayacak girişimler bu durumun en açık kanıtlarıdır.

Özellikle ekonomik düzenin tüketime dönük olduğu toplumlarda basın organlarının da bu yönde geliştikleri gözlemlenmektedir. İlanlar ve reklamların yanı sıra, basın organlarının özel kuruluşlarla işbirliği yaparak belirli üretim mallarının dağıtımını ve pazarlamasını üzerlerine almaları toplumlardaki tüketim eğilimlerini artırdığı gibi basını da gerçek işlevinin ötesinde çizgiye düşürmektedir. Tüketime dönük yayıncılık yoz bir tutum olarak basının kültürel niteliklerden uzaklaşmasına neden olmakta, var olanla kültürel yapıyı da sarsmaktadır. Televizyon gibi görsel yayın araçlarının da bu yönde yayınlar yapması yazılı basını daha çok tüketim toplumunun organı durumuna sürüklemektedir. Kapitalist toplum yapılarının iç dinamikleri açısından sonuç olarak ortaya çıkan bu durum, aslında tüm basın ve yayın organları için ulaşılacak kesin bir nokta değildir. Düşünceye ve kültüre önem veren organlar çeşitli önlemlerle bu yoz sürecin dışında kalabilirler. Kültürel doğrultularda bilinçli bir tutumun ısrarlı izleyicisi olan dergilerin ve gazetelerin o yöndeki okur kitleleri tarafından çeşitli desteklerle yaşatıldıkları birçok ülkede görülmüştür. Bir ülkede, toplumsal ve ekonomik düzenler okurların izleyeceği basın organlarını genel olarak belirler. Toplumlar benzer tipte insanlardan veya kesimlerden oluşmadığına göre değişik türde yayın organlarının ortaya çıkmaları kaçınılmazdır. Önemli olan, basın ve yayın özgürlüğünün düşünce özgürlüğü ile beraber bulunması ve diğer yayınlarla beraber düşünceye, kültüre ağırlık veren organların da yaşayabilmesidir.

Düşünceye ve kültüre yer veren basın ve yayın organlarının çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bunların en başında kültürel değerlerin derlenmesi gelmektedir. Yayınlarında yaşayan kültür değerlerinin toplanmasına, belgelenmesine ve kamuoyuna yansıtılmasına öncelikle yer veren gazeteler derlenme işlemine fazlasıyla katkıda bulunacaklardır. Bunların haber ve magazin

değerlerinin yanı sıra geleceğe kalacak olan içeriklerine de ağırlık verilmesi derleme işlemlerini kolaylaştıracaktır. Derlemeyi izleyecek olan ikinci görev de, bunlara yaygınlık kazandırılmasıdır. Sayfaların kültür değerlerine ayrılması, yayın organlarının baskı ve satış sayıları ile koşut olarak bunları kendiliğinden toplum içinde yaygınlaştıracak ve dolayısıyla ulusal bütünleşmeye kültürel açıdan yardımcı olacaktır. Kültürün toplumda kök salabilmesi ve giderek yaygınlık kazanabilmesi için nelerin yayınlanıp yayınlanmayacağı konusunda bilinçli bir yol izlenmesi gerekir. Başı bozuk kültür yayıncılığının derlemeye veya yaygınlaşmaya katkıda bulunacağını söyleyebilmek son derece zordur. Bu noktada ciddi ve tutarlı bir kültür politikasının sonuca ulaşma açısından yararı fazla olacaktır.

Evrensel, ulusal hatta bölgesel kültürlerin oluşturulmalarında basın organlarının geniş sorumlulukları bulunmaktadır. Kültür, aslında yaşayan değerlerin toplamı olmakla beraber yazıya geçirilmedikçe bütünlük kazanamaz. Basın organları yaşayan kültürel değerleri yazıya geçirirken olabildiğince nesnel ve otantik bir tutum içinde olurlarsa, kültürel yapının oluşturulmasında yardımcı olabilirler. Tüm etkinlikler yerinde izlendiği zaman yazıya geçen haber ve yorumların bilimsel değeri daha da artacaktır. Bu konularda basın çalışanları ile ilgili bilim adamlarının işbirliği yapmaları kaçınılmazdır. Aksi, hem kültür oluşumunun bilimsel netlikler kazanması açısından, hem de basın kaynaklarının kültürel değerlendirilmesi yönünden olumsuz sonuçlar verecektir. Kültürel yapıların oluşumunda diğer kültür alanları ile karşılıklı etkileşimin çok yararları vardır. Bu açıdan, basının bir diğer kültürel görevi de değerlerin ve olguların tanıtılmasıdır. Dünya ulusları arasında birbirlerinin kültürlerini tanıma yarışı içinde belirli bir çizgiye gelebilmek basının tanıtma ve yansıtma işlevini başarıyla yerine getirebilmesine bağlıdır. Kültürlerin evrenselliği kendi özgün değerlerinin dünyaya yayılması ile olanaklıdır. Diğer alanlardan etkilenmeyen kültürel yapılar yoktur. Hepsi çeşitli etkilerin belirli koşullar içinde oluşturduğu özgün bireşimlerin sonucudur. Tanıtma gibi geniş boyutlu bir işin yalnızca basın organlarınca yerine getirilmesi istenen

düzeyde olamayabilir. Bu nedenle devletin belirli bir politika ile basın organlarını tanıtmak görevinde desteklenmesi gerekir. Devlet desteğinin yanı sıra basın organlarının işbirliği yapmaları amaca daha çok yardımcı olacaktır.

Basın ve kültür arasındaki ilişkilerin ele alınması, kültürün geliştirilmesi açısından olduğu kadar basının gerçek anlamda aydınlatıcı, eğitici ve öğretici işlevlerinin yerine gelmesini de sağlayacaktır. Kültür değerleri basın ve yayın organları olmadan kendiliğinden gelişmeler gösterebilir, ne var ki, kültür olmadan basının gerçek işlevini yerine getirebileceği tartışmalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, basının kültürel görev yüklenmesi daha da önem taşımaktadır. Toplumsal sorumluluk içindeki basın ve yayın organları kültüre ve kültür değerlerine gerektiği gibi önem vererek, ulusal ve evrensel boyutlarda gelişime katkı sağlamalıdırlar. Kitlelerin okuma olanaklarının sınırlı bulunduğu ülkelerde basın daha sorumlu ve düzenli bir kültürel yaklaşım içine girmelidir. Çağdaş uygarlığın ışığını her köşeye götürme gücüne sahip olan basın ve yayın organları, dünyaya açılan pencereler olarak kültür olgusunu sürekli gündemde tutmakla sorumludurlar.

G- TELİF HAKLARINDA ÇAĞDAŞLIK

Türkiye, 1952 yılında çıkan Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa dayanarak düşünce ve telif hakları sorunlarını çözmeye çalışıyor. Ne var ki, aradan geçen yarım yüzyıla yakın süre içinde meydana gelen değişiklikler bu kanunu hızla eskittiği gibi, elde edilen yeniliklerin yarattığı sorunlar da çözümsüz kalmaktadır. Kırk yılı aşan bir zaman dilimi her kanunun yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kıldığı gibi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun yeniden ele alınmasının ve her yönden yepyeni bir kanunun Türk toplumuna kazandırılmasının zamanı çoktan gelmiştir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilen teknolojik ilerlemeler, basının medyaya dönüşmesi, medyanın bir dev olarak öne geçmesi, baskı ve düşünce eserlerinin üretimlerinde yeni tekniklere ulaşılması, bilgisayar devrimi, bilgisayar teknolojisinin hızla toplumun tüm alanlarına yayılması, geleceğin bilgi toplumuna doğru önemli adımların atılması her açıdan düşünce haklarının yeniden ele alınmasını zorunlu kılmış ve bu alanda birçok adım atılmıştır.

Düşünen bir yaratık olarak insan ele alındığında, en başta gelen haklar içinde düşünce haklarının yer aldığı söylenebilir. Türkiye'de Osmanlı döneminden gelme bir alışkanlıkla telif hakları denen haklar grubuna batılı ülkeler latince kökenden gelen bir kavramı "İntellectual Property" düşünce hakları karşılığında kullanmaktadırlar. Tam Türkçe karşılığı düşünsel malvarlığı olan bu kavram, batı ülkelerinde hem kültür ve sanatta hem de endüstride üretilmiş olan düşünceye dayalı tüm hakları kapsamı içine almaktadır. Bu nedenle patent hakları da genel olarak bu başlık altında dile getirilmektedir.

Birleşmiş Milletler Örgütü konunun önemi nedeniyle, merkezi

Cenevre'de olan Birleşmiş Milletler- Dünya Fikri Mülkiyet Örgütünü (WORLD İNTELLECTUAL PROPERTY ORGANİZATİON) kurmuş ve bu örgüt aracılığı ile yarım yüzyıla yakın bir süredir dünyadaki düşünce hakları ile gelişmeleri yönlendirmeye çalışmıştır. Kuruluşunda Türkiye'nin de üyesi olduğu bu uluslararası örgütte ülkemiz yeterli biçimde temsil edilmediğinden, bu alandaki yeni gelişmeler Türkiye'ye gecikerek gelmektedir. Bu alanda uluslararası temsilin ihmal edilmesi ülkemizin geri kalmasına neden olmuştur. Türkiye bu alana uzmanlık temsili ile girmedikçe, uluslararası düzeyde çağdaş standartları yakalayabilmesi son derece zor olacaktır.

WİPO, düşünce haklarının uluslararası örgütü olarak her yıl çeşitli konularda konferanslar düzenlemekte ve dünya ülkeleri arasında düşünce alanında ortak bir düzen kurulmasına çalışmaktadır. Üye ülke temsilcilerinin bir araya gelmesiyle, yeni ortaya çıkan durumlar dikkate alınarak yeni yeni uluslararası sözleşmeler hazırlanmakta ve üye ülkelerin imzasına açılmaktadır. Bu yıl içinde ele alınan öncelikli konu, dijital teknolojinin ortaya çıkardığı düşünce hakları ve bunlar ile ilgili sorunların çözümüdür. Dünya geleceğin bilgi toplumu ve bu toplumsal yapıdaki düşünce haklarını düşünürken, Türkiye'nin çok eskilerde kalan bir kanun ile benzeri sorunları çözüme kavuşturabilmesi son derece zordur. Dünyanın en gelişmiş ülkesi olan Amerika'da internet sisteminin yarattığı düşünce hakları ve bunlar ile ilgili sorunlar üzerine araştırmalar yapılırken, Türkiye'nin yeni ve çağdaş bir kanuna sahip olamaması üzücüdür.

Küreselleşme dönemi ile beraber en öne geçen sorunların başında düşünce hakları gelmektedir. Bu nedenle, ileri ülkeler sürekli olarak kendi ürettikleri her türlü malzeme ile ilgili telif hakkı talep etmekte ve eğer bu haklar elde edilemezse, uluslararası ekonomik sistem çerçevesinde yaptırım uygulamasına gidilmektedir. Düşünce hakkı ile ilgili olarak en fazla üretim Amerika'da yapıldığından Amerika Birleşik Devletleri bu alanda en hassas

ülkedir. Benzer bir tutum son zamanlarda Avrupa Birliğinde görülmektedir. Amerika gibi Avrupa'da kendi ürettiği düşünce ürünlerinin takibini tüm dünyada yapmakta ve bu ürünlerin izinsiz kullanımına karşın savaş açmaktadır.

Telif hakları alanında korsanlık sorunu giderek önem kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin konunun üzerinde dikkatle durmalarının yanı sıra Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü WİPO'da bu konuda çeşitli kararlar almakta ve korsanlığın önlenmesi için çeşitli kampanyalar yürütülmektedir. Son on yıl içinde yayınlanan telif hakları ile ilgili korsan ülkeler listesinde sürekli olarak Türkiye'nin baş sıralarda yer alması, ülkemiz açısından son derece prestij kaybettirici ve güvensizlik yaratan bir durumdur. Türkiye'nin korsanlık sorununu çözmedikçe, ne Avrupa Gümrük Birliğine girmesi, ne de yeni kurulmakta olan Dünya Ticaret Örgütü içinde yerini alması söz konusu değildir. Çağdaş dünya, bu sorunun öncelikle çözümünü Türkiye'den beklemektedir.

Sorunun çözümü doğrultusundaki ilk adım atılmış Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda değişiklik getiren tasarı yasalaşmıştır. Ne var ki, Türkiye'nin yepyeni bir telif hakları yasasına gereksinmesi vardır. Bununla beraber, Türkiye, bu alanda imzalanmış olan tüm uluslararası sözleşmelere katılması gerekmektedir. Bu adımlar atıldıktan sonradır ki, Türkiye düşünce hakları alanında çağdaş çizgiyi ucundan yakalayabilecektir. Bunlardan sonra ise, tıpkı Türk Patent Enstitüsü gibi çalışacak ve benzeri bir statüye sahip olacak DÜŞÜNCE HAKLARI KURUMU kurulmalıdır. Bütün ileri batı ülkelerinde görülen uzmanlık kuruluşunun acilen telif hakları ile ilgili olarak da kurulması gerekmektedir. Türkiye'nin kültür ve sanat üretim alanlarını izleyebilmesi, korsanlığa karşı güçlü bir savaşımın verilebilmesi ve düşünce hakları ile ilgili uluslararası alanda uzmanlık temsilinin gerçekleştirilebilmesi ancak Düşünce Hakları Kurumunun özerk bir kamu kurumu statüsü ile kurulmasından sonra mümkün olacaktır.

Telif hakları ve düşünce hukuku, karma bir hukuk dalı olduğu için bu alanda uzmanların yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu alanla ilgili

uzlaşmaya bakacak özel mahkemelerin kurulması zorunludur. Ayrıca hakimler, polisler ve ilgili bürokratlar için hizmet içi eğitim türünde uzmanlık kurslarının tıpkı batı ülkelerinde olduğu gibi açılması gerekmektedir. Ayrıca, Hukuk Fakültelerinde Düşünce Hukuku anabilim dallarının oluşturulmasının zamanı gelmiştir. Türkiye bu gibi adımların gerçekleştirilmesi ile, telif hakları alanında çağdaşlık çizgisini yakalayabilecektir. Tüm kültür ve sanat çevreleri ile, ülkemizin çağdaşlaşmasını isteyen kesimlerin, bu doğrultuda atacağımız adımları desteklemeleri gerekmektedir. Türkiye, çağdaş dünyanın onurlu bir üyesi ve aynı zamanda bir kültür ülkesi olmak zorundadır. Bu da kültür ve sanat alanında düşünce haklarının korunması ve yaratıcının telif haklarının güvence altına alınması ile gerçekleşme yoluna girecektir.

H- KÜLTÜR AÇISINDAN ŞENLİKLER

Dilimizde birden fazla anlamı olan sözüklerden birisi de «şenlik»tir. İlk anlamı topluca yapılan gösteriler biçimindedir ve batı dillerindeki «festival» sözcüğünün karşılığıdır. İkinci olarak da şen olma durumunu, yani gülünecek komik bir olayı gösterir, ve daha çok halk ağızında yer alır. Halkımız çok güldükleri ve ciddiye almadıkları olayları ve durumları «tam şenlik» diye anlatır. Türkiye'de son yıllarda düzenlenen toplu kültür ve sanat gösterilerinin ters gelişmeler göstermesi karşısında bu şenlikleri izleyenlere «Nasıl buldunuz?» diye sorulan sorulara «tam şenlikti» biçiminde yanıtlar alınmaktadır. Bu durum ülkemizde beğeni düzeyinin yükseldiğini, ne var ki kültürel düzenlemelerin yeterli bir aşamaya ulaşamadığını kanıtlamaktadır.

Yaz aylarına doğru Türkiye'nin dört bir köşesinde şenlikler başlamaktadır. Son yıllarda yaz mevsimi şenlikler dönemi olmuştur. Her yıl yenileri eklenen bu şenlikler kendiliğinden ve gelişigüzel ortaya çıkma, gelişme süreci içindedirler. Daha çok yerel ve bölgesel koşulların belirlenmesi ile düzenlenen bu şenliklerin ne olduğu ve ne gibi amaçlara yöneldiği henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Önceleri turistik bölgelerde başlayan bu düzenlemeler bölgeler arası yarışma nedeniyle önce tarihsel özelliği olan yerleşme merkezlerine, daha sonra da hiçbir özelliği olmayan yerlere yayılmıştır. Önüne gelenin şenlik düzenlediği bir dönemde örgütlenme düzeyi çok düşerken bazı başarılı çalışmalar da yeterince değerlendirilememektedir. Şenliklerin yayılmasını yadırgamamak gerekir. Türkiye'de eskiden bu yana varolan tarihsel ve kültürel mirasın oluşturduğu potansiyel, demokratik sürecin yarattığı hareketlilik, son yılların ortaya çıkardığı ekonomik canlanma bir araya gelince ister istemez toplu gösteriler ve düzenlemeler kendiliğinden bir gereksinme olarak ortaya

çıkmaktadır. Toplumsal koşulların zorlaması yerel özellikler ile birleşince çeşitli bölgelerde şenlik uygulamaları ve denemeleri görülmektedir. Turistik bölgelerde turizm döneminde, tarımsal kesimlerde hasat ve bağ bozumu dönemlerinde, tarihsel ve kültürel bölgelerde ise tarihte anlamı olan bir gün veya hafta içinde şenlikler düzenlenmektedir. Her bölgede belirleyici olan koşullar şenliklerin zamanını adını ve içeriğini de yönlendirmektedir. Bazen düzenleyicilerin özel tutumları yerel koşulların gözden kaçmasına ve şenliklerin etkinliği açısından yanlış işlerin yapılmasına neden olmaktadır. Bu durumda beklenen işlevlerin elde edilememesine yol açmaktadır. Sınırlı olanaklarla düzenlenen şenliklerin amaçlarına ulaşabilmesi ve işlevlerini yerine getirebilmesi için yurt düzeyinde devletin bu konuyu ele alması ve belirli bir kültür politikası içinde şenlikleri desteklemesi gerekmektedir.

Kültür ve sanat şenlikleri yerel özelliklerle, kültürel nedenlerle düzenlendiği gibi toplumsal ve siyasal nedenlerle de düzenlenebilmektedir. Belirli bölgede etkinliğini artırmak isteyen yerel yöneticilerin veya bazı derneklerin girişimleri ile düzenlenen şenlikler kültürel işlevden çok bir toplumsal güç gösterisine dönüşebilmekte, sanat gösterilerinin düzeyi düşerken şenliklerde yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir. İşte şenlik uygulamalarına devletin Kültür Bakanlığı adına karışması desteklemesi ve yönlendirmesi bu noktada zorunlu olmaktadır. Yoksa kültür ve sanat adına «tam şenlik» olma sürecinin önüne geçilemeyecektir. Düzenleme bozukluklarının yanı sıra, aynı tarihte birkaç şenliğin yapılması da çeşitli sorunlar getirmektedir. Ülkemizin kültür ve sanat çevresi bu nedenle bölünmekte ve potansiyel tam anlamıyla değerlendirilememektedir. Birçok şenlik düzenlemesi parasal sıkıntılar nedeniyle güdük kalmakta ve iyi niyetli çabalar boşa gitmektedir. Gönüllü çalışmalar amacına ulaşamamakta ve bu nedenle iyi başlayan girişimler dağılmakta, yeterli kadrolar yetişememektedir. Tüm olumsuz koşullara karşın, bazen büyük merkezlerde hiçbir kültür çalışması yapılmazken küçük merkezler de bir avuç gönüllünün başarıyla sergilediği şenliklerde görülebilmektedir.

Ne var ki, parasal sıkıntılar ve sahipsizlik bu başarılı girişimlerin bir süre sonra ya yozlaşmasına ya da tümüyle ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Başlangıçta çok olumlu başlayan bir şenlik kısa zamanda boyundan büyük işlere ve düzenlemelere kalkıştı mı bu çalışmaların altından kalkamamaktadır. Önceleri yerel bir düzenleme olarak ortaya çıkan bir şenlik hemen birkaç yabancı topluluk ve sanatçı getirerek uluslararası bir örgütlenmeye gidince, yeterli altyapı oluşturulmadığı için komik durumlar ve başarısızlıklar doğmaktadır. Bazen hiç ilgisi yokken bir fuar açılışı nedeniyle bile şenlikler düzenlenmekte ve fuar olayı içerisinde kültür sanat gösterilerinin eriyip gitmesi önlenememektedir. Türkiye'de son yıllarda çıkan fuar açma modası gene siyasal ve toplumsal nedenlerle yaygınlık kazanırken şenlikleri de işlevinden uzaklaştırmaktadır. Tüm bu olumsuz gelişmeler ülkemizde kendiliğinden doğan şenliklerin belirli işlevleri yerine getirmesini önlemektedir.

Türkiye son yıllarda giderek artan bir şenlikler dönemine girdi. Öyle ki, hemen her yıl birçok yeni şenlik devreye giriyor ve şenliklerin sayısı hızla kabarıyor. Kültür ve sanat çalışmaları açısından son derece hareketlilik yaratan bu şenlikler son yılları ister istemez bir şenlikler dönemine dönüştürmüşlerdir. Ortaya çıkan hareketlilik olumlu gelişmelerle beraber birçok olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle giderek artan sayılara bakarak şenlikler açısından olumlu bir değerlendirme yapmak hem yanlış hem de eksik olacaktır. Şenlikler yalnızca bir kültür olayı değildir. Şenliklerin ortaya çıkışında toplumsal, ekonomik, turistik ve diğer nedenler de vardır. Bu çok boyutlu olguyu değerlendirirken kültürel bakış açısını diğer nedenlerle beraber ele almak zorunludur. Türkiye'de şenlik olgusu her yönüyle karmaşık bir görünüş ortaya sermektedir. Şimdiye kadar şenliklerin hep tek yönlü ele alınması olumsuz gelişmelerin önlenememesine neden olmuştur. Konu ile ilgili her kişi, makam ve ilgili yerler kendi açılarından soruna eğilmişler ve bir türlü yeterli bir eşgüdüm kurulamamıştır.

Bu olumsuz gidişin altında yatan en büyük etken, ülkemizin belirli bir kültür politikasından yoksun bulunmasıdır. Yüzyıllardır hemen

her alanda görülen bocalama kültür alanında da fazlasıyla görülmektedir. Dünyanın en zengin kültür kalıtına sahip bulunan ülkelerin başında gelmemize karşın, kültür alanına en az ilgi gösterenlerin başında geliyoruz. Bizim kültür zenginliklerimiz dünyanın çeşitli merkezlerinde önemle incelenirken biz bu konularda daha genel bir düşünceye bile sahip değiliz. Dünyanın dört bir yanından kültür ve tarih zenginliklerimizi görmek için gelirlerken o bölgelerde yaşayan halk kendi yöresinin geçmişi hakkında en küçük bir eğitimden geçirilmemektedir. İlgisizlik plansızlığın başlıca nedeni olmuştur. Ne var ki, ilgisizlik ve plansızlık ülkemizde bulunan kültürel potansiyeli ortadan kaldıramamış, ve yurdumuzun dört bir yanından şenlikler kendiliğinden ortaya çıkmaya başlamışlardır. Bunların yapılması için hiçbir çaba göstermeyenlerin, yapılanlara da seyirci kalmaları beklenmemelidir. Hiç olmazsa olanları izlemeleri genel değerlendirmelerle planlamaları ve Türk kültürünün çağdaşlaşma süreci içerisinde belirli ilkelerle bu gibi toplumsal çalışmaları desteklemeleri gerekmektedir. Son yıllarda bu konuda yapılan bazı iyi niyetli çalışmalar son derece yetersiz kalmıştır. Soruna daha geniş boyutlarla yaklaşmanın zamanı çoktan gelmiştir, bir süre sonra zaman çok geç olacaktır. Şimdi bile yapılabilecek işler vardır.

Şenlikler, bazen bir sanat dalında bazen çeşitli sanat alanlarında düzenlenen kültür şölenleridir. Toplumsal bir olgu olan kültür ve sanatın çeşitli alanlarında çalışanların ve halkın bir araya geldiği bu düzenlemeler dünyanın her ülkesinde yüzyıllardır kültürel gelişmenin dinamiğini oluşturmaktadırlar. İlerlemiş ülkelerin çoğunluğunda en az birkaç büyük şenliğin bulunduğu görülmektedir. Her ülke şenliklere hem ulusal hem de uluslararası açılardan programlı bir biçimde yaklaştığı zaman şenlikler kendilerinden beklenen işlevleri daha fazla yerine getirebilmektedirler. Şenlikler birer kültür iletişim kanalı olarak insanlığın gelişimde büyük önem taşımaktadırlar. İnsanlar arasında ortak noktaların bulunmasına, insanların birbirlerini daha iyi anlamalarına ve dolayısıyla barış ve kardeşlik duygularına katkıda bulunabildikleri

ölçüde şenlikler amaçlarına ulaşmış sayılırlar. İyi düzenlenmiş şenlikler her zaman daha etkin olmaktadırlar. Özgün kültür ancak kitlelerle beraber yaratılabildiği için şenliklerin düzenlenmesinde halka ulaşmak ve halkla beraber olabilmek büyük önem taşımaktadır. Dünyanın her köşesinde kendi bölgesinin halkı ile kaynaşamamış ve kitle ile bütünleşememiş şenlikler kısa ömürlü olmuşlar veya kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirememişler, cılız kalmışlardır. Uygarlığın gelişmesinde en önemli yere sahip bulunan kültürün katkısı şenliklerde somutlaşmıştır. Barış, kardeşlik, hoşgörü ve diğer insanlık ülkülerinin şenlikler aracılığı ile yaygınlık kazanması her açıdan olumlu katkılar getirmiştir.

Türkiye dünyada ki bu gelişmelerden uzun süre uzak kalmıştır. Kendi iç sorunları ile uğraşırken dışa kapalı bir tutumun izlenmesi ve ileri görüşten uzak bulunan dış politikalar nedeniyle uluslararası şenliklere yeterince katılım gerçekleştirememiştir. Hem dışarda hem içerde kültür yaşamının iç dinamiği olan şenliklere ilgisiz kalınması tarihten bize kalan kültür kalıtımızın değerlendirilememesine yol açmıştır. Bizden daha az zenginlikteki ülkeler çok etkili şenlikler düzenleyerek uluslararası alanlarda seslerini duyarabilmişlerdir. Kültür aracılığı ile kendilerine iyi yerler sağlamışlar ve politik hedeflerine ulaşmada daha fazla yardım toplayabilmişlerdir. Birçok ülkede en önemli bakanlıkların başında kültür bakanlığı yer alırken, Türkiye'de ancak son birkaç yıldır bir bakanlık kurulabilmiştir. Kültür alanının örgütlenmesi daha tamamlanamamıştır. Bu nedenle şenliklerle ilgili bir birim daha bugüne kadar oluşturulamamıştır. Şenliklerle kimin ilgileneceği bile daha belirlenememiştir. Kültür, turizm ve diğer bakanlıklarından hangisi düzenleme işleri ile ilgilenecektir, kim hangi işi yapacaktır, bakanlıklarda hangi birimler hangi işleri görecektir? Bu gibi öncelikli sorunlar daha çözüme kavuşturulamamıştır. Bakanlıkların kendi alanlarına giren işlerde bile alt birimlerin yetki ve görev karmaşası içinde bulundukları gözlemlenmektedir. Bakanlıklar arasında bir eşgüdüm bile sözkonusu değildir, isteyen istediğini yapmakta ve uygulamadaki karışıklığın artmasına neden olmaktadır. Siyasal önceliklere ve yöneticilerin gele-

cek düşüncelerine göre şenlik işlemleri yürütülmektedir. Siyasal yollardan başa gelen her yönetici kendi yöresindeki toplumsal etkinliğini artırabilmek için kendi bölgesinde bir şenlik düzenlenmesini sağlıyor ve devletin olanaklarını bunun için seferber edebiliyor. Bu tip örnekler ne yazıktır ki, günümüzde bile görülmektedir. Devletin kültür politikasından yoksun bulunması siyasal kadrolara hareket serbestliği sağlamaktadır. Bu da kültür işlerinin tutarsızlıklardan kurtulmasını önlemektedir.

Son zamanlarda yaz mevsimi, şenlikler dönemi durumuna gelmiştir. Her yıl yenileri eklenen bu şenlikler kendiliğinden ve gelişi güzel ortaya çıkma ve gelişme süreci içindedir. Daha çok yerel ve bölgesel koşulların zorlaması ile düzenlenen şenliklerin ne gibi amaçlara yöneldikleri henüz belirginliğe kavuşmamıştır. Önceleri kıyılarda turistik merkezlerde düzenlenen şenlikler sonraları toplumsal yarışma ve siyasal nedenlerle tarihsel özelliği bulunan yerleşme merkezlerine ve daha sonra da hiçbir özelliği bulunmayan kentlere yayılmıştır. Başı boşluk yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Türkiye'de yüzyıllardır bulunan tarih ve kültür birikiminin oluşturduğu potansiyel, son otuz yıldır demokratik sürecin yarattığı hareketlilik, ekonomik canlanma ve diğer nedenler bir araya gelince ister istemez toplu gösteriler ve düzenlemeler kendiliğinden bir gereksinme olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'deki şenlikler genel olarak ele alındığı zaman toplam beşyüz dolaylarında şenliğin bir yıl içinde yapıldığı görülmektedir. Sayının fazla olmasına karşın etkinlikler son derece sınırlı kalmaktadır. Bu şenliklerin birkaç tanesi dışında büyük bir çoğunluğu yerel boyutları aşamamakta ve hatta bölge halkına bile ulaşamamaktadır. Sayıları beşyüze yaklaşan şenlikler tek tek ele alındığı zaman bunların arasında 125 panayır, 190 kurtuluş günü, 36 fuar, 20 Atatürk'ün gelişi, 12 anma günü, 20 güreş günü, 10 mesire bayramı ve 14 tane de diğer düzenlemeler yer almaktadır. Adı şenlik veya festival olanların sayısı ise yüzü bulmaktadır. Geniş anlamda beşyüze yaklaşan şenlik düzenlemeleri dar anlamda ele alınırsa yüz civarında kalmakta ve beşte bir oranında küçülmektedir. Bu sayı bile Türkiye için

küçümsenmeyecek bir durumdur. Bu şenliklerin bırakınız hepsini yeterince düzenlemeyi, başlangıçta onda biri ele alınsa ve gerektiği gibi düzenlense, on tane şenlikle Türkiye hem iç kültür yaşamını daha etkin bir düzeye getirir hem de uluslararası alanda sesini daha çok duyurabilir. İlk planda ele alınacak on şenlik her yönü ile örnekleştirilebilir ve diğer şenliklerin de bu şenlikler doğrultusunda gelişmeleri sağlanabilir. Şenlikler dışında kalan, şenlik benzeri düzenlemelerin de ayrı ayrı ele alınmaları büyük yararlar sağlayacaktır. Panayır veya fuar ile şenliklerin birbirine karıştırılması Türk kültürüne hiçbir yenilik veya katkı getirmeyeceği gibi giderek yozlaşmasını da getirebilecektir. Bu noktada şenliklerin ve şenlik benzeri düzenlemelerin kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmaları yararlı olacaktır. Kendi haline bırakılan şenlikler yaşama savaşı verilirken bunlardan ancak birkaç tanesine yardım yapılabilmektedir ve bu yardımlarda belirli ilkelerden uzak, yalnızca siyasal baskıların yönlendirmesi ile yürütülmektedir.

Şenliklere yardım edilmesi bile yasal düzenlemeden yoksundur. Kültürel çalışmalarla ilgili bir eski yönetmeliğin ilkelerine göre yürütülen yardımların yeterli bir düzeyde olduğu söylenemez. Kurum ve kuruluşlara yardım ile şenliklere yardımın ayrı işlemler olduğu açıktır. Ne var ki, hala ikisini de aynı yönetmelik hükümleri çerçevesinden yürütülmesi anlaşılamamaktadır. Yardım işlemlerin de süreklilik ve kurumlaşma söz konusu değildir. Her yıl büyük değişiklikler görülmemektedir. Ayrıca yapılan yardımlar incelendiği zaman arada büyük farkların bulunduğu ve bunların hiçbir nesnel dayanağı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yardımcıların biçimi, kararlaştırılması ve izlenmesi hangi yollardan yapılacaktır? Yapılanlar yerini bulacak mı? Bu soruların yanıtlanabilmesi çok zordur. Uygulamada ve yasal durumda bu gibi sorunlarla ilgili pek açıklık yoktur. Yerel yöneticiler ve düzenleyiciler açısından kişisel girişimleri için son derece serbest bir durum söz konusudur.

Genel durum açısından yukarıdaki değerlendirmelerin yanı sıra bir de özel uygulamalara, yani şenliklere bakmakta yarar vardır. Sayıları yüzü bulan şenliklerin ancak dörtte biri basına ve kamuoyuna

yansıyabilmektedir. Diğerleri ise ya yerel basında yer alabilmekte veya hiçbir yansıma yaratmadan bitmektedir. Şenliklerin başlangıcında kendine özgü konumu nedeni ile İstanbul Festivalini öncelikle ele almalıdır. Bu festival halen Türkiye'nin en büyük kültürel düzenlemesidir. Yirmidört yıldır bir vakfın desteği ve yönetiminde festival çalışmaları yürütülmektedir. Festivalin yürütücüsü olan vakfı İstanbul'un büyük burjuvazisi kurmuştur. Kurucular listesine bakıldığında bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Sermayenin bir anlamda kuralları içinde oluşturduğu bu festivalin ne derece Türk kültürüne katkıda bulunabileceği son on yıllık deneyden sonra tartışmalıdır. Belki de kurucu genel yönetmenin müzik adamı olmasından dolayı bir müzik ağırlığı her yıl görülmektedir. Bu Türk müziği değil daha çok batı müziğidir. Müzik ağırlıklı programlar ancak belirli bir seçkinler grubuna yöneldiği için festivalin etkinliği dar bir çevrenin ötesine gidememektedir. Diğer sanat alanlarına göstermelik olarak yer verilen festival programlarına daha çok büyük masraflarla getirilen yabancı müzik toplulukları egemen olmaktadır. Halktan kopuk İstanbul festivali bir anlamda ulusal kültürden de kopuk bir biçimde yürütülmektedir. İstanbul büyük sermayesinin desteğindeki bu festival, parasal olanaklar açısından en büyük şenlik olmasına karşın yurt düzeyindeki etkinlik açısından en büyük kültür olayı olarak ortaya çıkamamaktadır. Bu ters durumun doğmasının başlıca nedeni yöneticilerin seçkinci tutumu ve vakfı destekleyenlerin kültür olayına yaklaşımlarıdır. Kültürü toplumu etkilemede bir silah olarak gören güçler bu festivalin halkla bütünleşmesine olanak tanımamaktadırlar, aksine kendi reklamları için araç olarak kullanmaktadırlar. Devletin kültür politikasındaki boşluklardan yararlananlara karşı hiçbir yetkili ve ilgili makamın yönlendirici müdahalede bulunamaması ilgi çekicidir. Bu kadar büyük bir parasal güç ile daha etkin şenlikler, İstanbul gibi bir kültür merkezinde düzenlenmesi ve bunların dünya çapında yankıları olabilir, kitlelere daha çok kültürel etkinlik götürülebilir. Bugünkü yapısı ile festival yıllardır kültür çevrelerinin eleştirisine hedef olmaktadır. Ne yazıktır ki bu eleştiriler doğrultusunda herhangi olumlu bir

değişiklik veya gelişmeye rastlanmamaktadır. İstanbul'da düzenlenen bir festivalde İstanbul Belediyesinin etkisi yoktur, kültür bakanlığı karışamamaktadır, yöneticiler kendi başlarına buyruk bir biçimde çalışmaktadırlar. Daha fazla zaman geçirmeden İstanbul Festivali'nin yeniden düzenlenmesi sağlanmaları ve bu düzenlemenin yurt çapında olumsuz bir örnek olarak ortaya çıkması önlenmelidir.

İkinci büyük şenlik uygulaması Antalya'da yapılmaktadır. Bu şenlik önceleri yerel ölçüler düzeyinde başlamış ve daha sonra genişlemiştir. Film şenliği olarak gelişirken bir süre Yeşilçam sinemasının yurt çapında reklam aracı durumuna düşmüştür. Belediye'nin ilerici güçlerin eline geçmesinden sonra daha yaygınlaşan şenlik halkla bütünleşme doğrultusunda önemli bir rol almıştır. Sinema yanında diğer sanat alanlarına da yer verilen Antalya Şenliği bir süre sonra önemli düzenleme aksaklıkları ile karşılaşmış, halkla bütünleşmede atılan olumlu adımlar düzenlemeden doğan yetersizlikler yüzünden amaca tam ulaşamamıştır. Bu durumun doğmasından yeterli altyapının ve kadroların oluşturulmadan şenliğin genişletilmesi ve uluslararası bir biçimde düzenlenmesi başlıca rolü oynamıştır. Parasal olanakların da sınırlılığı işin içine girince olumlu girişimler yetersiz kalmıştır. Antalya şenliği içerik ve hedefler açısından daha doğru bir düzenleme olmasına karşın altyapı ve kadro sorununu öncelikle çözmek ve şenliğin boyutlarını yer değiştirmeden saptamak zorundadır. Antalya Şenliği genel bir halk şenliği olma yolunda mı ilerleyecek, yoksa yalnızca bir film şenliği olarak mı sürecek? Bu sorunun yanıtlanmasından sonradır ki geleceğe dönük planlamalar yapılabilir. Son yıllarda şenlik zaman zaman yapılamaz duruma düşmüştür.

Yarımca şenliği üçüncü örnek olarak ortaya çıkmışken birden yapılamaz duruma düşmüştür. Beş on bin kişilik bir kasaba olmasına karşın belediyenin olumlu girişimleri ile kısa bir sürede küçük bir kültür merkezi durumuna gelen Yarımca, zaman geçirmeden şenliğin altyapı tesislerini kurmuş ve geleceğe dönük programlamalar içine girmiştir. Ne var ki belediyenin el değiştirmesi nedeniyle şenlik bir süre sonra iptal edilmiştir. Yarımca örneği şenliklerin tümüyle yerel

yönetimlere bağımlı kılınmasını siyasal değişiklikler açısından doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle belediyelerin ve yerel yönetimlerin olumlu katkıları gözönünde tutularak şenliklerin düzenlenmesine yer verilmeli fakat hiçbir zaman şenlikler tümüyle yerel yönetimlerin yönetimine bırakılmamalı, kendi içlerinde çeşitli öğelerin bulunduğu bağımsız kurumlaşma modeline öncelik tanınmalıdır. Böylece siyasal gelişmelerin şenliklere zarar vermesi gibi durumlar önlenebilecektir.

Dördüncü örnek Akşehir Nasrettin Hoca Şenliğidir. Bu şenlikte yıllardır Akşehir Turzim Derneği ve Karikatürçüler Derneği'nin işbirliğinde yürütülmektedir. Türk kültürünün dünya kültürü ile bağlantıları açısından Nasrettin Hoca şenliğinin önemli katkıları olmuştur. Uluslararası düzeyde açılan karikatür ve mizah yarışmaları Türkiye'nin tanıtılması açısından büyük yararlar sağlamıştır. Her yıl şenliğe katılan yabancı sanatçıların da şenliğin düzeyinin artmasında payı vardır. Akşehir'de şenlik yavaş yavaş oturmakta, altyapı tesisleri kurulmaktadır. Önümüzdeki yıllarda Nasrettin Hoca şenliği parasal olanaklar artırılabilirse daha etkin bir duruma gelebilir. Şenliğin belirli alanlarda uzmanlaşması etkisinin fazla olmasını sağlamıştır. Ne var ki, şenliğin içeriğinin başka sanat alanları ile zenginleştirilmesi yeterli kadro ve altyapı oluşturulmadan yapılırsa, Antalya'daki gibi düzenleme bozuklukları ve gerilemeler doğabilir.

Beşinci olarak, otuz yılı aşkın süredir yapılan Hacıbektaş Şenlikleri örnek olarak ele alınabilir. Bu şenlik Nevşehir ilinin Hacıbektaş ilçesinde dinsel nitelikleri ağır basan bir biçimde yapılmaktadır. Hacıbektaş Veli'nin düşünce ve şenlikleri doğrultusunda programlanan bu şenlikte daha çok toplantılar, konferanslar ve söyleşiler ağır basmaktadır. Ayrıca diğer sanat dallarında da gösteriler yapılmaktadır. Bölge halkı ile halkın kültür değerleri açısından bütünleşmede şenlik son derece başarılı olmaktadır. Hacıbektaş Şenliği kitlelerle bütünleşme açısından diğer şenliklere örnek olabilecek düzeydedir. Yeterli kadro ve altyapının oluşturulmaması şenlik çalışmalarında bazı düzenleme aksaklıkları

yaratmaktadır.

Altıncı olarak, yarı dinsel ve daha çok toplumsal özellikler taşıyan Ahi Evran sanat ve folklor şenliği örnek gösterilebilir. Bu şenlikde Kırşehir'de bir kasabada ortaya çıkan Ahilik hareketinin zamanımızdaki kutlama biçimidir. Dünyada ilk kez loncalarla sendikal düzeni kurarak işçi ve işveren ilişkilerini düzenleyen sosyal ekonomik kuruluş olan ahiliğin ilkeleri ve dünya görüşü bu şenlik boyunca dile getirilir ve folklor gösterileri ile şenlik zenginleştirilir. Bu şenlik de tıpkı Hacıbektaş Şenliği gibi yöre halkı ile bütünleşme açısından başarılı bir örnektir, ne var ki şenliğin sanat yanı zayıf kalmaktadır.

Yedinci olarak ayrı bir tür biçiminde Tahta At Çocuk Şenliği ele alınabilir. Tarihteki bir efsaneden yararlanılarak adı konulan şenlik yalnızca çocuklar için düzenlenmektedir. Önemli bir amaca yönelen bu şenliği Çocuk Esirgeme Kurumu'nun katkıları ve özel sektörün katkıları ile yerel bir dernek yürütmektedir. Her sanat alanında çocuklar için ortaya çıkarılan ürün ve gösterilerin sergilendiği bu şenlik istenildiği kadar başarılı olmamaktadır. Yöre çocukları ile sağlıklı ilişkiler kurulamadığı gibi düzenlemelerde de büyük aksaklıklar olmaktadır. Şenliğe büyük merkezlerden çocukların gruplar halinde gelmesi sağlanamamıştır. Yeterli konuk ağırlama tesisleri yoktur. Şenliğin ismi, içeriği ve yeri çok güzel seçilmiş olmasına karşın düzenleme ve programlama yetersizlikleri nedeniyle amacına ulaşamamaktadır.

Sekizinci olarak İstanbul yöresinde yerel yönetimlerin kendi çaplarında düzenledikleri küçük şenlikleri bir grup içinde ele alabiliriz. Kartal, Maltepe ve Yakacık Belediyelerince her yıl düzenlenen bu şenlikler daha çok istanbul Festivaline karşıt gösteriler biçiminde yürütülmektedir. Bu şenlikleri düzenlemek yerine birleşerek daha büyük düzenlemelere gitmeleri çok daha yararlı olacaktır. Bu şenliklerde daha çok sözlü programlar, kitap sergileri, imza günleri ve tiyatro, sinema gösterileri ağırlık taşımaktadır. Bu şenlikler küçük çapta düzenlenebildikleri için hiçbiri İstanbul Festivali ile yarışabilecek boyutlara ulaşamamaktadır. Bu belediyelerin daha fazla

zaman yitirmeden bir araya gelerek ortak şenlikleri daha geniş bir biçimde örneğin «Marmara Şenliği» adı ile düzenlemeleri kültürümüze katkıları açısından son derece yararlı olacaktır.

Dokuzuncu olarak ODTÜ Tiyatro Şenliği, İLTÖ Tiyatro Şenliği ve Boğaziçi Üniversitesi Film Şenlikleri bir grup içinde ele alınabilir. Belirli yüksek okullarda ele alınan bu tip şenlikler öğrenci derneklerinin amatör çabalarının ötesine gidememektedir. Bu tip örgütlenmelerin daha düzenli ve etkin olabilmeleri için Üniversite yönetimlerinin ve bakanlıkların yardımcı olmaları gereklidir. Ancak bu yoldan kurumlaşabilirler. Yüksek Okullar, kültür düzeyi açısından şenlik düzenlemelerde elverişli ortamlardır. Bu ortamların gereğince değerlendirilebilmesi için yeni bir yaklaşım zorunludur.

Onuncu bir örnek olarak başkent Ankara'da yapılamayan bir büyük şenliği örnek göstermek yerinde olacaktır. Geçmiş yıllarda Ankara Belediyesi ve otuz kültür sanat kuruluşunun işbirliği ile hazırlanan 1. Ankara Halk Şenliği güvenlik gerekçesi ile hükümet tarafından ertelenmiştir. Bu şenlik Türkiye de ilk kez bir uzman kadronun uzun çalışmaları ve tüm kültür sanat kuruluşlarının katkı ve destekleri ile ortaya çıkarılmıştı. Tüm hazırlıkları tamamlandıktan sonra başlamasına bir gün kala şenliğin ertelenmesi üzücü olmuştur. Uzun çalışmalarla ortaya çıkarılan şenlik programı ve yapısı ile Türkiye koşullarına göre bir örnek şenlik niteliğini taşıyordu. Yerel yönetimlerin yerel kuruluşlarla işbirliği yapmasının ilkeleri ve yöntemleri belirli formüllerle şenlik protokolünde karara bağlanmıştı. Belediye ve diğer kuruluş temsilcilerinden ortak kurullar oluşturuluyordu. Her sanat alanı için şenlik ana komitesine bağlı halk kurullar öngörülmüştü. Şenlik için belediye kendi çatısı altında bir profesyonel büro oluşturmuştu. Bütün bu girişimler Türkiye'de ilk kez bir şenlikte düzenli bir biçimde deneniyordu. Tüm şenlikler ve yerel yönetimlerin kültür çalışmaları açısından örnek yapıdaki Ankara Halk Şenliğinin, daha fazla zaman yitirilmeden Ankara Belediyesi ve yerel kültür kuruluşlarının işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesinden Türkiye'de şenlik uygulamaları açısından çok olumlu sonuçlar çıkacaktır. Ankara Belediyesi ve otuz kültür ve

sanat kuruluşunun işbirliğini yaparak ülkemizde ilk kez bir model oluşturabilecek bir halk şenliğini özenle hazırlamışlardır. Geçen yıllarda bu büyük şenliğin tüm hazırlıkları tamamlanmış, programlar bastırılmış, tüm Ankara caddeleri afiş ve pankartlarla donatılmışken İçişleri Bakanlığı'nın şenliğin başlamasına iki gün kala verdiği bir karar ile şenlik süresiz olarak ertelenmiştir. Şenliğin ertelenme gerekçesi güvenlik koşullarının elverişli olmamasıydı. Nitekim bu gerekçe ile ertelenen yalnızca Ankara Halk Şenliği olmuştur. Türkiye'nin dört bir yanında yapılan diğer şenliklerden hiçbirisi güvenlik gerekçesi ile ertelenmemiştir. Bu nedenle yalnızca Ankara Halk Şenliği'nin ertelenmesi düşündürücü bir gelişmedir.

Ne var ki, erteleme kararına kadar şenlik çalışmalarını son derece ciddi bir biçimde yürüten Ankara Belediyesi, bu karardan sonra sanki önceden hiçbir çalışma yapmamış gibi şenliği unutarak herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Başkent belediyesi olmanın sorumluluğu içinde diğer kentlerin belediyelerine örnek olacak girişimlerde bulunması gereken Ankara Belediyesinin başlatmış bulunduğu bu çok olumlu girişmeden sonra vazgeçmesi kültür ve sanat çevrelerinde olduğu kadar başkent halkınca da anlaşılamamıştır. Tarihten gelen büyük kültür ve sanat kalıtının sorumluluğu bir bilinç düzeyine ulaşabilse idi, bir yıllık yoğun çalışmanın sonucu alınabilirdi. Ne yazıktır ki bu bilincin yerine bazı siyasal düşüncelerin geçmesi Başkentimizi büyük bir kültür olayından yoksun bırakmıştır.

Yüz civarında şenlik örgütlenmesinin düzenlendiği ülkemizde bu tip çalışmaların belirli ilkeler ve politikalar içinde bilinçli bir biçimde ele alındığı ileri sürülemez. İstanbul Festivali, Antalya Şenliği, Nasrettin Hoca Şenliği, Hacıbektaş Şenliği gibi bilinçli çalışmaların dışında kalanlar, genellikle yerel koşullar ve olanakların izin verdiği ölçüde gerçekleştirilen düzenlemelerdir. Kadroların yetersizliği, belirli politikaların oluşturulamaması, parasal kaynakların yaratılmaması şenliklerin istenen amaçlardan yoksun kalmasına, yetersizlik çemberlerini aşamamalarına yol açmaktadır.

Ankara Halk Şenliğini diğer şenliklerden ayıran önemli nedenler vardı. Bu şenlik ilk kez belirli bir uzmanlar kurulunun uzun süren

çalışmaları sonucuda ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin tüm koşulları incelenmiş ve ülkedeki kültür birikiminin toplum yararına işlenmesi ve değerlendirilmesi için bir şenlik modeli oluşturulmuştu. Amaç halkın kültür değerlerini onun yerel yönetimleri ve yerel örgütleri aracılığı ile ortaya çıkarmak, yerel yönetimlerin kültürel işlevler yüklenmesini sağlamak, kültür örgütleri ile yerel yönetimlerin işbirliği düzenini gerçekleştirmek ve bu konuda diğer bölgeler için bir örnek oluşturmaktı. Bu hedefler doğrultusunda belediye ve kuruluş temsilcileri tam bir yıl çalışmışlar ve ortaya bir program ile protokol çıkarmışlardır. Bu belgeler yapılamayan şenliğin içeriği ve yöntemi açısından önemli bir noktada anlaşmayı simgeliyorlardı.

Herşey otuz sivil toplum kuruluşunun bir araya gelerek belediyeye bir çağrıda bulunmasıyla başlamıştı. Daha sonraki katılmalarla kuruluşların sayısı otuzu buldu. Bunların içinde Sanat Kurumu, Halkevleri, Sinematek Derneği, Detça, Türk Sanatçılar Birliği, Afsad, Karikatürcüler Derneği, Türkiye Yazarlar Sendikası, İşçi Kültür Derneği, Devsander, Birleşmiş Ressam ve Heykeltraşçılar Derneği, Ankara Kadın Ressamlar Derneği, Ufacsi, Sanatçılar Birliği, TRT-Der, Unesco, TMGT, Ankara Sanat Tiyatrosu, Ankara Deneme Sahnesi, Çağdaş Sahne, Öncü Sahne, Ankara Çocuk Tiyatrosu, Ankara Birlik Tiyatrosu, Halk Tiyatrosu, Üniversiteli Kadınlar Derneği, İlerici Kadınlar Derneği gibi kültür ve sanat kuruluşları ile demokratik örgütler sayılabilir. Bu örgütler ile Ankara Belediyesinin imzaladıkları protokolda amaç maddesi «Yeni Bir döneme giren Türk toplumunun dinamik yapısına ters düşen İstanbul Festivali gibi belirli azınlığa yönelen kültür düzenlemelerinin ne derece yanlış olduğunu vurgulamak için yola çıkan Ankara Belediyesi ile kültür sanat kuruluşları, Türk toplumunun çağdaş uygarlığa açılan dinamik yapısına uygun, halk kitleleri ile bütünleşen ilerici nitelikte, Türkiye koşullarına ters düşmeyen geniş boyutlu bir şenlik düzenlenmesi amaçlamışlardır. Diğer ülkelerdeki halka mal olmuş şenlikler gözönünde tutularak kitlelerle çeşitli kültür alanlarında diyalog kuracak gösteri ve düzenlemelerin ağırlık taşıyacağı bir örnek şenliğin gerçekleştirilmesine çalışılacaktır. Ankara Belediyesi ile kuruluşlar

başkentteki bu örnek şenliğin giderek ülke düzeyinde yaygınlık kazanabilmesi için sonraki aşamalarda da işbirliği yapacaklardır» biçiminde benimsenmişti.

Şenliğin örgütlenme modeli ise üçlü bir yapıdan meydana geliyordu. En üstte Belediye Başkanının başkanlığında ve kültür, sanat alanlarının uzmanlarından oluşan onbir kişilik bir Şenlik Komitesi bulunuyordu. Şenlik Komitesi başkanın gerekli gördüğü zamanlarda toplanan en üst karar organı idi. Şenlik Komitesine bağlı olarak sürekli ve profesyonel olarak çalışan bir Örgütlenme Komitesi bulunuyordu. Beş kişiden oluşan bu komite bir büro biçiminde belediyeye bağlı olarak çalışmalarını yürütüyordu. Örgütlenme komitesi Şenlik komitesinin kararlarının uygulayıcısıydı. Protokolda şenlik çalışmaları tiyatro, sinema, müzik, yazın, görsel sanatlar ve halkbilimi olarak altı bölüme ayrılmıştır. Bu altı dalda ayrı ayrı kuruluş temsilcilerinden alt komiteler kurulmuştu. Alt komiteler örgütlenme komitesi ile beraber çalışıyorlardı ve daha çok gönüllü çalışmalar yürütüyorlardır. Şenliğin örgütlenme yapısı kısaca bu biçimdeydi. Ayrıca şenlik çalışmalarının olanaklar elverdiği ölçüde halka yönelmesi ve kitlelerle bütünleşmesi, otantik kültür değerlerine öncelik tanınması, gösteri ve sergilemelerin kentin her alanında dolaştırılması, tüm giderlerin belediyece karşılanması gibi konular protokol ile karar altına alınmıştı. Ankara Şenliğinin tam bir halk şenliği olabilmesi için çeşitli önlemler de geliştirilmişti.

Ankara Halk Şenliğinin güvenlik gerekçesi ile ertelenmesi bu alandaki yoğun çalışmaları sonuçsuz bırakmış, ilgili kuruluşları umutsuzluğa sürülmüştür. Aradan geçen zamanda gerek belediyenin, gerekse diğer ilgililerin bu konuyu yeniden ele almamaları üzücü olmuştur. Türkiye'nin kültürel gelişiminde önemli katkılar ve yenilikler getireceğine inandığımız Ankara Halk Şenliği yeniden ele alınmalıdır ve her yıl düzenli bir biçimde yapılmalıdır. Ankara Halk Şenliği yapısı nedeniyle yalnızca Başkente değil, tüm Türkiye'ye yenilikler getirebilecektir.

Yukarıda sayılan on değişik şenlik uygulaması Türkiye'de Şenlik uygulamaları açısından genel bir düşünce vermektedir. İlk önce göze

çarpan düzensizliktir. Daha sonra ilgisizlik ve desteksizlik görülmektedir. Bir avuç kültür ve sanat emekçisinin çabaları yeterince değerlendirilememektedir. Olumlu başlayan çalışmalar sonuçsuz kalmakta ve bir süre sonra kesilmektedir. Süreklilik ve kurumlaşma yolunda ilerleme sağlanamamakta, devlet henüz konunun önemi derecesinde eğilmemektedir. Güzel kalabalıklarda birlikte yaşayalım diyen kültür ve sanat adamları da, programlamaya karşı çıkarken sürekliliği ve kurumlaşmayı sağlayabilecek çözümler getirememektedirler.

Türkiye'de şenlikler sorunu en kısa zamanda geniş olarak ele alınmalıdır. Şu şenliklerle ilgili tüm birimler bir araya gelmelidir. Hizmetler açısından bir eşgüdüm kurulu oluşturulmalıdır. Şenliklerle ilgili olarak Kültür Bakanlığında bir bölüm kurulmalıdır. Bu birim şenliklerin tüm sorunları ile ilgilinebilecek güçte olmalı her şenlik izlenmeli ve ciddi çalışmanlar parasal olarak belirli ölçüler içinde desteklenmelidir. Şenliklere işlevsellik kazandırılabilmesi için şenlikler arasında ayırımlar yapılmalıdır. Buna göre belirli şenliklerin belirli işlevleri öncelikle yerine getirebilmeleri sağlanmalıdır. İkinci bir ayırım da kültür şenliklerinin içinde yapılmalı ve şenlikler yerel, ulusal ve uluslararası olarak birbirinden ayırılmalıdır. Yerel şenlikler bölge halkı ile bütünleşebilecek halk şenlikleri biçiminde örgütlenmelidir. Bu şenlikler belediyelerle Halkevleri işbirliği içinde yapılırsa daha çok amacına ulaşabilir. Ulusal şenlikler ise belirli büyük kentlerde devlet desteği ile etkin bir düzeyde yapılmalıdır. Ulusal şenliklerde daha çok belirli konularda yapılmalıdır ve bir konuda üçten fazla şenlik yapılmamalıdır. Aksi durumda ortaya çıkacak bölünme şenlikleri cılız ve etkisiz bırakacaktır. Kaynakların ve potansiyelin bölünmemesi için bir sanat alanında ulusal düzeyde üçten fazla şenlik yapılmamalıdır. Uluslararası düzeyde ise her sanat alanında tek ve güçlü şenlikler düzenlenmelidir. Böylece çok güçlü bir yapıda ortaya çıkacak şenliklere ilgi fazla olacak ve şenliklerin etkinliği artacaktır. Uluslararası düzeyde genel yapıda tüm sanat alanlarını içeren iki üç şenlik düzenlenebilir. İstanbul Festivali daha olumlu noktalara getirilebilir.

Bu söylenenlere örnek olarak şu gibi şenlikler düşünülebilir. İzmir'de fuar sırasında uluslararası düzeyde bir ekonomik şenlik, Konya'da tüm İslam ülkelerine dönük olarak her yıl Mevlana şenliği, Bursa'da uluslararası düzeyde düş oyunlarını içerecek Karagöz şenlikleri, Göreme'de her yıl bağbozumu sırasında uluslararası düzeyde bir turizm şenliği, İstanbul'da Büyükada'da tüm Avrupa ve Asya'ya dönük bir biçimde uluslararası film şenliği, (Avrupa'daki ada şenlikleri gibi), Adana'da uluslararası düzeyde bir tekstil ve moda şenliği gibi şenlikler bölgesel özelliklerin, ulusal ve uluslararası düzeyde en yoğun biçimde değerlendirilmelerini sağlayacaktır. Diğer şenliklerin de geliştirilmesi ele alınabilir. Örneğin Tahta At uluslararası çocuk şenliği biçimine dönüşebilir.

Şenliklerin işlevsellik kazanabilmesi için devletin bu alanı hiçbir zaman geçirmeden ele alması ve Kültür Bakanlığı aracılığı ile yönlendirmesi gerekmektedir. Türkiye'de öncelikle bir durum saptaması yapmalıdır. Hangi yerleşme merkezinde ne gibi şenlik uygulamaları vardır? Bu saptandıktan sonra şenlikler arasında bir sınıflandırma yapılmalıdır. Sınıflandırmada çeşitli ölçütler kullanılabilir. Düzenleme açısından şenliklerin uluslararası, ulusal ve yerel olmak üzere üçe ayrılması yararlı olacaktır. Böylece küçük girişimler büyük işlere kalkışarak başarısız kalması, büyük girişimlerin de küçük çalışmalarla geçiştirilmesi önlenebilecektir. Kültür ve sanat dalları açısından da bir sınıflandırma getirilebilinir. Belirli şenlikler, tiyatro, müzik veya sinema şenliği biçiminde örgütlenebilir. Nitekim dünyadaki son gelişmeler daha çok bu yönde olmaktadır. Çeşitli alanlara dağılan bir şenliğin belirli bir alanda toparlanması çoğu zaman etkinliğini ve işlevini artırmaktadır. Gene şenlikler yerel özelliklere göre turistik, kültürel ve ekonomik şenlikler biçiminde ayrılabilir. Yukarıda belirtilen üç tür sınıflama sonucunda tiplendirilecek şenlikler için ayrı ayrı yönetmelikler çıkarılabilir ve birbirisi için belirleyici özellikler zorunlu olarak getirilebilir ve düzenlemeler asgari düzeyde tutularak yozlaşmaların ortaya çıkması önlenebilir. Kültür Bakanlığının ilgili birimi her şenlik için belirli fonlar ayırır ve yönetmelik koşullarına uyanlara parasal

yardım sağlarsa etkinlikler daha da artabilir. Yardım ile beraber sıkı bir de denetim getirilmelidir. Bu denetim sansür ile karıştırılmamalıdır. Denetim yalnızca düzenleme açısından olmalıdır, gösterilerin içeriğine karışılmamalıdır. Bu düzenlemeler şenlik özgürlüğünü ortadan kaldırmamalıdır. Yozlaşmalar önlensin, işlevsellik artırılsın derken kültür ve sanat yaşamına güdümlü bir politika getirilmemelidir. Toplumun özgürce kültürel değerlerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Şenlikler bir kültürel kalkınma girişiminin uygulama aracı olabilirler. Bu açıdan tipleştirme ile beraber belirli yöntemler de geliştirilmelidir. Halkta kendiliğinden var olan kültürel değerlerin ortaya çıkarılmasında ve ulusal kültürümüzün kitlelere götürülmesinde en büyük rolü şenlikler oynayabilirler. Her bölgenin kendi sorunlarına dönük kültürel gösteriler şenliklerin halkla daha çok kaynaşmasını sağlayacaktır. Tiyatro, müzik ve halkbilimi dalındaki çalışmalara ağırlıklı bir biçimde programlarda yer verilmelidir. Tüm sanat çalışmalarının halkın sorunlarına eğilen ve onları dile getiren bir yönde gelişebilmesi için şenliklerin aracı olması sağlanmalıdır. Devletin kolaylaştırıcı desteği şenliklerin giderek birer halk şenliği biçimine dönüşmesine yardımcı olmalıdır. Yoksa belirli çevrelerin ötesine gidemeyecek şenliklerden işlev beklemek olanaksızlaşacaktır. Halkın desteği ve katkısı sağlanmayan bazı şenliklerin ülkemizde giderek bir takım olumsuz gelişmeler içine girdiği görülmüştür. Yarımca şenliğinin yapılmaması, Antalya Şenliğinin zayıflaması ve İstanbul Festivalinin belirli bir çevrenin ötesine giderilmesi en açık örnekleridir.

Dünyanın en büyük kültür miraslarından birisine sahip olan bir ülke ve ulus olarak kültür ve sanat sorunlarımızı daha fazla bekletemeyiz. Bu sorunlara her yönü ile sahip çıkarken, ülke düzeyinde hızla başlatacak bir şenlik seferberliği de canlı bir döneme girmemizi ve kültürel kalkınmada yeni bir aşamaya ulaşabilmemizi sağlayacaktır. Bu nedenle bir an önce şenliklerin işlevleri genel çizgileriyle saptanmalı ve gerçekleştirilmesi için yeni bir planlamaya gidilmelidir.

Türkiye'de kendiliğinden başlayan ve bazı yozlaşmalar, yanlışlıklarla beraber süren şenlikler döneminde artık silkinmek ve bu alana yoğun bir biçimde eğilmek zamanı gelmiştir. Daha fazla zaman yitirilirse belirlenen kültürel hedefler doğrultusunda şenliklerin planlanması ve düzenlenmesi için zaman çok geç olacaktır, bazı uygulamalar ister istemez kalıcılık kazanacaktır. Büyük kültür kalıtımına karşın, kültür alanında hemen hiçbir şeyin yapılamadığı Türkiye'de kültürel kalkınmanın yöntemlerinden birisi de şenlik uygulamaları olabilir. Kültür Bakanlığı tek tek işlerle uğraşacağına hazırlayacağı bir şenlikler projesi ile yoğun bir kültür seferberliğine yurt düzeyinde girişebilir. Bakanlığın tüm olanakları kısa zamanda bu projeye öncelikle ayrılabilir ve çok kısa zamanda kültür alanında yoğun bir hareketlilik yaratabilir. Eğer kültürel gelişme isteniyorsa Şenlikler Projesi gibi bazı somut projelerin daha fazla beklemeden hazırlanarak uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu konuda bazı başka bakanlıkların olumlu deneyleri görülmektedir. Belirli projelerin öncelikle uygulanmaları bürokrasiyi uyuşukluktan kurtarmakta, kaynakların daha somut ve verimli biçimde kullanımı sağlamakta ve kısa zamanda somut işlerin başarılmasına yardımcı olmaktadır. Proje hazırlanıp uygulamaya geçildikten sonra aslında varolup da gözle görülmeyen birikimin nasıl önemli sonuçlar aldığı görülecektir. Bu ülkenin kültür susuzluğu artık giderilmeli, halk ve kültür arasındaki uçurumlar halkla kaynaşan halk şenlikleri aracılığı ile ortadan kaldırılmalıdır. Çağdaş toplum olabilmenin yolu kültürü halkın malı yapabilmekten ve halktaki kültürü ortaya çıkarabilmekten geçmektedir. Ulusal şenlikler Projesi ile böylesine bir süreç başlatılmalıdır.

I- ULUSAL SARAYLARIN KÜLTÜREL İŞLEVİ

Türkiye Cumhuriyeti kültürel kalıtımı açısından genel anlamda çok zenginliklere sahip olduğu gibi, özel anlamda da uzun süren tarihsel dönemlerden kalma bir saraylar koleksiyonun da sahibi bulunmaktadır. Böylesine bir zenginliğin dünyada çok az ulusa düşen bir kısmet olduğu gözönüne getirilirse, Türk kültürünün ve onun bir parçasını oluşturan sarayların önemi daha da artmaktadır. Ülkemizde var olan saraylar; uzantısı oldukları dönemlerin kültürlerini günümüz Türkiye'sinde temsil etmektedirler. Ne var ki; diğer kültür ve sanat alanlarında geri kaldığımız gibi, bu alanda da gelişmiş bir düzey söz konusu değildir. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan çağdaş kültür atılımları içinde bazı olumlu girişimler, diğer alanlarda olduğu gibi, saraylar konusunda da gündeme getirilmiş, ama bugünün ileri ülkelerindeki düzeye yetişebilmek olanağına bir türlü kavuşulamamıştır. Bu açıdan ülkemizde Büyük Millet Meclisi'nin öncülüğünde geniş bir sempozyumun düzenlenmesi önemli bir adım ve başlangıç olmuştur.

Saray sözcüğü, sözlük anlamı ile daha çok; hükümdar, padişah, kral ve devlet başkanlarının kaldıkları, yaşadıkları ve çalıştıkları büyük yapıları deyimlemek amacıyla kullanılmaktadır. Önceleri monarşilerde ortaya çıkan saray uygulaması çağımızın gelişmiş devletlerinde ve ileri demokrasilerinde devlet başkanları veya cumhurbaşkanları için de kullanılmaktadır. Türklerin, eskiden bu yana konak diye adlandırdıkları büyük çağımızda ilerlemeler göstermesi sonucunda kamu hizmetlerinin tekelden yürütüldüğü geniş merkezi yapılara da saray adı verilmektedir. Saray denince akla; olağanüstü, görkemli ve gösterişli geniş yapılar gelmektedir. Adliye Sarayı, Güvenlik Sarayı, Spor Sarayı, Sergi Sarayı, Kültür Sarayı gibi yapılar bu açıdan örnek gösterilebilirler.

Saraylar, öncelikle doğu ülkelerinde, daha sonra da batıda toplumların uluslaşma sürcci içine girmeleriyle ortaya çıkan hükümdarlık ve krallık rejimlerinde doğmuşlardır. Halkın dışında kalarak ülkeyi yöneten bu tür krallar, kendileri ve çevresindekiler için herkesin kullandığı evlerin ötesinde büyük, süslü ve zengin yapılar yaptırmışlar ve bunların çevresini büyük çitlerle örmüşlerdir. Tarihin her döneminde hükümdarlar sayısız saraylar yaptırmışlar, kendi zenginliklerinin göstergesi olarak bu sarayları lüks ile donatmışlardır. Az çok masal ve efsanelerle karışık ilkçağ ve öncesi saraylar bir yana bırakılırsa, birçoğu bugün de ayakta duran bu gösterişli sarayların daha çok ortaçağ ve sonraları yapıldıkları görülmektedir. Krallık ve hükümdarlık gibi monarşi dönemlerinin simgesi olan saraylar, çağımızda demokrasi ve cumhuriyet rejimlerinin yerleşmesi ile sayıca azalmıştır.

Diğer monarşik imparatorluklar gibi Türk devletlerini yöneten şahlar ve imparatorlar da saraylar yaptırmışlardır. Tarihte kurulan Türk devletlerinin başkentleri incelendiği zaman birçok saray örneği birer kültür ve sanat eseri olarak günümüze uzanmaktadır. Türklerin tarihinde saray yapma geleneği bulunduğu gibi, Türklerden önce Anadolu'da yaşayan ulus ve devletlerin de sarayları vardır. Özellikle Bizanslılar bu konuda ileri örnekler vermişlerdir. Ne var ki, günümüze bu saraylardan ayakta kalan bir örnek göstermek çok zordur. Saray denince daha çok akla bu yüzden Osmanlı sarayları gelmektedir. Konya, Edirne, Bursa ve İstanbul gibi Osmanlı ve Selçuk İmparatorluklarına başkentlik yapmış önemli şehirlerimizde Türk saraylarının çeşitli örnekleri görülebilir. Osmanlı sarayları hem padişahların konağı hem de hükümet merkezi idi. Her başa geçen padişah kendi sarayını yaptırmamış, daha çok var olan sarayın genişletilmesi yoluna gidilmiştir. Zaman zaman padişahlar siyasal nedenlerle konumlarını değiştirmek istediklerinde yeni saray yapımı gündeme gelmiştir. Her saray kendi döneminin kültürel ve toplumsal yaşamının değerlerini yansıtan bir yapıya sahip olmuştur. Padişahlar ayrıca kasır ve yalı gibi saray benzeri yapılar da yaptırmışlardır. İstanbul Boğazı bu türlerin en güzel örnekleri ile doludur. Ahşap ola-

rak yapılan saraylar ve benzerleri ise uzun ömürlü olmamış ve zamanla yıkılmışlardır.

Günümüze kadar saraylarımızın yeterince ele alındığı ve değerlendirildiği söylenemez. Yüzyılları bulan bir saray geleneğine sahip bulunmamıza karşın Atatürk döneminde yapılanlarla bu kadar zaman sonra da yetinme yoluna gidilmiştir. Başlangıçta simgesel anlamı ile ulusal sarayların Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlanmasının doğru olduğu söylenebilir. Ne var ki, çağdaş gelişmeler ışığında konuya bakılırsa bu aşamayı artık geçmenin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır. Padişah egemenliğinden halk egemenliğine geçen bir ülkede eski dönemin iktidar merkezini simgeleyen bu yapılar cumhuriyet rejiminin iktidar merkezi olan Meclise anlamlı biçimde devredilmişlerdir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bu girişimin anlamı büyük olmuş, ama sonraki yıllarda yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Özellikle bakım, onarım ve kültürel amaçlı değerlendirme hizmetlerinin sarayların çağdaş gereksinmelerini karşılar düzeyde olmadığı ortaya çıkmıştır.

Saraylar konusunda ilk yapılması gereken konunun geniş çalışma ve araştırmalara dayanan bir durum belirlemesi olacağı kuşkusuzdur. Saray denince İstanbul Boğazına dizilmiş bazı büyük yapılar hemen akla gelmekte, Anadolunun büyük zenginlikleri içindeki saraylar ve benzeri yapılar unutulmaktadır. Öncelikle bilimsel açıklamaları ile saray kavramının bir tanımlanması yapılmalı ve bu tanımlamaya göre kavramın sınırları belirlenmeli bundan sonra da saray kavramı içine giren tüm yapılar tek tek ele alınarak belirlenmeli daha sonra da saray kavramı içine giren tüm yapılar tek tek ele alınarak incelenmeli ve geniş boyutlarda bir dökümantasyon tamamlanmalıdır. Saray benzeri tarihsel yapılar da bu çalışmanın içinde yeralmalı ve tıpkı saraylar gibi değerlendirilmelidir. Türkiye, kültürel kalıt, açısından saraylar kadar saray benzeri yapılarda zengindir. Kervansaraylar, kasırlar, büyük konaklar ve benzeri diğer yapılar da saraylar gibi ele alınmadıkça kültürel kalıt açısından tutarlı bir bütün ortaya koyabilmek oldukça zordur. Geniş boyutlu bir düzenleme ve planlama için ilk adımın yeterli bir durum belirlenmesi olacağı

öncelikle gözönüne alınmalıdır.

Durum belirlemesinden sonra ortaya, ikinci aşama olarak, ne yapılacağı ve gelecekte nasıl bir düzenlemeye gidileceği konusu çıkmaktadır. Gündemin ikinci aşamasında bu sorular tüm yetkili uzmanlara ve toplumun her kesiminden temsilcilere yöneltilmeli, alınan yanıtlar, gene konunun uzmanlarının katılacağı bilimsel toplantılarda değerlendirilmelidir. Öneriler ve geliştirilen düşüncelerin tümü, hiçbir ayırım gözetilmeden birinci derece uzmanların katılımıyla oluşacak komisyonlarda tutarlı bir bütüne kavuşturulmalıdır. Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda izleyeceği kültür ve sanat politikasının genel ilkeleri çerçevesinde saraylar konusu ele alınmalı, çağdaş bir uyguluma düzenine yönelen atılımlar uygunluk ortamında gündeme getirilmelidir. Saraylar konusunun ulusal kültür ve sanat politikasının ayrılmaz bir parçası olması kaçınılamayacak gerçektir.

Saraylar ve benzeri yapıların her yönü ile durum belirlemeleri tamamlandıktan sonra bu binaların ne tür hizmetlere yarayabileceği, gene her alandan uzmanların katılacağı komisyonlar eli ile belirlenmelidir. Komisyonlar, ülkenin gereksinmelerini de gözönüne alarak sarayların ve benzeri yapıların ne tür işlevlere ayrılacağına karar vermeli ve bu kararlarını da ilgili makamlara iletmelidir. Gelişmiş ülkelerde görülen müze, kültür merkezi veya kültürel kurumların merkezi gibi işlevlerin yanı sıra ortaya çıkan diğer gereksinmeler doğrultusunda yeni işlevler veya kullanma biçimleri ülkemiz koşullarına uygun olarak belirlenebilir. Sürekli sergi salonu olmaktan kitaplık hizmetleri vermeye kadar bu tür büyük yapılar kendi bölgelerindeki halka hizmet açısından daha işlevsel kılınabilirler. Binaların işlevlerinin ve kullanma biçimlerinin saptanmasında, bulundukları bölgenin gereksinimleri öncelik taşımalıdır. Kültürel amaçlı kullanmadan beklenen yarar ancak bundan sonra artabilir.

Çağdaş yönetim biliminin ilkeleri ele alınırsa saray ve benzeri yapıların bağımsız bir birim olarak yeniden düzenlenmesi ve Kültür Bakanlığı'na bağlanması gerektiği anlaşılacaktır. Sarayların kültürel amaçlı kullanımı için böylesine bir yeni statü, daha işlevsel sonuçlar verecek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi de asıl görevinin dışında

kalan alanlarda çalışmalar yapmak zorunda kalmayacaktır. Sarayların ve benzeri yapıların Kültür Bakanlığı'na bağlanmaları kültürel kalıtımızın ulusal bir kültür politikası çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi açısından da önemli gelişmeler sağlayacaktır. Yeni kurulacak olan daire veya genel müdürlük, sarayların ve diğer tarihsel binaların bakım, onarımını üstlendiği gibi kültürel amaçlı kullanımı da yürütecektir. Kültür Bakanlığı'nın diğer birimleri ile yapılacak ortak çalışmalar, sarayların kültürel amaçlı kullanımı daha da etkin kılacaktır. Her biri kendi alanlarında uzman kuruluşlar sayılan Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Eski Eserler Genel Müdürlüğü, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Gösteriler Daire Başkanlığı gibi kuruluşlar sarayların kültürel amaçlı kulanımına birinci derecede yardımcı olacaklardır.

Sarayların turistik amaçlı kullanımında var olan boşluk nedeniyle, ortaya Türkiye Turing Kurumu çıkmış ve bazı saray ve benzeri yapıları yeniden düzenleyerek turistik kullanıma açmıştır. Orada birinci derecede ilgili kuruluşları olmayınca diğer yan amaçlı kuruluşlar devreye girerek bu boşluğu doldurma çabası içine girmektedirler. Turizm Kurumunun amacı, sarayları ve benzeri binaları turizm amacıyla işletmek değildir. Ne var ki, şimdiye kadar bu alana el atılmamış, Turing Kurumunu'nu devreye sokmuştur. Kurumun son yaptığı düzenlemeler ve çalışmalar birçok şeyin yapılabileceğini gözler önüne sermiştir. Konunun birinci derecede bir kurumu veya kuruluşu daha önceden örgütlenseydi, günümüzde Turing Kurumu'nun yaptıklarının en az on misli çalışma ve düzenleme gerçekleştirilebilirdi. Saraylar konusu yönetim ve örgütlenme açılarından çok gerilerde kaldığı yadsınamayacak bir gerçektir. Turing Kurumunun kendi başına yürüttüğü çalışmaların sonuçları bu gerçeği doğrulamaktadır.

Sarayların turistik amaçlı kullanımından önce kültürel amaçlı kullanıma öncelik vermekte, konunun önemi ve tutarlılığı açısından yarar vardır. Kültürel amaçlı değerlendirilemeyen bir saray veya benzeri yapının turistik amaçlı kullanılması, beklenen işlevselliği sağlayamayacaktır. Öncelik, kültürel amaçlı değerlendirme ve kul-

lanıma verilmelidir. Kültür yönleri ile zenginleştirilen sarayların turistik değeri ve önemi de artacaktır. Müze olan saraylar veya kültür merkezine dönüştürülen benzeri yapılar, turizm açısından daha etkin bir kullanımı gerçekleştireceklerdir. Sergi veya konser salonuna dönüştürülen benzeri yapılar, turizm açısından daha etkin bir kullanım gerçekleştireceklerdir. Sergi veya konser salonuna dönüştürülen yapılar, hem kültür hem de turizm açısından hizmet verebileceklerdir.

Sarayların kültür merkezlerine dönüştürülmesinin yanı sıra, çağdaş ileri ülkelerde ve aynı zamanda komşu ülkelerimizde görülen bir başka uygulamanın da Türkiye'de önemle ele alınmasına sıra gelmiştir. Bu da, saray benzeri tarihsel büyük yapıların kültür ve sanat kurumlarına ayrılmasıdır. Batı ülkelerinde olduğu kadar komşumuz ülkelerde de uygulanan bu yönteme göre tiyatro, plastik sanatlar, edebiyat, sinema gibi değişik sanat alanlarında kurulan kamuya yararlı ve yarı resmi kurumlara bu tür büyük binalar genel merkez olarak verilmektedir. Bu merkezlerde kurumlar hem kamuya ve kültür dünyasına yararlı olan çalışmalarını yürütmekteler, hem de bu binaları topluma açık kültür merkezleri olarak çalıştırmaktadırlar. Kamuoyu yararlı kültür ve sanat kurumlarının yanı sıra, sanatçıların biraraya gelerek kurdukları meslek birliklerine de bu tür yapılar merkez olarak verilebilmektedir. Kamu yararına bir düzen içinde çalışan bu tür kurumlar veya birlikler, bu yöntem ile, hem daha yeterli ve üst düzeyde çalışabilme olaraklarına kavuşabilmekte, hem de saraylar veya benzeri yapılar birer kültür merkezine dönüşerek daha işlevsel bir kültür-sanat kullanımına olanak sağlamaktadırlar. Gelişmiş batı ülkelerinin ve komşumuz sosyalist ülkelerin başarı ile uyguladıkları bu sisteme ülkemizde de başlanması ile önemli katkılar sağlanacaktır. Örnek olarak sanat kurumu gibi genel anlamda sanatın her alanında çalışmalar yapan kamu yararına bir statüde resmi çalışmalar yapan bir kurum ile tiyatro sanatçılarını çatısı altında toplayan Tiyatro Oyuncuları Vakfı (Tobav) ve plastik sanatçılarını örgütleyen Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltraşlar birliği gibi etkin kurum ve kuruluşlara böylesine yapılar genel merkez olarak verilebilir. Böylece

ülkemizdeki kültür ve sanat potansiyelini yansıtan bu kuruluşlar, daha etkin ve işlevsel çalışma olanaklarına kavuşacaklar, dolayısıyla Türk kültürüne katkıları daha da artacaktır. Ulusal düzeyde olduğu kadar ülkemizin kültür potansiyelinin uluslararası alanlara yayılmasına ve Türk kültür adamı bu sarayların içinde yaşayarak ve çalışarak genc Türk kültürüne katkıda bulunacaktır. Bu tür binaların böylesine bir amaca ayırımı ülkemizde kültür ve sanat atmosferinin ulusal çizgide daha da yükselmesine yardımcı olacaktır.

Ülkemizde var olan sarayların ve benzeri büyük tarihsel yapıların kültürel amaçlı kullanımı için daha fazla geç kalınmamalıdır. Devletimizin temelinde yatan Atatürk ilkeleri doğrultusunda çağdaş uygarlığa yönelen kültür ve sanat savaşımında bu binalar, önemli merkezler durumuna getirilmelidir. Çağdaş ileri ülkelerin uygulamaları bize bu alanda da yol göstermektedir.

İ- HALKEVLERİNİN KÜLTÜREL İŞLEVİ

Halkevleri Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde ortaya çıkan başlıca örgütlerden birisidir. Belki de önde gelenidir. 1932 yılında devrimin ilkelerini ve anlayışını halk kitlelerine iletmek ve ulusal Türk kültürünün büyük bir örgüt aracılığı ile ele alınarak işlenmesi, çağdaşlaştırılması ve halkla kaynaştırılması için yeni bir örgütlenme arayışı içine girildiği zaman o yılların Türk ocağında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bulunmuş ve eğitim görmüş bir eğitimcinin verdiği konferansında Çekoslovakya'daki SOKOL'ları ele alması ve bu evlerde halkın nasıl biraraya geldiğini, nasıl eğitim ve kültür çalışmalarının yapıldığını anlatması geniş yankılar uyandırmıştı. Bu konferansı dinleyen Atatürk bu konferansı veren kişiyi hemen çağırtarak daha geniş bilgiler almış ve bir yar kurulun hemen kurularak konuyu incelenmesini istemiş. Ve daha sonra bu kurulun hazırlıkları sonucunda 1932 yılının Şubat ayında Halkevleri adıyla bir kuruluş açılmıştır.

Halkevlerinin bir anda 14 ilde birden açılması ile ülke çapında yeni bir örgütlenme seferberliği başlamış ve çok geçmeden ülkenin her köşesinde ya bir Halkevi veya bir Halkodası açılmıştır. Halkevlerinin açılışında devrimin yönetici kadrosu adına konuşan Recep Peker, tüm vatandaşları ortak bir kültür çalışmasının içinde toplamak, halkı birarada eğitmek ve çalışmaya alıştırmak, gençliği yetiştirmek, halkı bilinçli ve ortak düşüncelerle bağlı bir ulus olarak yetiştirmek, kitlelere siyasal terbiye vererek demokrasiye hazırlamak, devrimin ilkelerinin halk tarafından anlaşılmasına ve benimsenmesine çalışmak üzere, Halkevlerinin kurulduğunu ve bu kuruluşu yönetebilecek insan kadrosunun Türkiye'de bulunduğunu, toplumlaşma sürecini tamamlayabilmek için yetişmiş insanların toplumla beraber çalışmaları gerektiğini, ilerlemiş toplumların bu aşamalardan geçerek bugünlere gel-

diklerini, kişilerin kendilerini yetiştirdikleri gibi içinde yaşadıkları toplumun gelişebilmesi için topluma yönelik çalışmaları yapmalarının zorunlu olduğunu, ulus olabilmenin yolunun ortak çalışmalardan geçtiğini, toplumlaşabilmek düşüncesinin tüm Halkevleri çalışmalarında ana hedef olarak ele alınmasını, uygarlığının en büyük eseri olan topluma Türk ulusunun kısa zamanda sahip olacağını, ulus olmanın başlıca koşullarından birisi olan kültür birliğini Halkevlerinin sağlayacağını söyleyerek 19 Şubat 1932 günü Halkevlerini resmen açmıştır.

Halkevlerini devrimin yönetici kadrosu adına açan kişinin belirttiği üzere, başlıca amaç kültüreldir. Türk ulusunun kültürel değerlerini ortaya çıkarmak, bunların arasındaki bağlantıları bularak bu kültürü bir sisteme dönüştürmek, halkta varolan değerleri toplamak, tüm kültür değerlerini derleyip topladıktan sonra bunları kitlelere götürmek ve halkın bunları öğrenebilmesi için gönüllü çalışmalar ve eğitim yapmak, devletin yetersiz kaldığı alanlarda toplumda varolan gönüllü gücü seferber etmek ve bunları ülke düzeyinde örgütlemek Halkevlerine düşen kültürel görevler oluyordu. Bu görevler ışığında Halkevlerinin kültürel işlevini değerlendirebilir. Kuruluşta verilen bu görevler daha sonraları değişen koşullarda ister istemez değişiklikler geçirmişlerdir, ne var ki ana görev henüz tamamlanmadığı içindir ki bu görevler belirli bir süreç içerisinde günümüzde bile sürüp gitmektedir.

Halkevlerinin ne olduğunu gene o dönemin düşünürlerinden birisi şöyle açıklamıştır, bu düşünürün tanımlamasına göre, Halkevleri ortak bir kültürden gelen insanların toplandıkları yerlerdir. Bu evlere kendisini Türk sayan herkes gelebilir. Halkevleri tüm Türk vatandaşlarının kültür evleridir. Halkevleri okulların tamamlayıcısıdır. Okullarda işbölümü yapılırsa okulların yapamadıklarını halkevleri yapmalıdır. Halkevleri ulusal kültürü yaşatacak, canlı tutacak ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak kuruluşlardır. Öğretmek görevi ikinci sırada gelir. Halkevleri ulusal kültür değerlerini derlerken bunları yaşatabilmenin yollarını da aramalıdır, bağnazlıkla, kopyacılıkla, aktarmacılıkla kesinlikle savaşmalıdır. Ulusal kültürün

bekçiliğini yaparken, diğer kültür sistemlerine karşı ilgisiz kalmamalı, Türk kültürü ile yabancı kültürler arasında ilişkileri de her yönüyle incelemelidir. O kültürlerin Türk değerlerine yansımalarını ve Türk kültürünün yabancı sistemlere olan etkilerini karşılıklı biçimde ele almalıdırlar. Ulusal kültür yapımızın belirgin özelliklerini bilinçli olarak saptadıktan sonra evrensel kültür dünyasına katkılar ele alınmalı ve Türk kültürünün dünya kültürü içindeki yeri belirlenmelidir. O dönemin olanaksız koşullarında bu kadar çok yönlü bir işlev Halkevlerine verilmişti. Kısa zamanda beşbinin üzerinde bir sayıyla ulaşan Halkevleri ve Halk odaları bu doğrultularda gönüllü bir seferberliğe kalkışmışlardı. Bir avuç yetişmiş kadronun öncülüğünde bir kültür savaşı veriliyordu. Amaç kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve toplumu ortaçağ bağnazlığının karanlığından kurtarmaktı. Nitekim az zamanda Halkevleri çok önemli görevleri yerine getirdi ve Cumhuriyet döneminin kültür yaşamında etkili olacak bir nesil yetiştirdi. Halkevlerinde yetişen gençler daha sonraki yılların yöneticileri, sanatçıları ve kültür adamları oldular.

Kapatılana kadar Halkevleri her alanda etkili çalışmalar yaptı. Bunda devlet desteğinin de büyük payı vardı. Öyle ki ülkenin her köşesinde kitaplıklar kuruldu, Halkevi şubelerinde düzenli olarak kitap ve dergiler yayınlandı, kitaplık zamanla birer kültür ve eğitim merkezi biçimine dönüştü, zamanın önde gelen yönetici ve düşünce adamları Halkevleri aracılığı ile tüm yurdu dolaşarak konuşmalar yaptılar, bu konuşmalar kitaplar biçiminde basılarak tüm yurda dağıtıldı, hemen hemen her şubede tiyatrolar kuruldu ve bu tiyatrolara merkezden oyunlar gönderildi, kültürel değerlerimizi işleyen oyunlar yazıldı, müzik çalışmalarına önem verildi, Türk müziğinin çağdaş bir düzeye gelebilmesi için çeşitli çalışmalar ve yayınlar yaptı. Okuma-yazma seferberliğine tüm şubeler katıldılar ve açılan halk dersanelerinde vatandaşların büyük bir çoğunluğuna okuma ve yazma öğretildi, toplumsal çalışmalara da ağırlık verildi ve belirli günlerde tolumsal amaçlı toplantılar düzenlendi, ulusal bayramlar ve günler bu kültür yuvalarında kutlandı. Devrimin anlamı ve tüm yapılanlar halka

Halkevlerinde anlatıldı. Böylece halkçılık ve devrimcilik ilkeleri ile yola çıkan yönetici kadro ile halk kitleleri arasındaki kopukluk da bir anlamda önlenmiş oluyordu.

Tek parti döneminde Halkevleri partiye bağlı olarak kurulmuştu. Bu statü daha sonra çok partili yaşama geçince büyük sorunlar getirdi. İktidara gelen yeni parti karşısındaki bir partinin ülke düzeyinde bu kadar büyük bir örgüte sahip olmasını kabul etmedi ve Halkevleri kuruluşundan yirmi yıl sonra kapatıldı ve tüm mallarına devlet el koydu. Yeni iktidar kendi açısından en kolay ve yararlı yola gitmişti. Yapılacak olan çok partili düzene geçirilirken bu kuruluşları da bağımsız bir yapıya kavuşturmaktı. Nitekim bu yapılmadığı içindir ki, Halkevleri kapatıldı ve bu kuruluşların yerini daha sonraları siyasal veya dinsel amaçlı örgütlenmeler aldılar. Böylece devrimin başlangıç yıllarında toplumun çağdaşlaşması için getirilen kültürel örgütlenme ortadan kaldırılıyor ve Türk halkı daha çağdaş bir düzeye getirilmeden çağdışı örgütlenmeler için ortam boş bırakılıyordu. Boş bırakılan bu ortam daha sonraları köylere kadar çeşitli örnekler, ocaklar ve kurslarla siyasal amaçlı olarak dolduruldu. Devletin toplumun yararına bir örgütlenmeyi yeterli bir güvenceye kavuşturamaması siyasal amaçlı örgütlemeler için elverişli bir yapı sağladı. Yeni örgütler ise halkı çağdaş düzeye ulaştırmak değiştirme çalışmaları yapacakları yerde varolan yapıdan kendi siyasal hedefleri için yararlanma yolunu seçtiler. Böylece Türk toplumu ortaçağdan çağdaş dünyaya yakılan bir ışıktan artık yoksun bırakılıyordu. Bu karanlık dönem tam on yıl kadar sürdü ve 27 Mayıs devriminden sonra işbaşına gelen yeni kadro Halkevlerinin yeniden kurulmasına ve yurt düzeyinde örgütlenmesine yeniden izin verdi.

Halkevlerinin ikinci kuruluşu değişik koşullarda gerçekleşti. Yeni dönemin koşullarında eski Halkevlerinden yetişen eğitim ve kültür kadrosu hemen Türk Kültür Dernekleri adı altında bir derneği 1961 yılında kurdular ve çeşitli illerde şubelerini açtılar. Bir yıl sonra yapılan genel kurulda verilen bir önerge oybirliği ile kabul edilerek bu derneklerin adı Halkevleri olarak değiştirildi. Bu

biçimde dernek statüsü ile yeniden kurulan Halkevleri çok geçmeden çeşitli yerlerde örgütlendi. Ne var ki, bu kez devlet desteğinin bulunmaması ve dernek yapısı içinde çeşitli zorluklarla karşılaşılması nedeniyle ikinci örgütlenme birincisi kadar geniş olmadı ve binlerce şube yerine bu kez yüzlerce şube açabildi. Uzun süre üçyüz şube civarında örgütlenen Halkevlerinin şube sayıları zamanla bine yaklaşmıştır. Önceleri kurucu kadronun duygusal Atatürkçü yönetimi ile ilk dönemin tamamlayıcısı bazı girişimlerde bulunulmuş, ne var ki değişen koşullarda bu girişimler yeterince etkili olamamıştır ve toplumdan uzak kalmışlardır. Birkaç dönem sonra işbaşına 1970'lerde gelen kadro ise yeni bir silkinişe girmiş ve örgütün çalışmayan şubelerini kapatarak az sayıda çalışan şube ile başarılı bazı çalışmalar yapılmıştır. Yeni dönemde Halkevlerinin işlevinin ne olması gerektiği konusunda çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve bir danışma kurulu oluşturularak ülkenin tüm kültür, sanat ve eğitim otoritelerinin düşünceleri bu kurul aracılığı ile alınmış ve bunlar değerlendirilerek çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yeni dönemde Halkevlerinin işlevinin ne olması gerektiği konusunda çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve bir danışma kurulu oluşturularak ülkenin tüm kültür, sanat ve eğitim otoritelerinin düşünceleri bu kurul aracılığı ile alınmış ve bunlar değerlendirilerek çeşitli çalışmalar planlanmıştır. Plan ve programlara alınan çalışmaların yeterince başarılı olmamasının en büyük nedeni parasal kaynakların azlığı olmuştur. Buna karşın gönüllü kadroların seferberliğinde yapılan amatör çalışmalarla belirli düzeylerde kültürel etkinlikler sağlanabilmiştir. Genel merkez düzeyinde yapılan örnek çalışmalar şubelere yön gösterici olmuş ve genel merkezi yönlendirmeleri doğrultusunda şubeler kültürel etkinliklerle kendi bölgelerine canlılık kazandırmışlardır.

Halkevleri tüzüğünde belirtilen dokuz ana çalışma kolu genel merkezde örnek birimlerle oluşturulmuş ve yıllık programlar doğrultusundaki çalışmalar yürütülmüştür. Her alanda yetkili kişilerden oluşturulan alt kurulların raporları programların düzenlenmesinde temel alınmıştır. Ne var ki, seçimle gelen kadroların uzun süre yönetimde kalamamaları çalışmaların yarıda kal-

masına ve parasal kaynakların yetersizliği de istenen düzeylere ulaşamamasına neden olmuştur. Genel merkezin personeline ücret ödeyemediği zamanlar çok olmuştur. Bu kadar olumsuz koşula karşın gönüllü çalışmalarla gene de birşeyler yapılamamıştır. En azından oniki yıl süreyle genel merkez aylık dergi ve zaman zaman da gazeteler yayınlamıştır. Atatürk Enstitüsü ile ortak bilimsel çalışmalar düzenlenmiş ve bir seri el kitapları yayınlanmıştır. Ayrıca Tiyatro ve şiir yapıtları da küçük kitaplar biçiminde yayınlanarak şubelere dağıtılmıştır.

Yayın çalışmalarının yanı sıra, çeşitli alanlarda bazı projeler ve örnek çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında İstanbul'da Muhsin Ertuğrul'un yönetiminde Halkevleri Örnek Bölge Sahne Oyunları Topluluğu Projesi gelir. Hamlet 70 oyunu ile İstanbul'da bir tiyatro olayı yaratılmış ve çağdaş Türk tiyatrosunun nasıl olması gerektiği başarılı bir örnek ile vurgulanmıştır. Tiyatro çalışmaları daha sonraki yıllarda bilinçli bir biçimde Halk Tiyatrosu hareketine dönüşmüştür. Birkaç yıl süre ile uygulanan Halk tiyatrosu hareketini ülkenin başlıca tiyatro adamları yönetmişler ve yönlendirmişlerdir. Onların yönlendirmesi doğrultusunda oluşan hareket ülkemizde tiyatronun halktan kopukluğuna ve yozlaştırılmasına tepki olarak gelişmiş ve halk ile tiyatro sanatı arasında bir kaynaşmayı sağlamaya çalışmıştır. Halkevleri ve ülkemiz gerçeklerinden bir model olarak geliştirilen Halk Tiyatrosu hareketi her bölgenin kendi tiyatrosunu kurmasına ve kendi sorunlarını ele alan tiyatro olayı yaratmasına dayanıyordu. Ayrıca bu hareket ulusal eserlere öncelik tanıyor ve yerel tiyatro sanatçılarına kendi oyunlarını oluşturmaları ve yazmaları için olanaklar getiriyordu. Halkın yerel kültür örgütleri olarak Halkevleri, bölgesel sorunları tiyatro aracılığı ile işleyerek çevre halkının sorunlarının çözüme kavuşturulması doğrultusunda bilinçlenmesine yardımcı oluyordu. Halk tiyatrosu hareketi içerisindeki 1970'lerde çok başarılı yapıtlar ülke düzeyinde sahnelenmiştir.

Tiyatro'dan sonra ve belki daha önemli bir düzeyde folklor ve halk bilimi çalışmalarına yer verildi. Genel merkezde oluşturulan

Halk Bilimleri Enstitüsünün bilimsel çalışmalar ve çalışma programları doğrultusunda folklor geniş biçimde yer aldı. Hele hele her şube kendi yöresel oyunlarına ve folklor değerlerine sahip çıkan ekipler oluşturdular, bunlar çeşitli şenliklerde sergilendiler, yabancı ülkelerde bu dalda önemli başarılar elde edildi. Bugün Türkiye'de folklor alanında çalışan kişi ve kuruluşların büyük bir çoğunluğu Halkevlerinden yetiştiler. Halkevleri bir anlamda Türkiye'nin folklor potansiyelinin yetiştirdiği kaynak oldu. Şimdilerde bu çalışmalarla gene de sürdürülmektedir, ne var ki eskisi kadar etkin değillerdir. Özellikle iç bölünmeler sonucunda ortaya çıkan yeni folklor kuruluşlarının çalışmaları ve devletin bu alana el atması Halkevlerinin çalışmalarını sınırlamıştır. Genel merkez düzeyinde çalışmaların gerilemesine karşın bazı şubelerde önemli çalışmalar yapılmıştır. Toplanan folklor değerleri zaman zaman dergilerde yayınlanmıştır. Kültür şenlikleri bu tip çalışmaların gelişmesi için olumlu katkılar getirmiştir.

Halk müziği çalışmaları genel merkez düzeyinde sürekli olarak ele alınmıştır. Oluşturulan koro her yıl düzenli konserler vermiş, bağlama kursları ile beraber geleneksel halk müziğimizin derlenmesi ve geliştirilmesi doğrultusunda çabalar gösterilmiştir. Ayrıca mizansenli olarak düzenlenen gösterilerde halk müziği tiyatro ile beraber ele alınmış ve halk tiyatrosu eserleri müziklendirilmiştir. Halk müziğinin yanı sıra klasik müziği de ele alınmış ve devletin orkestralarından sonra Türkiye'nin en büyük klasik müzik orkestrası tamamen amatör biçimde kurulmuştur. Bu orkestra günümüzde çalışmalarını son derece başarılı olarak yürütmekte ve zaman zaman konserler vermektedir. Özellikle müziğe amatörce eğilenlerin bu çalışmalarda katkıları büyükçe olmaktadır.

Örnek kol çalışmalarının yanı sıra genel merkezde bilimsel nitelikli başka çalışmalara da yer verilmiştir. Özellikle on yıllık geçmişi bulunan Atatürk Enstitüsünün çalışmaları bunların başında gelmiştir. Türkiye'nin önde gelen bilim ve düşünce adamlarından oluşan bir kadro ile çalışan enstitü Atatürk ve Türk devrimi üzerine önemli çalışmalar yapmış ve bunları el kitapları biçiminde yayınlayarak şubelere ve çeşitli kuruluşlara dağıtmıştır. Cumhuriyetin ellinci

yıldönümünde uzun süren toplantılardan sonra Atatürkçülük ile ilgili genel bir çerçeve belirleyerek bunu kamuoyunun tartışmasına açmıştır. Parasal yoksunluk ortamında Enstitü Atatürk'ün düşüncelerinin sistematik ayırımı, sistemleştirilmesi ve Türk devriminin dünya görüşünün belirlenmesi ile ilgili çalışmalarını özveri ile sürdürmüştür. Parasal yeni kaynakların yaratılamadığı için çalışmalar daha geniş boyutlarda ve daha etkin olamamıştır.

Halkevlerinin kültürel etkinliklerini genel merkez düzeyinde bilimsel açıdan ele alacak ilgili konularda araştırmalar yapacak, yayınlar ortaya koyacak bir Halkbilimleri Enstitüsü de kurulmuştur. Halk bilimin tüm uğraşı alanlarında altbirimlere de yer verilen Enstitü eğitim programlarının ve çalışmalarının düzenlenmesinde önemli katkılar getirmesine karşın planladıklarını yapabilecek koşullara sahip olamadığı için bir süre sonra çalışamaz duruma gelmiştir. Ülke koşullarına uygun olarak geliştirilen modeller ve programlar parasızlıktan kağıt üzerinde kalmışlardır.

Genel merkez de ayrıca her kültür ve sanat alanından gelen uzmanlardan oluşturulan kurullar zaman zaman görev yapmışlardır. Ülkemizin önde gelen isimlerine yer verilen kurullarda kültür ve sanat dünyamızın sorunlarını dile getiren ve çözümler öneren önemli raporlar çıkmıştır. Bunlar artık arşiv dosyalarında giderek tozlanmakta ve bir gün kendilerine eğilecek kadroları, yönetimleri beklemektedir. Devletin ve ilgili kuruluşların hiç el atmadığı çeşitli kültür sorunları uzun yıllar önce Halkevlerince ele alınmış ve incelenmiştir. Bu sorunların çözümünde daha önce yapılan çalışmaların ve hazırlanan raporların da gözönüne alınması çok yararlı sonuçlar sağlayacaktır.

Halkevleri tüzüğüne bakıldığı zaman örgüt yapısının başlıca dokuz ana koldan oluştuğu görülmektedir. Bunlar sırasıyla, toplumsal ilişkiler köycülük ve halkeğitimi, kitaplık ve yayın, dil tarih ve edebiyat, plastik sanatlar, müzik, tiyatro ve gösteri, folklor ve etnografya, spor, turizm ve gezi kollarıdır. Görüldüğü gibi kültür ve sanata yönelik tüm konular kollar düzeyinde örgütlenmiştir. Halkın bölgesel ve gönüllü çalışma gücünü seferber edebilecek bu

örgütlenme modeline uygulamada işlerlik kazandırmak gerekmektedir. Türkiye koşullarında Halkevlerinin başarısız ve etkisiz kalmasının en başında parasızlık geldiği gibi kollar düzeyinde kültür ve eğitim çalışmalarının da yeteri kadar yapılamaması da önemli rol oynamıştır.

Köycülük ve halkeğitimi kolu, köye yönelik tüm çalışmalarda gönüllü olarak yer alabilir, halk için okuma yazma kursları açabilir, çeşitli el sanatlarının yöre düzeyinde yaygınlaşmasına ve yürütülmesine yardımcı olabilir, köylerde şenlikler düzenleyebilir, köy gezileri ile köy ve kent bağlantısına süreklilik kazandırır, köy araştırmaları yaparak Türkiye'de son yıllarda önem kazanan kırsal bölge sosyolojisinin gelişmesine katkıda bulunabilir, köylerde toplumsal yardımlaşma gelişmesine, kooperatifciliğin yerleşmesine destek olabilir halk sağlığı ile ilgili çalışmalar yapabilir ve çeşitli kurumlarla halk eğitiminin yaygınlık kazanmasını sağlayabilir.

Kitaplık ve yayın kolu ise, kendi şubesinde bir kitaplık kurarak bölge halkına çeşitli yörelerden kitap sağlar, bunun için kampanyalar düzenler, kitap okuma ve tanıtma günleri düzenler, yazarları çağırarak onlara konferanslar düzenler ve böylece halk ve yazarlar arasında bir diyalog kurulmasına yardımcı olur, yöre halkının desteğini sağlayarak bir dergi çıkarır ve bu dergi ile bölgesel sorunların dile getirilmesine katkıda bulunabilir, dergiyi çeşitli yerlere dağıtarak sorunlar üzerinde bir kamuoyu oluşturabilir, yetenekli kişilerin kendilerini gösterebilmeleri için dergi aracılığı ile olanaklar sağlanabilir, yayınevleri ile ilişkiler kurarak bölge halkına indirimli kitaplar sağlayabilir.

Dil, tarih ve edebiyat kolu; kitaplık kolu ile işbirliği yaparak ortak düzenlemelere gidebilir, onların yaptıkları çalışmaları tamamlayabilir, kendi alanlarında bölgesel araştırmalar yapabilir ve bunları ilgili kuruluşlara iletebilir, bazı bilimsel çalışmalara kendi bölgesi düzeyinde katılabilir, halkta var olan bazı değerlerin ve bilgilerin derlenmesini yapabilir, dizi konuşmalarla dil, tarih ve edebiyat sorunlarının ele alınmasına ve tanıtılmasına yardımcı olabilir, dilde özleşme ve ulusallaşma çalışmalarına katılabilir, kısaca çevrede bir

düşünce ortamının oluşmasını sağlayabilir.

Plastik sanatlar kolu; resim, heykel ve mimarlık alanlarında halkın bilgi ve görgüsünü arttıracak çalışmalar düzenleyebilir, geleneksel halk resim ve desenlerinin toplanması ve derlenmesi için çalışabilir, halk arasında yaygın olan el işlerinin geliştirilmesi ve tanıtılması, pazarlanması için ve eski Türk evlerini ve mimarlık eserlerinin korunmaları için çalışmalar yapar, sanatçılarla ve sanat örgütleri ile işbirliği yaparak onların eserlerinden oluşan sergileri kendi bölgesine getirir ve halkına tanıtır, genç yeteneklerin gelişebilmeleri için kurslar düzenler ve onların eserlerinden oluşan sergileri başka kentlere göndererek tanıtabilir.

Müzik kolu; çok yönlü bir çalışma içine girmesi gerekmektedir. Önce yörede egemen olan müzik türlerini belirler ve derler, bu müziğin tanınması için çalışmalar yapar, saz ve enstürüman kursları açarak müzisyenler yetiştirir, Türk müziğinin çağdaşlaşabilmesi ve çok seslilik içinde gelişebilmesi için yapılan çalışmalara katılır ve yörede bu konuda bir bilimin yaratılmasına çalışır, halk müziğinin kaynakları ve ezgilerin özellikleri üzerinde çeşitli araştırmalar yapar ve bunları ilgili çevrelere duyurur, kurslar sonucunda yetişen elemanlardan müzik grupları, orkestra ve bandolar kurar, korolar oluşturarak konserler düzenler.

Tiyatro ve gösteri kolu ise, tiyatroyu tanıtıcı ve tiyatroya sevgi, ilgi yaratıcı çalışmalar yapar, kurslar düzenleyerek yetiştirdikleri elemanlardan tiyatro toplulukları kurar, bölgesel sorunları ele alan tiyatro eserlerinin yazılmasına ve oluşmasına yardımcı olur, bölgesel sorunları işleyen oyunlarla kendi yöresinden halk tiyatrosunun temsilcisi de olabilir, seyircinin tiyatro bilgisini arttırmak için çalışmalar yapabilir, çağdaş Türk tiyatrosunun oluşumuna katkıda bulunur, kısacası tiytaro ile ilgili tüm konuları ele alabilir.

Folklor ve etnografya kolu ise; çevredeki halkoyunlarını ve türkülerini derler, geleneksel değerlerin toplanmasına ve değerlendirilmesine çalışır, yöresel halkoyunlarının tanıtılması ve öğretilmesi için kurslar açar, kurslardan yetişenlerden ekipler kurar, bu ekipleri şenliklere ve gösterilere göndererek yöresel folklorunun

tanıtılmasına çalışır, halkın giyim eşyası ve el işleri gibi geleneksel örneklerinin tanıtılması için sergiler açabilir, folklor ile ilgili bilimsel toplantılar düzenleyebilir. Ülke düzeyinde etnografya çalışmalarına bölgesel yönden katkılarda bulunmaya çalışabilir, tiyatro kolu işbirliği yaparak mizansenli sahne yapıtlarının ortaya çıkmasına çalışır bunları turnelerle çevreye tanıtır.

Spor kolu; gençlerin spora yönelmeleri için her girişimi yapar, her yaştan insanın spor yapabilmesi için çeşitli olanaklar araştırır, kitlelerde amatör spor anlayışının ve bilincinin gelişebilmesi için toplantılar ve seminerler düzenler, geleneksel sporlarımızın gelişmesine öncelik tanıyabilir ve şenlikler düzenleyerek spor alanında yarışmaların yaygınlık kazanmasını sağlayabilir.

Turizm ve gezi kolunun birinci görevi ise, iç turizmin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Bu kol kendi yöresindeki turistik ve tarihsel önemi olan yapıların ve yerlerin dökümünü çıkarır, bunların tanıtılması ve gezilmesi için çeşitli programlar hazırlar, turizm rehber kursları açar, çevreye gelen turistleri hazırlar, turizm rehber kursları açar, çevreye gelen turistleri gezdirmek için bilgili rehberler yetiştirir ve önemli günlerde turistik şenlikler düzenler, turizm büroları ile işbirliği kurarak yöreye daha fazla turistin gelmesine çalışır, ülkenin turizm açısından kalkınabilmesi için çeşitli girişimlerde bulunabilir.

Kollar düzeyinde ele alındığı zaman Halkevlerinin ne kadar çok ve çeşitli konuyu kapsadığı görülmektedir. Buna karşılık son zamanlarda bu konuları doğrudan ele alan kuruluşların kurulması karşısında, Halkevlerinin gereksizleştiğini ileri süren bazı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlara göre Halkevleri artık işlevini yitirmiş ve kabuk niteliğine bürünmüş bir kuruluştur. Bu tip eleştiriler karşısında, Halkevleri kendisini yenilemeli, bilim teknoloji ve çevre gibi yeni alanlarda kollar açarak, günümüzün koşullarına uygun bir düzeyde çalışmalara yönelmelidir. Örgüt sosyolojisi açısından ileri sürülen bu düşünceler gerçekliği bütünü ile yansıtmaktan uzaktır. Türkiye'nin koşullarını yalnızca örgüt sosyolojisi ile belirlemek olanaksızdır. Demokratik savaşımın güncelliğini giderek önplana çıkarması Halkevleri gibi kitle kuruluşlarına demokratik örgütler ola-

rak önemli görevler vermektedir. Halkevlerinin tüm diğer demokratik kitle kuruluşlarının demokrasi savaşımında üzerine düşenleri yapması günümüz koşulları açısından zorunludur. Ne var ki, bu savaşım Halkevlerine kültürel işlevini ve görevlerini unutturmamalıdır. Halkın her geçen gün artan kültür ve sanat gereksinmelerini karşılamak ve bu doğrultuda savaşımını sürdürmek Halkevlerine düşmektedir. Halkevlerin diğer toplumsal ve siyasal kuruluşlardan, tüm örgütlerden ayıran özellik kitlelerin kültür savaşımının örgütü olmaktır. Kültürel işlevine ağırlık verdiği sürece bu görevleri daha kolay ve anlamlı biçimde yerine getirebilecektir. Toplumsal kalkınmamızın motoru olabilecek bir yapıya sahip olan bu örgüte tüm ilerici ve zinde güçler sahip çıkmalı ve gerçek işlevlerini yerine getirebilmesi için yardımcı olmalıdır. Ancak bu biçimde Halkevleri daha dinamik ve etkin olabilecek ve toplumumuzun çağdaşlaşma savaşında yerini alabilecektir. Uzun bir geçmişten gelen deneyimler yol göstermektedir. Bunlardan da yararlanılarak artık bir kültür atılımının ve seferberliğinin zamanı gelmiştir. Bu atılımın örgütü ise halkımızın gönüllü gücünü örgütleyen Halkevleri olacaktır. Kültürel gelişmenin özerk sürecini bu atılımlarla başlatmanın zamanı çoktan geçmiştir.

Son dönemlerde, tüm Türkiye ve çeşitli kuruluşlar gibi Halkevleri de bazı siyasal gelişmelere sahne olmuştur. Türkiye genelinde her yer ve her kesime yönelen bu tür olaylardan yalnızca bu örgütü sorumlu tutmak doğru olamaz. Sorumluluk kişilerdedir, kuruluşlarda değildir. Kültür alanında kurumlaşma savaşı veren Türk toplumunun Halkevleri gibi yaygın eğitim ve kültür kuruluşlarına gereksinmesi vardır. Atatürk'ten bize kalan bu kuruluşlar yeniden büyük önderimizin çizgisinde ve düzenli bir yapıya kavuşturulmalı kültür seferberliğinde görevlendirilmelidir.

J- YEREL YÖNETİM VE KÜLTÜR

Türkiye yeni bir yerel yönetimler dönemine giriyor. Ülke çapında yerel yönetimler olgusunun tartışıldığı bugünlerde, soruna değişik bir açıdan bakmak ve kültürel açıdan yerel yönetimleri değerlendirmek gelecekteki yapılaşma açısından yararlı olacaktır. Yerel yönetim konusunun olduğu gibi, kültür sorunsalı da ülkemizde yeni yeni gerçek boyutlarda ele alınmakta ve çağdaş dünyanın bilimsel birikimi ülkemize yansıtılarak ulusal kültürümüzün gelişmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Kültürel bilinçlenme kadar kültür politikalarının da gelişmiş ülkelerin düzeyinin epeyce gerisinde bulunduğu ülkemizde, yerel yönetimlere doğru bir gelişmenin başlaması kültür olgusuna da yeni yeni boyutlar kazandırmakta ve yerel yönetimlerin kültürel yönünü öne çıkarmaktadır. Son yılların gelişmelerinin ışığında yerel yönetimler tartışılırken artık kültür sorunları da ele alınmakta ve geliştirilmek istenen yerel yönetim modellerinde kültürel yapılanma da öne geçmektedir.

Yerel yönetimlerin önemi ülkemizde daha yeni yeni anlaşılmaktadır. Özellikle gelişmiş batı ülkelerinin hepsinde yerel yönetimler çağdaş demokrasinin beşiği ve kalesi olarak son derece etkin görevler yürütmektedirler. Ülkenin yönetici kadroları ve önderleri her bölgenin yerel yönetim basamağında ortaya çıkmakta ve oralardaki başarılarına göre de yükselme şansına sahip olabilmektedirler. Bu yönü ile yerel yönetimler ülkede demokrasinin hem okulu hem de gerçek kalesi olma niteliğini kazanmaktadırlar. Toplum ile en ileri derecede içli dışlı bir yapıya sahip olan yerel yönetimlerin gelişme ve etkinlik sağlama sürecinde kültürün de önemli bir işlev olarak rolü olmuştur. Yerel yönetimler hem kendi toplumlarının kültürünü yansıtmışlar hem de ulusal kültürlerinin gelişim sürecine yardımcı olmuşlardır.

Temelde toplumsal bir olgu olan kültürün bir ülkenin sosyal değişim ve gelişiminde önemli bir payı olmuştur. Ulusal toplumların çağdaşlaşma doğrultusunda gelişmeler gösterebilmesi için kültür alanında yapılması gereken büyük atılımlara gereksinim vardır. Bir anlamda uygarlığın yansıması olan kültürün ciddi biçimde ele alınması ve bilimsel yöntemlerle işlenmesi, ülkelerin sosyal ve siyasal gelişmelerinin hızlanmasına önemli katkılar getirmiştir. Demokrasilerde toplumsal kaleler olan yerel yönetimleri bu açıdan kültür olgusunun dışında ele almak veya düşünebilmek bilimsel açıdan olanaksızdır.

İç ve dış egemen güçler tarafından gelişmesi istenmeyen, gelişme yolları kapatılmak istenen toplumlara karşı yoğun bir antikültür politikası bilinçli olarak yürütülmektedir. Çağımızın tüm geri bıraktırılmış ülkelerinin geçmişleri incelendiği zaman, içerideki ve dışarıdaki egemen güçlerin toplumların uyanmalarını önlemek, siyasal bilinçlenmelerine izin vermemek üzere baskıcı bir kültürsüzleştirme veya anti kültürleştirme politikalarını sistemli biçimde gündeme getirerek baskıcı ve antidemokratik iktidarlar aracılığı ile uygulamaya aktardıkları görülmektedir. Kendi geleceğini bağımsız biçimde ve ulusal egemenlik doğrultusunda kurmak isteyen ülkelerin bu tür oyunlara karşı cesaretle çıkmak ve ulusal çizgide ilerici kültür savaşımı vermek gibi bir zorunlulukları bulunmaktadır. İşte bu noktada yerel yönetimlerin kültürel açıdan önemi ortaya çıkmakta ve ulusların kültürel direnişlerinin ve kişiliklerinin ortaya konulmasında yerel yönetimler önemli bir örgütlenme merkezi işlevi kazanmaktadırlar. Konuya bu açıdan bakıldığında yerel yönetimler ve kültür konuları arasındaki bağlantı daha bir toplumsal ve ulusal anlam kazanmaktadır.

Çıkarcı egemen çevrelerin yoğun kültür saldırılarına, dış baskıların kültürel gelişmelerin iç dinamiklerini tıkayan baskılarına, bilinçli biçimde geliştirilen kültürel yozlaşma'nın artma eğilimlerine karşı halk kitlelerinin, ulusal direniş güçlerinin örgütlenmesi ve toplumdaki birikimi yansıtır biçimde ortaya konması yerel yönetimlere düşen önde gelen ulusal bir görevdir. Bir toplum düzeyinde birarada

yaşamak üzere biraraya gelen insanların ortak yönetimi olan yerel yönetimler, kendi bölge halkını kentleşmenin çağdaş tüm hizmetlerini ve olanaklarını getirmekle yükümlüdür. Çağdaşlaşmanın yolu kültürden geçtiğine göre bu tür olanaklar kültür hizmetleri verilmeden gerçekleştirilemez. Kültürden uzak kalmış bir yerel yönetim anlayışının çağdaş düzeyde olabilmesi düşünülemez. Yerel yönetimler yönetsel işlevleri ile bölgesel etkinleri arasındaki hassas dengeleri oluştururken, kültür işlevlerinin bilinci ile hareket etmek zorundadırlar.

Yerel yönetimler ve kültür olgusunu beraberce ele alırken, bazı genel ilkeler üzerinde durmak ve hem yönetim bilim açısından hem de kültür bilim açısından kesişme noktalarını belirlemekte önemli yararlar vardır. Kaynağı açısından kendisi tümüyle bir demokratik organ olan yerel yönetimler kültür olgusuna da demokratik yöntemlerle yaklaşmak ve bölgede var olan değişik kültürel yapılara karşı eşdeğerli bir hoşgörü ve anlayış tutumu izlemek zorundadır. Bölgedeki farklı kültürel yapılarının olduğu gibi korunmaları ve kendi iç dinamikleri çerçevesinde gelişebilmeleri için gerekli tüm önlemler tutarlı bir kültür politikası çerçevesinde yerel yönetimlerce yürütülmelidir. Ancak bu yol ile kültürel yapıların özellikleri korunabilecek ve özgün kültürlerin ortaya çıkmaları sağlanabilecektir. Çağdaş demokrasilerdeki kültür yapıların çeşitlilik içindeki mozaikler oluşturdukları düşünülürse, yerel yönetimlerin bu tür mozaiklerin yapıcısı olması gerekmektedir. Ulusal kültürün gelişimi açısından yerel yönetimlere düşen bu görev öncelikle ele alınmalıdır. Çağdaş toplumların çoklu yapıları düşünüldüğünde, kültürel yapıların mozaikleşmesi kaçınılmaz olmakta ve böylesine mozaikleşen yapıların sağlıklı gelişimlerini sağlayacak yöntemleri geliştirmek de öncelikle yerel yönetimlere düşmektedir.

Demokratik kültür yaklaşımını tamamlayan ikinci öğe katılımcılıktır. Yönetim mekanizmasına toplumun her kesiminden ve farklı kültürlerden insanların özgürce katılımları sağlanamadıkça, yeteri kadar demokratik bir politikanın kültür alanında geliştirilmesi beklenemez. Katılımcılık demokratik hoşgörülü yaklaşımla birleşince

kültürel sentezlere ulaşabilmek ve mozaikleşmeyi gerçekleştirebilmek şansı artmaktadır. Özgün kültürel yapılar bir yandan korunabilirken ulusal ortak kültürün oluşmasına giden yollar da böylece yerel yönetimlerin katkıları ile açılabilmektedir. Özgün ve ortak kültürlerin birbirlerine koşut biçimde ve dengeli olarak gelişebilmeleri gene yerel yönetimlerin izleyeceği bilinçli kültür politikaları sayesinde gerçekleşebilecektir.

Devletin el uzatmadığı ve içine giremediği konulara yerel yönetimlerin kendi bölgeleri adına girmeleri kaçınılmazdır. Kültür alanında da devletin yapmadıklarını gene yerel yönetimler üstlenmek ve yerine getirmek ile görevlidirler. Ülkenin bütününü temsil eden devlet bazen olanaksızlıklar nedeniyle bazı bölgelerin kültürel gereksinmelerini karşılamayabilir. Bu gibi durumlarda, yerel yönetimlerin hemen devreye girmeleri ve yapılması gereken hizmetleri üstlenmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle bölgenin ve yöre halkının tüm kültürel ve sosyal gereksinmelerini yerel yönetimler yerinde izlemek ve anında önlem almakla yükümlüdürler. Böylesine kamu hizmetlerinin aksaması veya geciktirilmesi bazen daha pahalı faturaların ödenmesine yol açabilir. Yerel yönetimler, devlet örgütlenmesinin bir anlamda tamamlayıcısı diğer anlamda da topluma uzanan kollarıdırlar. Hükümet politikaları devletin olağan işlevlerini yürütmesini engellerse o zaman yerel yönetimlerin toplum ve bölge adına devreye girmeleri kaçınılmaz olur ve beraberinde alternatif politikalar gündeme getirilerek yöre halkının kültürel gereksinmeleri karşılanabilir. Baskıcı ve kısıtlayıcı hükümet politikalarına karşı kültürel açıdan yerel yönetimlerin böylesine denge sağlayıcı işlevleri de bulunmaktadır. Yerel kültür politikaları geliştirilirken bu gibi durumlar önceden görülebilmeli ve izlenecek yollar buna göre belirlenmelidir. Devletin devlet olduğunu bilmesi yerel yönetimlerin işlerini kolaylaştırır, ama aksi durumda ise yerel yönetimlerin yapması gerekenler bir kaç misli artacaktır.

Yerel yönetimlerin farklı kültürel yapılara hoşgörülü yaklaşımı kadar önem taşıyan diğer bir konuda da bölgede kültürel bütünleşmenin sağlanmasıdır. Özellikle büyük kentlerde kent merke-

zi ile yan semtlerde oturan halk kitleleri arasında hem zenginlik hem de kültürel yapı açısından önemli farklılıklar bulunmakta ve bu da aynı kent içindeki halkın birbirinden kopuk yaşamasına neden olmaktadır. Neredeyse, aynı kent içinde birbirinden farklı iki ayrı kent oluşmakta ve bunların halkı da giderek birbirinden uzaklaşan kültürel bir süreç içine sürüklenmektedir. Böylesine olumsuz gidişlerde toplumun alt ve üst kesimleri giderek kopma noktalarına gelmekte ve yeni sosyal, siyasal sorunlar gündeme girmektedir. Toplumsal ulusal kaynaşma ve dayanışması açısından son derece zararlı olan bu durum bölgesel çabalarla önlenmeye çalışılınca gene yerel yönetimlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bir yerleşme biriminin çağdaş anlamda kentleşme sürecine girebilmesi ve bu doğrultuda ilerleyebilmesi için o kentin merkezi ve yan semtleri arasında kesinlikle bir yakınlaşma ve giderek bütünleşme sürecine girilmesinin önemi vardır. Kentin dayanağı tüm kültür öğeleri bir arada ele alındığı zaman kentsel bütünleşmeye giden yol sağlıklı biçimde açılabilir. Ortak kültürel değerlerin zayıflığına karşı alınacak önlemler hep bütünleşmeye yönelik olmak zorundadır.

Özellikle büyük kentlerde oluşan yeni yerleşme birimleri daha çok ülkenin değişik kesimlerinden gelen ve aynı kültürü temsil eden insanlardan oluşmaktadır. Böylesine bir gelişme sürecine giren kentlerde metropolleşme ile beraber yeni yeni sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Aynı bölgeden gelen insanlar sürekli olarak büyük kentlerin belirli bölgelerinde yerleşmekteler ve metropolleşen toplumsal yapıda, kültür adacıkları oluşturmaktadırlar. Bazen bu tür adacıklarda yaşayan insanlar dayanışmanın artmasıyla beraber kent toplumundan uzaklaşabilmekteler ve bölgesel kültürden kopuk bir yaşama sürüklenmektedirler. Her yörenin kendi insanını yaratabilmesi ve gelişmesine izin vermesi, kendiliğinden oluşan kültür adacıklarını iç dinamiklerinin korunmasıyla beraber bölgesel bütünleşme içinde de yerlerini alabilmeleri açısından gereken yeni politikalar geliştirilmelidir. Hiçbir topluluğu yok saymadan, hepsinin toplum içindeki yerine saygı göstererek, görülecek olan kültür ağı çerçevesinde kültür adacıklarının korunmaları bilimsel olarak

değerlendirilmelidir. Kültürlerarası köprü kurma çalışmaları yerel yönetimlerin kuracağı geniş alanlı kültür merkezleri ve alanları çerçevesinde belirli programlarla bir yöne oturtulmalıdır. Kültür merkezlerinin yıllık çalışma programları düzenlenirken yöredeki değişik kültür gruplarına eşit oranlarda yer vermek ve değişik gruplarla ortak programlar düzenlemek karşılıklı alışverişi artıracak ve giderek kendiliğinden demokratik bir kültür bütünleşmesine giden yolu sağlıklı biçimde açacaktır. Yerel yönetimler bu amaçla her semtte kuracakları Beldeevleri önemli görevleri yerine getirecektir. Yerel yönetimler ile yöre halkı arasında iletişim ve ilişki ağının merkezi olarak kurulacak Beldeevleri, hem yerel yönetimin bir parçası, hem de yöre halkının demokratik katılımının örgütlenmesi olarak devreye gireceklerdir. Yerel yönetimler, geniş çatılar altında kuracakları bu beldeevlerinde halkın sorunlarını dinleyecek, halk istek ve şikayetlerini yöneticilere buralarda aktaracak, böylesine bir atmosferde yöre halkına götürülecek kültürel ve sosyal hizmetler bu toplum merkezlerinin aracılığı ile yürütülecektir. Eski Halkevlerinin kapatılmasından doğan boşluğu beldeevleri kapatacak ve yerel yönetimin tüm olanakları ile yöre halkının sosyal ve kültürel gereksinmeleri karşılanmaya çalışılacaktır. Yöre halkının kaynaşması ve değişik kültürler arasında köprü kurulması gibi olumlu işlevlerde beldeevleri birer toplumsal merkez olarak görev yapacaklardır. Bölge için anlam taşıyan önemli günlerde düzenlenecek programlar ve kültür şenlikleri aracılığı ile yöre halkının eğlence gereksinmeleri de kültürel gösteriler aracılığı ile karşılanabilecektir.

Demokratik kent yönetimi için katılımcı modeller ile beraber halka bütünleşme arayışları da beraberce yürütülmelidir. Özellikle örgütlenme düzeyi geri olan yörelerde yerel yönetimlerin öncülüğü anlam taşımaktadır. Ülkenin siyasal geleceği açısından önem taşıyan demokratik rejimin kurulması ve toplumsal tabana yayılmasında, yerel yönetimlerin halk ile kaynaşmasının olumlu katkıları olmaktadır. Demokratik kent yönetimine yönelen yerel yönetimler ister istemez bölgedeki tüm sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde olacaklardır. Dernekler, vakıflar ve benzeri birlikler yörelerindeki

toplumsal birikimi temsil ettiklerine göre halkın demokratik yerel yönetime katılımının sağlanmasında önemli yardımlar sağlayacaklardır. Her sivil kuruluşun bir amacı ve işlevi vardır. Yerel yönetimler bu amaçlar ve işlevler doğrultusunda adımlar atarken yöre halkı bu tür sivil örgütler ile işbirliği ve dayanışma düzeni içinde olursa, demokratik katılımın gerçekleşmesi açısından önemli aşamalara geçilebilecek ve halkın yönetime katılımı bir anlamda gerçekleşebilecektir. Halkın seçimle işbaşına getirdiği yerel yönetimler gene, halkın doğrudan temsilcisi olan bu tür sivil kuruluşlar ile işbirliğine giderken demokrasinin yerel düzeyde toplumsal tabana yayılmasına ve kökleşmesine de katkıda bulunacaklardır. Örgütsüz halkın demokratik kent yöneliminde etkin olabilmesi çok zordur. Ne var ki, sivil toplum kuruluşları devreye girince bu daha kolay biçimde gerçekleşebilecek ve demokrasi yolunda ortaya çıkacak engellerin aşılmasına yardımcı olacaktır.

Yerel yönetimler kendi bölgesel koşularına göre; kültürel gelişme amaçlı değişik projeleri devreye sokabilirler. Bu açıdan Belediyeler Yasası elverişli bir yapıya sahiptir. Yerel yönetimlerin görevleri ile ilgili hükümler projeler gerçekleştirmek açısından yasal olanaklar vermektedir. Kültür tesisleri kurmaktan eğlence yerleri yapımına, kitaplıklar açmaktan sokak ve meydanları kültür amaçlı düzenlemeye, eğitim çalışmaları yapmaktan benzeri sosyal etkinliklerde bulunmaya kadar birçok alanda yerel yönetimlere eğitsel ve kültürel görevler verilmiştir. Nitekim bu doğrultuda çalışmalar son yıllarda hızlanmıştır. Büyük festivaller düzenlemek, bu amaçla vakıflar kurmak, kültür ve sanat etkinlikleri için geniş alanlarda tesisler kurmak, sanat köyleri ve yolları açmak, kent radyoları ve tiyatroları açmak, yöre yansıtan geniş müzeler açmak, tarihi binaları restore ederek yaşayan kültür merkezlerine dönüştürmek, kültür ve sanat kuruluşlarına, tarihsel öneme sahip olan binaları karşılıksız tahsis etmek, kültür ve sanat insanları için yaratma çalışma olanaklarına sahip olan özel semtler oluşturmak, çeşitli kültürel tesislerin yer aldığı park ve bahçeler kurmak, yöredeki tarihi eserleri yeniden düzenleyerek kültürel görünümlü ulusal parklar içinde turizme açmak, civarda mesire yeri

olabilecek alanlarda kültür ve sanat amaçlı özel binalar yapmak ve bütün gün boyunca halkın yararlanmasına açmak, her semtte halk kitaplıkları açmak, yörede doğmuş olan önemli sanatçı ve kültür adamlarının evlerini müze biçimine dönüştürmek ve eserleri ile beraber turizme açmak, bölge mimarisini temsil eden büyük evler kurarak buraları temsili törenler için kullanıma açmak, geleneksel mimariyi yansıtan binaları konukevlerine çevirmek, ulusal tarihi yansıtan anıtların içinde yer aldığı büyük parklar yapmak gibi; önemli projeler artık devreye girmiştir ve yerel yönetimler düzeyinde tartışılmaktadır. Her yerel yönetimin kendi bölgesinin koşullarına göre, öncelikler açısından bir plan yaparak bu tür projeleri geliştirmeye çalışmasının ulusal kültürün tabandan gelişmesine önemli katkılar getirecektir.

Yerel yönetimlerin, demokrasinin kurumlaşması, tabana yayılması ve çağdaş düzeyde gelişebilmesi açısından önemli kültürel ve eğitsel görevleri vardır. Doğal, tarihsel ve kültürel varlıkların korunmasında yerel yönetimler birinci derecede görev yapacaklardır. Korumacılık kadar geliştirmecilikde önem taşımaktadır. Çağdaş uygarlığa giden yolda kültürel destekli yol alınabilmesi için yerel yönetimlerin artık silkinerek, kültürel ağırlıklı işlevlere öncelik vermesinin sırası gelmiştir. Politik farklılıkların ötesinde ele alınması gereken bu konu yerel yönetimler için günümüzde birinci derecede önem taşımaktadır. Hemşehrilik bilincini temsil edecek olan yerel yönetimler artık insana ve kültüre en az kaldırımlara yapıldığı kadar yatırım yapmak zorundadırlar.

K- BELDEEVLERİ PROJESİ

a- GENEL AÇIKLAMA

Yerel yönetimler olgusu ülkemizde cumhuriyet döneminden sonra önegeçmesine karşın daha henüz yeterince anlaşıldığı ve olması gerektiği gibi yürütüldüğü söylenemez. Bilimsel anlamda, merkezi yönetimin ilgi alanı dışında kalan ve yerel sorunların çözümü ile yönetimini hedefleyen bir yönetim biçimi olarak yerel yönetimler çağımızda giderek önplana geçmekteler ve özellikle gelişmiş demokratik ülkelerde toplum yönetiminin önemli bir kısmını üstlenmektedirler. Ülkemizde de, demokrasiye geçiş süreci içinde yerel yönetimler olgusu daha da önem kazanmakta ve merkezi yönetimin üzerinden bazı yetki ve görevleri devralmaktadır. Her yerel seçim dönemi ile beraber toplumun gündemine gelen yerel yönetimler olgusu, ülkemizde giderek daha geniş boyutlarda tartışılmakta ve çağdaşlaşma çabası içindeki Türkiye açısından yeni yeni uygulamalarla önemli katkılar getirmektedir.

Kalkınma süreci içine giren Türkiye açısından, toplumun gereksinmeleri her geçen gün daha da artmakta ve bu gereksinmeler doğrultusunda başka yeni kamu hizmetleri gündeme gelmektedir. Siyasal açıdan demokratikleşme önde gelen süreç olarak gelişmeye başlayınca halk kitlelerinin varlığı politika sahnesinde daha ağırlıklı bir anlam kazanmış ve halkın dolaylı veya doğrudan etkisi yönetim üzerinde hissedilir biçimde artmıştır. Artık politikacıların veya yöneticilerin belirlediği hizmetlerin yerine halk kitlelerinin artan talepleri kamu çalışmalarının yönünü ve içeriğini belirlemeye başlamış ve böylece katılımcı demokrasi giderek öne geçmiştir. Her gün halk ile içiçe çalışan ve bölge halkının günlük gereksinimlerini karşılamaya çaba gösteren yerel yönetimler halk temsilcileri ile yeni diyaloglar kurmak ve halkla ilişkileri yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır.

Türkiye açısından konu özel anlamda değerlendirildiğinde, günümüze kadar ülke yönetiminde genellikle sağ yönetimler ağırlıklı olarak yer almışlardır. Sağ iktidar programları daha çok ekonomik kalkınmaya ağırlık verdikleri için toplumun sosyal gereksinmeleri ikinci plana itilmiştir. Yerel yönetimler de sağ hükümetlerin yönlendirmesi altında daha çok günlük gereksinmelerin giderilmesi, hükümet politikalarına gerçeklik kazandırılması, iş çevrelerinin yatırımları için altyapıların hazırlanması, kentleşmenin getirdiği bazı sorunların giderilmesi gibi daha çok günlük denebilecek işlerle uğraşmışlar ve geleceğin çağdaş toplumunu yaratmaya dönük girişimlerden uzak kalmışlardır. Dış dünyaya açılma ve Avrupa ile bütünleşme dönemine giren ülkemiz açısından düşünüldüğünde, yerel yönetimlerin geleceğin çağdaş ve kültürlü toplumlarını yaratmak gibi yeni işlev ve göreve sahip olmaları gerektiği görülmektedir.

Nitekim toplumumuzdaki bu arayış son seçimlerde daha çok yönetimleri yerel yönetimlerde göreve getirmişlerdir. Bu değişim Türk toplumunun yarını ve geleceğin yapısını arayan çabasının bir ürünü olarak değerlendirmek gerekir. Cumhuriyet döneminde ilk kez çok sayıda belediye sosyal demokratların eline geçmekte ve Türk toplumunca aranan değişimin bu yönetimlerce nasıl yönlendirileceği merak edilmektedir. Sağ yönetimlerin daha çok iş ve sermaye çevrelerinden yana ağır basan genel politikalarına karşılık, ağırlaşan ekonomik koşullarda halk kitlelerinin arzu ve isteklerine sosyal demokrat belediyelerin nasıl yanıt getirecekleri ve ne gibi yeni çözümler üretecekleri kamuoyunda haklı olarak tartışılmaktadır. Bu nedenle sosyal demokrat yerel yönetimler hiç zaman yitirmeden halk kitlelerini gerçek geresinmelerini yerinde ve doğru olarak belirlemek ve bunların karşılanabilmesi için yeni çözümler ve uygulamalar üretmek zorundadırlar. Halkın sosyal, kültürel gereksinmelerini gözardı eden, kitlelerin eğitim ve sağlık hizmetlerini görmezden gelen sağ belediye yönetimlerine karşı sosyal demokrat yerel yönetimler hiç zaman yitirmeden alternatif politikalarını üretmek ve bunları uygulamaya aktarmak zorundadırlar.

Sosyal demokrat yerel yönetim anlayışı yeni koşullara göre biçimlendirilirken, dünya çapındaki yerel yönetimler uygulamaları yerinde değerlendirilmeli ve ülkemizin özel koşullarında bu uygulamalardan yararlanılarak, kendi ulusal model ve yöntem başarısı günümüz koşullarına yeniden örgütlenecek belediyecilik anlayışı içinde yinelenebilir. Önemli olan toplumun gereksinmelerinin tam ve yerinde değerlendirilmesi ve bunların işlevsel biçimde karşılanabilmesidir. Ankara Belediyesi başkent belediyesi olarak bu çabalarda başı çekebilir ve geliştireceği modellerle diğer sosyal demokrat belediyelere öncülük yapabilir. Böylece kamuoyundaki beklentilerin kısa zamanda ağırlıklı biçimde karşılanabilmesi sağlanabilir.

Ülkemizdeki yönetim uygulamaları değerlendirildiğinde gerek merkezi açıdan gerekse yerel yönetimler açısından halktan uzak kalan yönetim ve politika anlayışlarının günümüze kadar yürütüldüğü görülmekte ve katılımcı demokrasi açısından yeteri kadar çaba gösterilmediği anlaşılmaktadır. Sosyal demokrat belediyecilik artık bu gidişe bir son vermek ve yerel yönetimleri ile halk kitleleri arasında daha çok yakınlık sağlamak zorundadır. Bu amaçla da yeni oluşturulacak toplum merkezleri belediye ile yöre halkı arasında bir ilişki merkezi olacak ve katılımcı belediyecilik açısından yeterince yarar sağlayacaktır. Belediye yönetimine bağlı olarak oluşturulacak bu toplum merkezleri, belediye hizmetlerinin halka daha toplu ve hızlı olarak götürülmesini, yöre halkına bir boş zamanları değerlendirme merkezi işlevinin ulaştırılmasını, yerel yönetim temsilcileri ile halkın biraraya gelerek bölge sorunlarını konuşmalarının gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Belediyeler Yasasının ilgili bölümünde yerel yönetimlerin görevleri tek tek sayılmakta ve yerel hizmetlerin çeşitleri sıralanmaktadır. İlgili maddenin değişik fıkralarında belirtilen; halk için kitaplık, ve okuma salonları açmak, oyun ve spor yerleri kurmak, tiyatro, sinema ve gazino açmak, halkın sosyal gereksinmelerini karşılamak için çeşitli örgütlenmelere gitmek, halk için dershaneler ve eğitim kursları açmak gibi Belediye görevlerinin bir bütün olarak

ele alınması böylesine yeni bir toplum merkezi projesini kendiliğinden gündeme getirmektedir. Bu tür hizmetleri tek tek ayrı yerlerde yürütmek son derece zor ve masraflı olduğundan, tüm sosyal ve kültürel etkinliklerin yeni oluşturulacak toplum merkezleri çatısı altında belirli bir plan çerçevesinde halka sunulmasında sayısız yararlar bulunmaktadır.

Ayrıca, son yerel seçimlerden sonra sosyal demokrat partinin seçim programında, daha etkili yerel yönetimler uygulanması için Belediye Evleri adı altında yeni bir örgütlenmeye gidileceği açıklanmaktadır. Belediyelerin vatandaşların sorunlarına daha sağlıklı olarak yaklaşabilmeleri açısından yeni bir örgütlenmenin zorunluluğu parti programında da benimsenmiş ve yeni bir öneri geliştirilmiştir. Yukarıda özetlenen gereksinmeler ve genel gerekçe doğrultusunda bu yeni öneri ele alındığı zaman, yerel yönetimlerin halka daha yakın olabilmeleri açısından yepyeni bir anlayışla oluşturulabilecek toplum merkezlerine olan gereksinme kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Halk ve belediye kaynaşması bu yeni toplum merkezlerinde gerçekleşecek ve halkın katılımı ile daha demokrat bir yerel yönetim anlayışı uygulamaya aktarılabilecektir. Halkçı bir yönetim anlayışı halka daha doğrudan eğilecek halkın bilinçlenmesine yardımcı olacak, halkın katılımı ile bölge sorunlarının ele alınmasını gerçekleştirecektir.

b-HUKUKSAL YAPI

Beldeevleri, Anakent Belediyesine bağlı bir Şube Müdürlüğü olarak çalışacaklardır. Anakent belediyesinin örgütsel şeması içinde genel sekreter yardımcılığına bağlı olan sosyal Hizmetler Dairesinin bir şube müdürlüğü olarak görev yapacak olan Beldeevlerinin üst yönetim Beldeevleri Şube Müdürlüğü olarak örgütlenecektir. Anakent Belediyesi çatısı altında kurulmuş olan diğer şube müdürlüklerinin benzeri bir yapıda kurulacak olan üst yönetim, Belediyeler kanunu ve iç yönetmelikler doğrultusunda bir hukuksal yapıya kavuşturulacaktır.

Anakent Belediyesinin Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı çatısı altında kurulacak olan Beldeevleri şube müdürlüğünün başında, Be-

lediye görevlisi olarak bir şube müdürü bulunacaktır. Merkezdeki birim kurulurken diğer şube müdürlükleri esas alınacak ve benzeri bir yapı oluşturulmaya çalışılacaktır. Ne var ki, Beldeevleri çalışmalarının getirdiği özel duruma uygun olarak bazı yönetsel ve bürokratik düzenlemeler de yapılabilir. Merkezde şube müdürüne bağlı olarak bir genel sekreter görev yapar. Genel sekreterin altında ise sırasıyla idari, sosyal ve kültürel sekreterler çalışırlar. Şube müdürü ile genel sekreter Beldeevlerinin genel olarak tüm işleri ile en üst düzeyde ilgilenirler. idari sekreter Belediye ve devlet bürokrasisi içindeki sorunlar ile, sosyal sekreter sosyal hizmetler ile, kültürel sekreter ise kültürel etkinlikler ile ilgilenirler, çalışmaların planlamasını ve programlamasını yürütürler. Genel sekreteryaya bağlı olarak yeteri kadar idari personel, Beldeevleri şube müdürlüğü çatısı altında çalıştırılır. Belediye yönetiminin diğer şube müdürlükleri için tahsis ettiği kadroların benzeri Beldeevleri şube müdürlüğü için de ayrılır.

Beldeevleri, Belediyeye ait olan binalardan elverişli olanları seçilerek ve amaca uygun restore edilerek çalışmalara başlarlar. İlk uygulamalar var olan belediye binalarının elverişli olanlarının yeniden düzenlenmesiyle yapılır. Daha sonra, geliştirilecek Beldeevi modeli çerçevesinde yeni binalar yapılır. Kural olarak anakent belediyesine bağlı olan her ilçe de birer Beldeevi açılır. Ayrıca, nüfusu yüzbini geçen yörelerde de beldeevleri açılabilir. Beldeevlerinin nerede açılacağına, şube müdürlüğünün önerisi üzerine, Anakent Belediyesi üst yönetimi karar verir. Beldeevlerinin açılışında ve çalışmalarında ilçe belediyeleri ile anakent belediyesi beraber çalışırlar ve ilçe belediyeleri anakent belediyesine Beldeevi çalışmalarında yardımcı olurlar.

Beldeevleri şube müdürlüğüne bağlı olarak ayrıca bir de, Beldeevleri danışma kurulu oluşturulur. Toplam beş kişiden meydana gelecek bu danışma kurulunda iki sosyal hizmet uzmanı, iki kültür ve sanat uzmanı bir de idari uzman görev yapar. Bu danışma kurulu Beldeevlerinin çalışma plan ve programlarını hazırlanması, çalışmaların yönlendirilmesi ve denetlenmesi ile ilgili olarak her hafta, beldeevleri şube müdürünün başkanlığında toplanır. Toplantıya genel sekreter de

katılır ve danışma kurulu kararlarının uygulamaya aktarılmasında şube müdürüne yardımcı olur. Danışma kurulu üyeleri uzmanlık alanlarına göre bazı programlar önerebilirler ve bunlar kurul kararı ile Beldeevleri şube müdürlüğünce uygulama alanına aktarılır. Her hafta toplanır.

İlçelerde ve daha küçük yörelerde kurulacak olan Beldeevleri ise, Beldeevleri şube müdürlüğüne bağlı birer toplum merkezi olarak görev yaparlar. Her Beldeevi şubesinin başında Anakent belediyesinin atayacağı bir Beldeevi başkanı bulunur. Gene Beldeevi bünyesi içinde bir genel sekreter başkana bağlı olarak görev yapar. Beldeevinin idari çalışmaları için idari sekreter, sosyal hizmetleri için sosyal sekreter, kültürel etkinlikler için de bir kültür sekreteri görev yapar. Bu sekreterlerin yanı sıra yeteri kadar odacı, bekçi, memur, şoför gibi idari personel çalıştırılır. Her Beldeevinin kendi içinde bir yönetim kurulu bulunur. Beldeevi başkanı bu kurulunda başkanıdır. Genel sekreter bu kurulunda sekreteridir. Beldeevi yönetim kurulu, başkan temsilcisi, adaylar arasından Beldeevi şube müdürlüğünce seçilir. Beldeevi yönetim kuruluna halk temsilcisi olarak girmek isteyenler Beldeevleri şube müdürlüğüne yazı ile başvurabilirler. Şube müdürlüğünün danışma kurulunun da düşüncesini alarak, halk temsilcisini bir hafta içinde seçer. Halk temsilcisinin belirlenmesinden sonra Beldeevi yönetim kurulu çalışmasına başlar ve her haftanın başında toplanarak haftanın hazırlıklarını gözden geçirir, plan ve programlarını yapar.

Beldeevleri şube olarak ikili bir çalışma düzeni içindedirler. Öncelikle danışma kurulunun önerileri doğrultusunda şube müdürlüğünün hazırlayacağı plan ve programları uygularlar. İkinci olarak da, kendi yöresinin sorunlarına eğilerek, belde halkının gereksinmeleri doğrultusunda çalışmalar yaparlar. Halkın gereksinmeleri hangi konu ve alanlarda toplanıyorsa o alanlara dönük hizmetler ve çalışmalar programlanır. Bir toplum merkezi olarak halk ile bütünleşerek çalışma düzeni kurulur. Halk temsilcileri ile toplantılar yapılır ve çoğunluğun istekleri doğrultusunda yeni hizmetler ve çalışmalar gündeme getirilebilir. Gerekirse, belde halkının istekleri

anakent belediyesine bildirilir ve şube müdürlüğünün katkıları ile halkın istekleri için çözümler ve yeni tür hizmetler üretilebilir. Anakent belediyesinin göstereceği doğrultuda ilçe belediyelerinin yardımları ve katkıları istenebilir.

Beldeevleri kendi yörelerindeki halkı öncelikle örgütleyecekler ve kendi beldeevlerini desteklemek için gönüllü halk gücünü seferber ederek "Beldeevi koruma ve dayanışma dernekleri"ni kuracaklardır. Dernekler kurulup çalışmalara başladıktan sonra, beldeevi çalışmalarına halkın daha örgütlü biçimde katılmalarına yardımcı olacaklar ve sağlayacakları maddi desteklerle, beldeevlerinin daha üst düzeyde etkinlikler yürütmesine katkı sağlayacaklardır. Beldeevleri derneklerinin giderek her ilçede kurulması ile bu toplum merkezlerinde halkın demokratik gücü daha etkin olacak ve böylece, yerel yönetimlerde demokratik katılımın sağlanması açısından önemli bir adım daha atılmış olacaktır. Zaman içerisinde beldeevlerinin çalışmaları gelişir ve yapısı oturursa, Beldeevi yönetim kurulunun üye sayısı artırılabilir ve dayanışma derneklerinin temsilci sayısı da üçe çıkarılabilir. Beldeevi yönetim kurulu içinde belediye ve halk güçleri biraraya gelerek ortak çalışmanın örneklerini katılımcı bir model içinde gösterebilirler.

Beldeevlerinin kurulması ve çalışmalara başlaması, bu projenin Ankara Belediyesi üst yönetimince kabul edilmesinden sonra gerçekleşecektir. Belediye yönetimi, diğer şube birimlerinin kuruluşundaki yasal prosedürü izleyerek konuyu görüşecek ve Beldeevlerinin kuruluşunu önce merkez yönetimi oluşturarak başlatacaktır. İkinci aşamada, belediyenin var olan binaları Beldeevleri açısından değerlendirilecek ve amaca uygun olanlar arasında seçilecek ilk üç veya beş bina ile uygulamaya geçilecektir. İlk kurulanlar ile merkez yönetiminin çalışmalarının oturtulmasından sonra, Beldeevi sayısının artırılması yerel koşullara ve gereksinmelere göre gerçekleştirilecektir. İlçelerde şube kuruluşu tamamlandıktan sonra, nüfusu yüz binin üzerindeki yerleşme birimlerinde de Beldeevi şubelerinin açılışına geçilecektir. Bina, yer ve birikim açısından elverişli olan bölgelerde Beldeevi şubelerinin açılışına öncelik verilecektir.

Beldeevlerinin çalışmaları, Belediye Kanunu ve ilgili diğer yasal metinler çerçevesinde yürütülür. Ayrıca, Beldeevlerinin kuruluşu ile ilgili alınacak Belediye kararı ile beraber bir de Beldeevleri yönetmeliği çıkarılır. Beldeevlerinin örgütlenmesi, çalışmaları ve Belediye çatısı altındaki konumu bu yönetmelik ile yasal olarak belirlenir. Beldeevi çalışmaları ile ilgili olarak gerekirse ileride daha alt düzeyde bazı yönetmelikler ve genelgeler düzenlenebilir ve böylece çalışmaların yasal çerçevesi tamamlanabilir.

c- ÇALIŞMA DÜZENİ

Beldeevleri şubesi, Belediye çatısı altında diğer şube müdürlükleri gibi çalışmalarını yürütür. Her hafta toplanacak danışma kurulunun önerileri ve değerlendirmeleri doğrultusunda, Beldeevleri şube müdürlüğü aylık ve haftalık çalışma programlarını hazırlar ve bunları Beldeevi şubeleri ile beraber Belediye üst yönetimine bildirir. Beldeevi şube başkanları, Beldeevleri eşgüdüm komisyonu olarak her ay şube müdürlüğü de biraraya gelirler ve merkezin programları çerçevesinde nasıl çalışacaklarını, hangi konulara öncelik vereceklerini ve işbirliği esaslarını karara bağlarlar. Böylece Beldeevi şubeleri arasındaki kopukluk önlenmiş olur ve merkez müdürlüğünün hazırlıkları da şubelere iletilmiş olur.

Şube müdürlüğünün aylık programları önceden şubelere bildirilir ve bu programlar merkezden yönlendirilerek şubeler için belirli günlerde hazırlanır. Her şube merkezin gönderdiği programın uygulamasını kendi kadro ve olanakları çerçevesinde yürütür. Şube müdürlüğünün sekreterleri de Beldeevlerini dolaşarak, programların amaca uygun yürütülüp yürütülmediğini denetlerler. Aylık programlar, danışma kurulunun öneri ve katkıları doğrultusunda şube genel sekreterliğince hazırlanır ve uygulamaya konulur. Danışma kurulunun kararları kesin olarak programlarda yer alır. Ayrıca, şube müdürlüğü sekreterlerini danışma kurulunun önerileri doğrultusunda sağlayacakları temaslar sonucunda oluşturulacak programlar da aylık programlar içinde yer alır.

Beldeevi binaları genel olarak çok amaçlı bir yapıya sahip olmalıdır. Beldeevi binaları için açılacak bir proje yarışması ile be-

lirli bir model seçilebilir. Hem toplum hem de kültür merkezi olarak çalışacak Beldeevlerinin binaları aynı anda birkaç çalışanın yürütülebilmesi ve yörede etkin olan sivil toplum kuruluşlarına çalışma yerleri sağlanabilmesi açısından Beldeevi binaları geniş ve elverişli olmak zorundadır. Her Beldeevi binasında asgari olarak, bir konferans ve tiyatro salonu, bir lokal yeri, bir kitaplık ve okuma salonu, ile beraber çeşitli çalışma ve kurslar için elverişli salon, bölme ve odalar bulunacaktır. Ayrıca başkanlık ve idari birimler için de çalışma yerlerine gerek vardır. Bunların yanı sıra, sergi salonu, spor salonu, bahçe ve açık hava mekanları da ikinci planda yer almalıdır. Kültürel ağırlıklı bir toplum merkezi olarak görev yapabilmek açısından, böylesine çoklu bir yapı merkezine Beldeevlerinin gereksinmesi vardır. Yöre halkının değişik gereksinmelerinin karşılanabileceği çok amaçlı salon ve yerlerin bulunması da Beldeevi çalışmalarının daha işlevsel olarak geliştirilebilmesi için yararlı olacaktır. Nüfusun kalabalık olduğu yörelerde Beldeevleri için birkaç binanın çalışır duruma geçirilmesi bile hizmetlerin etkinliği açısından düşünülebilir. Beldeevleri merkezden gönderilecek program ve hizmetleri sergileyeceği gibi, bölgesel gereksinmeler doğrultusunda her şube ayrı çalışmalar ve hizmetler de planlayabilir. Bölge halkının gereksinmeleri doğrultusunda aksayan Beldeye ve devlet hizmetlerinde boşlukların doldurulması ve gönüllü halk gücünün seferber edilmesi açısından Beldeevleri üzerlerine düşen görevleri yerine getirebilirler. Halkın eğitimine öncelik verilirken, bölge insanının boş zamanları değerlendirilebilir, çeşitli iş ve meslek kursları açılabilir, bölge halkı üretime yönlendirilebilir. Halkın evinde ve el gücü ile ürettiği ürünler pazarlanabilir, halk hem üretim hem de pazarlama için örgütlenebilir. Belediye olanakları çerçevesinde yöre halkı için neler yapılabilecekse Beldeevleri bunları örgütler ve bu doğrultuda halkın gönül gücünü seferber ederek belediye hizmetleri ile halkın gücünü biraraya getirir ve böylece hizmetlerin daha üst düzeyde ve etkin yürütülmesine yardımcı olur.

Belediye yönetimi ile halk arasında bir köprü olacak Beldeevleri Belediye hizmetlerini halka duyuracaktır. Halkın gereksinmeleri doğrultusunda neleri öğrenmesi gerekiyorsa bunları Beldeevleri du-

yuru köşeleri ile yöre insanına duyuracaktır. Halkın devlet ve belediye hizmetlerinden yararlanabilmesi için neler yapması gerekiyorsa, Beldeevi yöneticileri başvuranlara bunları anlatacak ve yol gösterecektir. Ayrıca önceden ilan edilen belirli günlerde bazı uzmanlar, hukukçular ve yöneticiler beldeevlerine gelerek konuşmalar yapacaklar ve halkın daha aktif biçimde kamu hizmetlerinden yararla[illegible]meleri için yapmaları gereken işleri ve girişimleri anlatacak[illegible]. Beldeevleri gerekli duyuruları yaparken aynı zamanda halkın istek ve şikayetlerini de alacaktır. Bunun için Beldeevi sosyal sekreterliği belirli gün ve saatlerde halktan kişilerle görüşecek ve gerekirse onların şikayetlerini belediye üst yönetimine ulaştırabilmek için ilgili belediye görevlilerini Beldeevlerine çağıracaklardır. İlgili belediye görevlisi veya uzmanın açıklamalarını dinleyecek şikayetçiler gene tatmin olamazlarsa bunların daha üst düzeyde Belediye yetkilileri ile ilişki kurabilmesi için Beldeevi sekreterleri görev yapacaklardır. Beldeevi girişine konacak olan şikayet kutusundaki yazılı şikayetler de gene Beldeevi sekreterlerince tasnif edilerek Belediyenin ilgili birimlerine en geç bir hafta içinde iletileceklerdir.

Her Beldeevi kendi yöresindeki gereksinmeleri karşılarken o yörede olmayan bazı kuruluşların yokluğunu gidermeye de öncelik verilecektir. Örnek olarak kreş olmayan yerde çocuk yuvası açılması, hanımların çoğunlukla çalıştığı yörelerde ise çamaşırhane kurulması gösterilebilir. Yoksul semtlerde veya öğrencilerin yoğun olduğu yerlerde yemekhane veya aşevi gibi uygulamalarada gidilebilir. Ayrıca, çalışan ve gece dışarıya çıkan aileler için çocuk bakıcılığı mesleği de örgütlenebilir.

Elektrik, su, havagazı gibi belediye hizmetlerinin halka ulaşmasında ortaya çıkacak sorunlar Beldeevleri aracılığı ile giderilebilir. Bu hizmetlerin faturaları mesai saatleri dışında Beldeevlerinde tahsil edilebilir. Otobüs biletleri Beldeevinde satılabilir. Telefon ile ilgili faturalar gene Beldeevleri aracılığı ile ödenebilir. Böylece çalışan insanların mesai saatleri içinde yerine getiremedikleri borçlarının ödenmesi içinde Beldevleri işlevsel olarak devreye girebilir ve halka yardımcı olabilir. Gece ve gündüz açık olan Beldeevleri her saatte halkın gereksinmelerine ve yardımına koşabilecek bir

toplum merkezi olacaktır.

Semt gençlerinin eğitim, kültür ve sanat alanlarına dönük gönül çalışmaları Beldeevleri aracılığı ile örgütlenecek, bunlar için çeşitli alanlarda kurslar düzenlenecek, kursları bitirenlerin ortak çalışmalara yönelebilmeleri için onlara sosyal rehberlik hizmetleri verilecektir. Yöredeki derneklere yardımcı olunacak, bunlara yer sağlanacak ve bazı çalışmalarından belediye olanakları çerçevesinde yardımcı olunacaktır. Beldeevindeki sosyal ve kültürel sekreterler bu tür çalışmaların yürütülmesini üstleneceklerdir. Merkezden gönderilecek kültür ve sanat programları halka en geniş biçimde duyurulacak ve bu programlar aracılığı ile yöre halkına kültürel katkının artması sağlanacaktır.

Ulusal ve bölgesel açıdan önem taşıyan günlerde, yörenin özelliklerine uygun geniş çaplı programlar düzenlenecek, gösteriler, şenlikler ve panayırlar aracılığı ile halkın eğlence gereksinmesi ile beraber diğer istekleri de karşılanacaktır. Beldeevleri yöredeki kültür ve sanat çalışmalarını böylesine günlerde kamuoyuna yansıtacak ve onların ürünlerini pazarlamasını bir anlamda ücretsiz olarak karşılayacaktır. Ayrıca turizm ve gezi konusuna da önem verilecek, Beldeevleri düzenleyecekleri gezi programları ile uygun koşullarda halkın çevreyi tarihsel ve kültürel zenginliklerimizi tanımasına yardımcı olacaktır. Beldeevleri, kendi yörelerine gelen turist gruplarını yörelerin iyice tanımaları ve gezmeleri için gereken örgütlenmeleri yapar ve ilgili turizm kuruluşları ile işbirliği yapar.

Belediye olanakları ve toplumun gereksinmeleri doğrultusunda Beldeevlerinin örgütlenmeleri ve çalışma biçimleri zaman zaman gözden geçirilebilir ve daha etkin çalışmaları açısından bazı yenilikler getirilebilir. Beldeevlerinin çalışmalarının geliştirilmesi, hizmetlerini işlevselleştirilmesi açısından danışma kurulunun zaman zaman hazırlayacağı raporlar doğrultusunda Belediye üst yönetimi kararlar alabilir ve şube müdürlüğü çalışma düzeninde yenilikler yapabilir. Uygulamanın Türkiye'de ilk olması gözönüne alınarak, ortaya çıkacak sorunların çözümü doğrultusunda yenilemeler zaman içerisinde yapılabilir.

L- KÜLTÜR BAŞKENTİ ANKARA

a- KENT VE KÜLTÜR

Türkiye yerel yönetimler seçimleri ile beraber yeniden kentleri ve kent sorunları tartışılmaya başlandı. Cumhuriyet rejiminin getirdiği çağdaşlaşma akımı ülkemizde kentleşme olgusunu da öne geçirmiştir. Özellikle son yıllarda nüfusun hızla artmasıyla beraber kentleşme olduğunun da daha yoğunlaştığını ve ülkemizdeki gelişmelerde belirleyici ana etkenlerden birisi durumuna geldiğini görebiliyoruz. Kent deyince akla altyapıdan başlayarak hemen hemen her konu gelmesine karşın, kentleşmenin temelinde yatan kültür olgusu nedense görmezden gelinmiştir. İllerin özel veya genel yönetimlerinin yanı sıra yerel yönetimlerin de kültür konusuna yeterince eğildikleri ve üzerlerine düşen kültürel işlevleri gerektiği gibi yerine getirdikleri söylenemez. Başlı başına kültür olayı olan kenti ve kentleşmeyi kültürel süreç dışında düşünebilmek olanaksızdır.

Yeni göreve gelen yerel yönetimler artık, kent yönetimini daha çok kültürel ağırlıklı biçimde ele almak durumuyla karşı karşıyadırlar. Her türlü baskıya ve engele karşın gene de Türk kültürü önemli gelişmeler göstermekte ve ulusal düzeyde etkin olmaktadır. Kültür Bakanlığını yeniden örgütleyerek bu gelişmelere gereken önemi veren devletin yanı sıra yerel yönetimlerin de benzer bir yaklaşım izlemesi ve kültür konusuna gelecekte daha fazla önem vermesi beklenmektedir. Aslında Belediyeler yasasının belediyelerin görevlerini sayan ilgili maddeleri, diğer alanların yanı sıra belediyelerin kültürel görevlerine de yer vermektedir. Belediyelerin yüze yakın görevleri arasında gençler için tesisler kurmak, tiyatro, sinema, müze ve benzeri kuruluşları açmak, halk için kitaplık ve okuma salonları açmak, özel yeşil alanlar oluşturmak, sokak ve meydanları özel planlara göre yeniden düzenlemek gibi işlevler yasada

sayılmıştır. Kültürel gereksinmeler açısından yetersiz sayılsa bile, yasa koyucu yerel yönetimlerin kültürel işlevi olduğunu ve bu alanda belirli görevleri bulunduğunu kabul etmiştir. Toplumsal gereksinmeler kadar yasal düzende yerel yönetimlerin kültürel görevlerine ağırlık vermesine karşın günümüze kadar izlenen belediyecilik deneylerinde ciddi bir kültürel etkinlik yürüten örnek olaylar pek görülememiştir.

Belediyeler, kültür denince daha çok festival veya şenlik düzenlemeyi hizmet olarak görmüşler ve her bölgenin özelliğine göre çeşit çeşit organizasyon çirkinlikleri ve ilkellikleri gündeme gelmiştir. Yağlı güreş düzenlemeden karpuz festivaline, turistik şenlikten Atatürk'ün geliş gününü kutlamaya kadar çok farklı uygulamalar birbirini izlemiş ve Kültür Bakanlığının kültürel etkinlikleri destekleme fonu yerel yönetimlerin gelişi güzel festival düzenleme talepleri ile işlevi dışında kullanılmaktadır. Bakanlık yönetimi de siyasal nedenlerle bu tür taleplere karşı yeterince kararlı bir tutum izleyememekte ve ülkedeki diğer ciddi kültürel etkinliklerin desteklenmesi için ayrılan önemli miktardaki fonlar belediyeleri siyasal amaçlı düzenlemeler ile amaç dışı kullanılmaktadır. Demokratik süreç içinde ortaya çıkan bu olumsuz gelişimin olumlu bir yöne aktarılması konusunda şimdiye kadar ciddi bir uygulama göze çarpmamaktadır. Artık, bakanlığın yetersizliği karşısına yerel yönetimlerin daha düzeyli ve kültürel ağırlıklı tutumları şenlikler yozlaşmasına karşı düzeyli seçenekler geliştirebilmelidir.

Ülkemizde demokrasinin gerçek anlamda beşiği olan yerel yönetimler kendi yörelerinin halkı ile beraber kültür ile de bütünleşmelidirler ama giderek yozlaşma eğilimleri gösteren kitlesel kültüre de siyasal gelişmeler nedeniyle teslim olmamalıdırlar. Nitekim son yıllarda bölge halkını hoşnut kılmak amacıyla panayır veya festival düzenlemenin adı çok siyasal veya ekonomik yaklaşım içinde değerlendirilmesi beraberinde yozlaşma eğilimlerini de gündeme getirmiştir. Babalar düzeninde inşaat işçileri yıldız sanatçı durumuna gelebilmekte, eğlence dünyası toplumun gereksinmelerini geri plana atarak kendi gelişme eğilimleri doğrultusundaki sanatçıları ve sanatı

topluma empoze edebilmekte magazin basınının öne çıkardığı ve büyük merkezlerdeki sermayedarların yatırım yaptıkları kültür giderek toplumda yayılmakta, bilinçli kültür politikasından uzak bulunan yerel yönetimlerde bu tür bir gidişe teslim olarak kendilerinden beklenen kültür ve sanat görevlerini yerine getirememektedirler. Kitle kültürü popüler kültürü arka plana sürerlerken, halkın gerçek temsilcisi olmak durumundaki belediyelere kendilerinden beklenen önlemleri alamamaktadırlar.

Zamanımızda hemen hemen tüm siyasal araştırmalar birer kültür sistemi analizi biçiminde yönlendirilirken ülkemizdeki bilim ve yönetim merkezleri bu düzeyin çok gerilerinde kalmaktadırlar. Geleceğin dünyası ve toplumun oluşmasında kültür yeni yeni işlevler kazanırken, Türkiye çok önemli katkılar sağlamış olan bilinçli kültür politikalarından ülkemiz halen yoksun bulunurken yerel yönetimlere bu boşluğu doldurmak açısından önemli görevler düşmektedir. Bir türlü kurumlaştıramadığımız demokrasinin kültürün öncelikle yerel yönetimler aracılığı ile toplumsal tabana yaymak gerekmektedir. Bu açıdan belediyeler kendi çatıları altında geniş kültürel örgütlenmelere gitmek ve yörelerindeki kültür sanat adamları ile işbirliği düzeni oluşturarak halkın gereksinmeleri doğrultusunda harekete geçmelidir.

Yerel yönetimlerde oluşturulacak kültür birimleri, sanatın her dalında çalışmalar yapabilmek için alt birimlere sahip olmalıdır. Uzman sanatçı ve bilim adamlarından oluşturulacak kültür komisyonları sürekli çalışmalı ve yerel yönetimlerin etkinliklerini planlama ve programlama işlevini üstlenmelidir. Her belediye kendi bölgesinde bir kültür merkezi açmalıdır. Büyük ve çeşitli etkinlikler için elverişli yapılarda açılacak kültür merkezleri yörenin önemli merkezi düzeyine getirilmeli, belde halkının tanışması, kaynaşması ve dayanışma içine girebilmesi açısından etkin bir çalışma düzeni içine sokulmalıdır. Bölgenin önde gelen özel sektör kuruluşlarının desteği ile belediyeler belde kültürünü üst düzey de örgütleyecek ve siyasal gelişimlerin dışında yürütecek birer vakıf kurmalı ve vakfa önemli bir maddi kaynak yaratmalıdırlar. Vakıf düzeni ile bölge

kültürünün daha bağımsız ve iç dinamikleri doğrultusunda özünde uygun gelişmeler gösterebilmesi sağlanabilir. Şirketlerin kazanç düşüncesi, derneklerin istikrarsız yapısı nedeniyle vakıf modeli kültürün bağımsız ve özgün gelişebilmesi açısından son derece yararlıdır. Yerel yönetimlerin öncülüğü ve desteği ile böylesine vakıflar yaygınlaştırılmalıdır.

Her bölgenin kendi özel yapısı ve koşullarına göre bazı öncelikli kültürel projeler hazırlanabilir ve uygulamaya aktarılabilir. Ülkemizin tarihsel zenginliği gözönüne alınırsa, bölgedeki tarihsel zenginliklerin korunması, ortaya çıkarılması ve turistik amaçlı düzenlenmesi müzelerinin oluşturulması ve bu amaçla tarihsel binaların restore edilerek yeniden kullanılmasına ağırlık verilebilir. Kent içindeki tarihsel binalar yeniden düzenlenerek birer kültür merkezi veya turistik yapı olarak halka açılabilir. Bölgenin geleneksel sanatlarını ve kültürel değerlerini sergileyen kültürel merkezler kurulabilir. Sanatçılar ve sanatla uğraşanlar için kentin belirli bölgesinde özel semtler kurulabilir. Kentin önemli yolları veya meydanları sanatsal amaçlı olarak yeniden yaya bölgesi olarak düzenlenebilir. Doğal güzelliklerin olduğu yerlerde kurulacak park ve bahçelerin içinde kültür ve sanat yapılarına yer verilebilir. Tarihsel anıtsal ulusal parklar içinde yeniden düzenlenerek gezi alanı biçiminde turizme açılabilir. Eskiden kalma büyük binalar halk kitaplığı biçiminde çalıştırılabilir. Kurulacak kültür vakıfları belediyelerin ilgili birimleri ile beraber hem de bu tür tesislerin işletilmesini hem de festival gibi düzenlemeleri yürütebilirler.

Demokrasi ve çağdaşlaşma kavgasının verildiği Türk toplumunda yerel yönetimlerin daha etkin olabilmelerinin yolu kültüre önem vermekten geçmektedir. Son zamanlarda İstanbul'da kültürel amaçlı yapılan çevre düzenlemeleri diğer kentler için önemli örnekler oluşturmaktadır. Her belediye kendi bölgesi için bu tür projeleri bir an önce uygulamaya aktarırsa başarısı daha da artar.

b- KÜLTÜREL BAŞKENT OLMAK

Ankara Belediyesi için, zaman zaman biraraya gelen kültür ve sanat adamları Ankara'nın kültür başkenti olmasını sağlayacak bazı

önemli projeler hazırlamışlardır.

Bu projeler arasında, Beldeevleri, Ankara Kültür ve Sanat Vakfı Başkent Sahnesi adı altında çalışmalarına başlayacak olan ve tüm ilçe belediyelerinde şubeleri kurulacak olan Belediye Tiyatrosu, Ankara Kültür Merkezi, Ankara Kültür ve Sanat Festivali, Belediye Konservatuvarı, Saraçoğlu evleri ile birlikte Maltepe Havagazı tesisleri alanlarının kültürel amaçlı parklar haline dönüştürülmesi, Başkentteki tarihi binaların kamulaştırılarak Ankara'nın önde gelen Kültür ve sanat kuruluşlarına merkez olarak verilmesi, Gölbaşı civarında bir tepenin Sanatçı köyüne dönüştürülmesi, yakında taşınacak olan şehirlerarası otobüs terminalinin yerinin ve binalarının Ankara Anakent Belediyesi Kültür Merkezi olarak yeniden düzenlenmesi, Başkentin gereksinmelerini büyük çapta karşılayacak ve Ankara'yı gerçekten Avrupa çapında bir merkezine ve hatta İstanbul'u geride bırakacak derecede Kültür başkentine dönüştürecek atılımlar yer alıyordu.

Birkaç yıl ilk kez toplanan I. Ankara Kurultayı'nın "KÜLTÜREL BAŞKENT ANKARA" adını taşıyan komisyonuna gönüllü olarak katılan Ankara'nın önde gelen kültür ve sanat adamları birkaç gün boyunca sabahlara kadar çalışarak, Kurultayın en kapsamlı ve başarılı raporunu ortaya koydular. Bu raporda da yukarıdaki projeler oybirliği ile Ankara'nın gereksinmesi olarak yer aldı. Hatta daha da ileri gidilerek birçok yeni düşünce ortaya atıldı. Kurultayda alınan karar gereğince oluşturulan komisyon ve izleme komitesi ise, Belediyenin ilgisizliği nedeniyle toplanamadı ve yeterince çalışamadı. Komisyon üyeleri Belediye üst yönetimi komisyonunun çalışmasını kurmak istemediğini ve bu nedenle çalışması için gerekli olan düzeni kurmadıklarını ileri sürerlerken, aradan bir yıl geçti ve 2. Ankara Kurultayı toplantıya çağırıldı. Bu kez, çok dikkatli biçimde komisyonlar ve alanlar ilk kurultaydan ayrı tutularak kurultay düzenlenmişti.

Kültür komisyonunun üyeleri sabırsızlıkla ikinci Ankara Kurultayını beklerlerken, ortaya çıkan tabloda dışlandıklarını geçte olsa farkettiler. Bunun üzerine, bazı komisyon üyeleri ve sanatçılar bir

araya gelerek bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda, Ankara'nın gereksinimleri ve Ankara Belediyesinin olumsuz tutumu ele alındı. Belediyesinin kendi adını hazırlatarak bastırdığı Uygulama Planında yer alan Beldeevleri gibi projeleri bile ciddi biçimde ele almadığı, aradan geçen bunca zamana rağmen ciddi bir adım atılmadığı, kültür adına bazı törenlerde ve parklarda konserler düzenlediği, Anakent Belediyesinin Ankara'daki kültür ve sanat çevresini dışında kaldığı Taç Vakfının düzenlediği eski kale evlerine el koymasının Başkenti kültürel açıdan da Başkent yapmak için yeterli bir adım olarak görülemeyeceği, Belediyenin kooperatif ve parti çevresine her zaman öncelik verdiği ve bu arada kültür, sanat, ve bilim çevresini ihmal ettiği, onların isteklerini gözönüne almadığı, gelecekteki politik hesaplar yüzünden Ankara'nın kültürel başkent olma hedefini unuttuğunu çeşitli sanatçılar ve kültür komisyonu üyeleri ileri sürdüler ve umutsuzluk içinde tartıştılar.

c- KÜLTÜR BAŞKENTİ OLMAK İÇİN

Yetmiş yıl önce Anadolu halkı adına Atatürk'ü karşılayan küçük bir kasaba olan Ankara, Kuvayı Milliye kadrosunun önderliğinde cumhuriyet Türkiyesinin yükselen simgesi olmuştur. Yüzyıllar önce kurulmuş olan bu orta Anadolu kenti, cumhuriyet dönemine kadar geri planda kalmış, cumhuriyetin ilanı ile beraber öne çıkmıştır. Misakı Milli sınırları içinde, yeni devletin başkenti aranırken ilk olarak akla gelen kent Ankara olmuştur. Anadolu'nun diğer kentleri tarihin çeşitli dönemlerinde öne çıkarken, Ankara cumhuriyet rejimi ile beraber önem kazanmış ve Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş başkenti olmuştur. Ulusal Kurtuluş Savaşının zor günlerinde Kuvayı Milliye güçlerine ev sahipliği yapan kent daha sonraki yıllarda da cumhuriyet devletine başkentlik yapmıştır. Ülkemiz ve Türk ulusunun çağdaş konumu açısından Ankara'nın vazgeçilemeyecek bir önemi vardır.

Mustafa Kemal ve arkadaşları her alanda yenileşmeyi savunurken

yeni bir başkentte çalışmaya önem vermişler birçok tarihsel kentimizin bulunmasına karşın Ankara'nın yeni dönemin simgesi olmasında ısrarlı olmuşlardır. Aradan geçen bunca zaman, Kemalist kadronun ne denli haklı olduğunu ortaya koymuş ve bozkırda yeni bir başkent fışkırmıştır. Zaman içinde Ankara bir Orta Doğu kenti olmanın ötesinde gelişmeler göstermiş ve artık Avrupa'nın sayılı kentleri arasında yerini de almıştır.

Ankara toplumsal ve ekonomik alanlarda önemli gelişmeler gösterirken, aynı zaman yıllar içinde oluşan önemli bir kültür birikimine de sahip olmuştur. Çeşitli alanlarda öğretim yapan altı üniversitenin yanı sıra, birçok kültür ve sanat kuruluşu da Ankara'da çalışmalar yürütmekte ve ulusal kültürümüzün zenginleşmesine önemli katkılar getirmektedirler. Başkent nüfususunda önemli bir ağırlık oluşturan memur ve öğrenci kesimi ile beraber Ankaralı aydınlar da kentteki kültür ve sanat etkinliklerinin sürekli izleyicisi ve destekleyicisi olmuşlardır. Ekonomik alanda meydana gelen zenginleşme süreci içinde yavaş yavaş toplumun diğer kesimleri de kültür ve sanata ilgi göstermeye başlamıştır. Ülkemizin hem siyasal hem de yönetsel başkenti olan Ankara'nın artık kültür alanında da başkent olması aşamasına gelinmiştir. Son yıllardaki toplumsal ve ekonomik gelişmeler, Cumhuriyetin başkenti Ankara'ya önemli kültürel sorumluluklar ve yükümlülükler getirmiştir. Bu durumun önemli bir gereksinme düzeyine ulaştığına inananlar Ankara'nın kültür ve sanat birikimini temsil eden kesimin birer üyesi olarak, Ankara Büyükşehir belediyesinden ve diğer ilçe belediyelerinden "KÜLTÜREL BAŞKENT ANKARA İÇİN" seferberlik ilan etmelerini ve bazı önemli kültür ve sanat projelerine öncelik vererek kısa zamanda Ankara'nın ülkemizdeki kültürel ağırlığının artırılmasını ve dış dünyaya bir "Kültür Kenti" imajının yaratılmasını talep etmişlerdir. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı, son seçimlerde, Ankara'nın Kültür Başkenti olması için çalışacağını bir program ola-

rak Ankara halkına sunmuş ve bu doğrultuda destek olarak seçilmiştir. Ne var ki aradan geçen uzun zamana karşın, Ankara Büyükşehir Belediyesinin ve diğer ilçe belediyelerinin seçim programlarında ilan edilen ve daha sonraki yıllarda da uygulama planlarına alınan önemli kültür ve sanat projelerine öncelik vermediklerini, zaman içinde kültür ve sanat projelerinin geri planda kaldığı ve giderek devre dışına çıktıklarını üzülerek görmüş bulunuyoruz.

Birkaç yıl önce toplanan, I. ANKARA KURULTAYI'nın en çok çalışan ve en önemli raporu hazırlayan kesimi "KÜLTÜR BAŞKENTİ ANKARA KOMİSYONU" olmuştur. I. Ankara Kurultayının daha sonra basılan kitabı incelendiği zaman bu komisyonun hazırladığı geniş raporun, Ankara'nın bir kültür başkenti olabilmek için çözmesi gereken sorunları, ele alması gereken konuları ve geleceğe dönük proje öndüşüncelerini içerdiği anlaşılacaktır. Böylesine bir malzemenin daha sonra ele alınmaması ve değerlendirilmemesi kentimiz açısından talihsizlik olmuştur. Bu rapor doğrultusunda çalışması gereken komisyonun çalışmasına Büyükşehir Belediyesi ilgi göstermemiş ve daha sonra bu ilgisizlik ortaya çıkmasın diye de II. Ankara Kurultayında kültür ve sanat ile ilgili bir komisyon oluşturulmayarak, Ankaralıların bu rapor doğrultusunda belediyeyi eleştirmesi önlenmek istenmiştir. I. Ankara Kurultayının Kültür Komisyonunun raporunda dile getirilen tüm konuların yeniden ele alınmasında, ilgili uzmanların ve bilim adamlarının katılımları sağlanarak, kent içinde etkin olan demokratik kuruluşlarında devreye girmesiyle, Ankaramızın geleceğine dönük yeni bir kültürel yapılanma daha fazla zaman yitirilmeden gündeme getirilmelidir. Ankara Belediyeleri Ankaralılarla bütünleşmedikçe, kentimizin geleceğine dönük yeni bir yapılanmanın sağlıklı olabilmesi olanaksızdır.

Kültür komisyonu üyeleri I. Ankara Kurultayında, Başkentimizin ilgili ve yetkili kişilerince hazırlanmış olan "KÜLTÜR BAŞKENTİ ANKARA" raporunda belirtilmiş olan konuların hemen ele alınmasını ve aşağıda sıra ile belirtilen isteklere öncelik verilmesini Ankara Büyükşehir belediyesinden ve diğer ilçe belediyelerinden talep etmişlerdir:

1- İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı benzeri, büyük bir kültür ve sanat vakfının "ANKARA KÜLTÜR VE SANAT VAKFI" adı altında, Ankara Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde bir an önce kurulmasını ve İstanbul'da oluşturulmuş bulunan çağdaş özerk yapının biran önce Ankara'da da kurulmasını,

2- Ankara'da kent içinde bulunan tarihsel değeri olan tüm yapıların bir an önce Büyükşehir Belediyesince kamulaştırılmasını ve bunların yeniden onarılarak, Ankara'nın önde gelen kültür ve sanat kuruluşlarına tahsis edilerek bu tarihsel yapıların Batı ülkelerinde olduğu gibi yaşayan kültür merkezlerine dönüştürülmesini,

3- Belediye tarafından başlatılmış olan tiyatrolara yardım girişiminin geliştirilerek, diğer kültür ve sanat kuruluşlarına da her yıl belirli bir program çerçevesinde maddi yardım sağlanmasını,

4- Ankara'da yeni yeşil alanlar yaratma çalışmalarında, park ve bahçelerin kültürel mekanlarla beraberce ele alınmasını ve her yeşil alanda yeni kültürel mekanlar yaratılmasını,

5- Ankara Kültür ve sanat Vakfının öncülüğünde gelecekte bir "ANKARA FESTİVALİ" yapılabilmesi için başkentin tüm olanaklarının seferber edilmesini, çağdaş dünyanın önde gelen kentlerinde her yıl düzenli olarak yapılan kültür ve sanat festivallerinin benzerini Ankara'da da yapılmasının sağlanmasını,

6- Belediye Kanununun 15. maddesinde "Belediyelerin Görevleri" arasında yer alan, halk için kütüphane ve okuma salonları açmak, belediye tiyatroları ve sinemaları kurmak, halk müzeleri açmak, kültürel amaçlı eğlence yerleri ve spor merkezleri kurmak gibi yasal görevlerin öncelikli olarak ele alınmalarını ve İstanbul'da yıllardır başarıyla uygulanan "Şehir Tiyatroları" benzeri bir uygulamanın büyükşehir ve ilçe belediyeleri çatısı altında başlatılmasını,

7- Ankara'nın giderek bir sayfiye semti durumuna gelen Gölbaşında, konumu elverişli olan bir tepenin kamulaştırılarak "ANKARA SANATÇI KÖYÜ"nün çağdaş ülkelerdeki benzerleri düzeyinde kurulmasını,

8- Genel merkezleri başka kentlerde olan kültür ve sanat kuruluşları merkezlerinin Ankara'ya taşınabilmesi için Büyükşehir Belediyesinin harekete geçmesini ve bu kuruluşlar için elverişli yapıların başkentin olanakları ölçüsünde tahsis edilmesini,

9- Yeni bir proje ile restore edilen Ankara Kalesinin, başkentimiz için yeni bir kültür alanı olarak Belediyece düzenlenmesini, bu alandaki ekonomik yapılanmanın kültürel yapılanmayı bozmasının önlenmesini,

10- Eski konservatuvar binası ile eski Milli Kütüphane binasının yeniden düzenlenerek Ankara halkının yararlanabileceği kültür merkezlerine dönüştürülmesini,

11- Yakında taşınacak olan Ankara şehirlerarası otobüs terminalinin yerine Büyükşehir belediyesini "Ankara Kültür Merkezi" adı altında yeni bir yapılanma sağlanmasını ve bunun Atatürk Kültür Merkezi ile uyumlu olarak organize edilmesini,

12- Doğalgazın gelmesi nedeniyle kalkacak olan Maltepe Gaz tesislerinin yerinde, Türkiyenin çeşitli bölgelerinin geleneksel kültür ürünlerini yansıtacak olan bir "ULUSAL FOLKLOR MÜZESİ"nin bir yeşil alan içinde düzenlenerek açılmasını,

13- Kentin en merkezi yerinde bulunan SARAÇOĞLU EVLERİ'nin Belediye tarafından devralınmasını, ve bu alanda kültürel yapılara sahip bir yeşil alan düzenlenmesini,

14- Başkentimize yaraşacak genişlikte yeni bir konser salonunun Atatürk Kültür Merkezi alanı içinde yapılanmasını,

15- Başkentteki özel tiyatro ve sinemaların sahip oldukları sorunların çözüme kavuşturulmasını ve bu konularda, Belediyelerin destek sağlamalarını,

16- Büyükşehir ve ilçe belediyelerini kültür müdürlüklerinin bölgelerindeki sanat galerilerinin sorunları ile yakından ilgilenmelerini, galerilerin daha etkin çalışmalar yürütebilmeleri için destek sağlamaları,

17- İlçe belediyelerinin kendi bölgelerinde büyük kültür merkezleri oluşturmalarının, Büyükşehir Belediyesini BELDEEVLERİ pro-

jesinin bu kültür merkezlerinde uygulamaya geçirilmesini,

18- Gençlik Parkında nikah salonu olarak kullanılan eski Göl Gazinosunun bir sanat lokali olarak düzenlenmesini ve kentin önde gelen kültür ve sanat kuruluşlarından birisine merkez olarak tahsis edilmesini,

19- Demirtepe de bulunan eski Tapu Kadastro Lisesi binasının kamulaştırılarak, Büyükşehir Belediyesince bir sanatçı yetiştirmeye dönük kültür ve sanat okulu biçiminde yeniden düzenlenmesini,

20- Çağdaş teknolojiyi ve bilimsel birikimi yansıtacak bir Ankara Bilim ve Teknoloji merkezinin kentin uygun bir yöresinde açılmasını,

Atatürk'ün başkenti olan Ankara'nın gerçek anlamda başkent olabilmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin kültürel birikimini de yansıtabilmesi için atılacak adımları, Kültür Komisyonu raporunda dile getirmiştir. Bundan sonra yapılacak olan, Ankara Belediyesinin bu girişimleri bir an önce gerçekleştirmesidir.

M- SANAT ALANLARINDAKİ SORUNLARIMIZ

a- TÜRKİYE'DE MÜZİK ÇIKMAZI

Türk kültürünün de, çıkmazların ve sorunlarını en fazla yaşayan sanat dallarının başında müzik gelmektedir. Tarihten gelen özelliklerimiz, Türk müziğini bir mozayık gibi çokluluk yapısına getirmiştir. Yüzyıllardır Anadolu'nun bağrından gelen Türk halk müziği, Bizansın ve Orta Doğunun ezgilerini fazlasıyla taşıyan Türk Sanat Müziği ve bunların dışında değişik müzik örneklerinin de yaşadığı bir ortamda, müziğin derli toplu bir görünüm göstermesi beklenemeyecek bir durumdur. Müziğimizin ne denli bir büyük çıkmaz içinde bulunduğu daha işin başında gören Atatük, «Bir ulusun yeniliklerinde ölçü, müzikte değişikliği alabilmesi ve kavrayabilmesidir» demiştir. Büyük anlamlar taşıyan bu sözler, ulusal müziğimizin bir an önce çağdaş gelişmişlik düzeyine ulaşmasını öngörüyordu. Bunu başarabilecek olan da devletin kuracağı kurumlardı. Atatürk'ten önce, II. Mahmut yaptığı ıslahat hareketlerinde müziği de ele alarak, devlete bağlı bir boru takımı ve bando kurmuştu. O'nun attığı yenilik tohumlarını Atatürk daha da bilinçli bir biçimde ele alarak Türk müziğinin çağdaşlaşması için seferberlik ilan etti. Türk müziğinin çokseslilendirilmesi için başlatılan çalışmalar birbuçuk yüzyıl geçmesine karşın daha yeterli bir noktaya gelindiğini söyleyebilmek son derece zordur.

Yüksek bir kültür düzeyine ulaşmış bulunan ülkelerin tek bir müzik türü ile yetindiklerini söyleyebilmek olanaksızdır. Anlatım, ve teknik açılarından ayrı yapılar taşıyan müzik türlerini görmemezlikten gelmek yetersiz sonuçlar verir. Kamu ve devlet olanaklarının yalnızca tek tip bir müziğe harcanması müzik sanatının gelişmesi açısından olumlu sonuçlar vermemektedir. Sanat müziğine olduğu kadar halk müziğine, geleneksel müzik türlerine ve diğer

müziklere de yer verilmeli ve dengeli bir tutum ile müzik türleri arasında bir yaklaşımın oluşumuna ortam hazırlanmalıdır. Müzik kendine özgü mantığı ve düşün yönü olan, insanları etkileyen bir evrensel sanat dilidir. Tek bir müzik sesinin bile güzelliğini koruyabilecek kulak kültürünün ne müzik meslek okullarında, ne de okul ve halk eğitimlerinin üzerinde durulan bir konu olmayışı kitlelerin müzik alanına bilinçli olarak eğilmemelerine neden olmaktadır. Her sanat dalı gibi müzik de bilinçli ve disiplinli çalışmalarla gelişmeler gösterebilir. Müzik kültüründen paylarını alamamış kişilerin ülke müzik sanatını elegeçirip yönlendirmelerine izin verilemez. İnsanlığın ortak müzik kültürünü yansıtan büyük kitapların daha yüzde biri bile Türkçeye kazandırılamamıştır. Bu durumda yeterli bir müzik kültürünün veya bilincinin geliştiğinden sözetmek çok güç olacaktır.

Konservatuvarların kurulmasının müziğin gelişmesini sağlamak açısından yeterli olacağı ileri sürülmüş ve böyle sanılmıştır. Şimdi bu hata sürüp gitmektedir. Devletin müzikle ilgili örgütlenmesi yetersizdir. Kültür Bakanlığı müzik sanatını yönetmek ve yönlendirmek üzere yeterli bir örgütlenme modeline gitmemiştir. Konservatuvarlar, radyolar ve diğer bazı kuruluşların katkıları ile işin götürülmesine çalışılmıştır. Yarım yüzyıl önce kurulan konservatuvarın müzik dünyamıza büyük katkıları yadsınamaz. Ne var ki, yeterli olduğu da söylenemez. Konservatuvar yabancı ülkelerdeki benzerleri gibi bir örgütlenmeye yıllar sonra ulaşabilmiştir. Yetişen müzik sanatçıları ve besteciler çok başarılı çalışmaları yıllardır sergilemektedirler. Bestecilerimizin çağdaş ölçüler içinde besteledikleri parçalar bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde icra edilmektedir. Müzik sanatçılarımız ise verdikleri konserler ile tüm dünya ülkelerini büyülemektedirler. Bireysel çalışmalarla gelinen düzeyde azımsanacak gibi değildir. Türk eserlerine ve sanatçılarına dış dünyada daha fazla yer verilmesi sağlanmadıkça uluslararası kültür savaşında yeterli bir güç göstermek olanaksızdır. Devletin bu alanda yeterli düzenlemeler yaptığı söylenemez. Ulusal müziğin geleneksel varlığından doğan çok seslilik, hiçbir ulusun çokseslilik yöntemi ile

kıyaslanamayacak yaratışlara olanak sağlamaktadır. Uluslararası çağdaş teknik ile Türk bestecileri bu gerçeği dış dünyaya eserleriyle kanıtlamışlardır. Çok sesli eserlerin sınırsız bir düşün gücü ile beslenmesi, anlatımda üstünlüğe ulaşma esprisinin zamanla daha da gelişip olgunlaşmasını sağlamak devletin yaratacağı olanaklara bağlıdır.

Sonraki yıllarda klasik Türk müziği konservatuvarının açılması da Türk müziğinde yeni bir dönüşümü gerçekleştirmiştir. Ne yazıktır ki, klasik Türk müziği günümüzde bile gazinolardan ve onların patronlarının elinden kurtulamamıştır. Plak ve müzik dünyasına bunlar egemendir. Klasik Türk müziğinin Bizans artığı yönleri gazino düzenlerinde daha fazla öne alınmakta ve yozlaşma eğilimleri yaratmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan arabesk salgını ise Türk müziği için günümüzde en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Arap kültürünün ve müziğinin etkileri ve de lumpenleşen toplum kesimlerinin ilgileri ile önplana çıkan arabesk müzik neredeyse Türk müziğini teslim alacak düzeye gelmiştir. Her türlü yoz değeri ve müziği içeren bu tür, kültür yaşantımızdan önemli bir yozlaşmanın başlamasına ve gelişmesine yol açmıştır. Müzikte başlanan arabesk türün giderek diğer sanat alanlarında gelişmeye ve kendini göstermeye başladığı gözlemlenmektedir. Türk müziği bu arabesk yozlaşmasından kendisini kurtaramadıkça yeni atılımlar yapması beklenemez. Bu konuda ilgili ve yetkililerin seyirci kalması müziksever kitleleri düşündürmektedir.

Kültür çokluluğu içinde bulunan Türkiye ve Türk toplumu bunu en fazla müzik alanında yaşamaktadır. Yüzyıllardır süregelen Türk Klasik Müziği ve Türk Halk Müziği gelişerek sürerken, Cumhuriyet yönetimi ile beraber batı müziği de Türkiye'ye girmiştir. Konservatuvarlar kurulmuş, senfoni orkestraları oluşturulmuş, konser salonları açılmış ve büyük şehirlerde klasik batı müziği ile ilgilenen bir elit tabaka kendiliğinden oluşmuştur. Ne var ki batı müziği ile ilgili olarak yapılan tüm girişimler bu müziği halka indirememiştir. Halkın kültür değerlerinin geleneksel biçimde sürüp gittiği gibi türk müziği de gerek klasik anlamda gerekse halk müziği anlamında yaşamıştır. Türkiye'de çok sesli müziğe geçişin 150. yıldönümü kutlanmıştır.

Türkiye'deki kültürel birikim tek müzik türü ile yetinilmeyecek bir aşamaya varmıştır. Bu nedenle kamu ve devlet olanakları yavaş yavaş müziğin çeşitli türlerinin desteklenmesi doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Ne var ki Türkiye'de yeterli bir müzik arşivi daha kurulamamıştır. Birden fazla müzik türünün varlığı daha geniş arşiv çalışmalarını gerektirmektedir. Ülkede üç konservatuvar ve beş güzel sanatlar üzerinde eğitim yapan fakülte bulunmasına karşın müzik alanında yeterli çoğunlukta bir kadro henüz yetişmemiştir. Bu eğitim kurumlarının çabalarıyla Türk müziğinin çağdaşlaştırılması ve çoksesli bir yapıya kavuşturulması konularında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Türk ulusal müziğinin geleneksel varlığından doğan çokseslilik hiçbir ulusun çok seslilik yöntemleriyle karşılaştırılmayacak yaratışlara olanak vermektedir. Uluslararası çağdaş teknikle yetişen Türk bestecileri bu gerçeği dış dünyaya kendi eserleri ile kanıtlamışlardır. Gerek folklor gerekse Türk sanat müziğinin özelliklerini yerine göre çeşitli biçimlerde işlenişleri alabildiğine ilginç bir anlatım türünün oluşumuna olanak sağlamaktadır. Son yıllarda ayrıca bir de Devlet Klasik Türk Müziği Konservatuvarı ve Korosu kurulmuştur. Böylece Türkiye'de var olan müzik türlerinin hepsi bilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Klasik Batı Müziği alanında var olan üç büyük kuruluştan Cumhur-Başkanlığı Senfoni Orkestrası her hafta iki kez Ankara'da konserler vermektedir. Benzer biçimde İstanbul ve İzmir Senfoni Orkestraları da konserlerini sürdürmektedirler. Bu konserlerde yerli sanatçılar olduğu kadar yabancı sanatçılar da solist olarak yer almaktadılar. İstanbul'daki Devlet Türk Müziği Topluluğu'da düzenli bir biçimde konserler vermektedir. Türk müzik sanatçıları uluslararası alanlarda büyük başarılar sağlamaktadırlar. Bunlardan bir kısmı batı ülkelerinde başarılı konserlerinin yanı sıra plak bile doldurabilmektedirler. Türkiye'de müzik etkinliği açısından İstanbul Festivalinin önemli bir yeri vardır. Her yıl düzenli olarak yapılan bu festivalde müzik dalı ağırlığa sahip bulunmaktadır. Avrupa Müzik Festivalleri Birliğine üye olan bu festivalde her yıl Türkiye'deki müzik çalışmalarının çoğunluğu sergilendiği gibi dünyanın önemli müzik

toplulukları ve sanatçıları konuk olarak yer almaktadırlar. Bu festivalin yanı sıra diğer şenliklerde de müzik çalışmalarına yer verilmektedir. Son yıllarda yönetiminde yapılan değişiklikten sonra Devlet Opera ve Balesi de önemli bir atılıma girmiş ve daha etkin çalışmalara girerek bazı önemli sahne yapıtlarının sergilenmesini başarıyla gerçekleştirmiştir.

Ülkemizde son zamanlarda giderek karmaşık bir yapıya kavuşan müzik alanı gelecek için karamsar çizgiler ve eğilimler geliştirmektedir. Bu alanda bilen veya bilmeyen hemen herkesin birşeyler öne sürmesi ve değişik kesimden gelen sanatçıların kendilerine göre özellikler taşıyan müzik denemelerini sergilemeleri karmaşıklığı günden güne artırmakta ve müzik alanını iyice çıkmaza doğru sürüklemektedir. Çıkmaz sokaklarda genellikle belirli bir noktadan sonra geri dönmek son derece zordur. Müzik dünyasında bu noktaya gelinmeden çıkmazdan kurtulabilmek için bu dönemde ilgililere ve yetkililere fazlasıyla iş düşmektedir.

Müzik; duyguları, düşünceleri ve düşleri anlatmak için tüm sesleri melodi, harmoni ve polifoni gibi biçimlerde düzenlemeler sanatıdır. Seslerin uyumu ile oluşan müzik tüm dil farklılaşmalarının ötesinde insanlığın ortak dilidir. İnsanların içinde varolan tüm istekleri, heyecanları ve kımıldanışları belirten müziğin anlatımı çok değişik biçimlerde gerçekleşebilir. Bu nedenle, genellikle soyut bir anlatım biçimine sahiptir. Ne var ki, soyut anlatım biçimine sahip olmasına karşın herşeyin özünü dile getirmede müzik diğer sanat dallarından daha başarılıdır. Müzik hakkında değerlendirme yapabilmek için belirli düzeyde birikim önkoşuldur. Tıpkı dilin olduğu gibi müziğin de başlıca öğeleri arasında zaman önde gelmektedir. Müzik kendi içinde zaman öğesi taşımakla beraber geçmişi anlatmaktan yoksundur. Zamanın içinde müziğin fazla uzun bir yaşamı yoktur. Uygulama ve tınılarla gerçeklik kazanır ve geçip gider. Birbirlerini izleyen anlarda oluşan müzik dolaysız biçimlerde gelişir ve özgür yöntemlerle yaşamın duygusal ve uyumlu özünü dile getirir. İnsanlığın ilk dönemlerinden bu yana var olan müzik insanlığın ve uygarlığın gelişimi ile daha önem kazanmıştır. Her dönemin kendine göre bir

müzik anlayışı olmuş, bu kimi zaman daha geri kimi zaman da daha ileri düzeylerde gerçekleşmiştir. Bir anlatım biçimi olarak görüldüğü zaman, müzik değişik bakış açılarının, ayrı dünya görüşlerinin de seslendirilmesine aracılık yapmış. geçmişin değişik dönemlerinde düşünsel dünyaların uyumlu seslerle zenginlik kazanmasına yardımcı olmuştur. Karmaşık yapıya sahip bulunan insanların gerek çevrelerine gerekse kendi yaşamlarına uyum sağlamalarında müzik beklenenin ötesinde yararlı sonuçlar sağlamıştır. Bunun anlamını bilen uluslar uygarlık yarışında biraz daha ilerde olmuşlar, müziğe daha çok önem vererek daha fazla katkı sağlamışlardır. İlerlemiş ülkelerin zengin kültürlerinde müzik bu açıdan ağırlığa sahiptir.

Uygarlığın ilerlemesi müziğe yeni gelişmeler kazandırdığı gibi bir yandan da bazı yozlaşma eğilimleri aşılamıştır. Özellikle eğlence alanında yeni bir endüstrileşme fenomeninin ortaya çıkması müziği özgür gelişme çizgisinden alıkoymuş ve eğlence endüstrisinin isteklerine araç yapmıştır. Endüstrileşme ve kentleşme olgusu müziği toplumsal temellerinden kurtarıp plak ve gazino dünyasının gelişme çizgisine çekmiştir. Çağdaş toplumlarda ortaya çıkan siyasal ve ekonomik gelişmeler ve dolayısıyla toplumsal değişmelerin yönlendiricisi olmaktadır. Bu arada toplumsal ve kültürel değerler ya yeniden yaratılmakta ya da içerikleri yeni koşullara uydurulmaktadır. Çağdaş toplumlar siyasal ve ekonomik gelişmelerin toplumsal ve kültürel değerleri yozlaştırması gibi ters bir süreçten kendilerini kurtaramamışlardır. Özellikle baskı dönemlerinde tüm diğer sanat alanlarında olduğu gibi müzik de toplumsal direnişin seslendirilmesi olarak öne geçmektedir. Ekonomik kazanç düşüncesi olduğu kadar siyasal savaşım yaklaşımı da müziğin yeni biçimler almasına yol açmaktadır. Bütünleşmemiş toplumlarda her kesim biraz da ideolojik yaklaşımın etkisiyle kendi müziğinden başkasını dinlememekte, sanat ve müzik kavgasında ideolojik yaklaşım egemen olmaktadır. Bu durumda kültür bağımsızlığını yitirmekte ve siyasal çekişmenin alanı olmakta, müzik ise bu durumun dışında kalamamaktadır. Siyasal çekişmeleri yitirenler, ekonomik savaşımda geri de kalanlar, toplumda ezilenler yarım kalan duygularını kendi müziklerini dinleye-

rek doyurma yolunu seçmektedirler. Gelişmelerde belirleyicilik özelliği kazanan belirli merkezler müziği sanat olarak görmemekte, koşullara göre ya kazanç kaynağı ya da siyasal savaşımda bir kültür silahı olarak görmektedirler. Çağımızda müziğin bu nedenle bağımsız bir gelişme özgürlüğüne sahip olması giderek olanaksızlaşmaktadır. Böylesine yozlaşmış bir aşamada, insanlığı ortak duygu ve düşüncelerde birleştirmesi beklenen müzik artık üzerine düşeni yapamayacak duruma gelmiştir. İnsanlığın ortak bir dile en çok gereksinme duyduğu günümüzde müzik dünyasının kamplara ayrılması ve müziğin ekonomik kazanç aracı durumuna gelmesi gelecek açısından umut kırıcıdır.

Bugünün Türkiye'sinde müzik alanına bakıldığı zaman, birbiriyle çelişkili kültür farklılaşmalarını yaşayan bir toplum yapısının tüm özellikleri kolayca görülebilir. Herkes kendi müziğini dinlemektedir. Dil bilen, yüksek öğrenimli, batıya dönük kişiler klasik batı müziği; geçmişe bağlı, geleneksel değerlere üstünlük tanıyan gelir düzeyi üstün, gece ve eğlence yaşamına düşkün, içkiyi seven kişiler Türk Sanat Müziği; Anadolu'nun çeşitli yörelerinde oturan ve geleneksel halk değerlerine bağlı bulunan, fazla tahsil görmeyen, kültür düzeyi yüksek bulunmayan, ekonomik gelişmeler karşısında kitlelerin yanında yer alan ilerici dünya görüşüne sahip kişiler Türk Halk Müziği; lise ve üniversite gençliği, kültüre önem vermeyen magazin düşkünü, eğlenceye meraklı aydın olmayan kişiler hafif batı müziği veya aranjman müziği; genellikle büyük kentlerin kenarlarında ve varoluşlarında gecekondularda oturan, köyden kente göçetmiş fakat kentte umduğunu bulamamış, geçim sıkıntısı ve aile sorunları ile içiçe yaşayanlar şoförler ve benzeri ara işlerde çalışan esnaflar, işsiz ve başıboş gezenler arabesk müziği dinlemektedirler. Konuya biraz daha toplumbilim açısından bakılırsa bu liste daha da uzatılabilir. Ne var ki, insanlar kesin sınırlandırmalar içine konulamazlar. Yukarıda belirlenen genellemeler dışında kalan karma yapıda kişilere de çoğunlukla rastlamak olanaklıdır. Karma yapıdaki kişiler de ayrı bir genelleme kuralı oluşturabilirler ama diğer genellemeleri değiştiremezler. Müzik türlerine göre kişi özellikleri daha da

genişletilebilir. Bütün bu genellemelerin temelinde yatan varsayım, kişilerin kendi iç dünyalarına göre, yaşamlarında arayıp bulamadıklarının kendi müziklerinde aramalarıdır. Her müzik türü belirli bir kültürel yaklaşımı ve yapıyı gerektirir. Müzik alanında değişik türler ortaya çıkmışsa ve bunlar geçerliliklerini uzun süre koruyabiliyorlarsa, hepsinin toplumsal temeli var demektir. Toplumsal temeli olan bir şey kolay kolay ortadan kaldırılamaz. Toplumun yapısı veya yaşam biçimi değişmedikçe de varlığını sürdürür.

Türkiye'de yaşanan müzik çıkmazının altında da çeşitli toplumsal nedenler yatmaktadır. Toplumsal bütünlüğünü kültürel boyutlarda gerçekleştiremeyen ülkelerde, birbiriyle çelişen kültür değerleri yaşama şansına sahip bulunurken kültürel bireşime ulaşabilmek son derece zor olmaktadır. Ülkemizde son yıllarda giderek yoğunlaşan kültür bilinci her konuda hangi noktada bulunduğumuzu görebilmemizi sağlamaktadır. Müzik de, diğer sanat dallarında olduğu gibi salt kendi alanı içinde diğerlerinden kopuk ve kuru biçimlerde ele alınmıyor, genel bir kültür kavramı içinde oturtularak hem ulasal ölçülerde geleneksel kökleri, hem de çağdaş dünya ortamına açık evrensel boyutları araştırılmaktadır. İşte böylesine bir bilinç çerçevesinde müzik çıkmazına eğilindiğinde, çok yönlü müzik gelişmelerinin gerek toplum içinde gerekse dış dünya ile ilişkilerde bazı ögelerden esinlendiği görülmektedir. Karşılıklı etkileşimin getirdikleri ile geleneksel gelişimin aradığı noktada ortaya çok yönlü bir müzik mozayığı çıkıyordu. Diğer sanat alanlarında olduğu gibi müzik dünyasında da müzikçilerin dışında aydınlar da müziğin sorunları üzerinde düşünmeye ve içine sürüklenilen çıkmazdan kurtulmanın yollarını araştırmaya bakmışlardı. Ülkenin düşünen potansiyeli müzik alanındaki başıboş ve dağınık gidiş karşısında artık kafa yoruyordu. Nitekim son birkaç yıldır müzik sorunları üzerine çeşitli araştırmaların ve bilimsel toplantıların yapılması bu durumu açıkça göstermektedir. Türkiye'nin tarihten gelen kültür birikimi sanat sorunlarının çözüme kavuşturulması açısından yeterli bir düzeyde olduğu geçmişteki bazı girişimlerle kanıtlanmıştır.

Toplumun önde gelen çevrelerinin daha çok eğlenirken, içki

içerken veya benzeri durumlarda anımsadığı Türk Sanat müziği aslında birçok bakımdan geri kalmıştır. Günlük yaşamın dışında kalan bu müziği, müzelik durumdan kurtarmak için yapılan girişimler sonuç vermemekte, geleneksel kültür değerlerimizi taşımasına karşın Klasik Türk Müziği bugünün ve geleceğin toplumuna seslenememekte, müzikten beklenen kültürel işlevselliği yerine getirememektedir. Büyük ölçüde sürecini tamamlamış bulunmasına karşın korunması, incelenmesi, günümüze kalan yapıtların çeşitli açılardan ele alınarak değerlendirilmesi kültür kalıtımızın belirlenmesi açısından zorunludur. İmparatorluk döneminin müziği olarak özellikle saray ve saray çevrelerini ürünü biçiminde gelişen Klasik Türk Müziğinin derinlerine inildiği zanan eski bizans müziğinin kalıntıları ortaya çıkmaktadır. Özellikle Yunanistan'da yapılan müzik çalışmalarında Türk ve Yunan müzikleri arasındaki bazı ortak özelliklerin Bizans döneminden geldiği belgeleriyle kanıtlanmıştır. Klasik Türk Müziği denilmesine karşın gene de yabancı bazı özellikler taşıyan bu tür müziğin çağdaş müzik akımlarına karşı ulusalcı bir yaklaşımla çıkarılması eksik bir tutumdur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray çevresini aşamayan bu müzik hiçbir dönemde Anadolu halkının gerçek müziği durumuna gelememiştir. Divan müziği bile arap ve acem karışımı bir müziktir. Türk halkının hiçbir dönemde ulusal özellikleri yansıtmayan, yabancı temaların, vurguların ve melodilerin karışımı olan bu tür müziğin saray çevresinin eğlencelerinden gelerek günümüzde bazı önde gelen çevrelerin eğlentilerinde yaşaması önemli bir doğruyu ortaya koymaktadır. Her dönemde azınlık müziği olarak kalmış bulunan bu müzik, yapısı dolayısıyla çağımızda Türk ulusunun ulusal müziği olma şansını yitirmiştir. Mustafa Kemal'in kendisi çok sevmesine karşın bu tür müziği sınırlamasının altında bu nedenler yatıyor. Eğlenebilen mutlu bir azınlığın müziğini model almak yanlış olacaktı. Bir de buna bu tür müziğin tek sesli olması ve doğu insanını tembelliğe götüren mistik, uyuşturucu havasını eklediğimiz zaman Klasik Türk Müziğinin yirminci yüzyılda ne denli çağdışı kaldığı belirginlik kazanıyordu. Günümüzün müzik tartışmasında bu tür müziğe daha çok tutucu ve Osmanlıcı kesimlerin

sahip çıkmaları bu durumu belgeleyen bir başka kanıt olmaktadır. Bizans müziğinden yola çıkarak, arap ve acem özellikleriyle zenginleşerek bugüne gelen Türk sanat müziğinde gerçekten Türk niteliği taşıyan özellikler azınlıkta kalmaktadır. Bu müziğin dili bile arapça ve acemce karışımı bir Osmanlıcadır. Günümüzün yaşayan Türkçesi bu müziğe girememiştir. Tutucu bir yaklaşım içinde bulunan Türk sanat müziği çevreleri, çağın değişmeleri karşısında kendilerini yenileyeceklerine eskiye daha çok dönmüşler, çok sesliliğe karşı çıkarken tek sesliliğin monotonluğu içinde tekdüze bir duruma düşmüşlerdir. Günümüzde bu müziği yaşatan radyo ve televizyonun bu müzik türünden yana ağırlık koyması ile eğlence piyasasının istekleridir. Bunlar olmasa Türk sanat müziğinin yaşayabilmesi günümüzde çok zordur.

Türk sanat müziğinin ulaşamadığı yaygınlığa Türk Halk Müziği yüzyıllarca sahip olmuştur. Bu müzik, ses yapısı, ritm ve öz açısından yöresel farklılıklar kazanmış ve halk kitleleri arasındaki kültür alışverişinden geniş biçimlerde etkilenmiştir. Yüzyıllarca devlet desteği olmadan gelişen bu müzik daha çok, baskılara, haksızlıklara ve benzeri durumlara karşı halkın tepkilerini dile getirerek gelişmeler göstermiştir. Türk halkının gerçek özelliklerine, duygu ve düşüncelerine, kültürel ve toplumsal değerlerine, yerel ve ulusal karakterine sanat müziğinden daha çok halk müziği sahip çıkmış ve işlemiştir. Halka tepeden bakan aydınların ve egemen çevrelerin küçümsediği halk müziği daha zengin bir iç yapıya sahip bulunduğu gibi, çağdaş gelişmeler karşısında kendini yenileyebilecek özellikleri de içermektedir. Kültür ve sanat dünyasında egemen olan bazı çevreler sanat müziğini zorla zenginleştirmeye çalışırken, halk müziğinin iç yapısındaki zenginliğini görmemezliğe gelerek engellemeye çalışmışlardır. Radyo yönetimlerinin halk müziğine bakış açısı her zaman sanat müziğinden yana olmuştur. Halk müziğimizin yozlaşması ve kalıplaşması, tek düze bir uygulamaya zorlanması sonucunda ve bir süre sonra iç zenginlikte körelmeler başgöstermiş, halk müziği toplumun yaşayan canlılığının gerisinde kalmıştır. Magazin basının desteği radyo ile beraber sanat müziğinden yana

gelişirken, halk müziği sahipsizliğe terkedilmiştir. Dünya çapında zenginliği tüm çevrelerce benimsenen Türk folklorunun temel direği olan halk müziğinin önemsenmemesi, son yıllarda arabesk gibi yozlaşmış müzik türlerinin kitlelerde yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Halkın daha önceden saptanmış kurallara bağlı kalmadan, kendiliğindenlik ortamında özgürce geliştirdiği halk müziği anonim karakter göstermiştir. Halk yaşantısının yansıması ve aynası olarak halk oyunları ile bu müzik türü içiçedir. Ismarlama halk müziği olmaz ama yapay olarak beslenen sanat müziği parçaları çok görülmektedir. Tüm olanaklar sanat müziği için seferber edilirse, halk müziğinin ilgisiz kalması, otantikliğin içinde bulunan bazı ilkelliklerden bu müziği kurtaramamıştır. Bu nedenle bazen uygulama ve sergileme düzeyi düşmüştür. Devlet diğer tür müziklerin yaşaması ve gelişmesi için gösterdiği çabaları, hazırladığı bütçeleri halk müziği için de kullanmalıdır. Kendini yeterince yenileyemediği ve tek sesliliğin monotonluğundan kurtulamadığı için halk müziği de çağdaş boyutlara ülkemizde ulaşamamıştır. Sanat müziği için konservatuvarlar açılırken, halk müziği için enstitüler bile açılmamıştır. Çağdaş türk müziğinin gündeme geldiği zamanımızda, halk müziği yeterince değerlendirilmeden, incelenip tartışılmadan, halkın yaşamından kaynaklanan halk müziğininde burada ağırlıklı payı olacaktır. Batıcı aydın bilgiçliği ile folkloru köylücülük olarak küçümsemek, halk müziğimize epeyce darbe vurmuş, müziğimizin bu zengin kaynaktan yararlanarak gelişimini önlemiştir. Dünya kültürüne evrensel mesajlar verebilmenin yolu önce kendi folklorunu geliştirmekten geçmektedir. Çağdaş Türk folkloru için yeni bir yaklaşım zorunludur.

Kültür emperyalizminin ülkemize en büyük transferi hafif batı müziği veya yeni deyimiyle pop müziktir. Batının endüstrileşmiş ülkelerinin müzik alanında geliştirdikleri plak ve eğlence endüstrisinin kuralları çerçevesinde gelişmeler gösteren bu müzik türü emperyalizmin girdiği her ülkeye zorunlu olarak gelmektedir. Plak yanı sıra, teyp, kaset, video, müzik seti gibi yeni endüstri alanları bu tür müziğin gelişmesini desteklemişti. Radyo ve tv'nin geniş yer vermesi ile beraber magazin basınının da desteklemesi ülkemizde

aranjmancılığı epeyce önplana çıkarmıştır. Yabancı müziğe Türkçe söz uydurularak uygulanan hafif batı müziği ülkemizde aranjmancılığın ötesine gidememiş, çağdaş bir Türk müziğinin oluşturulması için herhangi bir katkıda bulunmamıştır. Müzik alanında kalite ve düzey düşüncesinde en büyük paya aranjman türü sahiptir. Kötü müzik piyasadan iyi müziği kovarken müzik çıkmazının büyümesini sağlamıştır. Renkli magazin yayınlarını okuyarak yetişen, batının ileri ülkelerindeki gençliğe özenen ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri düzeyinde hafif batı müziği yaygınlık kazanırken, ülkemizdeki diskotek furyası hafif batı müziğini klasikleşmiş yanlarından kurtararak gençlik arasında yayılan çılgınca akımların yozlaşmış müziği olarak geliştiriyordu. Sanatçılar ve plak yapımcıları böylesine bir toplumsal gelişme karşısında aranjmancılığa önem vererek hafif batı müziğinin çağdaş, çok sesli ve yaratıcı özünü siliyorlardı. Hafif müziği gürültü ile eşanlamı anlayanlar ile, plak ve eğlence endüstrisini kazanç aracı görenler, bu müzik türünden ülkemizde yeterince yararlanılmasını önlemişler ve çeşitli dünya ülkelerinin bu tür müzik ile insanlığa ulaştırdıkları temalardan yararlanılmasını engellemişlerdir. Plak dünyası ile beraber radyo ve televizyonu da magazin basını ile eğlence dünyası yönlendirdiğinden çıkmaz bu alanda da büyümüştür. Müzik sanatı adına kaliteli yapıtlar bu alanda da pek görülememiş, tek tük ortaya çıkanlar ise yaygınlık kazanamadan silinip gitmişlerdir. Pop müzik akımları dünya kültürlerini kısırlığa doğru sürüklerken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ulusal kültürlerine de büyük darbeler vurmakta, her ülkenin kendine özgü bir müzik bireşimine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Kapitalist dünyanın tüketime dönük mantığının ürünü olan bu müzik türlerinin, müziği sanat olmaktan çıkarıp ticaret aracı biçimine dönüştürmesi karşısında daha dikkatli bir tutum izlemek, bu müziğin olumlu yönlerinden yararlanıp, olumsuzluklarına izin vermemek gerekir. Çokseslillğin ve çağdaşlığın getirdiklerini bu müziğin yoz yanlarından iyice ayırmak zorunlu görünmektedir.

Klasik batı müziği ise, bize cumhuriyetin getirdiği bir kültür olayıdır. Ulusların karakterinin müziklerinden yansıdığını bilen

Atatürk, kendisi çok sevmesine karşın yozlaşmış Türk müziğine karşı çıkmış ve cumhuriyetin kültür atılımlarını uygulamaya getirirken klasik batı müziğine geniş yer vermiştir. İşe çağdaş anlamıyla konservatuvarların kurulmasından başlanmış, yetenekli gençler saptanarak buralarda yetiştirilmiş, radyo aracılığı ile klasik müzik seferberliği açılmış, kompozitör olmak üzere dışarıya öğrencilere gönderilmiş, Halkevleri aracılığı ile ülkede bu müzik türü kitlelere tanıtılmış ve anlatılmıştır. Müzik sanatının en üstün örneklerini içeren bu türde gelişmelerin sağlanması ancak ülkedeki kültür birikimi ile olanaklıdır. Aradan geçen yarım yüzyıla karşın klasik batı müziği büyük kentlerin aydın kesimlerinin alanı dışında yaygınlık kazanamamıştır. Çağdaş düzeyde bir ulusal müzik beklentisi ile başlatılan klasik müzik çalışmalarının günümüzde beklenenleri verdiği söylenemez. Çok az sayıda da olsa bazı önemli bestecilerimizin yetişmesi, konservatuvarlardan' yeni bir müzik neslinin çıkması gelecek açısından önemli şanslardır. Bestecilerimizin ulusal halk müziğimizin ezgilerinden yola çıkarak gerçekleştirdikleri besteler ve yapıtlar günümüzde çağdaş ülkelerin en ileri müzik salonlarında konserlerle sergilenmektedir. Türkiye, cumhuriyet kuşağı ile dünya müziğinde yerini almıştır. Çağdaş tekniğin verilerinden yararlanarak ulusal tema ve ezgileri yapıtlarına temel alan Türk bestecileri çok başarılı örnekler vermişlerdir. Çağdaş Türk müziğinin oluşturulmasına klasik batı müziği yaklaşımı olumlu başlangıç yapmış, fakat toplumda yaygınlık kazanmadığından yeterli bir sonuç ortaya koyamamıştır. Çok seslilik müziğimize çağdaş bir zenginlik kazandırmış, tek sesliliğin monotonluğu iyice açığa çıkmıştır. Kullanılan enstrümanların sayısının artması müzikte çeşitliliğin sınırlarını genişletmiştir. Radyolar ve konserler aracılığı ile yapılan klasik müzik yayınları kulak ve dinlenme yetkilerinin toplumda geliştirilmesini sağlamıştır. Kulak duyarlılığının gelişmesi yarının çok yönlü insanının hazırlanmasında önemli bir aşama olmuştur. Türk aydınının klasik müziğe yeterince ilgi göstermemesi, bu türün yaygınlık kazanamayışında etkili olmuştur. Alaturka zevklerden kurtulamayan aydın ve kültürlü çevreler klasik müzik dünyasının uzağında kalmışlar, rakı sofralarının

tek sesli meyhane müziği ile yetinmişlerdir.

Müzik dünyasındaki başı boşluk, ülkemizde son yıllarda yeni bir müzik dalgasının yaygınlık kazanmasına neden olmuş, arabesk müzik ülkemizde ön plana çıkmıştır. Bilinçli bir müzik politikasının izlenmemesi bilinçsiz bir akımın yaygınlık kazanmasını gündeme getirmiştir. Daha çok arap ezgileri taşıyan ve tüm bir doğu mistisizminin ürünü olan bu müzik, önceleri arap radyolarının dinlendiği bölgelerde yayılırken, birden magazin basın ve eğlence dünyası patronlarının desteği öne geçmiş ve çok hızlı yaygınlık kazanmıştır. Büyük kentlerin kenarlarında yaşayan gecekondu halkına ve şoför, esnaf gibi ara tabakalara dönük teyp ve kaset pazarlaması da arabesk müziğin yaygınlığını beslemiştir. Toplumun üst kesimleri de moda veya değişiklik düşüncesi ile bu müziğe yönelince arabesk kendi yerini iyice sağlamlaştırmış ve giderek diğer sanat türlerine de egemen olmaya başlamıştı.

Türkiye'de müzik gelişmeler göstererek belirli noktalara gelebilir ama herhalde bu yer cumhuriyetin kurulmasından yarım yüzyıl sonra arabesk müzik olmamalıydı. Arabesk ile düzeyin en alt noktalarına düşen müzik, ülkemizde artık bir toparlanma dönemine girmek zorundadır. Her yıl eurovision yarışmalarında aldığımız kötü sonuçlar bile müzik dünyamızı uyarmışa benzemiyor. Müslüman mahallesinde salyangoz satmaktan vazgeçmedikçe, ortaya tutulur, çağdaş ve kendi ulusal özelliklerimizi yansıtan örnekler koyamadıkça kötü sonuçlar birbirini izleyecektir. Yunan, Latin, Hint, Romen, İspanyol müzikleri kendilerine özgü yapıları ile tüm dünyada dinlenirken, özel sazları olan ve yüzyılların ötesindeki birikimi ile neden bir Türk müziği dünyada dinlenilmemektedir. Türkiye, batılı olmaya çalışıp biçim değiştirdikçe çağdaş dünyadan kopmuştur. Çağdaş kültür bir çeşitlilik mozayığıdır. Bu mozayığın içinde yer alabilmek için kendi biçimimizi, rengimizi ve sesimizi gene kendi özelliklerimizle belirlemek zorundayız. Müzik alanında ulusal bireşime tüm müzik türlerinin ötesinde ulaşamazsak çağdaş Türk müziğini yaratamayız ve dünyaya bunu dinletemeyiz. Diğer kültür ve sanat alanlarındaki kargaşadan kurtulmak bu yolda atılacak

ilk adımdır. Çeşitlilik zengin bir kültür bireşimine götüreceğine, kültürel kalkınmada ayak bağı olmuştur.

Müzik çıkmazından kurtulabilmek, uzun dönemli bir stratejiyi gerekli kılmaktadır. Müzik eğitiminin her aşamada yaygınlaştırılması ve bilinçli bir toplum yaratılması çok yararlı olacaktır. Konservatuvarların yanı sıra, çeşitli kurumlar, fakülteler ve enstitülerin kurulması ve buralarda geniş ölçülerde derleme, araştırma, geliştirme çalışmalarının yapılması gerekir. Şimdilerde herkes kendine göre bir yol seçerek özgün müziğimizi yaratıyor havasına girmektedir. Müzikte ulusal bireşimin gerçekleşmesi bireysel boyutları çok aşan toplumsal birikim ile başarılabilecek büyük bir iştir. Bireysel denemelerden sonra toplum ve müzik dünyamız bir yere gelecektir. İşte o noktada toplumdaki oluşum ve birikim seçimlerin yapılmasında, biçimlerin ve temaların oluşturulmasında belirleyici olacaktır. Çağdaş Türk müziği herhalde tek sesli olmayacak, çok sesliliğin zenginliğinden ve değişik enstrümanların farklı yorumlanmasından olabildiğince yararlanacaktır. Toplumumuzun içinden çıkan ezgiler, çağdaş müzik tekniği ile bir araya gelirken seçilen biçimlerde ulusal değerlerle yoğurulacak, ve dış dünyaya evrensel sesler duyuracaktır.

Atatürk, «Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, müzikteki değişikliği ve çoksesliliği alabilmesi ve kavrayabilmesindedir» diyerek Türk toplumuna bu konuda yol göstermiştir. Geleneklesmiş saplantılardan kurtulmadıkça O'nun gösterdiği bu hedefe doğru yol almamız olanaksızdır.

b- HALK TİYATROSUNA DOĞRU

Türk tiyatrosu cumhuriyet döneminde en çok gelişme gösteren sanat alanlarının başında yer almaktadır. Bu durumda, tiyatro sanatının yapısal özellikleri olduğu kadar Muhsin Ertuğrul gibi gerçekten büyük ustaların özverili çabalarınında çok önemli katkıları olmuştur. Osmanlı döneminin son yıllarında İstanbul'da ortaya çıkan batı öykünmecisi tiyatro çalışmaları, cumhuriyet kurulduktan sonra daha bilinçli bir düzeye yükselmiş ve devletin kültür çalışmalarında ağırlığı temsil etmiştir. Her dönemin, toplumsal ve siyasal koşulları ister istemez tiyatroda kendini hissettirmiş ve sahne çeşitli

dönemlerde başka yönlerde kullanılmıştır. İktidarların siyasal tutumlarına göre tiyatro alanında meydana gelen yönlenmeler ciddi bir kültür politikasından yoksun kalmış, istenen düzeylerde topluma katkılar getirememiştir. Son çeyrek yüzyılda Türk toplumunda oluşan bilinçlenme yayın çalışmalarında oluğu kadar, tiyatro çalışmalarına da yansımış ve tüm olanaksızlıklara, çeşitli engellemelere karşın çok önemli tiyatro çalışmaları sergilenebilmiştir.

Türk tiyatrosunun en büyük sorunu, ödenekli tiyatrolar dışında sürekli bir varlık gösterememeyişidir. Gerçi AST ve Dostlar Tiyatrosu gibi özel kuruluşlar bu çıkmazı yıllardır süren bir savaşımla yıkma noktasına gelmişlerdir ama, yarınların koşullarında ne olacağı daha bugünden belli değildir. Son yıllarda birbirinin ardı sıra kurulan özel tiyatrolar birer birer ortaklıktan çekilip gitmişlerdir. Seyircinin ilgisi ve gişe gelirleri bu tür tiyatroların yaşayabilmesi için yeterli olamamaktadır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde görüldüğü üzere, devletin tüm tiyatrolara sahip çıkan, onları parasal olanaklarla destekleyen bir kültür politikasına Türkiye'de de büyük gereksinme vardır. Kültür politikası bu doğrultuda yönlendirilmedikçe Türk tiyatrosunun çağdaş atılımları içine girebilmesi beklenemez. O zaman ödenekli tiyatrolarda iktidarların politikalarına göre güdümlü bir çalışma düzeni ile bunun dışında da belirli sermaye merkezlerinin desteğinde ve gene olanların yönetiminde kısır ve yetersiz bir özel tiyatroculuk varolabilecektir.

Televizyon bu yıla kadar Türk tiyatrosunu neredeyse öldürmüştü. Ne var ki, içinde bulunduğumuz dönemin koşulları yeniden bir tiyatroya dönüş döneminin başladığını göstermektedir. Her gün yeni bir tiyatronun açıldığı haberi ile karşılaşırken, büyük kentlerde onlarca tiyatro halkın karşısına çıkmaktadır. Çoğunun ciddi içerikten yoksun kendi bulvar uygulaması içinde olması ve, büyük sermaye destekleri ile bir müzikal furyası içinde bulunması gene kültür çevrelerini Türk tiyatrosunun geleceği ile ilgili olarak kara kara düşündürmektedir.

Tiyatromuz günümüzde gerçekten ilginç bir noktaya gelmiştir. Uzun yılların deneyimi Türk tiyatro yaşamına geniş bir birimi ka-

zandırmıştır. Artık çok daha bilinçli bir tiyatro uygulaması için her şey hazır duruma gelmiştir. Tiyatro çalışmaları devletin girişimlerinin yanı sıra yeterince etkinlik kazanamamıştır. Demokrasiye geçişten sonra hemen her çeşit tiyatro ülkemizde denenmiştir. Özel tiyatrolar çeşitli tiyatro anlayışlarına göre çalışmalarını sürdürürken, bazıları da değişik dünya görüşlerinin merkezleri olarak bir tiyatro eylemi sürdürmüşlerdir. Sokak tiyatrosundan, bulvar tiyatrosuna, siyasal tiyatrodan soyut tiyatroya kadar her türlü oyunun oynandığı Türkiye'de Türk tiyatrosu artık bir bireşim aşamasına gelmiştir. Geçmişin uygulamalarından ve sonuçlarından yararlanılarak tutarlı bir tiyatro uygulamasına yönelenemeyecekse herşeye yazık olacaktır. Kırgınlıklar ve ayrılıklar bir yana bırakılarak Türk tiyatrosunun geleceği için tüm kültür çevreleri işbirliğini yapmalıdır.

Devlet tiyatrosu iktidarlara ve dönemlere göre politika değiştiren bir yapıdan hızla uzaklaştırılmalıdır. Bu yapı sürüp gittiği sürece, fırsatçılık devlet tiyatrosunda egemen olacaktır. Önce devlet tiyatrosuna daha özerk bir yapı kazandırmakla işe başlanmalıdır. Böylece siyasal iktidarların etkilerinden tiyatro dünyası kurtarılmış olacaktır. Hemen tüm ülke düzeyinde bölge tiyatroları uygulamasına geçilmelidir. Bölgesel kültür merkezleri gibi çalışacak olan bu tiyatrolar büyük merkezlerdeki etkinlikleri ülkenin dört bir yanına taşıyacaklardır. Bölge tiyatroları sorunu son otuz yıldır yoğun biçimlerde tartışılmasına karşın, bir türlü ilerleme sağlanamamıştır. Bunda tutucu çevrelerin engellemelerinin payını görmek gerekir. Halkla en iyi bütünleşen sanat dalı olarak tiyatronun Anadolu'ya yayılması ve kitlelere bilinç götürmesi egemen güçlerce hiçbir zaman istenmedi. Atatürk kendi zamanında Halkevleri aracılığı ile ülkenin her köşesine tiyatroyu götürmüştü. O'nun, sözüne göre nerede bir halkevi sahnesi varsa orada bir Türk tiyatrosu vardı. Atatürk'ten sonra halkevleri kapatıldığı gibi Türkiye'ye yayılan tiyatro sahneleri de ortadan kaldırıldı. Şimdilerde bunun acısı çekilmektedir. Cumhuriyetin 60. yılında yapılabilecek en büyük kültürel atılımların başında bölge tiyatrolarının kurulması gelmektedir. Aksi takdirde tiyatro alanında istenen atılımların hiçbirisi yapılamaz.

Ayrıca özel tiyatrolara devletin sahip çıktığı ve parasal açıdan desteklediği bir düzen güvenceli ve dengeli bir biçimde getirilmelidir. Devlet tiyatrosunun yapamadığı hizmetleri gören özel tiyatrolara parasızlık ve sorunlar darboğazında eriyip giderken devletin bu durumu önlemesi bir kamusal kültür görevi olmaktadır. Özel tiyatro yöneticilerine danışarak bulunabilecek bir yol ile bu kuruluşlar devletin şemsiyesi altına alınmalı ve yeni oluşmaya başlayan sermaye merkezlerinin güdümleri altına girmelerine karşı önlemler alınmalıdır. Son dönemde tiyatroculuk alanında görülen süper prodüksiyon uygulamalar, bu sanatın ülkemizdeki geleceği açısından haklı kuşkulara yol açmaktadır.

Sanat ve kültür politikasızlığı Türk tiyatrosunu büyük çalkantılara sürüklerken, ödenekli tiyatroların bir denge sağlaması gerekirdi. Ne yazıktır ki bu, gerçekleşmemiştir. Devlet tiyatrolarının yanı sıra İstanbul Şehir Tiyatroları da önemli işlevlere sahip bulunuyordu. Son döneme kadar Devlet Tiyatrosundan daha etkin ve verimli hizmet gören İstanbul Şehir Tiyatroları belediyenin el değiştirmesinden sonra bazı katı uygulamalar altında kalmış ve kültürel etkinliğini yitirmiştir. İyiniyetli çalışmalar olumsuz koşullara karşın olumlu sonuçlar verince bundan rahatsız olan bazı çevreler Şehir Tiyatrolarına karşı siyasal baskı uygulamaya başlamışlardı. Bu tiyatroların özerk biçimde kurumlaşamamış olması ister istemez siyasal çalkantılar karşısında sallanmalarına neden oluyordu. Şimdiki yönetimin öncelikle bu tiyatrolara bölgesel özerklik getirmesi ve kültürel işlevlerini daha yeterli bir düzeyde görebilmeleri için yeni bir düzen kurması beklenmektedir.

Kültür boşluğunda, tutarlı kültür ve sanat politikalarının yokluğunda belirli çevrelerin baskı ve yönlendirmeleri ile bir yoz kültür gelişmesi son yıllarda ülkemizde görülmektedir. Özellikle televizyonun ısrarla batı kaynaklı yoz ve Türk toplumunun gerçeklerine ters düşen programları yayınlaması ters gelişmeler ve gerilemelere yardımcı olmaktadır. Ucuz güldürüler, kültür emperyalizminin Türk geleneklerine ve anlayışına ters düşen dizileri, aşırı tüketimi körükleyen reklamlar ve de bunların etkisi altında kalınarak

yapılan yanlışlar biraraya gelince yoz kültürün oluşumu ortaya çıkmaktadır.

Bir de bunlara özel sektörün tiyatroculuğunu eklemek gerekir. Özel sektörün gözleri boyama tutumu kültüre de yansıyınca boyalı dergilerle beraber pahalı ve renkli tiyatrolar da piyasayı kapladı. Artık büyük paralar harcanarak yapılan süper prodüksiyonlar Türk tiyatrosu olarak halka büyük ücretler karşılığında sunuluyordu. Dans ve müzik ön plana çıkarken, zengin giysiler gözleri kamaştırıyor, halkı gülmeye zorlayan oyunlarda düşün öğesine hiçbir biçimde yer verilmiyordu. Batı kapitalizminin büyük merkezlerinde gösterilen büyük şovlara Türk tiyatrocuları özeniyordu. Tiyatronun çağdaşlaştırılmasının öykünmecilikten geçmediğini anlayamayan bu açıkgözler modernleşme uğruna yozlaşmayı ülkemize getiriyorlar ve Türk tiyatrosunu kendi iç gelişme dinamiğinden kopararak başka yönlere sürüklüyorlardı.

Tiyatro yapmak büyük bir sorumluluk işidir. Eğer bu sorumluluk gösterilemiyorsa tiyatro yapmamak daha olumludur. Çünkü tiyatro adına sahnelenen yanlışlar Türk kültürüne bir daha kapatılamayacak yaralar açmakta, günden güne bu yaralar da büyümektedir. Geleneksel değerlerimiz yeterince incelenmeli, kendi tiyatromuz bizim toplumuzun gerçeklerine ve koşullarına göre geliştirilmelidir.

Türk tiyatrosunun kurtuluşu ülkede Halk Tiyatrosu uygulamasını öne geçirmekle başlayacaktır. Tiyatromuzun temelleri araştırıldığı zaman ortaya çıkan geleneksel türler ve biçimler halktan gelen zengin kaynağı ortaya koymaktadır. Kaynağında halk tiyatrosu bulunan bir tiyatro dünyasının tümüyle bunlardan koparak başka alanlara kayması ve dış etkilerin altında fazlaca kalması kolay kolay açıklanmayacak bir durumdur. Osmanlı döneminde yaygın olarak yaşayan geleneksel türlerin sonradan terkedilmesi ve yeni biçimlerin gündeme getirilmesi, çeşitli arayışların sürüp gitmesi batıda ortaya çıkan her yeni akımın Türkiye şubesi olma çabaları günümüzde Türk tiyatrosunu yamalı bohça örneği bir karışıklığa sürüklemiştir. Artık yenilik arama çabalarının durulması ve ülkemizde ulusal bir tiyatro için sentez yollarının denenmesi zamanı gelmiştir.

Bu amaçla, tiyatronun tarihten gelen çizgisi ve geleneksel türleri iyice değerlendirilerek halk tiyatrosuna uyulması temel alınmalıdır. Halk tiyatrosu denilince akla iki ayrı tanımlama gelebilir Bunlardan birincisi halk için yapılan tiyatrodur. İkincisi ise, halkın kendi kendine yaptığı ve kendi öz değerleri ile günlük sorunlarını ele aldığı, işlediği tiyatrodur. Bu iki tanımı karşı karşıya değil, yan yana ele alarak incelemek gerekir. İki tanım da halk tiyatrosunu tek tek temsil edememekte, ancak yan yana ele alındıkları zaman birbirlerini tamamlamaktadırlar. Kitlelerin kendi tiyatrolarını yapabilmeleri için belirli bir kültür düzeyine gelmeleri zorunludur. Tiyatro değerleri kendiliğinden kitlelerin bağrından doğar ama gerçek anlamıyla tiyatro biçimine dönüşebilmeleri için her toplumun bir kültürel birikim ve gelişme sürecine gereksinmesi vardır. Böylesine bir sürecin tamamlanabilmesi için öncelikle halk için tiyatro yapılmalıdır. Bu görev de aydınlara ve tiyatro emekçilerine düşmektedir. Halkın tiyatro çalışmalarına kendiliğinden katılabileceği düzeye gelindiği zaman halk için tiyatro yapmanın ötesine gelinmiştir. Artık kitleler kendi tiyatro eylemlerini kendi gerçeklerinden yararlanarak ortaya koyabileceklerdir. Tiyatro sanatı daha işlevsel bir düzeye gelecek ve halkın sorunlarının sanat ve kültür yolu ile gündeme getirilmesine yardımcı olacaktır.

Tiyatronun büyük kentlerin dar salonlarına sıkışıp kalmasını önleyecek yollardan birisi bölge tiyatrolarını her yerde açmaksa, bir diğeri de halk tiyatrosu eylemini planlı biçimde benimseyerek yurt düzeyinde uygulamaya başlamaktır. Tiyatro da Avrupa salgınından ve kültür emperyalizminin yoz örneklerinde, halka birşey vermeyen boş renkli süper prodüksiyonlardan kurtulabilmek içinde, bilinçli ve planlı bir halk tiyatrosu hareketine gereksinme vardır. Halkla bütünleşen bir tiyatro uygulaması ülkemizde kültürel kalkınma seferberliğinin ilk adımı olabilir. Geleneksel müzik ve folklor örnekleri ile yurt düzeyinde köylere kadar inecek halk tiyatrosu örnekleri kitlelerin kültür ve sanata olan ilgilerini bir anda yüksek düzeylere çıkarabilecektir. Halk kaynaklarından uzaklaşmanın ve öykünmeciliğin ülkemiz kültüründe ne gibi yıkımlar meydana getir-

diği görülmüştür. Geçmişin hata ve yanlışlarından ders alarak tiyatronun Türkiye'de halka yönelmesi sağlanmalıdır. Devlet tiyatroları bir yandan bölge tiyatrolarını oluştururken, diğer yandan da bu bölge tiyatrolarına bağlı gezginci tiyatro ekipleri oluşturarak bunların kendi bölgelerinde tüm kasaba ve köylere temsiller verebilmelerini sağlayacak gezginci bir düzen kurmalıdır. Tiyatro ve halk arasında kurulacak yüzyüze diyalog hem halkın kültür değerlerini tiyatromuza akışını hızlandıracak, hem de tiyatronun kitlelere kültürel bilinç vermesine yardımcı olacaktır. Karşılıklı etkileşimin giderek artması Türk tiyatrosunda yeni bir atılımın başlangıcı olabilecektir.

Türk tiyatrosunun kısa zamanda sorunlardan uzaklaşarak yeni bir yapıya kavuşabilmesi için daha fazla zaman geçirmeden halk tiyatrosu uygulamasına geçilmeli ve buna göre yeniden örgütlenme modeli geliştirilmelidir. Özerk yapıda oluşturacak bölge tiyatroları böylesine bir uygulamaya dinamizm kazandıracak, özel tiyatrolar da kendilerine çeki düzen vermek zorunda kalacaklardır. Devletin yeni başlayan ekonomik yardımları genişleyerek sürdürülmelidir. Tiyatromuzun içine sürüklendiği kargaşa ve yoz örneklerden ancak böylesine soluklu bir atılım kurtarabilecektir.

c- HALK BİLİMİ VE KÜLTÜR

Kültürün temel direğini oluşturan bir bakıma folklordur. Geleneksel halk sanatlarının ve değerlerinin toplu adı olan folklor ya da halkbilimi, kültürel gelişmede de çok önemli bir yere sahiptir. Türk toplumunun geçmişi bu açıdan son derece zengindir. Üniversitelerimizde ve yüksek okullarımızda halkbilimleri alanında ciddi bir öğretimin yapılmaması yıllardır bir boşluk yaratmıştır. Diğer alanlarda yetişen uzmanlar halkbilimi alanına girmişler ve bu alanda çalışmalar yapmışlar fakat istenen başarıyı sağlayamamışlardır. Devletin bir Genel Müdürlük kurması bu alanda bir dönüm noktası olmuştur. Kısa zamanda politik girişimlerin öne geçmesi bu birimin amacına dönük çalışmasını engellemiş ve giderek silik bir devlet dairesi durumuna düşürmüştür. Günümüzde de Kültür bakanlığının en az çalışan birimleri arasında yer almaktadır. Bu dairenin istenen düzeylerde çalışabilmesi için bağımsız ve özerk bir kuruma dönüştürülmesi ve

geniş parasal olanaklarla donatılması zorunludur. Dairenin yerini alacak olan kurum hem bilimsel çalışmaları yürütebilecek düzeyde olmalı hem de tüm halkbilimi çalışmaların örgütleyebilecek bir örgütlenme gücüne sahip kılınmalıdır.

Halkbilimi değerlerini yalnızca geçmişin kalıntıları olarak ele alan ve inceleyen yaklaşım tüm dünyada bırakılmışken, bizdeki çalışmalar daha eskiye dönük sürüp gitmektedir. Halkbiliminin çevresi içinde otantik değerleri ile beraber yaşayan bir olgu olarak ele alan yaklaşım tüm ileri ülkelerde benimsenirken bizim seyirci kalmamız düşünülemez. Çağdaş toplumsal, bilimsel veriler ve yöntemler ile yapılacak halkbilimi çalışmaları bizi kısa zamanda daha ileri noktalara götürebilecektir. Çünkü halkbilimi değerleri açısından tarihten gelen kültür zenginliğimiz ile dünyada önde gelen ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır.

Halkbilimi çalışmalarının çeşitli yönleri bulunmaktadır. Bunların en başında derleme ve arşivleme çalışmaları gelmektedir. Türkiye'de bırakın halkbilimi çalışmalarını, devletin kendi arşiv ve derleme çalışmaları bile çok geridir. Dünyanın en zengin arşivlerine sahip bulunmamıza karşın bunlar tasnifsiz biçimde tozlanmaya ve çürümeye terkedilmiştir. Derleme ve arşivlemenin yanı sıra araştırma ve yayın çalışmaları gelmektedir. Bunları eğitim ve uygulama çalışmaları izlemektedir. Örnekleme ve sergileme ise tamamlayıcı diğer çalışmalardır. Yeni kurulacak olan bir kurum bu çalışma türlerine göre örgütlenmeli ve güçlü bir yapıya kavuşturulmalıdır. Halkbilim denince yalnızca halk danslarını anlamamak gerektiğini yıllar sonra öğrenebildik, bu yüzden daha fazla gecikmeden yeni örgütlenme çalışmalarına başlanmalıdır.

Türkiye dünyanın en zengin folklor ülkelerinin başlarında gelmektedir. Tarih boyunca yerine getirdiği köprü görevi ve geniş toprakları nedeniyle, çeşitli bölgelerle yakın ilişkiler kurması bu ülkenin folklor değerlerinin çokluluk ve çeşitlilik göstermesinin nedeni olmuştur. Türkiye'nin her bir bölgesi kendine özgü folklorik değerlere ve halk danslarına sahiptir. Ülkenin kuzeyi Kafkasların etkisi altında kaldığı gibi batısı da Türkiye'nin doğusu da Asya'nın et-

kileri altında kalmıştır. Değişik değerlerin birbirini etkilemesiyle özgün danslar ve değerler ortaya çıkmıştır. Halk dansları konusunda Halkevleri ile başlayan atılım bugün artık devlet eliyle yürütülmektedir. Turizm Bakanlığı konunun örgütlenmesi ve sergilenmesiyle, Kültür Bakanlığı ise konunun derlenmesi ve bilimsel yönden araştırılması üzerinde durmuştur. Her iki bakanlıkta da ilgili birimler kurulmuştur. Bakanlıklar birleştikten sonra ne yapılacağına daha karar verilmemiştir. Ayrıca Halkevleri bu konuda Türkiye'nin her köşesinde yoğun çalışmalar yapmıştır. Devlet ve Halkevlerinin yanı sıra oluşturulan yerel folklor dernekleri de gönüllü çalışmaların yürütmektedirler. Son on yılda iyice etkinliğe kavuşturulan folklor çalışmalarını semeresini Türkiye almaya başlamıştır. Uluslararası festivallerde ekiplerin aldıkları şampiyonluklar bunun en açık kanıtıdır. Ayrıca Türkiye'de ikisi yerel olmak üzere beştane folklor dergisi çıkmaktadır.

El sanatları da Türk toplumunun geleneksel değerlerinden birisidir. Türkiye dünyanın bir numaralı çini ülkesidir. Özellikle Kütahya ve civarında gelişen bu el sanatı son zamanlarda ileri teknoloji ile geliştirilmiş ve bütün dünya piyasalarına ürünler sunulmuştur. El sanatı olarak halıcılık, kilimcilik, desen örme ve işleme, tahta oyma, gümüş ve bakır işlemeler, nakış, değerli taş işleme, deniz ürünlerinden süs eşyası yapma gibileri çok gelişmiştir. Bu sayılan el sanatları ülkenin dört bir yanında ve özellikle köylerde bütünüyle el emeğine dayalı bir biçime gelinmektedir. Son yıllarda el sanatı ürünlerine ilginin artması karşısında devlet bunların turistik ve ekonomik pazarlanmasına ve sergilenmesine başlamıştır. Bu alanda büyük kentlerde kurulan derneklerde, gönüllü çalışmalarla köylünün el sanatı çalışmalarını desteklemektedirler. Türkiye'nin turistik yörelerinde artık el sanatı ürünleri sanat eşya reyonlarına rastlanmaktadır. Yurtdışında açılan sergiler ve şenliklerde düzenlenen ulusal pavyonlarda Türk el sanatlarının değerlenmesi ve yaygınlık kazanmaları açısından yararlı olmuştur. Ne var ki, el sanatı üreticilerini ekonomik ve diğer yönlerden desteklenmesi bu alanın gelişmesi için zorunlu görülmektedir.

Halkbilimi değerleri ve örnekleri bir toplumun kültürel yapısını oluşturan temel taşlardır. Toplumların ortak yaşamları belirli sürelerde yeni değerler meydana getirir. Bu değerlerin bütünü o toplumun kültürünü oluşturur. Ortak yaşamın her safhasında beliren değerlerin incelenmesi halkbiliminin alanına girer. Bu nedenle kültür ve halkbilimi arasında koşan toplumların halkbilimini savsaklamaları beklenemez. Halkbilimini çağdaş boyutlarda ve bilimsel yöntemlerle benimseyen ulusların kültürel kalkınmalarını kısa zamanda başardıkları görülmüştür. Çağdaş yaşam kentlere doğru gelinmekte ama kırsal yörelerden gelen kökenini de korumaktadır. Türkiye de, bu gerçeğin farkına varamayan bazı kesimler halkbilimine karşı çıkmışlar ve köylücülüğün kırsal yaşamının ürünü olarak halkbilimini değerlendirmişlerdir. Bu nedenle de uzun süre halkbilimi çalışmaları geri planda kalmıştır. Atatürk'ün zamanında halkbilimine verilen önem daha sonraki yıllarda verilmemiştir. Halkevlerinin kapatılmasıyla beraber konu uzun süre sahipsiz kalmıştır. Bir toplumun kırsal ve kentsel yöreleri ile bir bütün olduğu kentsel yaşamdan önce kırsal yaşamın egemen bulunduğu ve toplumların kültürünü yaratan temel öğenin de kırsal yaşamın değerleri olduğu gerçeği benimsenmelidir. Kültürü önemseyip, halkbilimini önemsememek bu açıdan olanaksızdır. Kültürü yaratan alan halkbiliminin inceleme kapsamına girer. Halkbiliminin gelişmesi de kültürün giderek daha bilimsel bir tabana oturmasını sağlayacaktır.

Halkbilimi alanında gelişme içinde bağımsız ve özerk yapıyı benimsemek birinci koşuldur. Halkbiliminin özgür alanı bürokrasinin dar kalıplarına giremeyeceği gibi, politikanın öznel yaklaşımları ile de değerlendirilemez. Politikanın kol gezdiği bürokratik yapılar genellikle çağdaş bilimin verilerine kapalı olurlar. Halkbilimi çalışmalarını devletin bürokratik yapısından uzaklaştırarak bağımsız kurumsal yapılara kavuşturmalıdır. Devlet ya da bakanlık daireleri olarak folklorun ya da halkbilimin yeterince gelişme gösteremeyeceği Türkiye'deki uygulamalardan sonra açığa çıkmıştır. Batı ülkelerinde bağımsız çalışan folklor enstitüleri veya halkbilim kurumları olumlu örnekler olarak yol göstermektedir.

Üniversitelerin ilgili bölümlerinde bilimsel enstitüler kurulabilir, ne var ki ülkedeki tüm halkbilim çalışmalarının tek elden bir bütün olarak yürütecek ve ilgili birimler arasında eşgüdüm sağlayabilecek bir Türk Folklor Kurumu'na gereksinme vardır. Folklor ve halk edebiyatının araştırılması, derleme çalışmalarının bilimsel yöntemlerle yapılması, arşivlenmesi ve tüm çalışmaların periyodikler veya kitaplarla yayınlanması böylesine büyük ve güçlü bir kurumun elinde olmalıdır. Bu konuda gene Tarih ve dil Kurumu örneklerine bakmakta yarar vardır. Atatürk bu kurumları kurarken o dönemin koşullarında düşündüğü folklor kurumu görevini Halkevlerine vermiştir. Nitekim, Halkevleri tarihi incelendiği zaman halkbilimi alanında ne denli önemli çalışmaların yapıldığı ve bunların yurt düzeyinde yaygınlık kazandığı görülebilmektedir. Halkevleri dergileri ve yayınları günümüzde Türk folklorunun en büyük kaynakları olarak arşivlerde bulunmaktadır. Siyasal nedenler işin içine girince bu kuruluşlar ile beraber yılların emeği halkbilimi eserleri de yağmalanmış ve yakılmıştır.

Halkbiliminin iki ana bölümü olan folklor ve halk edebiyatı günümüzde bilimsel tekniklerle geliştirilmektedir. Türkiye'nin bu gelişme sürecinin dışında kalması beklenemez. Folklor olaylarını yalnızca geçmişin kültürel kalıntıları olarak inceleyen ve çevresinden soyutlayarak değerlendiren tarihsel yaklaşım birçok ileri ülkelerde bırakılmıştır. Bunun yerine folklor ve halk edebiyatı örneklerini yaşayan canlı çevrenin etkileşim alanı içinde ele alan toplumbilimsel yöntemler almıştır. İnsan ve toplumsal çevresinin incelenmesi yeni gelişen bilim dallarının yardımı ile daha üst düzeylerde gerçekleştirilmiştir. Her bilim dalının getirdiği yeni teknikler folkloru da alt bölümlere bölmüş ve gelişen sınıflama çalışmaları için de bilgi birikimi ve ayırımı daha işlevsel noktalara ulaşmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde halkbiliminin toplumsal ve kültürel verilerine daha çok gereksinme duyulmaya başlanmış, ortaya çıkan toplumsal değişmelerde bu veriler bilimsel değerlendirmelere ışık tutmuştur. Yurtdışına giden işçi kitlelerinin uyumu sorunu bile konunun ne denli önemli olduğunu göstermek için yeterlidir.

Halkbilimi alanında derleme ve arşivleme çalışmalarının çok büyük önemi bulunmaktadır. Küçük yörelerde yapılabilecek amatör çalışmalardan tutun, büyük bölgesel çalışmalar kadar hemen her çalışma sonucunun, verilerinin yazılması, belgelenmesi, arşivlerde tasnifi işlenmesi zorunludur. Bunun içinde de geniş yapılı ve ekonomik olanakları uygun kurumsal yapılar gerekmektedir. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde öncelikle halkbilimi araştırmacısı yetiştirilmeli ve bunlardan oluşan genç, dinamik kadrolara toplumsal yapı içinde görevler verilmelidir. Folklor kurumunun başarıya ulaşabilmesi için iyi yetişmiş elemanlardan oluşan kadrolara öncelikle gereksinme vardır. Derleme ve arşiv çalışmaları yeterli bir düzeye gelmeden bilimsel araştırmaların gereğince yapılabilmesi, halkbilimi yayınlarının yeterli düzeylere çıkartılabilmesi beklenmemelidir. Bilimsel çalışma nasıl ki düzenlenmiş bilgi birikimine bağlı ise, yayınlar da çalışmaların yeterliliğine bağlıdır. Devlet daireleri düzeyinde bu işlerin yürümediği artık iyice anlaşılmıştır. Yapılan çalışmaların ve çıkarılan yayınların tek görüş çizgisinde yürütülmesi bu durumun açık bir göstergesidir.

Halkbilimi toplumu yaşayan canlılığından soyutlanamaz. Bu alana o toplumda yaşayan herkesin katkıda bulunma hakkı vardır. Toplumun her kesimi nasıl ki kendi folklorunu üretiyorsa, bu alanın yapısından gelen demokratik tutumu tüm halkbilimi çalışmalarında geçerli kılmaktadır. Toplumun her kesiminden gelenlere halkbilimi çalışmalarına katılabilme hakkı tanınmalı, bu alanda çalışanlara da çok yönlü bir eğitim verilmelidir. Çok yönlü eğitim halkbilimi alanına çağdaş bilimlerin ışığını getirecek ve siyasal yaklaşımları geri planda bırakacaktır. Halkın doğrudan bu alandaki çalışmalara katılımları sağlanmalı, çalışma yapanlar özendirilmeli ve desteklenmeli, sürekli yarışmalar açılarak çalışmalar ödüllendirilmelidir. Böylece herkes kendi bölgesinde yaşayan folklor değerlerini genel bilimsel platforma sunabilecektir. Bilim adamı ve araştırmacıların değişik bölgelere giderek çalışma yapmalarının güçlüğü düşünülürse, bölgelerde yaşayan kişilerin araştırma ve derleme çalışmalarının önemi daha çok ortaya çıkar. Yaz kursları açılarak bu

tür araştırmacılar yetiştirilebilir. Sonuçlanan çalışmalar için belirli oranlarda para ödemeleri yapılabilir.

Türkiye'de bugün bile halkbilimi denilince akla folklor gelmekte folklor denilince de halk dansları anımsanmaktadır. Halk dansları toplanan verilerin gösterisidir. Bu gösterinin arkasında yatan verilerin bilimsel çalışmaları her zaman gösteri ile beraber eş değerde tutulmalıdır. Ülkemizde birçok kuruluş halk danslarının gösterisi ve ticareti ile uğraşmakta, işin temeli olan halkbilimi çalışmalarına önem vermemektedir. Bu nedenle ülkemizde kültürel olaylar göstermelik olmanın ötesine gidememektedir. Kültürel kalkınma için halkbilimini temel almanın önemi artık anlaşılmalı, bağımsız ve güçlü kurumlaşma süreci hemen başlatılmalıdır. Devletin ve özel kuruluşların destekleyeceği büyük ekonomik fonlar bu alan için ayrılmalıdır. Ülkede var olan birikim her yönü ile değerlendirilmeli geleceğe dönük bir planlama ile halkbilimi çalışmaları kültür alanında daha işlevsel kılınmalıdır. Halkbilimi Türk kültür dünyasının üvey evladı olmaktan bir an önce kurtarılmalıdır.

d- GÖRSEL SANATLAR ÜZERİNE

Görsel sanatlar önde gelen sanatı resimdir. Son yıllarda ülkemizde en çok gelişen sanat dalları arasında resim en başta gelmektedir. Geleneksel Türk sanatları arasında dinsel inançlar ve bazı eski değer yargıları nedeniyle yer alamayan resim sanatı son birkaç yüzyılda önemli gelişmeler göstermiştir. Özellikle Tanzimat ile başlayan batıya açılma döneminde resim sanatında önemli sıçramalar göze çarpmaktadır. Batıda eğitim görmüş bazı kişilerin ülkemize getirdikleri resim akımları bu sıçramaları desteklemiştir. Öğretmenlerin, askerlerin ve hatta bazı büyük devlet görevlilerinin arasından çıkan ressamlarımızın çalışmaları devlet desteği olmamasına karşın gene de etkili olmuş ve Avrupa piyasalarına girmiştir.

Cumhuriyetin ilanına kadar devlet desteğinden yoksun ve bireysel çabalarla gelişmeler gösteren resim sanatı, devlet akademilerinin kurulmasından sonra daha yaygınlık kazanmış ve kalite kazanmıştır. Akademilerin yetiştirdiği genç ressamlar Türk resim sanatına yeni bir soluk kazandırmışlar ve bu sanat alanına hareketlilik getirmişlerdir.

Bu tür çalışmalar son bir kaç yıl öncesine kadar akademi ve okullar olmasına karşın gene de bireysellik düzeyini geçememiştir. Son yıllarda ise akademinin başını çektiği toplu resim olayları Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Özellikle şenlikler ve bienaller düzeyinde yapılan bu çalışmalar Türk resmine yeni bir hava kazandırmıştır. Ressamlar tek tek sergilere yönelmekten kurtulmuşlar ve toplu sergilemelere gitmişlerdir. Resim olayı gene böyle toplu gösterilerde geniş boyutları ile ele alınarak tartışılmış, sorunlar dile getirilmiş ve resim çalışanları arasında dayanışma sağlanmıştır.

Resim sanatını son zamanlarda geliştiren en önemli neden ekonomiktir. Ülkemizde yavaş yavaş bir resim piyasasının oluşması böylesine bir gelişmenin başlıca nedenidir. Bu durumu da gene son yıllarda birbiri ardına açılan yeni galerilere bağlamak olanaklıdır. İstanbul'da sayıları yüze yaklaşan resim galerileri Ankara, İzmir gibi diğer büyük kentlerimizi de etkilemekte ve buralarda da yeni yeni galeriler açılmaktadır. Ülkemizde birbiri ardı sıra galeriler açılırken, galericiliği bu denli kazançlı bir düzeye getiren nedenler üzerinde biraz durup düşünmek gerekir. Galerilerin sayılarının artması ve özel amaçlı çalışmaları Türk resminin gelişmesine yardımcı mı oluyor yoksa bir yozlaşma sürecini mi başlatıyor? Görünüşte ortaya çıkan hareketliliğe aldanmamak ve sağlıklı boyutları ile sorunu ortaya koymak gerekir. Özel galericiliğin çok kazançlı bir meslek düzeyine gelmesi sayılarının artması, sağlanmıştır. Bunların altında yatan gerçek neden ise ülkemizdeki sermaye birikiminin önemli bir düzeye ulaşması ve bu birikime sahip olan kesimin özel resim kolleksiyonu kurma hevesine kapılmasıdır. Diğer ülkelerdeki benzerleri gibi sermaye birikimine sahip olan kesimler özel koleksiyonculuğa başladı mı resim alanında büyük bir istem artışı ortaya çıkmakta ve bunu karşılayabilmek için yeni yeni galeriler açılırken ressamlar da bir an önce piyasaya resim yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Ressamlar sanat için çalışmayı bir yana bırakarak piyasa için çalışmaya başladılar mı o noktada resim sanatı bir büyük çıkmazın içine doğru sürüklenmektedir. Bu durumda resim sanatının gelişme boyutlarını belirleyen resim alıcısı kitlenin istekleri ve eğilimleri olmakta, res-

samla düşünce ve sanat anlayışlarının hiçbir etkisi kalmamaktadır. İşte resimde yozlaşmayı başlatan nokta da budur. Son on yılın Türkiye'sinde resim sanatı görünüşteki canlılığa karşın böylesine bir yozlaşma çizgisine girmiştir. Piyasasının yönlendirme baskısına giren Türk resminden sanat adına bir şeyler beklemek bundan sonrası için son derece zordur. Yeni ve modern evlerin dekorasyonunda duvar süsleyen pahalı aksesuar durumuna gelen resim sanatı piyasanın ekonomik koşullarından kendisini kurtaramadıkça sanat açısından önemli bir düzeye gelmesi beklenemez.

Bunun yanı sıra sevinilecek olan resim sanatının yaygınlık kazanmasıdır. Yaygınlığın birinci yönü ressam sayısının artmasıdır. Her yıl birçok genç ressam ilk sergisini açarak resim dünyasına girmekte ve sanata katkıda bulunmaktadırlar. Yaygınlığın ikinci yönü ise resim sergilerinin tüm ülkenin köşelerine yayılmasıdır. Ressamlar sergilerini artık yalnızca büyük kenterde değil, küçük kentlerde veya yerleşme merkezlerinde de açabilmektedir. Bu gelişmede yerel şenliklerin önemli payı olmuştur. Şenlik düzenlenen merkezlerde resim sergilerine yer verilmesi ilgiyi artırmış ve bu yaygınlığın doğmasına yol açmıştır. Her isteyenin resim yapabilmesi ve her isteyen bölgeye sergi açabilmesi için Kültür Bakanlığının ilgili birimlerinin ve diğer ilgili kuruluşlarının yeni önlemler almaları zorunlu görülmektedir. Geleneksel sanatlarımız içinde yer almayan resimin çağdaş boyutlar kazanabilmesi için toplumsal bir atılıma gereksinme vardır. Yeni yeni oluşan piyasayı toplumsal birikimlerin zorlaması yozlaşma eğilimlerine set çekilmesi açısından yararlı olabilecektir. Resim sanatımız, devletin ilgisiyle bir avuç sermaye sahibini istemleri doğrultusunda koşullanmadan kurtarılmalıdır.

Görsel Sanatlarla ilgili işleri Kültür Bakanlığının Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünce yürütülmektedir. Bakanlığa bağlı galerileri bu genel müdürlük yönetmektedir. Devletin örgütlenmesinin yanı sıra plastik sanatlar alanında çalışanların oluşturduğu birlikler ve kuruluşlar önemli görevler yapmaktadırlar. Tüm çalışmalara karşın devletin yeterli destek sağladığı söylenemez. Ayrıca müzeler sorunu da çözümlenmiş değildir. Eski Türk ressamlarının ve heykeltraşlarının

eserleri daha çok bugün bankaların koleksiyonları arasında yer almakta ve halka sergilenememektedir. Bu nedenle devletin bu eserleri saptayarak bir müzede toplaması artık kaçınılmaz olmuştur. Yeni yetişen ressam kuşağı çalışmaları ile tüm Anadolu köşelerini gezmişler ve sergiler açmışlardır. Büyük kentlerde birkaç yıldır özel galeri sayısı fazlasıyla artmıştır. Ressam sayısının artmış olması bu galerileri beslemektedir. Ayrıca bir resim alma piyasası da bu galerilerin yardımıyla doğmuştur. Yeni galeriler açılırken bazıları da kapanmak zorunda kalmaktadır. Ekonomik koşulların giderek ağırlaşması bazı galerilerin resim satışı ile yaşama olanaklarını ortadan kaldırmıştır. Resim çalışmalarının giderek gelişmesi ve yaygınlık kazanması beraberinde düzey sorununu da getirmiştir. Artık Türk resminde özgünleşme ve belirli konularda uzmanlaşma eğilimleri başgöstermiştir. Dış dünya ile ilişkiler artmış Türk ressamları artık dış ülkelerde sergiler açma yarışına girmişlerdir. Türk resminin dışa açılması dünyadaki yeni akımların etkilerini ister istemez getirmiştir. Ressamların bireysel çabalarla açtıkları sergilerin artık belirli bir program çerçevesi içerisinde devletin yetkili organlarınca ele alınması beklenmektedir. Devlet ayrıca her yıl bir resim sergisi düzenlemekte ve bu sergiye katılan eserler arasında bir derecelendirme yaparak ödüller dağıtmaktadır. Bunun yanı sıra bazı özel kuruluşlarda resim sergileri ve yarışmaları düzenleyerek ödüller dağıtmaktadırlar. Plastik sanatların diğer kolu olan heykel daha sınırlı bir çalışma alanına sahiptir. Özellikle büyük şehirlerde ve akademi mezunu sanatçıların heykel çalışmaları yaptıkları görülmektedir. Son zamanlarda Anadolu kentleri kendi yöreleri ile ilgili olarak heykel yarışmaları düzenlemektedir ve bu yarışmalar sonucunda tarihi ve turistik değeri olan heykeller kentlerimizin meydanlarını süslemektedir. Yeni yapılan binalarda işe duvar süslemesi olarak kabartma heykeller de çok görülmektedir. Bir başka plastik sanat dalı olarak Fotoğraf da Türkiye'de çok gelişmiştir. Bu alanda sanatçılar örgütlenmişler ve ulusal ve bölgesel düzeyde çeşitli örgütler ortaya çıkmıştır.

Galeriler şimdiye kadar önemsenmemiştir. Türkiye düzeyinde

örgütlenmemiştir. Bu konu, şimdi ele alınırken geçmişin yanlışlarını da düşünmek zorundayız. İlgisizlik ortamından ilgili ortamına geçerken yanlış ve eksik adımlar atmamak için geçmişin bir değerlendirmesini öncelikle yapmak, günümüzün bir durum saptamasını çıkarmak ve ondan sonra geleceğe yönelik kültür politikasının ilkelerini belirlemek ve uygulamaya geçmek zorundayız. Siyasal amaçlarla hemen birşeyler yapalım dersek eksiklikler ve yanlışlar zincirine bir halka daha ekleyebiliriz. Hele Türkiye gibi kültür yönünden son derece zengin bir yapıya sahip olmasına karşın uzun yılların ilgisizliği yüzünden birçok sorunun çözümlenmediği bir ülkede kültür ve sanat alanında birşeyler yaparken uzun uzun düşünülmelidir.

Bakanlık galerileri ile ilgili olarak yapılacak ilk iş herhalde bunların sayısını artırmak olmalıdır. Belirli büyük merkezlere sıkışmış bulunan birkaç galeri ile sanatsal çalışmaların halka yeterince sergilenmeleri beklenemez. Ayrıca büyük merkezlerdeki galeriler istenen düzeyde çalışmamaktadır. Galeriler konusunda eğer bir atılım yapılacaksa önce bazı konularda karara varmak gerekir. Galeriler Kültür Bakanlığının halka ulaştığı ve kültür adına yapılan işlerin kitlelere sunulduğu merkezler olmalıdır. Bunun dışında bir düşünce ile yola çıkmak sanırız pek de büyük bir değişiklik getirmeyecektir. Kültür ve sanatın halkla bütünleşmesine yönelik plan ve programlarda galerilere çok büyük işler düşmektedir. Kültür Bakanlığının öncelikle kendi politikasının ilkelerini ve buna bağlı olarak da belirli programlar saptaması gereklidir. Ana politik ilkeler ve belirli programlar belirlenmeden atılacak adımlar kısa ömürlü kalmaya ve zamanla ortadan kalkmaya mahkumdur. Belirli programlar çerçevesinde galeriler ya başlı başına kalıcı bir örgütlenme olarak ele alınabilir ya da kültür merkezlerinin kurulması sürecinde başlangıç olarak benimsenebilir. Eğer ayrı kültür merkezleri kurulacaksa ve bunlar Türkiye düzeyinde örgütlenecekse bu merkezlere düşen işlevlerin galerilere yüklenmesi düşünülmemelidir, aksi durum uygulamada ikilemlere yol açabilir. Zaten kaynak ve kadro yönünden son derece sınırlı olarak yürütülen kültür ve sanat çalışmaları bölünerek

iyice etkisini yitirebilir ve gerektiği gibi kitlelere götürülemez. Kültür merkezlerinin yanı sıra galeriler ayrı amaç ve işlevlere dönük ele alınmalı ve örgütlenmelidir. Galeriler kültür merkezlerini yapmadıklarını veya yapamadıklarını ele alırken iki örgütlenme biçimi birbirini tamamlamalıdır. Böyle bir yola gidilirse galerilerin kültür merkezi olup olmayacağı tartışması kendiliğinden sona erer. Eğer kültür merkezleri kurulması düşünülmüyorsa ve bunlar ülke çapında örgütlenmeyecekse o zaman galerilere daha fazla iş düşmektedir. Aradaki boşluğun doldurulmasına yönelik bir biçimde galeriler yeniden düzenlenmelidir. O zaman yalnızca resim ve heykel sergilemeleri ile yetinilmeyecek ve galeriler de diğer sanat alanlarının etkinliklerine de yer verilecektir. Galeriler ister istemez kültür merkezi boyutlarına yönelen çalışmaları da yürütecektir. O zaman galeriler yeni baştan her yönü ile ele alınacak, kadrosu buna göre yeniden kurulacak, çalışma düzeni genişletilecektir.

Yüzyıllık bir serüveni olan resim sanatımız için belirli bir kültür politikasının saptanması zamanı gelmiştir. Ekonomik bağımlılığın söz konusu olduğu dünyada sanatın kendini koruyabilmesi ve kendi iç dinamiğini sürdürebilmesi çok zordur. Her kültür, etkilenmelere ve alışverişe doğası gereği açık bulunmaktadır. Batı uygarlığının on yüzyıllık gelişimi izlenirse kesintisiz ve içiçe gelişen, birbirini doğuran ve toplumsal yapı ile biçim kazanan akımlar zinciri göze çarpmaktadır. Günümüzde ise eski geleneksel sanatlarımız olan minyatür ve hattatlık gerilemektedir. Bunları yeni yetişen genç kuşaklar öğrenememektedir. Yaşam koşulları değişirken eski sanatlarda giderek yok olmuş ve batı etkisinde bir resim sanatı ülkemize gelmiştir. Resim ile beraber heykel sanatı da batıdan aktarmacılık ve öykünmecilik yaklaşımı içinde gelişmeler göstermiştir. Ayrı bölgelerden etkilenmenin bir bireşime ulaşmasını, sanatı yönlendirecek özgün bir kültürün siyasal desteğinden uzak oluşuna bağlamak gerekir. Kültürün kendini koruyabilmesi salt tarihsel kaynağın zenginliği ile ölçülemez. Zengin bir tarihi olan Anadolu zamanımızda bile bu bireşimden yoksundur. Çağdaşlık kavramı içinde düne ve günümüze bakmak isteniyorsa çok yönlü düşünmek

ve önlem almak gerekir. Görsel sanatlar alanında düşünsel ve sanatsal bir birikim günümüze değin oluşamamıştır. Toplumsal yapı hızla değişirken bu konuların savsaklanması sanat adına düşünülemez. Türk toplumu kendinin olan resim ve heykeli arama bilincine ulaşmıştır. Heykel sanatı resme oranla daha ağır gelişmeler göstermektedir.

Heykelin ağır gelişmesi, bu sanatın yapısından gelen bir durumdur. Resime göre daha ağır koşulları gerektiren heykele sanatçılarımız arasında yönelme çok az olmaktadır. Ayrıca heykelin daha pahalı bir sanat olması da burada önemli bir role sahiptir. Daha çok akademi ve çevresinde öğretim üyesi sanatçıları aracılığı ile Türk heykel sanatı gelişmeler göstermektedir. Sanatçı sayısının azlığı ile beraber ürün sayısının düşüklüğü de bu sanat alanında çok gerilerde olduğumuzu göstermektedir.

Görsel sanatlar arasında fotoğrafın da özel bir yeri bulunmaktadır. Resim kadar olmasa bile heykelden daha çok gelişmiş olan bu sanat alanında Türkiye önemli başarılar elde etmiştir. Çağdaş teknolojinin ürünü olan makinelerin gücüne sanat gücü de eklenince ortaya önemli yapıtlar çıkabilmektedir. Dünya çapında şöhrete sahip fotoğrafçılarımız aracılığı ile Türk fotoğraf sanatı dünyada kendisinden en çok söz ettiren görsel sanat dalı olmuştur. Fotoğrafın bir meslek olarak yapılabilmesi de bu alanda sanatçıların yetişmesine yardımcı olmuş ve gelişmeye katkılar getirmiştir. Fotoğraf son zamanlarda bir boş zaman uğraşısı veya bir hobi olmaktan kurtularak bir sanat olma yoluna girmiştir. Fotoğrafçılar da tıpkı ressamlar gibi sergiler açtılar, şenliklere katıldılar ve kendi örgütlerini kurdular. Fotoğraf konusu sanat tartışmalarında ön plana çıktı ve çeşitli görüşler ileri sürüldü ve tartışmalar yapıldı. Fotoğraf alanında kurulan dernekler aktif çalışmalar sergilediler. Çoğunluğunu amatör gençlerin oluşturduğu üye tabanında bu kuruluşlar çok yeni olmalarına karşın epeyce bir canlılık ortaya koydular ve fotoğraf sanatındaki gelişmelere damgalarını vurdular. Fotoğraf sanatı ülkemizde genç bir sanat olmasına karşın bu üç örgütün aracalığı ile ciddi denilebilecek bir varlık düzeyine ulaşmıştır. Fotoğraf

sanatçılarımızın uluslararası alanlarda ve yarışmalarda elde ettikleri dereceler ilerlemenin en düşük göstergesi olmaktadır. Ülkemizin sosyo-ekonomik sorunlarına bağımlı olarak bir süreç izleyen fotoğraf sanatında yeni atılımlar için malzeme ve araç sorununun öncelikle ele alınması gerekmektedir. Sistemsiz ithal ve spekülatörlerin elinde olan bu çeşit malzeminin devlet aracılığı ile sanatçılara uygun koşullarda sağlanması, fotoğraf sanatının içinde bulunduğu parasal darboğazdan kurtarabilecektir. Varolan ekonomik ilişkiler içinde fotoğraf örgütlerinin bile yetersiz kaldığı gözlemlenmekte ve kuruluşlar arasında iş ve güç birliği önerilmektedir. Devletin fotoğrafı bir esnaf mesleği olarak değil de bir sanat olarak görmesi zamanı çoktan gelmiştir. Kültür bakanlığı bünyesinde oluşturulacak bir fotoğraf dairesi ile tüm fotoğraf alanıda bir eşgüdüm ve yeni düzenleme sağlanabilir. Amatörlük heyecanı, gönüllü çalışmalar parasal darboğazlarda yitip gitmeden devletin fotoğraf sanatı adına devreye girmesi zorunluluk kazanmaktadır.

Seramik sanatı için de heykel için söylenenler yinelenebilir. Fırın gibi pahalı bir yatırım gerektiren bu alanda yıllarca birkaç fabrika başı çekmiş ve piyasa için mal üretimi düzeni sürdürülmüştür. Bu fabrikaların fırınlarını sanatçılara açmasından sonra seramik çevresi akademinin dışında gelişmiştir. Ülkemizde kaliteli ve çağdaş bina yapımının başlaması da seramikçiliğin yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur. Devletin seramik atölyeleri açarak sanatçılara olanak tanıması ve bu sanatın gelişimi için katkıda bulunması gereklidir. Ürünlerin dağıtım ve pazarlanması da henüz yetersiz bir düzeydedir.

Mimarlık ise bir diğer görsel sanat alanı olarak değişik süreçler izlemiştir. Özellikle akademiler ve şimdi de fakülteler, yüksek okullar ve meslek kuruluşları aracılığı ile mimarlık sanatının ülkemizde gelişmelerinin izlendiği ve yönlendirildiği söylenebilir. Ne var ki, piyasa koşulları ve kültür politikasının çıkmazları mimarlık sanatında da çeşitli olumsuz yansımalar göstermiştir. Mimarlık alanında ciddi bir kurumun kurulması ve mimarlığın yalnızca meslek olarak değil de aynı zamanda bir sanat dalı olarak da ele

alınması gerekmektedir. Böylesine bir kurumdan yoksun bulunan mimarlık sanatımızda bilinçli bir çıkışın, Türk tipi bir mimarinin zamanımıza kadar oluştuğu söylenemez. Bu durumda tüm mimarlar etkisi altında kaldıkları mimarinin örneklerini ülkemizde de ortaya koymaktalar ve tüm kentlerimiz birer yamalı bohça görünümünü kazanmaktadır. Geleneksel mimarlığımızın araştırılması ve çağdaş mimarlığın bugün varmış olduğu düzey içinde Türk mimarlığının sentezci bir yaklaşımla ortaya konulması kaçınılmazdır.

N- GÜNCEL KÜLTÜR SORUNLARI

Kültür Bakanlığı bütçeleri görüşülürken, Kültür Bakanlığının tüm sorunlar açısından ele alınması ve şimdiye kadar yürütülen kültür politikasının ülkemiz koşulları ve günümüzün sorunları açısından tartışılması gerekmektedir. Kültür Bakanlığının bugünkü toplumumuzda yeri belirlenmeden ve kültür politikamızın ana sorunları gözler önüne serilmeden Kültür Bakanlığı bütçesinin kabulu eksik bir işlem olarak kalacaktır. Şimdiye kadar kültür konularının sürekli olarak ikinci planda ele alınmış olması da, konuya ağırlık kazandırmakta ve Kültür konularına ve politikasına Meclisimizin daha fazla önem vermesini gerektirmektedir.

Son yıllarda Türkiye bir yerlere çekilmek istenmektedir. Özellikle ara dönem ve sonrasında sürekli olarak ekonomiye ağırlık verilmesiyle beraber Türk toplumunun geleneksel yapısı kırılmış ve tarihten gelen sosyal ve kültürel yapımızda önemli çatlaklar ortaya çıkmıştır. Uluslararası kapitalist sistem ile bütünleşme uğruna, Türk toplumunun geleneksel yapısını ve kurumlarını görmezden gelen acımasız siyasal programlar içine sürüklenmiş olduğumuz çıkmazda, toplumumuzun çeşitli kesimlerinin bocalamakta olduğunu ve giderek daha büyük sorunların gündeme geldiğini üzülerek görmekteyiz. Bugünkü yönetim altında, hele şimdiki hükümetin izlemiş olduğu kültür politikası ile Türkiye'nin bu kültürel çıkmazdan kurtulamayacağı artık kesinlik kazanmıştır. Yıllar geçmekte, kültür adına bir şeyler yapıldığı öne sürülmekte ama Türkiye göreceli olarak kültürel alanda geriye gitmektedir. Tarihin her döneminde dünyanın en önemli kültür ülkelerinden birisini yönetmiş olan Türklerin, yirminci yüzyılın son yıllarında, dünyanın kültür açısından en arkada kalan ülkeleri arasında yer alması son derece düşündürücüdür.

Hükümetimizin izlemiş olduğu genel politika içinde kültür

sürekli olarak arka planda kalmakta, ekonomik hedefler uğruna Türk toplumunun kültürel birikiminin harcandığı anlaşılmaktadır. Güdümlü olarak sürdürülen ekonomi tutkusu yalnız kültürü değil, eğitimi, hukuk sistemimizi, toplumsal düzenimizi, geleneksel değerlerimizi kısacası herşeyimizi sarsmakta ve yaralamaktadır. Geçen yüzyıllardan kalma acımasız ve vahşi kapitalist uygulamalarla batı türü bir toplum yaratılmak istenmekte, bu doğrultuda kültür bunalımına düşmüş ve kimliğini arayan bir ülke durumuna düşmekteyiz. Tarihin hiçbir döneminde Türkler bu kadar kimlik bunalımına düşmemişlerdir. Hükümetimizi, bu açıdan kutlamak gerekir. İcraatı ile başarısızlığı her yönü ile kanıtlanmış olan hükümetimizin, en başarılı olduğu alanlardan birisi ülkemizi kimlik bunalımına sürükleme olarak belirlemektedir. Bu konudaki başarıları toplumumuzun karşılaştığı sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Aile yapısının çökmesi, gençlerin ve kadınların bunalımlara sürüklenmeleri, ahlaksızlığın giderek yükselmesi, toplumdaki suç eğilimlerinin artması, gibi olgular hep içine sürüklenmiş olduğumuz kimlik bunalımının sonuçlarıdır.

Tek adam yönetiminde bir hükümet hızla yol alarak dış ekonomik düzen ile bütünleşebilmek için herşeyi yaparken, Kültür Bakanlığı da Türk-İslam sentezi doğrultusundaki kültür politikası ile bu gidişe karşı frene basmaktadır. Bizim hükümette bir ayağı ile gaza basarken diğer ayağı ile frene basmakta ve kültür açısından yerinde saymaktadır. Böylesine çelişkili bir tutum ile kültür açısından birşey yapabilmek mümkün değildir. Bir hükümetin genel tutarlı bir politikası olur ve bu genel politika içinde özel politikalar bir birisiyle uyumlu olarak yer alır. Kültür Bakanlığının politikası hükümetin genel politikası ile çelişmektedir. İkibinli yıllara dönük çağdaş politikaların tartışıldığı ülkemizde, mehter adımları ile geçmişe dönük bir kültür politikasının artık yeri olmaması gerekir. Hükümet bu ana çelişkiden kurtulmadıkça, ulusal kültürümüz açısından bir şeyler bekleyebilmek mümkün değildir.

Sosyal uyanışa ve siyasal bilinçlenmeye karşı oluşan bu siyasal çizginin çelişkileri ile hem siyasal yaşamımız hem de kültür alanımız

bir çelişkiler meydanına dönüşmüştür. Haberleşme alanında en ileri teknikler ülkemize getirilmeye çalışılırken, dinsel ağırlık ve kitleleri günümüzün gerçeklerinden uzaklaştıran kültürel etkinliklere öncelik verilmektedir. Bilgisayar teknolojisi ile atılım yapılmaya çalışılırken, kuran kursları el altından desteklenmekte, dinsel kültüre önem veren çeşitli yayın çalışmaları ve toplantılar bakanlık aracılığı ile düzenlenmektedir. Sayın bakan bu tür toplantıların açılışlarında kendini gösterirken, bakanlığın dinsel ve geçmişe yönelik kültüre ne denli önem verdiğini vurgulamaktadır. Bu çelişkiler sürdükçe bir adım ileri bir adım geri atacağımız kuşkusuzdur.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Topluluğuna üye olmaya çalışırken, batı sistemi ile bütünleşmek için çaba gösterirken, batı bizi bilinçli olarak dışlamakta ve Türkiye'yi İslam ve Türk dünyasına doğru, sürüklemektedir. Son dönemlerde ülkemiz çeşitli açılardan oyuna getirilmiştir. Dış kaynaklı yayınlar ve bilimsel çalışmalar yeni Turancılığı sürekli olarak ülkemize empoze etmişlerdir. Türkiye'nin çağdaş dünya ile bütünleşme savaşı dış destekli yeni Turancılık ile kırılmak istenmiştir. Nitekim batı bu politikasında başarılı olmuştur. Türkiye batı ile bütünleşeceğim diye ekonomik reformlar yaparken, bir yandan da dincilik ve turancılık batılı kaynaklarca desteklenmiş ve ülkemizdeki geleneksel yapının değişimi önlenerek Türkiye'nin batı ile bütünleşmesi engellenmiştir. Böylece yapılan ekonomik reformlar sonucunda Türkiye batı ile tam bütünleşememiş ama batıya uyumlu ve onun istediklerini yapan bir yan ülke konumuna getirilmiştir. Mustafa Kemal'in bilinçli çağdaşlaşma yolundan sapılması nedeniyle bu çıkmazın içine sürüklenmişizdir.

Türkiye Cumhuriyetin yolu ve izleyeceği politikalar kurucuları tarafından çizilmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları çağdaşlaşma olarak ana amacı belirlemişlerdir. Bilinçsiz ekonomik reformlarla batının uydusu olmayı değil ama çağın en ileri teknolojisi ile beraber en ileri kültürü ile de çağdaş dünya ulusları ailesinin onurlu bir üyesi olmak, Atatürk ve arkadaşlarının ana hedefi idi. Demokrasiye geçildikten sonra batı etkisindeki orta sağ iktidarlar, cumhuriyetimi-

zin kurucusunun bu bilinçli yolundan sapmışlar ve zaman içinde ortaya şimdiki kimlik bunalımı çıkmıştır. Son ara dönemde dış destekli rejim o kadar ileri gitmiştir ki, genel hukuk ilkelerine açıkca aykırı düşerek Atatürk'ün vasiyetini bile ortadan kaldırmıştır. Türkiye'yi geriletmek isteyen batılıların uzmanları, politikadan habersiz ara rejim yöneticilerini etkilemişler ve sonunda ortaya bugünkü ters durum çıkmıştır. Atatürk'ün geleceği görerek bağımsız bir yapılanmaya oturttuğu Türk kültürü ne yazıktır ki sonraki dönemlerde siyasal güdüm altına alınmıştır. Yönetimler bu güdüm düzenini pekiştirmenin ötesinde bir şey yapmamakta ve çağdaş dünyanın bağımsız kültür politikalarının dışında kalmaktadır.

Kültür düzenimizin yasal yapısı daha belirlenmemiştir. Kültür Bakanlığının kuruluş yasası daha çıkarılmamıştır. Önümüzdeki dönemde çıkarılacağı söylenen bakanlık kuruluş yasası hazırlanırken çok dikkat edilmeli ve yeni bir bürokratik yapı yaratmaktan kaçınmalıdır. Atatürk'ün bağımsız kurumlaşma modeli esas alınmalıdır. Aksi takdirde bürokratik mekanizmaların sınırlamaları ile güdümlü yapının baskılarından Türk kültürünü kurtarabilmek olanaksızlaşacaktır. Ara rejimde kurulan Atatürk Akademisi modelinden vazgeçilmelidir. Tarih ve Dil Kurumları birer devlet dairesi olmaktan kurtarılmalıdır. Ancak o zaman bilimin ve kültürün özgün ve bağımsız iç dinamikleri çalışabilecek ve ulusal kültürümüzün canlılık kazanarak gelişmesine yardımcı olabilecektir. Yeni bakanlık yapılanması kültürün çeşitli dallarını devlet dairesine dönüştürmekten şiddetle kaçınmalıdır. Atatürk Akademisi modelinin ne kadar başarısız kaldığı onbeşyıllık deneyim ile ortaya çıkmıştır. Tarih ve Dil Kurumları devlet dairesine dönüşünce eski etkinliklerini yitirmişlerdir. Benzer durumlar, plastik sanatlar, tiyatro ve sinema içinde yaratılmalıdır. Bakanlık içinde yer alan bugünkü genel müdürlükler ve daire başkanlıkları olabildiğince bağımsız yapılarda yeniden örgütlenmelidirler. Devletin ortam hazırlayıcı ve yardım edici eli bu bağımsız kurumların arkasında olmalı ama, hükümetlerin belirli siyasetler doğrultusunda güdümleyici baskılarından uzak bir çalışma düzeni bu tür bağımsız kültür kurumları için gerçekleştirilmelidir.

Ancak böyle bir düzen oluşturulduktan sonra kültürel gelişmenin özgün, özgür ve özerk iç dinamiği çalışmaya başlayabilecek ve toplum içindeki doğal gelişmelerle bütünleşerek kendi kültürel sentezine yönelebilecektir. Böylesine bir sentezci yaklaşıma yönelmedikçe, yukarıda belirtilen çelişkilerden Türk kültürünü uzaklaştırabilmek olanaksızdır.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyetini bir ırk veya din esasına dayanarak kurmamıştır. Çeşitli etnik kökenlerden gelmiş olan Türkiye halkını ulusal sınırlar içinde Türk ulusu olarak kabul etmiş ve "Ne Mutlu Türküm Diyene" demiştir. "Ne mutlu Türk ırkından gelene" dememiştir. Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı ırkçı değil ama, ulusal sınırlar içinde yaşayan tüm halkın birliğine ve kardeşliğine dayanmaktadır. Çok büyük bir ülke olan Türkiye'de çeşitli kökenlerden gelen kitleler kardeşçe bir arada yaşamaktadırlar. Bu nedenle Türk-İslam sentezi diye bir kültür politikası ne bizim ulusal koşullarımıza ne de çağımızın gerçeklerine uymamaktadır. En kısa zamanda bu yaklaşımdan uzaklaşılmalıdır. Aksi takdirde hem toplumumuzda bölücü eğilimler hem de dışa dönük tutumumuzda ırkçı ve savaşçı eğilimlerin öne geçmesi için kendiliğinden bir kültürel yapı yaratılacaktır. Bu da, ikibinli yılların Türkiyesinde yeni sıkıntıların kaynağı olacaktır. İleriyi yerinde görebilen Mustafa Kemal'in gerçekci ve bilimsel tutumuna yeniden dönülmelidir. Bugünün koşullarında batı güdümlü Türk-İslam sentezi politikasının alternatifi Atatürkçü kültür politikasıdır. Türkiye Cumhuriyetini çok zor koşullarda kuran ulusal önderimiz bizim koşullarımıza hangi kültür politikasının gideceğini de yerinde belirlemiştir. Çağdaş uluslar ailesinin onurlu üyesi olabilmemizin yolu, Atatürkçü, laik ve çağdaş bir kültür politikasından geçmektedir. Hükümetimizin bu gerçeği yerinde bilmesinde yarar vardır.

Kültür yaşamımıza baktığımızda en önemli sorunların başında özgürlük sorunu gelmektedir. Hem bütün dünyaya "dışa açıldık" diye sözler söylenmekte hem de ülkemizde SS Kararnameleri denen Sansür ve Sürgün Kararnameleri yayınlanmaktadır. Nazım Hikmet'in eserlerini devlet tiyatrolarında oynatacağını kültür bakanımız

açıkca ilan ederken buna devlet tiyatroları genel müdürü karşı çıkabilmekte, özgürlükçü görünüm vermeye çalışan sayın bakan da Sansür ve Sürgün kararnamelerinin altını imzalayabilmektedir. Bir hükümet ya sansürcüdür ya da özgürlükçüdür. Bunun ikisi birarada olamaz. Sayın bakan hem özgürlükçü görünümü hem de sansürcü uygulamayı bir araya getirebilmiştir. Kendisini bu açıdan kutluyoruz. Türk kültür tarihi açısından unutulmaz bir örnek vererek tarihe geçmiştir. Kültür konularında kitap yazmış bir bakanın en azından böylesine sansürcü kararnameler gündeme geldiğinde istifa etmesi beklenirdi. Ne yazıktır ki, kabinenin bazı üyelerinin zamanı gelince hazırladığı istifa işlemini sayın Kültür Bakanı bir türlü uygulayamamıştır. Bu durumda, özgürlükçü görünümün içtensizliğini, yetersizliğini kamuoyumuz takdir etmekte serbesttir.

Sayın bakan sürekli olarak, Türk asıllı ülkelere ve Türk azınlıklarının yaşadığı bölgelere giderek bazı kültürel çalışmalar planlamaktadır. Eski partisinin dünya görüşünün paralelindeki bu uygulamaları açısından kendisi başarılı görünmektedir. Macaristandaki Gülbaba türbesinin kültür merkezine dönüştürülmesi, Kazakistan'daki bazı kültür eserlerinin onarılması, Azerbaycan ile kültürel ilişkilere girilmesi gibi konular sürekli olarak Kültür Bakanlığının gündeminde öncelikli yere sahiptir. Acaba bu gibi girişimlerle mi, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Topluluğuna üye olacaktır? Yoksa, gene Osmanlı döneminde olduğu gibi Türk asıllı ulusların ve islam dünyasının koruyuculuğuna mı soyunulmaktadır? Hangisi hükümetimizin kültür politikasıdır? Türkiye Cumhuriyetinin kültürel açıdan dünyada önde gelen bir yere sahip olması gene Orta Asya steplerinde Enver Paşa gibi macera aramakla mı mümkün olacaktır? Bu gibi sorulara sayın bakanımızın yanıt getirmesini istiyoruz. Kendi ülkesindeki yayınevlerini, ciddi çalışan kültür ve sanat kuruluşlarını desteklemekten aciz görünen Kültür Bakanlığının, Orta Asya steplerindeki kültürü canlandırmaya çalışmasının cumhuriyetçi kültür politikası ile ilgisi var mıdır? Türkiye devletinin bir cumhuriyet mi yoksa bir imparatorluk mu olduğunu kendisine sormasını gerektirecek kadar bu çelişkili tutumlardan kurtulmadıkça kültürel atılım yapılabilmesi düşünülemez. Avrupalıların Türkleri yeniden Orta Asya'ya sürme

çabaları yüzyıllardır devam etmektedir. Kültür Bakanlığımız da Avrupalıların bu niyetlerini kabul mü etmektedir? Şimdiki ülkemiz ve ulusal sınırlarımız içinde yaşayan halkımızın kültürel gereksinmeleri dururken, sınırdışı kültürel yatırımların anlamı nedir? Acaba bütün kültür ve sanat sorunlarımız çözüldü de şimdi sıra yurtdışındaki Türklerin sorunlarına mı geldi? Önce kendi vatanımızdaki sorunlarımızı çözemezsek dışarıya kolumuz güçlü uzanamaz. Türkiye'deki kültür ve sanat sorunlarını çağdaş anlamda çözüme kavuşturamayan bir hükümetin yurtdışındaki Türkler veya kendi ülkelerinde yaşayan Türk asıllı uluslar için fazla yapabileceği şey yoktur. Bir kolumuzun Kazakistan'a bir başka kolumuzun Avrupa'da yaşayan türklere uzanabilmesi için, kültür sorunlarını çözmüş ve her bakımdan güçlü bir ülke olmamız gerekmektedir. Eğer bu aşamaya gelinemezse, bu tür dışa dönük girişimler macera olmanın ötesine gidemeyecektir.

Türkiye'nin halen birçok ülkede kültür temsilciliği bulunmaktadır. Bunlar yeterli düzeyde örgütlenmemiştir. Birçok önemli ülkede halen kültür ateşeliğimiz yoktur. Var olanlarda ise, bakan yakınları veya politikacı yakınları ile akrabalarına yurtdışı tatil ve gezme imkanı yaratabilmek amacıyla ilgisiz ve yetkisiz tayinler yapılmaktadır. Böylece hem devletin olanakları çarçur edilmekte hem de ülkemizin yurtdışında kültürel tanıtımı gerçek anlamıyla yapılamamaktadır. Kültür ile hiç ilgisi olmayan bir takım kişilerin belirli kariyer veya sınav koşullarını yerine getirmeden yurtdışına kültür ataşesi veya temsilcisi olarak göndermenin cezasını yıllardır Türkiye Cumhuriyeti çekmektedir. Daha fazla gecikilmeden bütün önemli ülkelerdeki temsilcilikler kurulmalı ve yetkili ve ilgili kişilerin ve özellikle dil bilen elemanların bu temsilciliklerde görevlendirilmeleri sağlanmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi için yeni bazı örgütlenmelerin gündeme getirildiği anlaşılıyor. Neden yalnız güneydoğu Anadolu için böyle bir örgütlenme düşünülüyor. Doğu Anadolu, Karadeniz veya Ege bölgesi kültür yönünden daha mı ileridir. Eğer böyle bölgesel bir örgütlenme ağı kurulacaksa, bunun bütün bölgelerimiz için ele alınmasında yarar vardır. Kültür Bakanlığının merkezi

örgütlenmesinin yanı sıra, taşra örgütünün yeniden ele alınması ve günün gereksinmeleri doğrultusunda yepyeni bir örgütlenme modeli geliştirilmesinde sayısız yararlar bulunmaktadır. GAP için televizyon kanalı anlamlıdır. Ama böyle bir kanalın tüm taşraya dönük ele alınması gene tutarlı bir kültür politikası içinde anlam kazanacaktır.

Günümüzde birçok gazeteci ve yazar hapiste bulunmaktadır. Günlük veya haftalık gazetelerin yöneticileri sorumlu müdürleri halen içeride yatmaktadırlar. Özgürlüklere saygılı olduğunu söyleyen bir yönetimin ve kültür bakanının zamanında bu tür olayların görülmesi son derece düşündürücüdür. Ülkemizde halen bir komünist partisi kurulmuş olmasına rağmen komünizm propagandasından bazı yazar ve fikir adamları ceza çekmektedirler. Bu tür çelişkiler sürüp gittikçe, Avrupa'nın bizi üye olarak kabul etmesi son derece zordur. Sayın Kültür Bakanı bir düşünce affını neden gündeme getirmemektedir. Neden eski silahlı sağ eylemcilerin affını sağlayacak kısmı yasal değişiklikler yoluna gidilmektedir. Bu mudur demokrat olmak veya görünmek? En kısa zamanda bir düşünce affını bu hükümet gerçekleştirmedikçe, Avrupa Topluluğuna üyelik için başvurunun hiçbir anlamı kalmamaktadır. Avrupalı ülkelere, biz kendimiz bu tür çelişkilerle haklı gerekçeler vermekteyiz. Çağdaş dünya ile bütünleşme yolunda tüm kısıtlamalardan ve yasaklardan kurtulmak zorunda olduğumuzu unutmamalıyız.

Türkiye'nin tanıtılması için son yıllarda bazı sergiler yurt dışında açılmaktadır. Ne var ki, bu sergilerde bazı önemli tarihi eserlerimiz kaybolmuştur. Türkiye'nin zenginliklerini tanıtmak için yurtdışında sergi açmak zorunda değiliz. Gerekli tanıtma yöntemleri ile ülkemizi yurt dışında tanıtabiliriz. Belirli yerlerde, belirli ısıda ve nem derecesinde kalması gereken tarihi eserlerimizi yurt dışına çıkardığımız zaman bu zenginliklerimizin bozulmasına da neden olmaktayız. Hiçbir büyük ülke kendi tarihi eserlerini yurt dışına taşımamakta ama onları oldukları yerde tüm dünyanın incelenmesine sunmaktadır. Bu eserlerin yerine ressamlarımızın ve diğer sanatçılarımızın çağdaş eserlerini yurt dışına gönderebilir. Bu gibi sergilerin yurt dışında daha fazla açılabilmesi için gerekli yasa değişiklikleri bir an önce yapılmalıdır.

Türkiye son yıllarda televizyon çıkartmasına uğramıştır. Her yıl yeni bir kanal devreye girmekte ve uzay kanalları da artık her yere yayılmaktadır. Zaten okumaz durumda olan Türk toplumu artık iyice kitap ve yayın okunamaz noktaya sürüklenmiştir. Artık ülkemizde kitap satılmadığı için yayınevleri kapanmakta, kitapçılar ise başka şeyler satmak zorunda kalmaktadır. Türkiye'de yeniden kitaba saygınlık kazandırılmalıdır. Yayınevleri de, tiyatrolarda olduğu gibi belirli bir program çerçevesinde desteklenmelidir. Ülkemizin her köşesinde yeni kitaplıklar açılması ve her yeni çıkan kitaptan birer adet devlet tarafından alınarak kitaplıklara armağan edilmelidir. Ancak bu yoldan, kitap ve yayınevleri desteklenebilir. Kitaplıkların etkinliği artırılabilir ve halkımızın daha kolay koşullarda kitap okuması sağlanabilir. Bunun için yeni bir kampanya ve seferberliğin Kültür Bakanlığınca yapılmasında yarar vardır. Kitaba saygınlık kazandırması gereken hükümetimizin kitap fiyatlarından alınan KDV oranını artırması büyük bir çelişkidir.

Devlet sanatçılığı da ülkemiz üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur. Belirli kıstaslar veya bilimsel ölçüler kullanılmadan verilen "Devlet Sanatçılığı" ünvanları kültür ve sanat dünyasında önemli bir rahatsızlık yaratmaktadır. Müzik ve tiyatro alanlarında verilen bu ünvan nedense yazın alanında verilmemektedir. Dünya çapında tanınan çok ünlü yazarlarımıza, ozanlarımıza neden devlet sanatçılığı ünvanı verilmemektedir? Siyasal ayırımların ötesinde, artık yazarlarımız ve ozanlarımıza da belirli ölçüler içinde bu ünvan tanınmalıdır. Ancak bu yoldan ülkemiz daha iyi tanınabilir ve tanıtılabilir. Neden tanınmış yazar ve bilim adamlarımız ülkemizi önemli ülkelerde kültür ataşesi olarak temsil etmesin? Birçok ülke yazarlarını ve sanatçılarını elçi olarak önemli ülkelere göndermekte ve onlar aracılığı ile dışarıda olumlu imajlar yaratabilmektedir. Türkiye'de aynı yola gidebilir ve yazarları sanatçıları ile kendisini daha iyi tanıtabilir. Unesco ve benzeri uluslararası kuruluşlarda gene iyi dil bilen yazar ve sanatçılarımızın ülkemizi temsil etmelerinin sağlanması, Türkiye'nin çağdaş dünyaya yansıyan yüzünü değiştirecek ve olumlu imajlar yaratacaktır.

Son yıllarda dünya çapında meydana gelen değişmeler ülkemizin

bölgemizdeki ve dünyadaki yerini sarsmıştır. Türkiye'nin batılımı yoksa doğulu mu olduğu sorusu artık daha çok düşünülmeye başlanmıştır. Dış dünyadaki değişmelerin ülkemize yansıması ise önemli bir kimlik bunalımını gündeme getirmiştir. Türkiye'yi geriye çekmek isteyenler ile, batı sisteminin dümen suyunda bağımlı bir ülke yaratmak isteyenler yeniden atağa kalkmış görünüyorlar. Böylesine bir çıkmazdan kurtulabilmek için Türkiye'nin çok ciddi bir kültür politikasına gereksinmesi vardır. Türkiye artık var olan koşulların ve gelecekteki gelişmelerin değerlendirmesini tam olarak yapmalı ve geleceğin dünyasına yansıyacak olan kimliğini iyi belirlemelidir. Bunun da yolu çağdaş ve ulusal bir kültür politikasının demokratik yollardan geliştirilmesinden ve uygulamaya aktarılmasından geçmektedir. Başdöndürücü hızla gelişen değişmelerin olumsuz rüzgarlarına karşı ancak böylesine bir politikanın kültür alanında kararlı biçimde uygulaması ile Türkiye ayakta kalabilecek ve Mustafa Kemal'in deyimi ile, uygar uluslar ailesinin onurlu bir üyesi olarak hakettiği yere gelebilecektir. Kültür Bakanlığının böylesine bir başarıda payı olabilmesi için çağdaş, ulusal ve demokratik bir kültür politikasının bir an önce uygulama alanına aktarılmasında zorunluluk vardır.

III. BÖLÜM

KÜLTÜR YÖNETİMİ

Her alanın olduğu gibi kültür ve sanat işlerinin de bir yönetimi vardır. Doğanın yapısından gelen çeşitli gereksinmeler yönetimi zorunlu kılmaktadır. İnsan gerçeği ve insan topluluklarının yapısı yönetim denen bir olguyu kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmıştır. Yönetimsiz bir toplum düşünülemeyeceği gibi gene yönetimsiz bir işlev veya görev alanı da düşünülemez. Bir yerde nasıl ki bir toplulukla beraber yönetim de düşünülüyorsa, gene bir işlev veya görev alanında da yönetim söz konusudur. Kültür ve sanat alanları da kendilerine özgü bir yapıya sahip olduklarından diğer alanlardan farklı işlev olarak ortaya çıkarlar. Kamu yararı açısından zorunlu olarak yürütülmesi gereken işler eğer farklı işlevler olarak ortaya çıkıyorsa o zaman bunların da ayrı yönetimleri olması gerekmektedir. Devlet ve kamu yönetimi açısından da birbirine benzemeyen her işlevin ayrı bir yönetimi bulunması genel kural olarak benimsenmektedir. Diğer alanların nasıl ki ayrı yönetimleri varsa kültür ve sanat dünyasının da kendine özgü bir yönetime sahip bulunması doğal karşılanmalıdır.

Kültür yönetimi üzerinde durmadan önce, kültür konusuna eğilmekte yarar vardır. Tanımı açısından ve ne olduğu sorunundan konuya bakıldığı zaman kültür konusunun çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip bulunduğu görülmektedir. Kültür sorununu ve bu sorunun çeşitli yönlerini gerektiği gibi değerlendirebilmek için öncelikle doğru sayılabilecek bir kültür kuramına ve anlayışına sahip olmak gerekir. Böylesine bir kuramın oluşturulabilmesi veya geliştirilebilmesi ise öncelikle bu tür kültürel olguların bilimsel dünya görüşü ile yorumlanmasına ve açıklanmasına, karşıt kültür kuramlarının eleştirilmesine, günümüzde ortaya çıkan görüşlerin yetersizliklerinin, sınırlılıklarının ve yanılgılarının üzerinde durul-

masına bağlıdır. Kültür anlayışları ise tarihsel süreç içerisinde ortaya çıktıkları ve çeşitli yönlerden bağlı oldukları kültürün ayrılmaz parçalarıdır. Bağlı oldukları toplumsal yapıyı ve değer yargılarını gösterirler. Ülkenin doğal koşullarından toplumun sosyal özelliklerine kadar her şey kültür açısından belirleyici bir öğedir. Bu kadar çok yönlü bir kavram ve alanın değerlendirilmesi hiçbir zaman tek yönlü olamaz. Değişik alanlardan çeşitli öğelerin içerisine belirleyici olarak girdiği kültür aslında bir genel toplam olarak ortaya çıkmakta ve değişen özelliklere göre kimlik kazanmaktadır. Her toplumun veya ulusun bu nedenle değişik kültürleri vardır, bunlar arasında yakın ilişkiler ve ortak özellikler bulunabildiği gibi bütünüyle tersi de olabilir, hiçbir ilişki görülemeyebilir.

A- KÜLTÜR ÜZERİNE

Latince kökenden, cultura sözcüğünden gelen kültür, genel olarak işleme veya toprağı işleme anlamındadır. İnsan emeği ve insanın doğaya karşı etkin ve dönüştürücü çabası ile yakın ilişkisi bulunan kültür, bir başka anlamda insansal etkinlikler sonucunda ortaya çıkan ikinci bir doğa olarak benimsenebilir. İnsanların üretici çabalarının sonucunda ortaya çıkan ürünler ve değer yargıları kültürü belirlemektedir. İnsanlar doğayı dönüşüme uğratırken bunu belirli bir ereğe göre, kendi gereksinmelerini karşılamak üzere yaparlar. İnsanların kültürel gelişmişlik düzeyleri de onun doğayı egemenliği altına almasının, doğayı insancıllaştırmasının kendi gereksinimleri ve çıkarlarıyla uyumlu bir durumu getirmesinin başlıca göstergesidir. Bu açıdan, ancak belirli bir tarihsel aşama içerisinde insancıllaştırılmış biçim altında insanın gereksinimlerine karşılık veren nesneler kültür ürünleri olarak algılanabilirler. Dolayısıyla kültür ürünlerinin niteliği insanın yaratıcılık ve gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu kadar bu aşama içerisindeki kültürel değerlerin kendisini de oluştururlar. Kültürün oluşması kadar, kültür ürünleri ile onların nitelik ve değerlerinin oluşması da insanların eylemselliği, üretici ve doğayı insancıllaştırıcı çalışmaları ile ölçülmekte, insanların kendi gereksinmelerine karşılık verebilmeleriyle belirlenmektedir. Bu açıdan insanların üretici etkinlikleri kültürel gelişmenin başlıca aracı olarak ortaya

çıkmaktadır. İnsanlar doğayı değişime uğratırken kendileri de değişmekte dış çevre ile karşılıklı etkileşime girmekte, hem dış çevre insanları hem de insanlar dış çevreyi biçimlendirebilmektedirler. Kültürün tarihsel gelişimi insanların çalışma süreciyle, kendi toplumsal ve doğal koşullarını etkin bir biçimde dönüştürebilmesiyle ve kendi gereksinmelerini karşılayabilecek tüm değerleri yaratabilmesiyle doğrudan doğruya bağlantılıdır. Kültür bu nedenle, insanların tüm yaratıcı etkinliklerini ve de kültürel değerlerin üretimindeki etkinliğinin kendisini de içermektedir.

Bu genel belirlemelerin ışığında kültür olgusuna bakıldığında, insanların tüm yaratıcı etkinliklerini, bu tür çalışmalar sürecinde ortaya çıkan değer yargıları ile beraber kavramın içeriğini belirledikleri görülmektedir. Kültür aynı zamanda bir tarihsel olgu olarak insan topluluklarının tarihsel ve toplumsal gelişme yasalarına bağlıdır. Toplumların belirli kültür düzeyleri, kültürel değerleri ve kültürel gerçekleri ancak kendi üretim biçimleri ve toplumsal konumuna göre değişen iç ve dış dinamiklere bağlı bulunmaktadır. Kültürü böylesine bir bağımlılığın dışında düşünebilmek olanaksızdır. Bir toplumun bütünün, tek bir kesimin veya bireyinin gelişimleri göz önüne alındığı zaman kültür sözcüğünün birbirinden farklı çağrışımlar uyandırdığı gözlemlenmektedir. Bireyin kültürü toplumun kültürüne, toplumun kültürü de tek tek bireylerin kültürüne doğrudan doğruya bağlı bir görünüm sergilemektedir. İlk olarak incelenmesi gereken de toplumun geneli ile ilişkisi açısından kültür sözcüğünün öz anlamıdır. Belirli bir grubun veya toplumsal kesimin kültürü toplumun daha az gelişmiş bulunan çoğunluğu ile karşılaştırıldığı zaman daha belirgin bir anlam kazanmaktadır. Kültür kavramının genel içeriği saptanırken ve sınırları çizilirken bireyler ile toplumun veya belirli kesimlerin amaçlarını birbirinden ayırmak zorunluluğu vardır. Eğer bu yapılmazsa içinden çıkılamayacak bir karmaşaya sürüklenme tehlikesi her an için vardır.

Kültür insanlarla ilgili herşeyi içeriğine alır. İnsanların yarattığı herşey ve geliştirdiği tüm değer yargıları kültürün içeriğini belirle-

yen öğelerdir. Ne var ki, kültürün anlamı üzerinde birbirinden değişik çeşitli yaklaşımlar olmuştur. Önde gelen ve genel benimsenme gören yaklaşım Taylor'un tanım denemesidir. Çeşitli tanımların bulunmasına karşın Taylor bütüncül bir yaklaşımla genel olarak benimsenen önemli bir tanım geliştirmiştir. Taylor'a göre; kültür, toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenek ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan genel ve karmaşık bir bütündür. Bu tanım benzer türden olmayan dört ana değişkeni kültürün bütünlüğü kavramı içerisinde birbirine bağımlı kılmasıyla dikkati çekmektedir. Bu değişkenler toplum, insan, kültürel içerik, öğrenme eylemleridir. Tanım aynı zamanda kültür ile bütünlük kavramları arasında ve kültürün bütünlüğünü oluşturan ana değişkenler arasında çeşitli ilişkiler kurmakta, değişkenlerin bazı belirgin veya açık olmayan özelliklerine değinmektedir. Kültür kavramı ile bütünlük kavramı arasında anlamsal açıdan bir ilişki ve özdelik kurulmaktadır. Kültürün ne olduğu belirlenmiştir. Kültür, bütünlük kavramına bağlanırken, kültürün somut bir eyleme, olgu veya şey değil soyut kavramsal bir yapı ve ilişkiler alanı olduğu ortaya konmaktadır. Tanım insanı soyut kavramıyla yetenek ve alışkanlıklar sistemi arasına bir varlık alanı olarak yerleştirirken kültürel içeriğin insanlar tarafından kazanıldığı gözlemine ağırlık vermektedir. Tanımın en güçlü yanı kültürel içeriğin insanlarca öğrenilmesinde yatmaktadır. Kültür, insan ve kültürel içerik üçlüsünden kültür öğrenen insan çıkarsa geriye ne kültürel içerik ne de kültürün sürekliliği kalmaz. Tanımda kültürün bütünlüğüne koşut olarak içeriğin de bütünsel niteliği getirilmektedir. Kültür tanımın da kültürel içeriğini kazanan insanın bir toplumun üyesi olmadan da alışkanlıklar kazanabileceği düşünülebilirse tanım bunları kültürel içerik dışında tutmaktadır. Tanım, kültürün açık-seçik gözle görülebilen nesnel bir bütünden çok soyut ve öznel bir bütün oluşuna ağırlık verirken, kavram ile onun dört ana değişkeni olan insan, toplum, öğrenme süreci ve kültürel içerik arasındaki ilişkilerin çokluğuna ve karmaşıklığına değinmektedir. Kültür, bütünü bir toplum üyesi olan insanın kazandığı yetenek ve alışkanlıklar gibi kültürel içeriğin karmaşık bir

işlevidir. Kültür; toplum, insan, öğrenme süreci ve kültürel içerik gibi değişkenlerin genel işlevidir. Bütünsel bir kültür yaklaşımında değişkenlerin görevsel ilişkilerinden sözedilebilir.

Kültür konusunda netliğe kavuşabilmek için, çeşitli anlamlar arasında ilişkileri göz önüne almak zorunludur. Tek bir anlam ile kültürün ele alması sığlık çizgisine kadar gidebilir. Bu nedenle hem bütüncü hem de çok yönlü bir kültür yaklaşımını temel almakta yarar vardır. En geniş anlamda kültür soyut kavramları anlayabilme ve kullanabilme biçiminde tanımlanabilir. Kültür genel bir varlık alanı olduğu kadar, kişiden kişiye değişen bir öznel yana sahiptir. Belirli değerleri okuyarak, görerek, öğrenerek sahip bulunan kişiler toplum içerisinde kültürlü insan diye tanımlanırlar. Kültürün her dalında insanların ileri olmaları düşünülemeyeceğinden bireysel kültür toplumların düzeyleri açısından yeterli bir ölçü değildir. Kültürü herhangi bir kişide veya kişilerin oluşturduğu değişik bir grupta değilde o toplumu meydana getiren daha geniş bir tabanda aramak gerekmektedir. Tek bir daldaki bilgiye dayanarak kültürlü olabilmek olanaksızdır. İnsanlar kadar olduğu gibi toplumlar için de bu durum geçerlidir. Bir kişinin kültürü grup veya toplumun kültüründen soyutlanamayacağı gibi bir kesimin kültürü de bütün toplumun kültüründen soyutlanamaz. Kültür de başarılı değerlendirme için kültürün her anlamının ve boyutunun göz önüne alınmasında yarar vardır. Kültürün farklı dalları arasındaki ortak özellikler birbirinin alanına taşmalar, karşılıklı beğeniler sayesinde kültürün değişik dalları birbirinden kopmadan yaşayabilmektedirler. Genellikle azgelişmiş ülkelerin kültürlerinde farklı kültürel etkinlikler ayrılmaz biçimde birbirine karışmıştır. Kültür alanlarının arasından ayrılma ve uzmanlaşma toplumların gelişme süreleri ile çok yakından bağlı bir olgudur. Bir toplumda kurumların işlevleri farklılaştıkça ve çoğaldıkça çeşitli kültür düzeylerinin ortaya çıkması gerçekleşmektedir. Hem grupsal hem de toplumsal kültürel ayrı ayrı belirginlik kazanmaktadır. Değişik kültürler arasında ilişkilerin kurulabilmesi ve geliştirilebilmesi daha çok kişilerin veya yönetimlerin tutumlarına bağlı bulunmakta, toplum içerisinde

gelişme gösteren yaygın anlayışa ve inançlara göre bu tür yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu açıdan bireysel kültürler ile toplumsal veya resimsel kültürlerin birbirlerini tamamlayan veya etkileyen yanları bulunmaktadır. Aynı yapı içerisindeki etkileşimler o toplumun kültürel iç dinamiğinin oluşmasına ve etkin biçimlerde çalışarak ilerlemeyi gerçekleştirmesine katkıda bulunmaktadır.

Kültür doğrudan doğruya insanoğlunun yaşam sorunları, geleceğe dönük amaçları, yazgısı, topluma ve dünyaya bıraktıkları ile bağlantılıdır. Kültür, simgesel görüntüsünü yaratırken aynı zamanda insanları da yaratıcılığa doğru sürüklemekte ve böylece kendi sürekliliğini de sağlamaktadır. Önceden var olan kültür belirli bir dönemde yaşayan insanlara nasıl bir kalıt olarak geçmişse, bu kültüre sahip olan insanlar da içinde büyüdükleri bu kültür alanının verilerinden yararlanarak etkinliklerde bulunacaklar ve kendi kültürlerinin ilerlemesini ve gelişmesini böylece kendiliğinden bir süreç içerisinde gerçekleştireceklerdir. Eski kültürden insana geçen etkileşim insanların etkinliği ile yeni bir kültür yaratarak sürekli devingen bir yapı oluşturmaktadır. İnsan toplumlarının tarihi incenlendiği zaman böylesine bir sürecin hemen her yerde ve dönemde işlediği anlaşılmaktadır. Uygarlıkların doğması ve gelişmesi böylesine bir sürecin sonucunda tarih sahnesine çıkmıştır.

Kültür ve uygarlık arasında çok yakın ilişki ve bağlar bulunmaktadır. Bazı düşünürler daha da ileri giderek ikisinin aynı şey olduğunu ileri sürmüşler, bazıları da kültürü ve uygarlığı birbirlerine dayanarak tanımlamaya çalışmışlardır. Özellikle kültürün tanımında meydana gelen güçlükler uygarlık kavramının öne çıkmasına ve bu kavrama dayanılarak bazı tanım denemelerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Eldeki bilgi ve verilerin eksik kalması uygarlık kavramının kültür açısından öne geçmesine yardımcı olmuştur. Her insan grubunun kendine özgü bir kültüre sahip olması benimsenirken bu kültürün var olan eski uygarlığın sonucu olabileceği benimsenmiştir. Gene buna karşıt biçimde toplumda var olan kültürel birikimin bir süreç sonra da yeni bir uygarlığın doğuşuna giden yolu açabileceği de söylenebilir. Toplumların tarihi kültür ve uygarlıkların karşılıklı olarak birbirlerini

yaratmasının anlatımı ile içerik kazanmaktadır. Kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılamayan kültür ve uygarlıklar her zaman için birbirlerinin yaratıcısı veya sona erdiricisi olmuşlardır. Her uygarlık kendi kültürünü yaratabildiği gibi, her kültür de yeni bir uygarlığın hazırlayıcısı olabilmiştir. Böylesine bir karşılıklı etkileşim toplumların daha hızlı bir ilerleme ve gelişme süreci içerisinde yaşam bulmasına katkıda bulunmuştur. Kültürün ne olduğunu anlayabilmek için uygarlığa, uygarlığın ne olduğunu anlayabilmek için de her zaman kültür kavramının varlığına gereksinme duyulmaktadır. Kavramların netleştirilmesinde bu açıdan karşılıklı ilişki öncelikle göz önünde tutulmalıdır. Bir toplumun yaşam biçimini ve düzeyini yansıtan bu iki kavram birbirlerini tamamlar niteliktedir. Kültür ile uygarlık arasında büyük fark görenler bile karşılıklı yakın etkileşimi benimsemek zorunda kalmışlardır. Kültür yönetimi açısından konuya bakıldığı zaman ise ileri uygarlıkların kültür olgusuna daha çok önem verdikleri ve daha gelişmiş yönetim sistemleri oluşturdukları görülmektedir.

İçinde kültür sözcüğü bulunan bir konuda yaygın olan tutum, işe kültürü tanımlamakla başlamaktır. Bazı incelemelerde bu tanım çok kısa bazılarında ise çok uzun yapılmakla ne var ki hepsinin yaklaşımları gene de yeterli olamamaktadır. Kültürün bir tanım içerisinde tutuklanamayacak kadar çok yönlü ve siyasal, toplumsal, ekonomik düzenlere göre değişken bir kavram olması böylesine bir durumun ortaya çıkmasının nedenidir. Öznel veya ideolojik yaklaşımlarda bir yan diğer yanların kültürünü yadsıyarak kendi tanımının dışında bıraktı mı, kültür konusundaki kargaşanın daha da artmasına yardımcı olmaktadır. Değişen yaklaşımlar nedeniyle herkesin üzerinde birleşebileceği genel bir kültür tanımı verebilmek olanaksızdır. Ele alınan konunun açıklanması veya netliğe kavuşturulması açısından kültürün genel olarak ele alınması, bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmeye çalışılması ve ilgili bazı kavramların yardımları ile açıklamalar geliştirilmesi daha yararlı olmaktadır.

B- KÜLTÜRÜN YÖNETİMİ

Kültür yönetiminin iki yönü vardır. Birinci yönü kültür ile ilgili olanı diğeri de yönetim ile ilgili olanıdır. Bu açıdan kültür yönetimi birleşik bir kavramdır. Konuya kültür açısından bakıldığında kültür kavramını açıklığa kavuşturan bir tanım denemesi yapılabilir. Sorun yönetim açısından ele alındığında ise yönetim biliminin genel verileri açısından bir yaklaşımla yönetimin bir alt bölümü olarak kültür yönetimi için bir tanım denemesi geliştirilebilir. Kültür dünyasının kendisini yönetmesi kültür yönetimi kavramı içerisine girmektedir, ne var ki benzer biçimde bir ülkede var olan yönetimin kültür konularını da düzenlemek ve yönetmek gereksinmesi ile bazı adımlar atması da gene kültür yönetimi kapsamı çerçevesindedir. Kültür yönetiminin ne olduğunu anlayabilmek için hem kültür kavramının hem de yönetim kavramının açıklığa kavuşturulması gerekir.

Kültür kavramı yukarıda açıklığa kavuşturulduktan sonra yönetime bakıldığında gene çeşitli ve birbirinden uzak tanım denemeleriyle karşılaşılmaktadır. Konuya genel açıdan bakıldığında; iki veya daha fazla insanın bir araya gelerek bir küme oluşturdukları zaman bu kümeyi oluşturan kişilerin amaçlarının gerçekleşebilmesi için üyelerinin birlikte çalışmaları gerekmektedir. Kümeyi oluşturan üyeler amaçlarını gerçekleştirebilmek için küme amaçlarını kendi bireysel amaçlarının üstünde tutmak zorunda kalabilirler. İşte yönetim gereksinmesi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yönetim bir olgu olarak ortaya çıkacak ve küme amaçları doğrultusunda küme üyelerini yönlendirmeyi ve onların çabalarını eyleme dönüştürmeyi sağlayacaktır. Yalnızca iki bireyin çabalarını eşgüdümlemek söz konusu olduğu zaman bile yönetim gereklidir. Bir grubun ya da biçimsel örgütün amaçlarını gerçekleştirirken başarılı ya da başarısız olmasından baştaki yönetim sorumlu olacaktır. Disiplin olarak ele alındığı zaman yönetimin bir süreç olarak düşünülmesi gerekmektedir. Yönetim kavramı öncelikle eş amaçlı kişilerden oluşan bir örgütsel yapıyı, örgütsel amaçların en akılcı olaylardan gerçekleştirilmesine dönük bir eylemler dizisini varsaymakta, daha da önemlisi evrensel nitelik taşıyan planlama, örgütlenme, personel

alma, yönlendirme, eşgüdüm ve denetleme eylemlerinin uygun biçimlerde dizilip etkileşmelerini ortaya çıkardığı karmaşık bir süreçte somutlaşmaktadır. Bu durumda yönetim, devlet görevlilerinin özlük işlerini düzenleyen bir yöntem değil, işyeri ilişkilerinden kamu maliyesine, ekonomiden hukuka kadar uzanan geniş bir yelpazedeki bilim dallarının kesişme noktasında beliren ve onların özyönetimlerinden yararlanılmasını zorunlu kılan disiplinlerarası bir disiplin olarak belirginlik kazanmaktadır. Ne var ki, yönetimin bu belirleyici özelliğinin kendilerinden yararlanılan bilim dallarınca benimsenmesi kolay olmamıştır.

Yönetimin evrensel sayılması hem özel hem de kamu alanındaki ilkelerin birbirine yaklaşmasına ve son gelişmelerin artık tek bir yönetim olgusundan söz ettirecek düzeye gelmesi nedeniyledir. Devlet ve kamu kuruluşlarında beliren yönetsel sorunların ve yöntemlerin giderek özel işletmelerde de yinelendiği, birisi için önemli ilke ve yöntemin değerleri içinde gerçekci olduğu kesinlik kazanınca yönetim olgusu ve bilimi de evrensellik kazanmıştır. Özellikle batı ülkelerinin kalkınmasında giderek evrenselleşen yönetimin tekniklerinin önemli bir role sahip oldukları görülmüştür. Çağdaş yönetim bilimi işletme ve kamu yönetimleri arasındaki yapay ayrılıklara son vererek evrenselleşmiş, birindeki sorun ve ilkeleri genelleştirerek diğer alan için de öngörmüş ve tek yönetim biliminin kuramsal çerçevesi içerisinde tüm yönetsel bakış açılarını bütünleştirmeye başlamıştır. Yönetimin evrenselleşmesi bütün toplumların benzer yöntemleri ve ilkeleri uygulamasını sağlayarak dünya çapında bir bütünleşmeye doğru giden yolu açmıştır. Devlet yönetiminden kamu yönetimine kadar olan alanlarda artık geniş bir eşgüdüm söz konusudur.

Yönetim ve yönetim bilimi gelişmeleri çeşitli alanların yönetimlerini olumlu açılardan etkilemiş ve çağdaş bir düzey ortaya çıkmıştır. Diğer alanlarda olduğu gibi kültür alanında da yönetim çağdaş bir düzeye gelmiş ve ileri ülkelerde toplumun özelliklerini göz önünde tutan ileri teknikler ve yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. Yönetim ve yönetim biliminin gelişmesi yönetilen

alanları da olumlu olarak etkilemiş daha iyi yönetimin sonucunda bu alanlardaki gelişmeler kısa zamanda ve daha hızlı olarak ortaya çıkmıştır. Kültür ve sanat dünyasının da bu tür gelişmelerden payını aldığını söylemek olasıdır. Bir şey nasıl yönetilirse öyle gider genellemesinin doğruluğu son gelişmelerle de kanıtlanmıştır. İyi ve gelişmiş yönetimlerin kısa zamanda kültürel kalkınmanın hazırlayıcısı ve yürütücüsü olduğu ileri ülkelerin deneyimleri ile kesinlik kazanmıştır.

C- KÜLTÜRBİLİM VE YÖNETİMBİLİM

Bazı önemli kültür bilimciler kültürden kaynaklanan değer yargılarının insan davranışlarının temelini oluşturduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, tek bir toplumda veya aynı ortak kültüre sahip toplumlar içinde insan eylem ve davranışları incelenerek tüm kültür sistemleri için geçerli olacak evrensel sonuçlara ulaşmaya olanak bulunmamaktadır. Bu tür bir yaklaşımın ürünü olan toplumsal bilimlerin içinde doğdukları toplumların değer yargılarından etkilenmeleri ve bu değer yargılarını belirli ölçülerde yansıtmaları kaçınılmaz bir noktaya gelmektedir. Bu genellemeler toplumsal bilimlerin bir başka kolu olan örgüt ve yönetim bilimi için de geçerlidir. Yönetim biliminin önde gelen bazı düşünürleri örgütlenme ile kültürel çevre arasında yakın ilişkileri açıklıkla vurgulamışlardır. Hatta bazıları daha da ileri giderek çağdaş örgüt ve yönetim biliminin bu ilişkilerden ileri derecelerde etkilendiğini ve bu bilim kolunun yerellik niteliğinin genellikle benimsenenden çok güçlü olduğunu ileri sürmektedirler. Yönetim evrenselleşirken bu noktada yerel özelliklerin de etkisi altında kalmaktadır. Her toplum kendi yönetimini oluştururken hem evrensel yönetim biliminin verilerinden hem de kendi toplumunun kültürel özelliklerinden ister istemez etkilenmektedir. Yönetimler istenen doğrultuda etkinlik sağlamak istiyorlarsa bu ikisini eşit oranlarda göz önüne almak zorundadırlar, yoksa eksik ve geri yönetimler söz konusu olabilir. Yönetimin başarısı bilimsel verileri bağlı olduğu kadar, yönetilen toplumun özelliklerine uygun olmasına da bağlı bulunmaktadır.

Yönetim bilimi verileri ve gelişmiş tekniklerini aktarmakla yeti-

nen ülkelerin gerektiği gibi kültür alanlarını yönetemedikleri de açıkca görülmüştür. Hem yönetimin kültürü hem de kültürün yönetimi bilimsel veriler kadar o ülke ve toplumun özelliklerine bağlı bulunmaktadır. Yönetim bilimi öğretiminde bilginin içinde bulunduğu toplumun kültür ve değer sistemlerinin, toplumda var olan kültür ve değer sistemleri özelliklerini toplumdaki kültürel değişimin yönü ve bu özelliklerin gelecekte alacağı verilerin değişik noktalarda nasıl kullanılacağının öncelikle öğretilmesi gerekmektedir. Bir yandan bu konulara dikkat edilirken diğer yandan da örgütün bir yönetim bilimi ve sistemi geliştirme çabalarını aralıksız olarak sürdürmekte yarar vardır. Dış bilgi kaynaklarına bağımlılığın sürüp gitmesine göz yummak beraberinde hem yönetimde yozlaşmayı hem de kültür biliminin verilerini uygulamaya getirirken ulusal kültürün kültür bilim tarafından ortaya konulan gerçeklerini de öncelikle göz önünde tutulması gerekir. Her alanın bir bilim dalı olduğu gibi kültür alanını inceleyen bir de kültür bilim vardır.

Kültürü bir olgu olarak ele alan, ve diğer alanlardan soyutlayarak inceleyen bilim dalına kültür bilim adı verilmektedir. Daha çok toplumbilim ve etnoloji gibi bilim dallarınca incelenen kültürün daha sonraları bu bilim dallarının sınırlarını aşan boyutları anlaşıldığında ortaya salt kültüre yönelik bilimsel çalışmalar çıkmış ve böylece de kültür bilim doğmuştur. Kültür olgusu çok yönlü yapısı nedeniyle hem diğer bilim alanları ile içiçe girmiş bölümlere sahip bulunmakta hem de bütün bunların üzerinde kendi başına özgü bağımsız boyutları taşımaktadır. Bir toplumun kültürü nasıl ki tüm değer yargılarının toplamı oluyorsa kültür bilim de bütün bunları inceleme konusu yapabilir. Ne var ki, bütün bu değer yargılarının yarattığı kültürü bağımsız bir bütün olarak ele alarak incelemek de kültür biliminin konusudur.

Diğer bilim alanlarında olduğu gibi kültür bilim de başka bilim dallarını etkilemeye açıktır. Gerek bilimsel veriler gerekse çalışma ve inceleme yöntemleri açısından diğer bilim dalları ile bir alışveriş burada da söz konusudur. Diğer alanlara oranla daha karmaşık bir yapıya sahip bulunan kültürün tek bir bilimin veri ve yöntemleri kul-

lanılarak bütünüyle algılanması beklenemez. Bu durumda yan bilim dalları ile özellikle sosyal bilimlerle yakın bir işbirliği kültür bilim açısından zorunluluk göstermektedir. Toplumbilim, etnoloji ve etnografi başta gelirken diğer bilim dalları da kültür bilim ve işbirliği yapmaktadırlar.

Yönetim bilimin kültür bilim ile işbirliği yapması diğerleri kadar önem taşımaktadır. Özellikle toplumun bütününe yönelik bu iki dal, toplumu gerektiği gibi yerinde değerlendirebilmek için yakın bir işbirliğine gereksinme duymaktadırlar. Bir toplumun kültürünü bilmeden nasıl ki o toplumu gerektiği gibi yönetebilmek olanaksızsa, o toplumun kültürünü geliştirebilmek için de yönetim bilimi ve yönetimden yeterince yararlanmak gerekmektedir. Bu yadsınamayacak gerçekler, iki alanın giderek daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Böylece ortaya bir kültür yönetimi anlayışı çıkmıştır. Bir devlet veya yönetim kendi toplumunun kültür alanına da sahip çıkmak ve sorunlarını çözmek, işlerini yürütmek durumundadır. Bunlar yerine getirilmezse devletin işlevi eksik kalacağı gibi yönetimin bütünlüğü de bozulabilir.

Devleti devlet yapan ana işlevlerden birisi de kültürdür. Her devlet kendi kamu yönetimini düzenlerken yürütmesi gereken ana işlevlerin başında kültürün de geldiğini unutmamalıdır. Özellikle ulusal kültür açısından her devletin kendi toplumunun ulusal kültürüne sahip çıkması ve onu yönetmesi kaçınılmayacak derecede önemli bir gerçektir. İnsanlık tarihi kültüre önem vermeyen devlet yapılarının kısa ömürlü oluşunun değişik örnekleri ile doludur.

D- KÜLTÜRÜN TOPLUMSALLIĞI

Kültür toplum içerisinde meydana geldiği için birinci özellik olarak toplumsal bir boyuta sahiptir. Bu nedenle kültür bilimde toplumsal bir bilim dalı olarak benimsenebilir. İçinde doğduğu toplumun karakterini ve özelliklerini yansıtan kültür topluma dönük bir olgudur. Toplumun içinden doğduğu kadar toplumun bütününe dönük olan kültür toplumsal olaylar ve olgulardan hemen etkilenen duyarlı bir yapıya sahiptir. Kültür ve toplum arasındaki çok yönlü ilişki ağı bilimsel çalışmaların inceleme konusu olduğu kadar yönetimlerin de

ilgi alanı içerisine girmektedir. Toplumu yönetmek ve yönlendirmek için o toplumun kültürünü tanımak ve bilmek yöneticilerin önde gelen görevleri arasında yer almaktadır.

Bir toplumda hem geçmişten gelen bir kültürel kalıt, hem o an devinim içerisinde olan bir kültürel eylem hem de toplumu oluşturan bireylerin kültür açısından duydukları gereksinmeler vardır. Kültür eylemi bir yanda toplumsal gelişmenin gereksinimlerine bir yandan da ortak değerlere, ortak ölçütlere en azından kültür ortaklığına bağlıdır. Toplumda var olan çeşitli karar merkezlerinin önde gelen tutumları ve toplum üyesi bireylerin gereksinmeleri kültür alanında yönetimin yapabileceklerini belirleyici ana öğedir. Kültür yönetimi açısından kültürün toplumsal boyutunun çok yönlü ele alınarak incelenmesi zorunludur. Kültürel eylemlerin ve oluşumların gözlenmesi kadar, geçmişten gelen kültürel kalıtın tam olarak değerlendirilmesi de önem taşımaktadır.

İleri bir yönetim kendi toplumunun kültürünü tanıyarak çalışmaları düzenler ve sürdürür. Genel anlamda kültüre ağırlık veren bir yönetim özel olarak da kültür alanının yönetimini üstlenir. Kültürlü yönetim ile kültür yönetimi birbirini tamamlamalıdır. Kültür olgusundan uzak kalan bir yönetimin toplumu yeterince tanıdığı söylenemez. İşte bu noktada kültürün toplumsallığı olgusu önem kazanmaktadır. Toplumun yapısı kültür sistemini belirlerken dolayısıyla yönetim için de yön göstermektedir. Eğer bir toplumda geçmişten gelen önemli gelenekler ve kültürel kalıt varsa yönetsel düzenlemelerde bunların göz önünde tutulmaması düşünülemez. Bir toplum içerisinde kültürün çeşitli yansımaları bulunabilir. Tüm kesimlerde yaygın olan bir egemen kültür olabilir veya buna karşı çıkan kültür de bulunabilir. Benzer biçimde var olan yapıyı korumak isteyen tutucu kültür ile bu yapıyı değiştirmek ve geliştirmek isteyen ilerici bir kültür yan yana bulunabilir. Devletin veya yöntemin benimsediği resmi kültür ile bunun dışında kalan resmi olmayan toplumsal kültür de beraberce yaşayabilirler. Gene toplumun değişik kesimleri içerisinde seçkinler kültürü veya yığın kültürü olabilir. Bazen da ideolojik koşullanmalara göre bir toplumda siyasal kültür

olgusu ortaya çıkabilir. Kültürün toplumsal boyutu göz önüne alınırken tüm bu değişik görünümlerin bilimsel veriler çerçevesinde dengeli biçimde değerlendirilmesi gerekir.

Kültür toplumsal bir olgu olarak toplumun genel nesnel gelişme yasaları içerisinde gelişmeler gösterir. Bu nedenle de toplumdaki ekonomik düzene ve üretim biçimlerine yakından bağlıdır. İnsan toplumlarının gelişmeleriyle beraber ortaya çıkan her üretim biçimi belirli bir tarihsel kültür biçimine karşılık verir ve ekonomik düzendeki her değişim ile beraber eskisinin kalkması yerine yenisinin gelmesiyle bağlantısı içerisinde bu kültür biçimleri de ortadan kalkarak yerini yenilerine bırakır. Böylece kültür insan toplumlarının tarihsel gelişim süreci içerisinde ilkellikten başlayarak köleci ve feodal aşamaları geçtikten sonra günümüzün kentlere dayalı düzeyine gelebilmiştir. Ne var ki, üretim ilişkilerinin biçimine bağlı olarak aşamalı bir gelişme süreci içerisinde uzlaşmaz bazı çelişkiler çeşitli toplumlarda gözlemlenmiştir. Bu tür çelişkiler bütünüyle toplumsal yapıyı etkilerken kültür sistemlerini de geniş ölçülerde etkilemiş ve değişik yönlerde biçimlenmelerine neden olmuştur. Çelişkili toplumsal kesimlerin bir arada yaşadıkları yerler de kültür de ister istemez bu tür çelişkileri kendi içinde barındırmaktadır. Toplumda egemen olan kesimlerle egemen güçlerin dışında kalan kesimlerin başka kültürlerin savunmalarını doğal karşılamak gerekir. Toplumdaki yönetimi oluşturan egemen kesimler kültürün kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda gelişmesini istemeleri nasıl doğal karşılanırsa, yönetim dışı kalan kesimlerin de kendi kültürlerini yaşatabilmek için çaba göstermeleri de o kadar doğaldır.

Kültürel gelişme, kültürün toplumsallığı nedeniyle kendi itici gücü olan toplumsal kesimin çıkarlarıyla uygunluk içerisinde ilerici veya gerici yapılar gösterebilir. Toplumdaki egemenlik kavgası veren toplumsal kesimlerin kültürü ilerici çizgide görünürken, bu kesimlerin yönetime gelmeleri ve kendi yönetimlerini koruma noktasında ise kendi kültürlerinin tutucu bir çizgiye kayması beklenebilir. İktidara gelerek kendi yönetimlerini kuran toplumsal kesimler ister istemez tutucu bir çizginin savunucusu bir noktaya gelmektedirler. Yönetim,

var olan bir düzen demek anlamına geldiğine göre yönetim mekanizmasının kendisini yaratan kültür korunmasını ve savunmasını doğal karşılamak gerekebilir. Her yönetimin toplumsal tabanı belirli bir kültür ortamından doğar. Ne var ki, her yönetim kurulduktan sonra toplumun tümünü düşünmek ve değişik kesimler arasında ulusal bir bütünlük sağlamak zorundadır. Kültürün toplumsal boyutu nedeniyle ortaya çıkan çeşitli çelişkiler toplumun tüm kesimlerini içine alan ulusal bir bütünleşme yaklaşımı içerisinde kaynaştırılmak zorundadır. Aksi durumda yönetimin bütün toplumca benimsenmesini beklemek son derece zor olacaktır. Kültürün toplumsallığı olgusu kendiliğinden yönetimin toplumsal tabanına da belirlenmekte ve ilerisi için gündem oluşturmaktadır. Kültür dünyasının gereksinimlerini başarılı olmak isteyen her yönetim birinci derecede göz önünde tutamazsa toplumun bütününü gerektiği gibi yönetemeyebilir.

Kültürün toplumsallığı olgusu yönetimin üzerinde birinci derecede etkili olurken toplum üyeleri için de çeşit düzeyde etki sağlamaktadır. Belirli bir kültürel ortam içerisinde yetişen toplum üyeleri bu kültürün etkisiyle kişilik kazandıkları gibi daha sonra da kendi kişilikleri ile kültürel çalışmalara katılmak istemektedirler. Bireyler arasındaki bu tür eğilimler katılma sorununu hem kültür alanına hem de yönetim dünyasına kazandırmıştır. Katılma kavramı net bir yapıya sahip değildir. Her topluma göre değişebilir. Bu nedenle de yeryüzünde değişik uygulamaları söz konusudur. Yönetime katılmak ile kültürel katılma yapısal olarak farklı alanlardır. Yönetimin dışında kalan bireyler kültürel etkinliklere katılmak isteyebilirler ve bu onların en doğal hakkı olarak yönetim tarafınca da benimsenebilir. Siyasal katılma mekanizmalarını kullanabilenler ise bu yollardan devleti ve diğer yönetimleri etkileyerek kültür sorunlarına ağırlık verilmesini sağlayabilirler. Katılma konusunda ideolojik yaklaşımları benimseyenler olabilir. Ne var ki, bütün bu koşullanmaların ötesinde kendi halkının kültürel etkinliklere katılmasını geniş boyutlarda sağlayabilen yönetimler daha geniş bir toplumsal destek sağlayarak başarılı olurlar.

Kitlelerin belirli alanlara katılmak istemeleri karar verme

sürecinde etkin olmak istemelerinden ileri gelmektedir. Herkes kendi istek ve eğilimlerinin gerek yönetimde gerekse toplumun diğer alanlarında karar verme süreci içerisinde etkin biçimde yansıması için çaba göstermektedir. İnsanların bu içgüdüsel eğilimleri çağdaş demokratik rejimlere giden siyasal gelişmelerin iç dinamiğini oluşturmuştur. Böylesine dinamik bir güç toplumsal tabanda ön planda olunca katılma olgusu, kendiliğinden önem kazanarak kültür, politika ve yönetim alanlarında öne geçmiştir. Katılma olgusu kültürün toplumsal boyutuna uygun olarak hem halkı yönetime hem de yönetimi halka yakınlaştırmıştır. Yakınlaşmanın sağladığı yumuşak ve anlayışlı ortam içerisinde yönetimlerin kültür olgusuna daha fazla önem verdiklerini ve değişik kültürlere de eşit koşullarda şans tanıdıkları iyice ortaya çıkmıştır. Çağdaş demokrasilerin temelinde siyasal bir olgu olarak varolan katılma kültürün toplumsallığı nedeniyle, kültür yönetimlerince birinci planda ele alınması ve düzenlenmesi gereken konulardandır. Toplumuyla bütünleşemeyen bir yönetimin birinci derecede düşünmesi gereken konu kendi toplumunun kültürünü tanımak ve o toplumun insanlarının kültürel etkinliklere katılımını sağlamaktadır. Kültür yolu ile birşeylere katılan insanlar hem daha fazla insan olduklarını anlayabilecekler hem de yönetimin kendilerine önem verdiği duygusu ile daha uyumlu ve mutlu bir konumda bulunabileceklerdir. Kültürün yapısında bulunan çeşitlilik ve devinim aslında tüm toplum üyelerinin kültürel etkinliklere katılımının sağlanmasını gerektirmektedir. Etkin veya edilgin bir katılmanın biçimi önemli değildir, ne var ki birinci derecede önemli olan kültür yönetimlerinin halkın tüm kesimlerinin kültür olaylarına katılmalarını herhangi bir biçimde sağlamalarıdır.

Kültürel gelişme kültürün toplumsallığı nedeniyle toplumsal gelişme ile çok yakından bağlantılıdır. Toplumların gelişmeleri ile beraber gelişmiş kültür yapıları da ortaya çıkarlar. Gelişme süreci içerisinde toplumlar belirli aşamalara yükseldikçe, kültürel yapıları da daha üst düzeylerde bir birikime sahip olabilirler. Kültürler genel çizgilerde ilerleme gösterirken bireylerin kafa yapıları da kısa zamanda gelişmeler gösterir. İnsan kafa yapılarının ilerleme göstermesi

doğrudan doğruya kültürlerin gelişmelerine bağlıdır. Düşünme ufukları arttıkça insan düşüncesinin de olumlu aşamalar katettiği gözlemlenmektedir. Bu durumu göz önüne alan otoriter ve antidemokrat yönetimler insanların düşünce yapılarını daha fazla etkileyebilmek için kendi siyasal doğrultularında daha gelişmiş kültürel yapıları oluşturmaya öncelik tanımaktadırlar. Özellikle ideolojik koşullanmaya öncelik tanıyan otoriter rejimlerde böylesine bir eğilim göze çarpmaktadır. Gene bu noktada kültürün yönetim ile yakın bir bağlantısı ve kültür yönetiminin değişik bir işlevi karşımıza çıkmaktadır. Demokratik ve çoğulcu yapılarda koşullanmadan uzak yönetimler bireyler düşüncelerinde özgür bırakırken kültür alanında da çeşitliliğe öncelik tanımaktadırlar. Demokrasiler ile otoriter rejimler arasındaki önemli bir ayrılık bu noktada belirginliğe kavuşmaktadır. Demokrasilerde yönetimlerin seçimle işbaşına gelmesi nedeniyle zaten o yönetimin bir toplumsal tabanı var demektir. Otoriter rejimlerde ise, yönetimler seçim dışı yollardan belirlendiği için yönetimlerin toplumsal tabana gereksinmeleri vardır. Gücü eline geçiren kesim kendi yönetimini kurduğu içindir ki, bu yönetimin sürekli olmasını ister. O zaman da yönetimi topluma sevdirmek ve geniş çapta benimsetebilmek amacıyla merkezi örgütlerle yepyeni bir kültür yaratılmaya çalışılır. Merkezden[1] yaratılan kültürler o merkezin siyasal çıkarları doğrultusunda geliştirildiğinden bütünüyle toplumun genel kültürünü değil ama yapay doğrultuları yansıtacaktır. İşin içinde yapaylık oldumuydu en gelişmiş yönetim de olsa böylesine bir kültürü toplumun benimseyebilmesi olanaksızdır. Yapaylık ve tepeden merkezi zorlama yöntemleri insanların olduğu kadar toplumların da karakterlerine aykırıdır. Bu nedenle dünya siyasal tarihinden çeşitli örnekler otoriter ve baskıya dayalı siyasal yönetimlerin kısa ömürlü olduğunu göstermektedir. Teknik olanaklarla en ileri düzeylere çıkarılabilen kültürler eğer bir toplumun kendine özgü karakterini ve özelliklerini yansıtmıyorsa, siyasal yönetimler gibi geçici kalmaya mahkumdur. Siyasal yönetimlerle beraber o yapay kültürler de geçip gidecek hiçbir zaman en ileri kültür yönetimleri bile bunu önleme konusunda

başarılı olamayacaklardır. Katılmanın olmadığı ve toplumun genel isteklериyle bütünleşilmediği ortamlarda ne ciddi bir kültür yaratılabilir ne de insanların düşünceleri olumlu yönlerden etkilenebilir. Her türlü sorununa ve güçsüzlüğüne karşın demokratik rejimlerin gücü biraz da buradan gelmektedir. İşte bu noktada, kültür yönetimi açısından kültür ve politika ilişkilerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

E- KÜLTÜR VE POLİTİKA

Kültür yönetimi açısından kültür ve politika ilişkileri de birinci derecede önem taşımaktadır. Yönetimlerin kültür politikaları ve genel politikaları içerisinde kültüre verdikleri önem kültür yönetiminin yapısını ve işleyişini belirleyici ana öğelerdir. Her yönetim temelde birer siyasal seçimi yansıttığına göre, toplumun veya toplumdaki etkin güçlerin yönetime yansıyan siyasal istekleri kültür yönetimi için belirleyici olacaktır. Nasıl ki, genel yönetim siyasal seçimi yansıttığına göre, toplumun ve toplumdaki etkin güçlerin yönetime yansıyan siyasal istekleri kültür yönetimi için belirleyici olacaktır. Nasıl ki, genel yönetim siyasal ilkelere ve anlayışa göre içerik kazanıyorsa ve genel çizgileri çiziliyorsa, genel yönetimin daha alt düzeyde bir parçası olan kültür yönetimi de bu genel çizgiler ve içerik çerçevesinde oluşturulacaktır. Yönetimin kişiliğinin oluşmasına kültür kadar politikanın da etkisi olduğundan kültür ve politika ilişkileri ile kültür politikalarının gözönünde tutulmasında sayısız yararlar bulunmaktadır.

Kültür ve politika birbirlerine çok yakın kavramlardır. Karşılıklı ilişkileri olduğu kadar ortak düzenledikleri alanlarda vardır. Kültür politikalarının belirlenmesinde hareket noktası olarak bu gerçek benimsenirse, toplumun daha çok gereksinmesini karşılayabilecek politikalar geliştirilebilir ve buna dayanarak da yönetimler kurulabilir. Bilimsel bilgi birikiminin verilerinden yararlanan, kendi toplumunun koşullarında nesnel ve dengeli davranabilen, ulusal bireşime çağdaş dünyanın ileri örneklerinden yararlanarak yönelebilen politik yaklaşımlar kültür ve sanat alanında başarılı olabileceklerdir. Bütün insanların içinde yetişeceği, doğal çevresiyle, öteki insanlarla, toplumuyla ve dış dünya ile çelişkilerini çözmeye yönelik açık bir toplum

yapısını geliştirmek için ulusal ve çağdaş boyutlarda demokratik kültür politikası zorunluluktur.

Politikayı yürüten yönetici kadro egemen bulunan güçler adına iktidara geldiği için ister istemez o kesimlerin istekleri doğrultusunda adımlar atacaktır. Özellikle demokratik rejimlerde seçimle işbaşına gelen siyasal parti yönetimleri kendilerine oy veren kitlelerin istekleri doğrultusunda programlar hazırlarlar ve yöntemlerini bu yönde sürdürürler. Demokratik seçimler dışında iktidara gelen yönetimler ise programlarının kendilerini başa getiren güçlerin istekleri çizgisinde geliştirirler. Bu durumda kültüre dönük yönetimden demokratik bir politika beklemek olanaksız kalır. Toplumların yönlenmesinde insan kafasının biçimlenmesi öncelik taşıdığından, iktidarlar ve bunlara bağlı olan yönetimler kültüre önem vermek zorundadırlar Her iktidar kültürü başka türlü ele alacağından kültür yönetimleri de birbirlerinden ayrı biçimlerde oluşacaktır. Kültür politikaları kültürün evrensel, ulusal veya sınıfsal olarak ele alınmalarına göre değişik özellikler gösterirler. Değişik yaklaşımların kültür yönetimlerinin kişiliğini değiştireceği kuşkusuzdur.

Politika belirli bir alanda izlenen yol ve tutumlar bütünü demektir. Kültür politikası ise kültür sorunları karşısında belirli seçeneklere göre bir tutumun izlenmesidir. Politikalar siyasal parti programlarında dile getirilir. İlkeler doğrultusunda iktidara gelince yönetimler oluştururlur. İktidarların toplumsal ve siyasal yapıları kültür politikasının ana öğeleri olan seçeneklerin belirlenmesinde başlıca rolü oynarlar. Belirli bir alanda izlenen politika o politikayı yürüten gücün yapısı ve bu yapı dolayısıyla seçtiği yolların, yönetimlerin bütününden oluşur. Kültür politikalarını da bu genel kural dışında düşünmek yanlış olur. Böylece ortaya çıkan kültür politikaları, meydana gelen kültür yönetimlerinin dayanaklarıdır.

Kültür politikaları konusunda en önemli sorunlardan birisi de kültürel çelişkilerdir. Bir toplum çeşitli kesimler ve öğelerden meydana geldiğine göre bu farklılıkların kültür dünyasında yaratacağı önemli çelişkiler olabilecektir. Değişik ideolojilerin veya sistem

yaklaşımlarının getireceği kültürel ayrılıklar genel bütün içerisinde kendiliğinden birçok çelişkiler yaratacaktır. Daha da ileri giderek belirli bir sistem içerisindeki uygulamaların da sonunda kültürel çelişkilere yol açabilecekleri söylenebilir. Kavramsal farklılıklardan başlayabilecek böylesine çelişkilerde herkesin toplum içerisindeki konumuna bakmak gerekebilir. Belirli kavramlara değişik insanlar kendi konumlarına göre birbirinden ayrı anlamlar verebilirler veya yorumlayabilirler. Yönetim yanlısı kişilerin kendilerine göre yorumladıkları kültür kavramları veya sorunları toplumun diğer kesimlerince başka açılardan yorumlanabilir veya içerik kazandırılabilir. Böylesine tutumlar ülke içerisinde hem büyük bir kavram kargaşası yarattığı gibi hem de kültür uygulamalarında da tutarsızlıklara neden olabilir. Bu durumda tutarlı bir kültür politikasından sözedebilen veya ciddi boyutlar da izleyen bir kültür yönetiminin varlığını ileri sürebilmek son derece zorlaşacaktır.

Kültür politikasının kültür yönetimi için önemli katkıları olabilir. Özellikle toplumda var olan tüm kültürel değerlerin ele alınması, çağdaş ve bilimsel boyutlarda değerlendirilmesi ve demokratik yöntemlerle uygulama alanına getirilmesi konularında kültür politikalarının kültür yönetimlerine geniş ufuklar açması doğal karşılanmalıdır. Siyasal merkezlerin bu açıdan kültür olgusunun öneminin bilincinde olmaları ve ülke gerçekleri doğrultusunda çağdaş politikalar geliştirmeleri zorunludur. Böylesine tutumların izlenmediği ülkelerde kültür yönetimi alanındaki tutarsızlıklar birbirlerini izlerken, ters işleyen bir süreç ile de ulusal kültürlerin yozlaşmasına giden yol açılmakta ve gelecekte ortaya çıkabilecek bir kültürel çöküşün ortamı yaratılmaktadır. Hiç kimsenin istemeyeceği böylesine bir sonucun ortaya çıkmasına ise zamanında tutarlı ve gerçekçi kültür politikalarını geliştiremeyen politikacılar ve devlet adamları birinci derecede sorumludur. Devletin kültürel işlevinin savsaklanamayacağı bilinmelidir.

F- TÜRKİYE'DE KÜLTÜR YÖNETİMİ

Türkiye'de cumhuriyet kurulduktan sonra sürekli bir kültür politikası ve buna dayanan belirli bir kültür yönetim sistemi olmamıştır.

Cumhuriyetin kurucusu olarak Atatürk belirli bir kültür anlayışı ve politikası getirmesine karşın, kuruluş yıllarından sonra bu alanda tutarlı ve sürekli bir gidiş olmamıştır. Yıkılan bir imparatorluktan çağdaş bir cumhuriyet çıkaran kurucu kadro çağdaş dünyanın kültürünü benimsemiş ve ülkeyi ortaçağ karanlığından kurtarmak için çaba göstermiştir. Ortaçağ kültüründen çağdaş dünya kültürüne açılış cumhuriyet yönetimi ile beraber Türkiye'ye gelmiş ve bu doğrultuda önemli adımlar çok kısa sürede atılmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yılları ve Atatürk dönemi incelendiği zaman bu alanda atılan olumlu adımlar görülebilmektedir. Dinsel temellere dayanan bir imparatorluk kültüründen halk egemenliğini temel ilke olarak benimseyen cumhuriyet rejimine geçiş hiç de kolay olmamış, ülkede var olan bağnaz güçlerin büyük direnmeleriyle karşılaşılmıştır. Tüm engeller bilinçli bir tutumla aşılırken, yeni devletin kültür politikasının da temelleri kurucu kadro tarafından atılmıştır.

Kültür yönetimi alanında ilk adım gene Atatürk döneminde atılmış ve kültür işleri ile ilgilenmek üzere bağımsız bir bakanlık o zamanlar kurulmuştur. Yeni kurulan rejimin ve devletin sağlam kültürel temellere oturtulması gerçeğini yerinde gören Atatürk ve arkadaşları bakanlık düzeyinde bir örgütlenmeyi daha cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirmişlerdir. Ne var ki, kültür yönetimi konusunda daha o dönemde atılan üst düzeydeki bu adım Atatürk'ten sonra sürdürülememiş ve bağımsız bir bakanlık olarak Kültür Bakanlığının varlığına son verilmiştir. Sonraki dönemlerde Kültür hizmetlerinin yönetimi ya Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir genel müdürlük olarak yürütülmüş, ya başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık olarak götürülmüş ya da değişik bakanlıklarla birleştirilmiştir. Bir dönem de, gene bu çelişkili uygulamaların bir başkası olarak Kültür Bakanlığının Turizm Bakanlığı ile birleştirilmesi olayıda görülmüştür. Cumhuriyet tarihinde dönemler değiştikçe işbaşına gelen hükümetlerinde politikaları değişmiş ve çeşitlilik göstermiş, kültür işlerinin nasıl yönetileceği kesinlik kazanmıştır. Türkler gibi tarihin derinliklerinden gelerek günümüze kadar geniş kültürleriyle yaşama şansını elde etmiş ulusun yaşamında kültür işleri

yönetiminin bakanlık veya müsteşarlık kurup kaldırmanın ötesinde büyük bir öneme sahip olduğunun anlaşılamaması çelişkili uygulamaların zamanımıza kadar sürüp gitmesine neden olmuştur. Devletin kuruluş yıllarında kültür işlerinin bakanlık düzeyinde ele alınması o dönemin koşullarında yararlı olmuş, ne var ki politikalarla beraber değişiklik gösteren örgütlenme ve yönetim biçimleri bu yararlılığının süreklilik kazanmasını önlemiştir. Bazen ayrı bir bakanlık, bazen Milli Eğitim Bakanlığına bağlı müsteşarlık veya daire başkanlığı, bazen müsteşarlık veya devlet bakanlığına bağlı ayrı bir birim olarak yürütülen kültür işlerinin sonra da Turizm Bakanlığı ile birleştirilmesi eskiden beri sürdürülen hatalar zincirinin yeni bir halkası olmuştur. Devletin temel işlevlerinden birisi olan kültürün sürekli olarak bir başka yere bağlı olarak yürütülmesi Atatürk'ün verdiği önemin giderek silinmesine yol açmıştır. Seçimle iktidara gelen yeni hükümetler parti için siyasal dengelere göre ya Kültür Bakanlığını yeniden kurmuşlar veya başka bakanlıkla birleştirmişlerdir. Devletin kurucusu Atatürk Cumhuriyeti kültüre dayatırken, kurucu kadronun bu konuya ne denli önem verdiğini belirtiyordu.

Tarih dönemlerinden gelme geniş bir kültür kalıtına sahip bulunan Türkiye Cumhuriyetinden, devletin ana işlevlerinden birisi olarak kültür olgusu benimsenmedikçe ve bu doğrultuda ulusal gereksinmelere uygun bir örgütlenme modeli geliştirilmedikçe ne bir kültürel kalkınmadan ne de Atatürk'ün Türk ulusuna hedef olarak gösterdiği gibi gerçek anlamıyla bir çağdaşlaşmadan söz edebilmek olanaksızdır. Çağımızın ileri ülkelerinin geçmişleri incelendiği zaman hepsinin belirli bir kültür politikası ile işe giriştikleri ve buna göre bir kültür yönetimi kurdukları görülmektedir. İleri ülkelerden daha fazla bir kültür kalıtına sahip olmamıza karşın bu durumu Türkiye değerlendirmekten her zaman uzak kalmıştır. Bilim ve tekniğin en gelişmiş döneminin yaşandığı çağımızda kültür işleri artık ileri tekniklerle yönetilmektedir. Kültürel bir kalkınma ve çağdaş dünyanın önemli bir kültür ülkesi olmanın yolu gelişmiş teknikleri uygulayabilen ve bu doğrultuda kültür yönetimleri kurabilen bir ulus olmaktan geçmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan

Tanzimat kafasından günümüzde bile kurtulamamıştır. Yüzyıllar süren Osmanlı toplum yapısı kendine özgü bir karaktere sahipti. Tanzimat ile başlayan batılılaşma eylemleri toplum yapısında ve yaşayışında, özellikle büyük yerleşme birimlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Eski toplumun kültürü bütün ülkede değiştirilememiş olmakla birlikte yeni model olarak benimsenen batılı toplum yapısına da tam olarak benzeme gerçekleştirilememiştir. Her alanda olduğu gibi bu çıkmaz kültür dünyasında da yaşanmaktadır. Osmanlı toplumu kendini yenileyemediği ve yeni değerlerle geleceğe dönük atılımlar yapamadığı için yıkıldı. Tanzimat kafası ile başlayan aktarmacılık eski yapıyı ortadan kaldırınca bu kez eski yapıya yeni yamalar ortaya çıktı. Böylece Türk kültür dünyası kısa zamanda bir yamalı bohçaya dönüştü. Osmanlı imparatorluğu zamanında toplum eski gelenekleri ile daha uyumlu bir biçimde yaşıyordu. Batı ülkelerinde görülen her kurumun Türkiye'ye aktarılmasıyla, bu yamalı bohça kültürü giderek daha da büyüdü. Aktarmacılığın yaygınlaşmasıyla beraber toplumda öykünmecilik de geçerli bir tutum olarak benimsendi. Aktarma kurumlar ve öykünmeci tutumlar toplum yapısı yeterince gözlemlenmeden uygulamaya getirildiği için kültür sorunu giderek büyüyordu. Aktarılan kurumlarla kültür yapısına uygunlaştırmaya çalışan yamacılık ön plana geçiyordu. Aktarmacı ve yamacı yanı ile batıcılık kendi yanlışını ve yoz yanlarını da Türk toplumuna getirmiş oluyordu. İlerici geçinen çevreler bile bu aktarmacı ve yamacı tutumdan kendilerini kurtaramıyorlar ve ortaya tam bir kültürel karmaşa çıkıyordu. Türkiye'nin kültür sorunu Atatürk döneminde çağdaşlaşma olarak ele alınırken sonraki dönemlerde salt bir batılılaşmaya dönüştürülmüş ve kısır döngü içerisine sürüklenmiştir. Toplum içerisinde bu davranışlar öne geçince partiler ve yönetimler de bundan fazlasıyla etkilenmişler ve tutarlı bir kültür yönetimi oluşturulamamıştır.

Devletler ve uluslar arasında kültürel etkileşimi görmezlikten gelmek doğru bir davranış değildir. Çağımızda en ileri ülke ile en geri ülke arasında bile bir kültürel alışveriş vardır. Ne var ki, aktar-

macılık batağına saplananlar kültürün temelde bir yaratıcılık eylemi olduğunu unutmamakta ve toplumlarındaki canlı kültürel dinamikleri kendi elleriyle öldürmektedirler. Türkiye'de de benzeri bir sapma görülmüş ve bu son yıllarda son derece hızlanmıştır. Türk toplumu çağımızın çok gerisinde kalmış bir sosyo-ekonomik yapıdan çağdaş bir düzene geçerken var olan toplumsal güçlerini ve birikimini en yeterli düzeylerde kullanmak durumundaydı. Her alanda olduğu gibi kültür ve sanat dünyasında da çağdaş çizgiye yetişmek kavgası veriliyordu. Böylesine bir geçiş süreci içerisinde toplumsal yapı ve yaşam biçiminin sürekli olarak değişmesi doğallıkla ortaya çıkacaktır. Bu değişme olgusu toplum yapısındaki içsel etkenlerin gelişmesi ya da geliştirilmesi sonucunda değilde başka toplum yapılarının kendilerine özgü gelişme sürecinde doğal sonuç olarak yarattıkları kurumların, yöntemlerin, yönetimlerin değerlerin ve düşünce yaşam biçimlerinin aktarmacı-öykünmeci-yamacı yöntemlerle başarılmaya çalışıldığı için yüzeysel kalınmıştır. Atatürk'ten sonraki dönemlerde yalnızca batılılaşabilmek amacıyla yürütülen bu yüzeysel çabalar Türk kültür dünyasına kısa zamanda çok büyük zararlar vermiştir.

Batılaşma uğruna gösterilen olağanüstü çabalar yüzeysellik çizgisini aşamazken ister istemez devletin kültüre bakış açısını da etkilemiştir. Kültür yönetimi denilince hemen akla batı ülkelerindeki sistemler gelmiş ve ülkelerde yapılanların tıpkısı Türkiye'de de gündeme getirilmek istenmiştir. Yaygın amaçlı kitlesel bir kültürel kalkınma için düşünülen Ulus Okulları, Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi önemli kuruluşlar kısa zamanda batıcılık hayranı kesimler tarafından kaldırılmış ve Atatürk'ün nesnel bir yaklaşımla başlattığı çağdaşlaşma çizgisinden sapılmıştır. Devletimizin kurucusu ulusuna çağdaşlaşmayı önemli bir hedef olarak gösterirken batı öykünmeciliği veya aktarmacılığı gibi bir amacı yoktu. Önemli olan Türkiye Cumhuriyetinin onurlu bir devlet olarak çağdaş dünyadaki yerini alabilmesiydi. Bu da ancak ulusal kültür birikimin yozlaştırılmadan çağdaş yöntemler ve bilimsel bilgi birikiminin verileri ile olasıydı. Aktarmacıların göremedikleri bu gerçek Türkiye'yi kısa zamanda büyük bir kültür bunalımının içine sürükledi.

Kaynak olarak bir doğu kültürü olan Türk kültürünün kısa zaman-

da batıdan alınan kurumlarla belirli bir yere getirilebilmesi çok zordu. Nitekim ülkede kısa zamanda önemli açmazlar yaratıldı. Batı kültürünün tepeden inme baskılarla getirilmesi ve devlet eliyle desteklenmesi halkta geniş tepkiler yarattı. Kültür işlerinin yönetimi belirli bir modelden yoksun kaldığı için devletin ilgili kuruluşları yetkili kişilerin kararları ve eğilimleri doğrultusunda birşeyler yapmaya çalışıyorlardı. Model olmadığı gibi bireysel planda yürütülen çalışmalar arasında herhangi bir eşgüdüm de bulunmuyordu. Bir bakan veya üst düzey yöneticisinin yaptığını bir süre sonra o makama gelen bir başka kişi kaldırıyor tümüyle ayrı bir uygulamaya gidiyordu. Bir de kültür alanından uzak kalan politikacıların bakan olarak üst düzeyde kültür işlerini yürütmeleri işi daha kötü sonuçlara götürüyordu. Kültür yönetimi bu nedenle tümüyle politik bir çizgiye kayıyordu. Parti içi denge hesapları ile kültür dünyasının dışında gelen bakanlar seçmene selam türünde uygulamalara öncelik tanıyorlar ve her yaptıkları daha öncekilerle çelişiyor, atılmış olan olumlu adımları kaldırıyor veya yeni sorunlar yaratıyordu. Bu durumdan da en çok kültür ve sanat dünyası yara alıyordu. Devletin kültür yönetimi ne toplumun kültür birikimi ile ne de çağdaş dünyanın ileri yöntemleri ile birleşemeyince ortaya büyük bir karmaşa çıkıyordu.

Devletin belirli bir kültür politikasının bulunmaması ve bu politikanın hükümetleri ve yöneticileri aşan bir süreklilik içerisinde uygulanmaması bütün bu gariplikların ana nedeni olarak ortaya çıkıyordu. Uzun süren çelişkiler ve kargaşalıklar döneminden sonra sorunlar giderek büyüyünce bu kez böylesine bir çalışmanın yapılması gerektiği konusunda çeşitli kesimlerde düşünceler belirdi. Bu düşüncelerin ileri sürülmesi ve çeşitli tartışmaların bu doğrultuda kamuoyu oluşturması karşısında devlet içerisinde bazı önlemler alınması ve bu konularda yeni çalışmalar yapılması konusunda önemli adımlar atıldı. Kültür işlerinin yönetimi açısından yapılan ilk önemli çalışma Mehtap projesidir. Devlete ikinci anayasayı kazandıran devrim yıllarından sonra devletin yeniden düzenlenmesi ve çağdaş gelişmeler karşısında bazı yeniliklerin yapılması amacıyla

üst düzeyde başlatılan bu çalışma devlet ve kamu yönetiminin tüm alanlarında bölümler içerirken kültür yönetimi için de önemli ilkeler getiriyordu. Ne var ki, genede kültüre yalnız başına önemle yer verilmiyor ve kültür konuları eğitim sorunları ile beraber ele alınıyordu. Gene de devletin kültür yönetimine böylesine bir çalışmada yer vermesi gelecek açısından yararlı olmuştur. Nitekim daha sonra yeniden kurulan Kültür Bakanlığının ortaya çıkışında Mehtap projesindeki önerilerin önemli payı vardır. Projeden on yıl sonra da olsa Türkiye yeniden Kültür Bakanlığına kavuşmuştur.

G- REFORM ÇALIŞMALARI

Devletin genel yapısı ve çalışmaları ile ilgili iki büyük proje olan Mehtap çalışması «Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi» ve on yıl sonra yapılan «İdari Reform Çalışmaları Projesi»nin yanı sıra, kültür yönetimi ile ilgili olarak Kültür Bakanlığınca düzenlenen «Birinci Kültür Şurası»da önemli ilkeler getirmiştir. Kültür işlerinin yapılanması ve geliştirilmesi açısından bu üç rapor temel belgeler olarak sayılabilir. Bunların yanı sıra zaman zaman cumhurbaşkanlığına, başbakanlığa ve parlamentoya kültür işleri ile ilgili raporlar da verilmiştir. İkinci derece çalışmalar içerisinde Devlet Planlama Teşkilatının raporları önem taşımaktadır.

Mehtap projesi kültür işlerini eğitim ile beraber düzenlerken, eğitim ve kültür hizmetlerinin merkezi hükümet örgütü içerisinde önem taşıyan hizmet alanları olduğunu vurgulamaktadır. Bu hizmetlerin merkezi biçimde Milli Eğitim Bakanlığında toplandığı Milli Savunma Bakanlığı ile ilgili hizmetlerin bunların dışında kaldığını, çeşitli bakanlıkların personel gereksinmelerini kendi açtıkları okullarla karşıladıkları, kültür hizmetlerinin ise daha çok Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında yoğunlaştığı, bunun yanı sıra Vakıflar Genel Müdürlüğünün koruma ile ilgili görevleri bulunduğu, Basın Yayın hizmetleri ile Milli Saraylar bu bakanlığın dışında kültür hizmetleri verdiği, belirtilmektedir. Bu hizmetler arasında hiçbir bağ veya eşgüdümün bulunmadığı, Milli Eğitim Bakanlığının onaltı ayrı genel müdürlük olarak geniş bir örgüte sahip olduğu ve daha çok eğitim ve öğretim çalışmaları içerisinde olduğu, bu nedenle de kültür işlerinin sürekli olarak ikinci planda kaldığı, bakanlığın zorunluluklar

karşısında yeni bir Kültür işleri müsteşarlığını kurmak çabası içerisinde bulunduğu raporda vurgulanmaktadır. Böylesine bir durumda devletin kültür işlevini gerektiği gibi yerine getiremediği ve bu nedenle kültür ve sanat işlerinin Milli Eğitim Bakanlığı örgütünden alınarak ayrı bir bakanlık biçiminde birleştirilmesi önerilmektedir. Kültürel işlevler nedeniyle Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Basın Yayın örgütünün bazı kısımları da bu yeni bakanlığa bağlanabilir denmektedir. Yeni kurulacak olan Kültür Bakanlığının güzel sanatlar, yayın ve tanıtma, anıtları koruma ve halk eğitim olmak üzere başlıca dört bölümden meydana gelen örgüt yapısı olması önerilmektedir. Kültür Bakanlığına düşen görevler olarak da şunlar sıralanmıştır; kültür müzelerinin ve teknik müzelerin kurulması, arkeolojik kalıtın değerlendirilmesi için kazıların yürütülmesi genel kültür yayınları, ansiklopediler, bölgesel kültür merkezleri kurulması, kültür merkezlerini yayınlar ve programlarla desteklemek, Halkevleri deneyiminden gelen verileri çalışmalar sırasında değerlendirmek, halk eğitim genel müdürlüğü ile işbirliğini yaparak bölgesel kültür topluluklarının kalkındırılması için çaba göstermek.

Mehtap projesinde ayrıca eski eserlerle ilgili işlerin Milli Saraylar Eski Eserler ve Vakıflar Genel Müdürlükleri gibi kuruluşlarca üç başlı olarak götürülmesine son verilmesi ve eski eserlerin gereği gibi korunabilmesi için tüm kaynakların ve birikimin birleştirilmesi önerilmektedir. Anıtlar yüksek kurulunun görevini gerektiği gibi yapamaması da eşgüdümsüzlük yaratmaktadır. Kültür Bakanlığının kurulması bu eşgüdüm sorununu çözerek eserlerin ve korunması gereken çeşitli binaların kamulaştırılması ile ilgili olarak yeni bakanlığın görevli kılınması öne sürülmektedir. Ayrıca eğitim ile ilgili bölümde de kültür ile ilgili bazı dolaylı öneriler bulunmaktadır.

Bu reform çalışmalarından yaklaşık on yıllık bir dönem sonra gerçekleştirilen «İdarenin yeniden düzenlenmesi çalışmaları» raporunda ise şu konular kültür ile ilgili bölümde dile getirilmiştir: Güzel sanatlar, kültür hizmetleri ve anıtları koruma, merkezi idarenin başlıca kültür görevlerini oluşturmaktadır. Çeşitli kuruluşlara

dağılmış bu hizmetleri görmek üzere kısa bir süre önce Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Örgütlenme yasası çıkarılmayan bu bakanlığın amaç ve görevlerinin saptanmasında şu konulara dikkat edilmelidir: Kültür Bakanlığının amacı devletin yurt içinde ve dışında uygulayacağı kültür politikasının ana hedeflerinin saptanmasında hükümete yardımcı olmak ve hükümetin belirleyeceği ilkelere göre kültür politikasını uygulamak, kültür hizmetlerinin bu politikanın ışığı altında gelişmesi için gerekli çabaları ile ilgili öteki bakanlıklarla işbirliği yaparak yürütmek olmalıdır. Kültür Bakanlığının görevleri güzel sanatlar, tiyatro, opera ve bale, sinema, dil ve tarih, kültür eserlerinin yayımlanması ve dağıtımı, Türk folklorunun geliştirilmesi ve anıtları koruma hizmetlerini içermelidir. Kültür Bakanlığı eğitiminden sorumlu olan Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim ve kültüre yardımla görevlendirilen TRT ve kültür hizmetleriyle ilgili öteki kuruluşlarla işbirliği sağlamaktan sorumlu olmalıdır. Güzel sanatlar, tiyatro, opera ve bale ilgili merkezi hükümet görevleri Kültür Bakanlığının görev alanı içerisinde olmalıdır. Bu nedenle Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü kendisine bağlı birimlerle beraber Devlet Tiyatrosu, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlükleri Kültür Bakanlığına bağlanmalıdır. Tiyatro, opera ve bale konusunda Kültür Bakanlığının asıl görevi ülkemizde bu sanat dallarını geliştirme ve yurda yayma olmalıdır. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü Tiyatroyu bölge tiyatroları kurulması gibi yollarla yurda yayma görevini yerine getirecek biçimde güçlendirmelidir. Sinema endüstrisini desteklemek ve yükseltmek üzere ilgili görevleri gene Kültür Bakanlığı yerine getirmelidir. Bu amaçla sinema sanatının çeşitli dalları için eleman yetiştirecek okullar kurulmalıdır. Yurt içinde yapılan filmlerin senaryoların ve yurt dışından getirtilen filmlerin denetimiyle görevli olan kurul ve denetim yöntemleri günümüzün koşullarına göre yeniden düzenlenmeli, Kültür Bakanlığının sözü geçen kurulda temsil edilmesi sağlanmalıdır. Türk dili ve tarihi ile ilgili konularda Kültür Bakanlığı, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu ile işbirliği içerisinde olmalıdır. Kültür eserlerinin yayımlanmasını yurt içinde ve dışında dağıtımını sağlamak, yurt düzeyinde kitaplıklar açmak gene

bakanlığın görevi olmalıdır. Bu amaçla Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ile Derleme Müdürlüğü Kültür Bakanlığına bağlanmalıdır. Bakanlık, kültür eserlerinin hazırlanmasından ve yayımından sorumlu olmalı, kültür politikası yönünden yararlı görülen yayınların yurt içinde ve dışında etkili biçimde dağıtımını sağlayacak örgütsel önlemler alınmalıdır. Türk folkloru konusunda, araştırma, geliştirme ve dökümantasyon görevi Kültür Bakanlığına verilmelidir. Türk folkloru ile ilgili bir araştırma ve dökümantasyon merkezi olarak çalışması gereken Türk Folklor Enstitüsü bu bakanlığa bağlanmalıdır. Anıtları koruma görevlerinin yerine getirilmesinden ve bu konuda görevli öteki kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm sağlanmasından Kültür Bakanlığı sorumlu olmalıdır. Milli Saraylar ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlanmalı, özel konumu nedeniyle Başbakanlığa bağlı kalan Vakıflar Genel Müdürlüğü ile yakın bir işbirliği yürütülmelidir. Eski eserlerin bakım, onarım ve restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili programları saptamak ve uygulanmasını genel olarak izlemek, desteklemek amacıyla Anıtlar yüksek kurulu kaldırılmalı ve görevleri Kültür Bakanlığına devredilmelidir. Bilimsel kazılarda işbirliğini sağlama ve eski eserlerin korunması görevleri Kültür Bakanlığınca yerine getirilmesi, bu konuda gerekli örgütsel önlemler alınmalıdır. Halk eğitimi hizmetleri, eğitimin bütünlüğü ilkesi uyarınca Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğunda kalmalı, Halk eğitimi genel müdürlüğü de gene bu bakanlıkta kalmalıdır. Kültür hizmeti yapmakta olan kuruluşlar arasında işbirliği sağlanmalı, Atatürkçü bir geleneğe sahip olan Halkevleri özellikle desteklenmelidir. Kültür Bakanlığının ayrıntılı görevleri ve örgüt biçimi bu konuda yapılacak bir araştırma ile saptanmalı, Bakanlık örgüt yasası bu raporda önerilen incelemeler tamamlandıktan sonra hazırlanmalıdır.

Yönetimin yeniden düzenlenmesi ile ilgili olarak yapılan bu iki genel çalışmanın kültür ile ilgili bölümlerini aktardıktan sonra kültür işleri ve yönetim ile ilgili olarak üç yıl önce toplanmış olan Birinci Kültür Şurası'nın yayımladığı rapora da gözatmakta yarar vardır. Ra-

porun bölümleri tarih, mimarlık ve çevre, sahne sanatları, süsleme sanatları, plastik sanatlar, müzik komisyonu, halk kültürü, kitaplık ve arşiv, yayın, müze, sinema, Türk dili ve yazımı, genelde kültür ve temel değerler, kültür hizmetlerinin organizasyonu, dış kültürel ilişkiler ile Türk kültürünü ve dış tanıtımı hakkında düzenlenmiştir. Kültürün değişik alanlarında belirli bir uzmanlaşmayı getiren ve her alanın ayrıntılarına inilen raporun son üç bölümü kültür yönetimi ile yakından ilgilidir. Genelde kültür değerleri bölümünde ulusal kültürün önemi belirtildikten sonra, Kültür Bakanlığı çatısı altında bir kültür yüksek kurulu kurulması, fen lisesi benzeri bir edebiyat lisesinin açılması, temel ve sosyal bilimleri inceleyen bir Türk akademisinin kurulması, sanat eğitiminin yeniden düzenlenmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığının yeniden iki ayrı bakanlık olarak düzenlenmesi, devletin değişen iktidarlara karşın sürekli ve kalıcı bir kültür politikasının oluşturulması, bakanlık kitabevlerinin tüm kentlerde açılması ve üniversite yayınlarının da ülke çapında bakanlık aracılığı ile dağıtılmasına, kültür alanında özgür ve özerk bir kurumlaşma için plan yapılmasına, kültür dünyamızda ulusal bir örgütlenme modeli geliştirilmesine yer verilmiştir.

Kültür hizmetlerinin organizasyonu ile ilgili komisyonunun raporunda ise şu isteklere yer verilmiştir: Her organizasyon bir sisteme dayanmalıdır, bu nedenle kültür organizasyonu da belirli bir yönetim sistemi çerçevesinde ele alınmalıdır. Sistem analizi yöntemleri ile kültür hizmetlerinin yönetimi konusu ele alınmalı ve incelenmelidir. Yönetim ile beraber toplumdaki organizasyonun bütünü ele alınmalıdır, çünkü yönetim organizasyonun ana boyutlarından yalnızca bir tanesidir. Organizasyonların amaçlarını ve işlevlerini yüklenecek olan yapı boyutudur. Yapıyı işletecek organizasyonu amaçları doğrultusunda bilimsel ilkelere ve ahlaksal değerlere uygun olarak yaşatacak ve geliştirecek olan, karar, planlama, düzenleme, komünikasyon, koordinasyon, işbirliği, denetleme, değerlendirme işlevlerinin tümünü içine alan yönetim boyutudur. Kültür hizmetlerinde dağınıklıktan, yinelemelerden, kesişmelerden, sürtüşmelerden, kopukluktan ve bunun yarattığı eşgüdümsüzlükten kurtulmak gerekir. Çok sık yönetim değişiklikleri tutarlı biçimde kültür hizmetlerinin

yürütülmesini önlemektedir. Bu da yöneticilerin olumlu çalışmalarını engellemektedir. Yönetimin gerçek işlevleri ikinci planda kalmaktadır. Kültür hizmetleri kesinlikle günlük siyasal tartışmaların dışında kalmalıdır. Ulusal kültür hizmetleri bu amaçla ana devlet politikası olarak benimsenmeli, ve herşeyin üzerinde bir bütünlük içerisinde götürülmelidir. Konusu ve amacı insan olan kültür alanına vatandaşların daha fazla katkıda bulunmaları sağlanmalıdır. Ulusal kültürün tüm vatandaşların ortak kültürleri olması sağlanmalıdır. Kültür yönetimi açısından kültür hizmetlerinin yürütülmesinde genel üst yönetim, çalışmalar ve bunlar ile ilgili organizasyonlar ve destek hizmetler olmak üzere yeni bir model geliştirilmelidir. Politikaların saptanması, planlama, organizasyon, denetleme ve değerlendirme genel üst yönetimce götürülmeli, ikinci aşamada kültürel çalışmalarla ilgili olarak organizasyonlar işlevsel olarak ele alınmalı, modelin üçüncü aşamasında da destek hizmetler düzenlenmelidir. Kültür Bakanlığı böylesine bir model geliştirildikten sonra yeniden her yönü ile düzenlenmelidir. Ulusal kültür devletin vazgeçilmez temel görevlerinin başında gelmelidir. Kültür Bakanlığı ikinci kez kurulduktan sonra gene bir hükümet değişikliğinden kaldırılmış, kültür işlerinin yönetimi Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Daha sonra da bir süre ayrı bir müsteşarlık olarak başbakanlık örgütü içerisinde yürütülmüştür. Gene hükümet değişikliklerinden sonra Kültür Bakanlığı yeniden kurulmuş ve son dönemler de ise bakanlık sayısını azaltabilmek amacıyla Turizm Bakanlığı ile birleştirilmiştir. Bütün bu değişiklikler yeni hükümetler kurulurken meydana gelmiştir. Son dönemlerde bakanlıkların hukuksal yapıları yasalar ve yasa gücünde kararnameler ile düzenlenirken Kültür ve Turizm Bakanlığı için de bir yasa gücünde kararname çıkarılmıştır.

Bu yasa gücündeki kararnamenin amacı kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak ve benimsetmek, yurdun turizme elverişli tüm olanaklarının ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacak ve Türk toplumun ağırlıklı dinlenme gereksinmesini karşılayacak biçimde değerlendirmek, kültür ve turizm konularıyla

ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve işbirliğinde bulunmak, tarihsel ve kültürel varlıkların yağmasını, yok edilmesini önlemektedir. Kültür Bakanlığının görevleri ise; ulusal, tarihsel ve kültürel değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu süretle ulusal bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olmak, Turizmi ulusal ekonominin verimli bir sektörü durumuna getirmek için yurdun turizme elverişli bütün olanaklarını değerlendirmek, geliştirmek ve pazarlamak; kültür ve turizm ile ilgili kurum ve kuruluşları yönlendirmek, desteklemek ve işbirliğinde bulunmak, yasalarla verilen diğer görevleri yapmak. Bakanlığın çerçevesinde ana hizmet birimleri olarak Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Turizm Genel Müdürlüğü, Tanıtma ve Pazarlama Genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane Başkanlığı, Kültür Merkezleri Dairesi Başkanlığı, Turizm Planlama ve Yatırımları Dairesi Başkanlığı, Fikir ve Sanat Eserleri Dairesi Başkanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Kararnamede bütün bu birimlerin görevleri tek tek sayılmıştır. Bu kararnamenin yayımlanmasından altı ay sonra yeni bir kararname çıkarılarak destek birimlerin sayısı artırılmış Araştırma, planlama ve koordinasyon kurulu ile Basın ve Halkla ilişkiler müşavirliği eklenmiştir.

Düzenleme alanı büyük boşluklarla dolu olan kültür son dönemlerde devletin olumlu yaklaşımları ile daha geniş biçimlerde ele alınarak yeni yönetmelikler ve kararnameler çıkarılmıştır. Devletin kültür ve sanat alanında ödül vermesi, yazarların telif hakları, yurt dışındaki kültür temsilcilikleri, gibi kültür dünyasının önde gelen konularında yeni düzenlemelere gidilerek devletin kültür işlevini yeterince yerine getirebilmesi için olumlu adımlar atılmıştır.

Yeni Anayasa kültür işlerinin düzenlenmesi ile ilgili olarak üç ana madde getirmiştir. Bunların birincisi; kültür, tarih ve doğa varlıklarının korunması ile ilgili olanıdır. Buna göre devlet tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici önlemleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak ayrıcalıklar yasalarla düzenlenir.

İkinci madde ise sanatın ve sanatçının korunması ile ilgilidir. Buna göre, devlet, sanat çalışmalarını ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken önlemleri alır. Yeni anayasanın getirdiği bir başka düzenleme ise Atatürk dil, tarih, kültür yüksek kurumu ile ilgili olanıdır. Bu maddeye göre, Atatürk ilkelerini, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla, Cumhurbaşkanının desteğinde Başbakanlığa bağlı olarak bu kurum kurulmuştur. Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür merkezinden oluşan kamu tüzel kişiliğine sahip Atatürk kültür, Dil ve Tarih yüksek kurumu anayasanın çıkarılmasından sonra çalışmalarına başlamıştır.

Kültür işlerinin yönetiminin uzun bir süre plansız ve programsız bırakıldıktan sonra son dönemlerde birinci derecede anımsanması ve önem verilerek yeni düzenlemelere gidilmesi önemli bir gelişimdir. Böyle iken bir gelişmeye Türkiye durduk yerde gelmemiştir. Uzun dönemler yaşanan çelişkiler, çıkmazlar, sürüncemede kalan konular ve yeni yeni ortaya çıkan sorunlar devleti kalıcı bir kültür politikasına doğru sürüklenmiştir. Özellikle her dönemde başa gelen iktidarların kültür politikalarının değişiklik göstermesi, bazan siyasal amaçlarla kültür değerlerinin sarsılması ve giderek yozlaşması Türkiye'nin kültür sorununu çok acil bir noktaya getirmişti. Siyasal baskılar zaman zaman devlet kademelerine yansımakta ve kültür işlerini yürütmekle görevli makamları gerçek işlevlerin dışında bazı işlerle uğraşmaya sürüklemekteydi. Kültür alanının yolunun çizilmesi Anayasa ve diğer yasal düzenlemelerle tamamlanınca devletin kalıcı kültür politikasına doğru yeni bir adım atılmış ve eski sorunların yeniden gündeme gelmesini önleyici önlemler alınmıştır.

Yeni düzenlemelerin doğru mu yanlış mı olduğu belirli bir zaman süreci içerisinde ortaya çıkacaktır. Bu düzenlemelerde siyasal seçimler söz konusu olmuştur. Bu seçimlerin ne anlama geldiği, ne gibi sınırlamalarla kültürel yapının iç dinamiğini ele aldığı zaman içerisinde tartışılacaktır. Ne var ki, kültür işlerinin bir

yönetimsizlikten yönetimlilik dönemine geçmesi gene de olumlu bir adımdır. Getirilen düzenin çağdaşlığı, demokratikliği ve de Atatürk ilkelerine uygunluğu ise uzun süre gündemdeki tartışılacak konuların başında gelmektedir.

Kültür yönetimi genel anlamda bir bütündür. Devlet kuruluşları adı altında olsa da veya bağımsız kuruluşlar biçiminde örgütlense kültür ve sanat çalışmalarının yönetimi bir bütün oluşturmak zorundadır. Her alanda başka başka yönetimler devreye girerse bu kez tutarlı bir kültür politikasından veya yönetiminden söz edebilmek iyice güçleşir. Devlet yönetiminin bürokratik yönleri olduğu gibi, devlet dışı kuruluşların veya kurumların da bağımsız ve özerk bir yapıları bulunmaktadır. Bağımsız kuruluşlardan bürokrasi beklenemeyeceği gibi, devlet kuruluşlarının da bağımsız veya özerk çalışmaları düşünülemez. Bu noktada iki alanın tutarlı bir kültür politikası içerisinde birbirinin bütünleşmesi ve ortaya gelişmiş yapıda bir kültür yönetimi çıkarması beklenebilir. Gelişmiş ülkelerin deneylerine ve uygulamalarına bakıldığı zaman bu tablo açıkca görülebilmektedir. Devletin ve resmi kuruluşların üzerine düşenler ile toplumun oluşturduğu bağımsız kurum ve kuruluşların görevleri birbirinden çok farklıdır. Devlet kuruluşları bürokratik yapıyı aşamadığı içindir kültür hizmetleri yönetimin pek ötesine gidememekte, toplum kesimlerinin ve kültür birikiminin oluşturduğu bağımsız kuruluşlar kültürel ve sanatsal gelişmeye daha fazla katkıda bulunmaktadırlar.

Batı dünyasındaki gelişmiş ülkelere bakıldığı zaman güçlü ekonomik destek ve kaynaklarla kurulan vakıfların, derneklerin ve benzeri kurumların toplum içerisinde fazlasıyla etkili çalışmalar yürüttükleri gözlemlenmektedir. Bunların arkasında bazen zengin kesimler bazen de önemli sanat birikimleri yer almakta ve belirli bir süre içerisinde bu tür kuruluşların kurumlaşmalarına olanak sağlanmaktadır. Batı dünyasında demokrasilerin kurulması da, gelişmesi de toplumun çeşitli kesimlerinin bu tür kurumlaşmaya dönük çabaları ile gerçekleşmiştir. Devlet çalışmalarının dışında, günlük politikanın ise üzerinde kalarak süreklilik sağlanabilmiş ve tüm olanaklar seferber edilerek kurumlaşma yolunda ileri aşamalara ulaşılmıştır. Batı dünyasında bu tür kurumların çalışmalarının devletin çalışmalarından

çok fazla olduğu bir gerçektir. Sosyalist dünya da ise devlet herşeyin yönlendiricisi olarak bu tür kurumları kendi kurmuş ve tüm olanakları seferber ederek kültür ve sanat çalışmalarının en iyi biçimde gerçekleşmesine yardımcı olmuştur. Her iki sistem de kendi açısından işi profesyonelce ele almışlardır. Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki kararsızlık, tutarsızlık, günlük politika çıkmazları bu ülkelerde görülmüş ve kültür ile sanatın toplumsal boyutlarda kurumlaşmaları sağlanamamıştır. Tüm sanatçıları ve sanat birikimini çatısı altında taplayabilen güçlü kuruluşlar, kültür hizmetlerini en iyi düzeyde götürebildikleri gibi, ülkedeki kültür yönetiminin gelişmesine de dolaylı yollardan yardımcı olmuşlardır. Devletin ilgili birimlerinin yöneticileri bu tür kuruluşlarda yetişerek ve konunun tam bir uzmanı olarak göreve gelmişler, böylece de kültür yönetimleri üst noktalara ulaşmıştır.

Kültür yönetimi açısından diğer önemli bir konu da belediyelerin ve bölgesel yönetimlerin durumudur. Yaşayan bir alan olarak kültür işlerinin yönetiminin merkezi yönetimin eline bırakmak yeterli olamamaktadır. Belirli bir merkezden ülke ve toplumun tüm köşelerine ulaşan ve anında gereken işlemleri yapabilen merkezi yönetimin gerçekleşebilmesi son derece zordur. Merkezden herşeye belirli bir açıdan bakılabilir ve devlet yönetiminin sürdürülebilmesi için gereken önlemler alınır. Ne var ki, bazan kültür ve sanat etkinliklerinde o bölgenin özelliklerine uygun düşen başka işlemlerin yapılması gerekebilir, veya o bölge halkının istekleri doğrultusunda bazı yönetsel önlemlerin hemen devreye sokulması gerekebilir. İşte bu durumlarda bölgesel yönetimler ve belediyelerin belirli bir hareket özgürlüğü bulunmaktadır. Bölge halkının ve kültürünün gereksinmeleri doğrultusunda gereken düzenlemeleri yapabilmek ve o doğrultuda yeni işlemler yapmak ancak yerel yönetimlerin elinde bulunan bir üstünlüktür.

Yerel yönetimler ayrıca üst düzey yöneticiler ve politikacılar için de önemli bir yetişme alanıdır. Burada kazanılan deneyler daha sonraları devlet yönetiminde değerlendirilirler. Yöneticilerin halk ile kaynaşmaları ve halk ile içiçe kültürel etkinlikler sergilemeleri

açısından belediyelerin kültür ve sanat birimlerini kurmaları gerekmektedir. Yerel yönetimlerin bu konuda üzerine görev düştüğü bilinmesine karşın ülkemizde bir yasal düzenleme boşluğu bulunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'deki belediyeler temel görevleri arasında kültür işlerini unutmakta veya arka planda ele almaktadırlar. Toplumsal baskılar ve kültür birikiminin zorlamaları ile son yıllarda belediyelerin kendi yörelerinde kültür ve sanat şenlikleri düzenledikleri görülmektedir. Senenin bir haftasında şenlik düzenlemenin kültür işlerini yürütmek olmadığını anlayan ve bu işlerin sürekli yönetimi için kendi çatısı altında gereken örgütlenmeye giden belediye günümüze değin çıkmamıştır. Devletin olduğu kadar yerel yönetimlerin de temel işlevleri arasında kültür hizmetlerinin de bulunduğu genel olarak benimsenmedikçe, yerel yönetimlerden çeşitli nedenlerle çekinmeler sürüp gittikçe belediyelerin yeterince kültür ve sanat işlerini yürütmesi veya yönetmesi beklenemez. Ülkede demokrasinin beşiği olması gereken yerel yönetimler için yeni yasal düzenleme yapılarak kaynak ve destekler artırılmadıkça diğer işlerden bunalan belediyelerin yeterince kültür ve sanat etkinliklerine eğilmesi ve bunları yönetebilmesi beklenemez. Bu durum tümüyle bir ulusal politika sorunudur. Ulusal kültür politikası çerçevesinde merkezi devlet yönetimin yanı sıra bazı ikinci derece işlevlerin kültür alanında belediyelere bırakılması zamanı gelmiştir. Böylesine bir yasal düzenleme yerel yönetimlerin kendiliğinden daha fazla kültür işleri ile ilgilenmelerine giden yolu açacaktır. Yerel yönetimlerin kültür işleri ile ilgilenmeleri, bağımsız olarak çalışan diğer kurum, kuruluş ve derneklere de gereken yardımların sağlanmasını gerçekleştirecektir.

H- ATATÜRK İLKELERİ AÇISINDAN

Türkiye'de son çıkan Anayasanın getirdiği yöntem ve ilkeler Atatürk'ün yaklaşımı ve yöntemi açısından kamuoyunda tartışılmaktadır. Anayasa iki önemli ve olumlu adım atmıştır. Bunlardan birincisi kültür ve sanat varlıklarının korunmasıdır ve bunun bir görev olarak devlete verilmesidir. İkincisi ise Atatürk kurumunun kurulmasıdır. Ne var ki, bir konu unutulmuş ve Atatürk'ün yöntemi yeni düzenlemeler ile kaldırılmıştır. Yurdumuzun kurtarıcısı ve devletimi-

zin kurucusu Atatürk kültür ve sanat konularında da Türkiye'nin koşullarına özgü bir sistem getirmişti. Kendi koyduğu ilkelere nasıl ki devletin temelinde yatan ana temel olmuşsa benzer biçimde kültür ve sanat dünyası içinde bunlar geçerlilik kazanmıştır.

Atatürk herşeye nesnel açıdan bakmıştır. Batmış bir imparatorluktan çağdaş bir cumhuriyet çıkarırken çağımızın bilimsel gelişmelerini izlemiş çeşitli kitapları okumuş ve Türk ulusunun yeni uyanışını hazırlamıştır. Attığı her adımı iyice heseplamasını ve dengelemesini bilen Atatürk kültür alanında hem bir bakanlık kurdurmuş hem de bağımsız ve özerk yapılanmaya öncelik vermiştir. Kültür ve sanat dünyasının gereksinmesi olan alanlarda en azından alt yapıyı oluşturmak üzere Kültür Bakanlığının varlığı gerekli görülmüş ve daha cumhuriyetin ilk yıllarında bu bakanlık kurulmuş; ne var ki, hükümetlerin siyasal düşüncelerle kültür ve sanat dünyasında güdümlülük yaratması gibi tehlikelere karşı da Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Halkevleri gibi bağımsız ve özerk yapılanmalar oluşturulmuştur. Bir devlet adamı olmanın ötesinde kültür sorunlarını yeterince değerlendirebilen bir lider olarak da Atatürk'ün bu gerçeğin farkına daha o zamandan varması günümüz için düşündürücüdür. O'nun yarım yüzyıl önce anlayabildiği gerçeği biz bugün anlayamıyoruz ve onun çizdiği yoldan geri dönüyoruz.

Nitekim toplumsal etkinliğini yitirmiş, çağdaş dünya kültürü ile hiçbir ilgisi bulunmayan, kültürün dar siyasal yorumları ile uğraşan bazı kadroların yeni oluşturulan yapıların sorumluları ve yöneticileri durumuna gelmesi gene Atatürk'ün kendi yöntemi açısından ne denli haklı olduğunu gözler önüne sermektedir. Toplumun kültürünün yaşayan iç dinamiğini dışladığı kadroların devlet desteği ile sorumluluk üstlenmeleri ne demokrasi ile ne Atatürkçülük ile bağdaşmaz ancak güncel politika ile bağdaşmaktadır ki, bu durumdan kültür yönetimimiz kadar kültür ve sanat dünyamız da yara almaktadır. Nitekim aradan bir kaç yıl geçmesine karşın eskisine oranla sönük kalan çalışmalar bu durumun şimdiden habercisidirler. Kültür alanında toplumun yaşayan iç dinamiğinin dışında bir kez kalındı mı, ne devlet desteği ne de güçlü ekonomik kaynaklar hiçbir işe yaramaz. Bir takım binalar yapılır, toplantılar düzenlenir, bazı kalın

yapıtlar yayınlanır ama tutum değiştirmedikçe bir daha o dinamik yakalanamaz. Devlet toplumun siyasal örgütlenmesi olduğuna göre, toplumun yapısını ve iç dinamiklerini yetirince izlemek zorundadır.

Atatürk'ün modelinde dil ve tarih konularına birinci derecede önem verilmiştir. Bir toplumu ulus yapan ana öğeler olarak bunların bağımsız ve özerk kurumlar biçiminde kurumlaşması gerekiyordu. Kendi parasal kaynağını bile bu iş için seferber etmişti. Toplumun önde gelen bilim adamlarının iç ve dış gelişmeleri izleyerek yaptıkları bağımsız araştırmalar kısa zamanda başarılı olmuşlardır. Bu iki kurum yalnız Türkiye ölçüsünde değil ama dünya ölçüleri içerisinde de en başarılı örnekler olarak göze çarpıyorlardı. Ne var ki, toplumsal olayların bir kuralı bu noktada geçerliliğini gösterdi ve azgelişmiş bir toplum yapısının fazla gelişmiş kurumlara izin veremeyeceğini ortaya koydu. Böylece bu kurumların yapıları da toplumun düzeyine getirildi.

Toplumdaki kültürel örgütlenme açısından ikinci önemli konu Halkevleri deneyidir. Doğru dürüst bir alt yapı sağlamadan ikinci kez açılan bu kuruluşlar güçsüz bir yapı ile toplum içerisindeki siyasal rüzgarlara karşı direnemediler. Devlet de bu duruma seyirci kaldı. Bırakınız dernekleri ve kurumları, devlet birimleri bile son dönemlerde siyasal rüzgarların etkisi altına girdi. Şimdi toplumsal yapı yeniden biçimlendirilirken kültür ve sanat dünyasında özel sektör destekli vakıflara öncelik tanınıyor ama halkın kültür ve sanat örgütü olarak Atatürk zamanında kurulan ve kısa zamanda bir cumhuriyet kuşağı yetiştiren Halkevleri anımsanmak istenmiyor. Çağdaş toplumbilimcilerin yaptıkları çalışmalarda dünyanın en başarılı halk eğitimi ve kültür kurumu olarak dile getirilen Halkevleri konusunda günümüzde daha nesnel ve bilimsel değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Siyasal nedenlerle belirli dönemlere ve o dönemlerin kurumlarına karşı çıkılırken toplumdaki toplumsal ve kültürel örgütlenmeler konusunda bazı öznel değerlendirmeler ortaya çıkabilmekte ve bu da daha sonra atılan adımlarda yanlışları da beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin artık tepkilerle yanlış adım atmaya, geçmişteki olumlu deneyleri ve birikimleri görmezlikten gelmeye kültürel kalkınma açısından hakkı yoktur.

Atatürk'ün kültür işlerinin yönetimi ile ilgili modeli hem bakanlık hem de özerk kurumların bir arada varlığıdır. Bakanlık devletin kültür işlevini yerine getirirken özerk kuruluşlarda toplumsal var olan birikimin temsilcisi olacaklar ve onlar da kendi üzerlerine düşen işlevleri yerine getirerek kültür ve sanat dünyasındaki iç dinamiğin kamuoyuna yansıtılmasını sağlayacaklardır. Böylece sağlanacak olan çoklu yapılanma ülkede demokrasinin toplumsal taban bulmasına ve giderek kurumlaşmasına yardımcı olacaktır. Demokratik rejim konusu temelde belirli bir toplumsal kültür ister. Katı devletçi bir yaklaşım demokratik kültürün yeşermesine izin vermeyebilir. Varolan birikimin özellikleri ile yansıması yasalarla güvence altına alınmalıdır. Tek açıdan belirleyici bir tutum kültür işlerinin yönetimi açısından başarılı bir örnek olmadığı gibi Atatürk'ün modeline de aykırıdır. Türkiye gibi çeşitli kültürlerin kesiştiği ülkelerde çağdaş ve ulusal bir kültür sentezine ulaşabilmek için tüm kültürel yapıların ve birikimlerin eşit koşullarda yaşayabilmesine ve kamuoyuna yansıyabilmesine elverişli ortam sağlanmalıdır.

Kültürel çeşitlilik bazen geniş ülkelerde kültürel bütünleşmeye giden yolu açabilir. Hindistan, Nijerya ve Kanada gibi ülkelerde var olan çeşitli kültürel yapılar beraberinde ülkeye demokratik bir anlayışı getirdiği gibi yönetimleri de etkileyerek ülkenin zaman içerisinde kültürel bütünleşmeye doğru yönelmesine de yardımcı olmaktadır. Bu ülkelerin yaşadıkları olumlu deneyler diğer ülkeler için de önemli örnekler oluşturmuştur. Son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalarda kültürel çeşitliliğin eğer olay doğru değerlendirilebilirse özgün ulusal sentezlere giden yolda başarılı katkılar getirdiği ortaya konmuştur. Türkiye bu ülkeler kadar karışık bir toplumsal yapıya sahip olmamakla beraber gene de zengin bir kültürel çeşitliliğin sahibi bulunmaktadır. Çağdaş dünyada önemli kültür ülkeleri olarak ortaya çıkan ulusların, sentez yaratmada başarılı olanlar olduğu gerçeği anımsanarak bu açıdan da demokratik, ulusal ve çağdaş kültür politikası ile yönetiminin, ülkemiz için zorunluluğu kesinlik kazanmaktadır.

Kültür yönetimi açısından, devlet yönetiminin yanı sıra özerk ku-

ruluşların yönetimi de önem kazanmaktadır. Topluma yönelen sonuçları açısından en azından birbirini tamamlama, işbölümü, ortak çalışma, birbirine paralel çalışma gibi konularda anlaşma sağlanması yönetim bilimi açısından yararlıdır. Kültür işleri ile ilgili planlama ve programlama çalışmalarında kurum, kuruluş temsilcileri ile beraber devlet yetkililerinin ortak platformlarda biraraya gelerek görüş alışverişinde bulunmaları kaynakların yeterince kullanılması, yönetimde ikilemeye düşmemek, işbirliği yollarını aktarmak, yönetimi demokratikleştirme, devlet ve kurumlar arasındaki diyaloğu geliştirmek açılarından son derece yararlıdır. Böylesine bir diyalog ortamı devlet yöneticilerinin toplumu ve kültür çevresini daha iyi ve yakından tanımasını sağlayabileceği gibi, kurum yöneticilerinin de devletin düşüncelerinin öğrenmelerine, devlet politikası ve yönetiminin içeriğini yerinde değerlendirebilmelerine giden yolu açacaktır. Devletin sahipsiz bıraktığı kurumların çalışmalarından, daha sonra hoşnutsuz kalmaya hakkı yoktur. İstenmeyen durumların ortaya çıkmaması için demokratik hoşgörü ortamı içerisinde devlet birimleri ile kurumlar arasında sıkı bir işbirliği ve görüş alışverişi geliştirilmelidir. Kültür yalnız devletin yarattığı bir şey olmadığına ve daha çok toplum içerisinde kendiliğinden oluşturduğuna göre toplumun kültür ve sanat kurumları daha fazla önemsenmeli, girilen darboğazlardan çıkılabilmesi için gereken yardımlaşma ve dayanışma gösterilmelidir. Alınacak önlemlerle toplumdaki kültür ve sanat birikiminin kurumlaşmasına ve örgütlenmesine destek sağlayacak bir yol izlenmelidir. Bir toplumun gelişmesi ve kalkınmasının yalnız ekonomik açıdan değil ama en az onun kadar kültürel yollardan da sağlanabileceği unutulmamalıdır. Dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alan petrol sahibi Arap ülkelerinin kültür sorununu çözemedikleri için gelişmiş ülkeler arasında yer alamadıkları gerçeği yerinde değerlendirilmelidir.

Başarılı bir kültürel kalkınma ve senteze giden yol, bilimsel verilere dayanan kültür yönetiminden geçmektedir. Devlet ve toplumsal kurumların bu doğrultuda biraraya gelmeleri ve yönetimde işbirliğini daha fazla zaman yitirmeden gerçekleştirmeleri artık kaçınılmaz olmuştur.

SONSÖZ

ULUSAL KÜLTÜRDEN EVRENSELE

ULUSAL KÜLTÜRDEN EVRENSELE

Geçen yıllarda, Türk kültürünün çeşitli temsilcilerinin katıldığı önemli bir toplantı düzenlendi. «Birinci Milli Kültür Şurası» adıyla gündeme getirilen bu toplantı eskiden bu yana sürüp gelen tartışmaları yeniden canlandırdı ve Türk kültürünün içinde bulunduğu durumu her yönü ile gözönüne serdi. Kültür dünyamızın çeşitli kesimlerinden yüzlerce bilim ve kültür adamının çağırıldığı bu toplantıda sanat ve kültür alanımızın birçok konusu ele alındı ve dile getirildi. Ne var ki, her kesimden gelen değişik düşüncedeki otoritelerin kendi yaklaşımlarını yansıtmaları çok sesli bir ortamın yaratılmasından öteye gidememiştir. Kültür Bakanlığının var olan durumu belirlemek amacıyla iyiniyetli olarak düzenlediği kongre, Türk kültür yaşamının içinde bulunduğu sorunları yansıtmak açısından önemli bir aşama oldu, ne var ki bu sorunların çözümüne yönelik bazı kararların ve dolayısıyla önlemlerin alınması daha sonraya kalmıştır.

Türkiye'de kültür yaşamının günümüzdeki durumunu belirlemek konuya yaklaşımın birinci adımı olarak görünmektedir. Kültür konusu zamanımıza kadar geri planda kalmıştır. Son yıllara gelinceye değin kültür işleri hep bir başka bakanlığın yedeğinde yürütülüyor ve kültür müsteşarlığı başka bakanlıklara veya başbakanlığa bağlanıyordu. Günümüzde de kültür bakanlığı kaldırılarak Turizm Bakanlığı ile birleştirilmiştir. Aslına bakılırsa Türkiye'de ilk Kültür Bakanlığı Atatürk zamanında kurulmuştur. Devletimizin kurucusu daha o yıllarda, cumhuriyetin temelinin kültür olduğunu vurgulayarak kültür işlerine birinci derecede önem vermiş ve bakanlık düzeyinde bir örgütlenmeyi gerçekleştirmişti. Tarihimizi iyi bilen ve ulusunu iyi tanıyan bir önder olarak Atatürk'ün kültüre önem vermesinin altında yatan anlam daha o yıllarda anlaşılmalıydı.

Üç kıta arasında stratejik bir konuma sahip bulunan Türkiye Cumhuriyeti, batılılar tarafından «Tarihin Köprüsü» olarak adlandırılır. Böylesine bir ülke olarak Türkiye dünyanın en zengin kültür geçmişine ve kalıtına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Tarihin ilk dönemlerinden son zamanlara kadar, her dönemin birikimiyle zengin bir kültürel geçmiş kolay kolay bir ülkeye nasip olmamaktadır. Bu denli zenginliğin içinde bulunulmasına karşın yeterli bir kültürel bilincin toplumumuzda geliştiğini söyleyebilmek çok zordur. Bu sorunun çözümü için, gelişmiş ülkelerin ne gibi girişimlerde bulunduklarını izlemek ve bunların değerlendirmesini yaptıktan sonra çağdaş bir yaklaşıma karar vermek gerekir.

Yüzyıllar süren devletler ve imparatorluklar kuran Türkler, tarihin her döneminde kültürel değerlere sahip bulunmaktadırlar. Sürekli savaşlar dolayısıyla askeri ve ekonomik konuların ön planda yer alması Osmanlı İmparatorluğu döneminde kültür konularını arkalarda bırakmıştır. Kültürel değerlerin zenginliğine karşın, kültürel bilincin yeterince gelişmemesi bu açıdan açıklanabilir. Yabancı ülkeler, insanlık adına bizim değerlerimize bizden daha çok sahip çıkmışlar, götürebildiklerini kendi ülkelerine taşımışlar, götüremediklerinin de envanterini çıkararak dünya kamuoyunun yararlanmasına açmışlardır. Tarihsel eserlerin yanı sıra, diğer kültürel değerlerimize de başka adlar altında sahip çıkarak, kendi kültürlerinin ürünü imiş gibi tanıtımını ve pazarlamasını yapmışlardır. Kültüre ve sanata sahip çıkma ve öğrenme bilincine bir toplum varamazsa böylesine bir ters sürecin önlenmesi söz konusu olamayacaktır. Toplumumuzda sanat ve kültüre karşı yaşanan ilgisizlik ortamından bir an önce kurtulmadıkça, yetkili çevrelerin yaklaşımları etkili bir ilgi düzenine dönüştürülmedikçe olumsuz gelişmeler daha da ilerleyebilecektir.

Günümüzde değişik düşüncelerden gelen temsilcilerin birleşebildikleri ortak bir ilke vardır. Bu da, artık bir ulusal kültür politikasının belirlenmesidir. Zamana ve yönetimlere göre değişen kültür politikalarından Türk sanat ve kültürü çok şeyler yitirmiştir. Daha önce başlatılan çalışmaların sürdürülmesi, her yeni gelenin başka başka girişimleri uygulamalar getirmesi, kültür dünyasını

çelişkilere, tutarsızlıklara ve kaynak israfına sürüklemiştir. Bu durumu daha sonra siyasal akımların kültür dünyasına girmemesi ve kendi açılarından öznel bir kültür anlayışını tüm topluma benimsettirmeye çalışmalarına yol açmıştır. Siyasal yaklaşımların öznel yorumları, Türk kültürünün nesnel gelişmemesini önlediği gibi, bir yandan da iç dinamiğini köreltmiş ve kısırlaşma sürecine itmiştir. Aslında ülkemizdeki siyasal akımlarda Türk kültürünü kendi politikaları doğrultusunda güdümleyemeyeceklerini anlamışlardır. İşte bu noktada ulusal bir kültür politikasının genel olarak belirlenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kültür alanında evrensel boyutlarda etkinlik sağlayan ülkelerin geçmişleri incelendiği zaman, çoğunlukla bu belirginsizlik dönemecini döndükleri ve ulusal bir kültür anlayışı ile genelde bir politik yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Toplumların gelişmelerinin belirli bir aşamasında ortaya çıkan bu durumu görebilenler zaman yitirmekten kurtulmaktadırlar. Türkiye günümüzde bu noktaya varmıştır ve artık zaman yitirmeye dayanacak gücü kalmamıştır. Gelecek dönemlerde yeniden eski sorunların ortaya çıkmaması için bu günden bazı adımların atılması, genel durumu belirleyici girişimlerin tamamlanması yararlı olacaktır.

Ulusal kültür politikasının belirlenmesinde ilk yapılacak olan, var olan durumun en yeterli boyutlarda ele alınarak değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Elde olan ve toplumdaki potansiyel bilinmedikçe alınacak kararların sağlıklı olabilmesi çok güçtür. Bunun için tüm sanat ve kültür alanlarında bilimsel toplantıların yoğun biçimlerde düzenlenmesi ve ülkenin tüm kültür otoritelerinin bu toplantılara çağırılarak görüşlerinin alınması zorunludur. Siyasal görüş ayırımlarının dışında bir davranışla ülkedeki birikimin yeterli bir düzeyde değerlendirilmesinin en kısa yolu bu olacaktır. Bilimsel çalışmaların sonuçları hemen yayınlanmalı ve ülke düzeyinde tartışmaya açılmalıdır. Tartışmalar beraberinde üzerinde birleşilebilecek asgari ortaklıkları ve genel ilkeleri getirecektir.

Durum değerlendirilmesinden sonra yapılacak olan ulusal hedef ve amaçların seçilmesi olacaktır. Hedefi belirlenmeyen her girişim

sonuçsuz kalacaktır. Ulusal kültür politikasına doğru giden yolda ikinci aşama hedef ve amaçlar olmaktadır. Değişen siyasal seçimlere göre hedefler belirginlik kazanamamaktadır. Kültür politikaları da hedefsiz kalmaktadır. Hedefsizliğin getirdiği çıkmaz ve dağınıklık olumsuz gelişmeler yaratmaktadır. Hedefler seçilirken olabildiğince bilimsel ve nesnel olmak zorunludur. Aksi durumda seçilen hedefler uzun ömürlü olamayacaklardır. Bilimselliğin ve nesnelliğin egemen olmadığı seçimler ve kararlar kısa süreli kalırlar. Dönemlerin değişmesi ile beraber yerlerine yenileri gelir.

Ulusal kültür politikasının ilk hedefi hiç kuşkusuz ulusallığın sağlanması olacaktır. Ulusallık derken hiçbir özel ayırım yapmadan, Türk ulusunun tarihin en eski dönemleriden bu yana sahip olduğu tüm kültür değerlerinin bütüncül bir açıdan ele alınması söz konusudur. Türk tarihinin dönemlerine göre bir ayırım yapmak da yanlış olacaktır. Türkler adına tarihte kültür değeri olarak ne varsa hiçbir ayırım yapılmadan ortaya çıkarılmalıdır. Ulusallığı izleyecek ikinci ilke, yukarıda belirtilen bilimsellik olmalıdır. Bilimin kalıcı ve etkinlik sağlayıcı gücü olmadan kültürel gelişmeden söz etmek olanaksızdır. Bilimsel açıdan derlenecek kültürel değerlerimizi bekleyen bir başka ilke evrenselliktir. Tüm ulusal değerler bilimsel yöntemlerle ele alınarak değerlendirildikten sonra ortaya bir sentez çıkarılmalıdır. Kültürde ulaşılacak olan ulusal sentez, Türk ulusunun dünya kamuoyuna sunacağı evrensel mesaja ulaşabilmek için öncelikle ulusal kültür sentezini gerçekleştirmek zorunlu bulunmaktadır. Evrensellik ilkesi kültürel gelişmenin dinamik yönüdür. Sürekli değişen insanlık değerleri karşısında, tüm dünyaya seslenmek isteyen bir kültürel yapı ister istemez kendisini yenilemek zorunda kalacaktır.

Bu genel ilkelerin yanı sıra bazı özel ilkeler de getirilebilir. Ne var ki bunlar, hem bilimsel yöntemle belirlenmeli, hem ulusal senteze katkıda bulunmalı hem de insanlığa evrensel bir mesaj getirilmesini gerçekleştirmelidir. Genel ilkelere aykırı olarak getirilecek tamamlayıcı ilkeler kültürel gelişmeye katkı sağlayamayacaktır. Bu ilkeler belirlenirken siyasal yaklaşımlar kesinlikle devre dışı bırakılmalıdır.

Ulusal kültür politikası bir yandan ilkeler aracılığı ile genel olarak

belirlenirken diğer yandan da yapılan çalışmalar geniş boyutlarda kamuoyuna yansıtılarak toplumda kültürel bilinçlenmenin yeterli bir düzeye gelmesi sağlanmalıdır. Yeterli bir tanıtma ve insanlığa yararlı biçimlerde sunma hedef saptamasını izleyecek bir diğer aşamadır. Gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında kültürel tanıtma bir örgütlenme işidir. Bunun için yetişmiş bir kadro oluşturmak ve organizasyon geliştirmek gerekmektedir. Devlet yapısı içinde olduğu kadar, devletin dışında toplumun gönüllü gücünün de özerk bir biçimde çalışması desteklenmelidir.

Kültür yapısı gereği ekonomi ve paranın dışında bir etkinlik alanıdır. Bu nedenle yaşayabilmek için her dönemde destek ve korunmaya gereksinme duymaktadır. Eski zamanlarda kralların ve sarayların çevresinde gelişen kültürel etkinlikler, zamanla topluma yayıldıkça bu koruma ve destekden yoksun kalmışlardır. Toplumların uluslaşma sürecinde ve kimliğini kazanmasında kültürün ne denli önem taşıdığını görebilen gelişmiş ülkeler, kültür politikası ile beraber kültür ve sanatı destekleme ve koruma programlarını gündeme getirerek, uygulamaya koymuşlardır. Korumanın ötesinde özendirme de kültürel gelişme için yapısal nedenlerle zorunlu olarak görünmektedir. Devletin yanı sıra toplumda etkinliğe sahip bulunan tüm çevrelerin kültür ve sanatı destekleyici bir tutum içinde bulunmaları beklenmelidir.

Ulusal kültür, her toplumun önde gelen ulusal davalarındandır. Bu sorunun çözümü için ulusal düzeyde bir seferberlik zorunlu bulunmaktadır. İnsanı doğanın yarattığı gibi, sanat ve kültürün de adam ettiğini çok iyi bilen Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin temeli olarak kültürü gösterirken böylesine bir ulusal seferberliğe, Türk ulusunu çağırmıştır. Yarım yüzyıldır istenen noktaya gelinemeyen kültür alanında başlatılan seferberliğin beklenen noktaya ulaşabilmesi için bu dönemde tüm birikim ve olanaklar kullanılmalıdır.

Ulusal kültürün belirlenmesinde yörelerin ve yöresel özelliklerin önemli payları bulunmaktadır. Bir ülkeyi oluşturan çeşitli yörelerin kendine özgü koşulları, yöre halkının değişik yaşam biçimleri ister

istemez kültür ve sanat dünyasında yanılmalar gösterir. Bu yansımaların kökü yeterince bilinemezse o zaman ulusal kültürü yaratan kaynaklar belirlenemez ve araştırmalarda bu kaynaklara inilemez. Tiyatro'dan müziğe, yazından folklora kadar kültür ve sanatın değişik alanlarında yöresel konular dile gelir veya yöre koşullarının etkileri ile özgün kültür ve sanat eserleri yaratılır. Belirli yörelerin sanatçıları, özgün eserler vermişler ve belirli bir yer sahibi olmuşlardır. Bu durumda, kültürün ulusallıktan evrenselliğe giden yolunda başlangıç yöreler ve yöresellik olmaktadır. Nesnel bir kültür politikası ulusal boyutlarda açıklığa kavuşturulurken yöresel kültürler içinde öncelikli bazı ilkeler benimsenmeli ve uygulamalar bu ilkeler doğrultusunda yürütülmelidir.

Ulusal kültürlerini nesnel boyutlarda ortaya çıkarabilen uluslar, ulusallıktan evrenselliğe daha etkin boyutlarda ulaşabilmişlerdir. Ulusların evrensel kültüre katkıları ancak ulusal kültür değerlerini belirleyip sahip çıkmalarından sonra olanaklılaşmaktadır. Ulusal kültüre yaslanmadan, onun içeriğini ve havasını yaşamadan bir kültür dünyasının evrensel alana çıkabilmesi olanaksızdır. Evrensellik için özgünlük önde gelen başlıca koşuldur. Kültüre özgünlüğü kazandıran da ulusal değerlerdir. Günümüzde evrensel boyutlarda etkinlik kazanan ve giderek insanlığın ortak malı durumuna yükselen kültürel değerler, ulusal kültür aşamasını başarıyla tamamlamış, ulusların insanlığa ve uygarlığa armağanlarıdır. Gelişmiş ülkelerin; bilimsel çalışmalarla yöresel değerlerini ulusal bir dizge içinde toparlayabilmeleri, kültürel gelişme sürecinde ulusallık aşamasını başarıyla tamamlayabilmelerini sağlamıştır. Türkiye ise Cumhuriyetin kurulmasından bu yana yarımyüzyıl geçmesine karşın daha kendi yöresel kültürlerini ulusal bir bütünlük içinde düzenleyememiştir. Gerçek ulusallık sanatın içerik işlev ve biçim bütünselliğini kapsar. Kendi ulusunun iç yapısından doğan ulusal kültür kendi sürecini tamamladığı zaman belirli bilinçle evrensel kültür dünyasına açılır. Ulusallıktan kopuk, soyut bir evrenselliğe ulaşıldığı şimdiye kadar pek görülmemiştir. Bu nedenle, aslında tam anlamıyla ulusal olunmadan evrensellik savı ileri sürülemez. Ulusallık; kültürde bir ulusun tüm

yaşamının her türlü zenginliği ve çeşitliliği ile yarışmasıdır. Kültür alanında ulusallık gerçek boyutlarıyla ele alındığında evrensellik ile kesinlikle çelişmez, giderek genişleyen bir yolda onunla iç içe girer. Evrenselliğin temelinde ulusallık bir öz olarak vardır. Ulusallığın karşıtı evrensellik değil ama kozmopolitikliktir. Değişik ve karışık öğelerin bulunduğu yapının kozmopolit olduğu benimsenirse, ulusallığın ilkeli ve sistemli bir bütün olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Ulusal kültür sistemleri arasındaki etkileşimin artması ve daha geniş boyutlarda bütünleşmeye yönelmesi evrensellik kavramı ile dile getirilmektedir. Kültürel gelişmeler ve kültüre dönük bilimsel çalışmalar, ulusaldan evrensele dönüşen yolu açmaktadırlar.

Ulusal kültür-evrensel kültür tartışmalarında, konuya siyasal açıdan koşullanmış bakış açıları yeni sorunlar yaratmış ve konuyu iyice karıştırmıştır. Evrenselliğin ulusallıktan geçtiği benimsenmedikçe ve bilimsel çalışmalarla ulusal kültür sentezine yönelmedikçe tartışmalarda kesilmeyecek, sorun da giderek büyüyecektir.

Türkiye değişik yörelerin kültürel değerlerini artık kendi ulusal potasında eriterek uluslaşma sürecini tamamlamalıdır. Atatürk devrimi bu amaçla yola çıkmıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinden gelen değerlerle, günümüzün bilgi birikimi ile ve de bilimsel yöntemlerle hiçbir siyasal önkoşullanmaya kapılmadan ulusal kültür sorunu çağdaş boyutlarda ele alınmalı ve zengin içyapısından yararlanarak ileri bir senteze doğru götürülmelidir. Bu noktadan sonra, Türk kültürü evrensel alanda önplana çıkabilecek ve Türkiye dünyanın önde gelen kültür ülkeleri arasında hakettiği yere gelebilecektir.